

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਦਿਨ

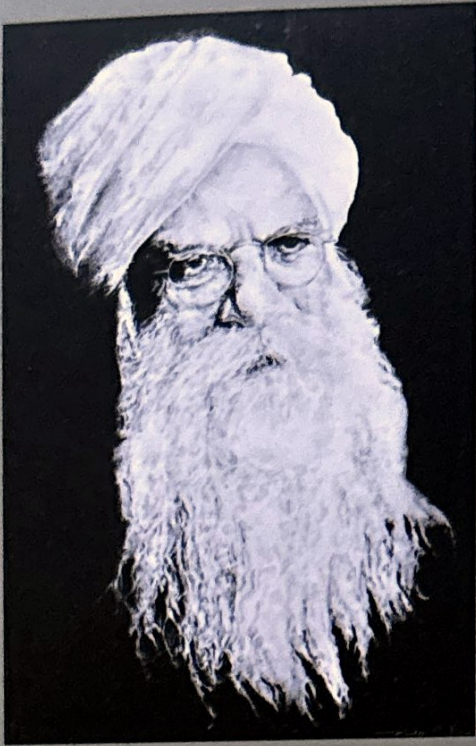
ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ

ਅਫਲਾਤੂਨ (ਪਲੈਟੋ)

ਉਲਥਾ
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਖੋਜ ਤੇ ਸੰਪਾਦਨ
ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-
ਸੁਰਤਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਰਦੇ
ਅਜਿਹੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਹਨ, ਜੋ ਸੁਰਤਿ ਦੀ
ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਦੇ ਗਿਆਨਮਈ
ਪਾਸਾਰਾਂ ਦਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ-ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕ
ਖੋਜ ਪਾਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਸ਼ਵ
ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਤਹਿਜ਼ੀਬਾਂ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ
ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਰਾਹੀਂ ਸੰਵਾਦੀ
ਇਕਸੁਰਤਾ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਦਿਨ,
ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਦਿਨ, ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ

ਕ੍ਰਿਤ
ਅਫਲਾਤੂਨ (ਪਲੈਟੋ)

ਉਲਥਾ
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਖੋਜ ਤੇ ਸੰਪਾਦਨ
ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਨਵਦ ਪ੍ਰਗਾਸ਼
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ॥
ਪੰਜਾਬ | ਮਿਸ਼ੀਗਨ

**Sokrat de Antim Din,
Mukadma ate Sanvad**

by Plato

Translation by Bhai Vir Singh

Research and Edited by Dr. Harwinder Singh © 2023

Contact No.: 9811929614

E-mail : harwinder1983@gmail.com

ISBN 978-0-6451695-7-7

© Cover design

Price : Rs. 500-00

\$ 15-00

Publisher:

Naad Pargaas

Sri Amritsar

Punjab (India) | Michigan (USA)

2023

Office: 11-B, Dashmesh Avenue,
Near Guru Nanak Dev University,

Sri Amritsar - 143 105

Contact: +919915126413

naadpargaas1469@gmail.com | naadpargaasusa@gmail.com

www.naadpargaas.com

Distributor:

Singh Brothers

S.C.O. 223-24, City Centre, Near Bus Stand, Amritsar-143 001

Contact : 0183 2550739, 2543965

Printer:

Printwell

146, Industrial Focal Point, Amritsar

ਸਮਰਪਣ

ਜਿਨ੍ਹਾ ਦਿਸੰਦੜਿਆ ਦੁਰਮਤਿ ਵੰਵੈ
ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ ॥

ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਨੇਹ ਸੰਗ
ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਲਈ...

ਤਤਕਰਾ

ਮੁਖਬੰਧ : ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਲੈਟੋ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ... —ਡਾ. ਵਨੀਤਾ 9

ਪੇਸ਼ ਲਫਜ਼ : ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਪਸੇਮੰਜ਼ਰ

—ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 17

- ਇਕ ਈਸ਼ੁਰਵਾਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਹਕੀਮ ਦਾ ਸੰਛੇਪ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ 29
- ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਮ ਵਾਕ 43
- ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 46
- ਯੂਥੀਫਰੋ 62
- ਮੁਆਫੀਨਾਮਾ (ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ) 86
- ਕ੍ਰਿਟੋ 120
- ਫੀਡੋ : ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ 138

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਲੈਟੋ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ...

ਇਕ ਈਸ਼ੂਰਵਾਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਹਕੀਮ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਾਰੇ ਨਾਯਾਬ ਜਾਣਕਾਰੀ - ਨਾਨਕ ਦਾ ਰੂਮ ਜਾਣਾ ਤੇ ਯੂਨਾਨ ਗਏ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਯਕੀਨੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਕੀਦੇ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਫਲਾਤੂਨ, ਅਰਸਤੂ ਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨ - ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਸਿਕੰਦਰ ਜਿਹੇ ਰਾਜਾ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਸੁਕਰਾਤ (ਮੂਰਤੀਘਾੜਾ) ਏਥਨਜ਼ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ 1939 (ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਟ੍ਰੈਕਟ 1909 'ਚ ਲਿਖਿਆ) ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਬਾਪ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਬਾਪ ਨਾਲ ਮੂਰਤੀਆਂ ਘੜਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਪਰੰਤ ਗਿਆਨ, ਵਿਚਾਰ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਇਕੱਠਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਕਾਰਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਵਿਸ਼ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। 69 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਈਰਖਾਲੂਆਂ ਨੇ ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਭਰਮਾਉਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ। ਮਿਲੀਟਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਮ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦਾ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਉਸਨੂੰ ਬਚਾਣ ਤੇ ਹੀਲੇ ਲਭਦੇ ਰਹੇ। ਰਾਜ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੁਲਾਉਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸਦਾ ਵਿਵੇਕ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਲੈਟੋ ਨੇ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਦਇਆ ਲਈ ਆਪਣਾ ਟੱਬਰ ਟੀਹਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਖੜਿਆ। ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ ਬਣ-ਬਣਾ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਸਗੋਂ ਉਸਨੇ ਫਕੀਰੀ 'ਚ ਜੋ ਵੀ ਬੱਚਾ-ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ, ਉਸਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਰਹਿਮ ਦੀ ਭੀਖ ਨਹੀਂ ਮੰਗੀ ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ “ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਛਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਕੰਮੇ ਫਰੇਬ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਾਣ ਬਚਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।” ਉਸਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਲੈਟੋ ਤੇ ਹੋਰ ਮਿੱਤਰ ਜਦ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੇ ਫਿਕਰ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚ ਅਮਰ ਤੇ ਨਿਆਇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਕੈਦ ਰਿਹਾ ਪਰ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੀ ਰਾਹ ਚੱਲਣ

ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਕ੍ਰਿਟੋ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕੈਦਖਾਨੇ ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਉਥੋਂ ਭੱਜਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਉਹ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ। ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਬੇੜੀਆਂ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ, ਬੀਵੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਹੋਏ। ਉਸਦੀ ਬੀਵੀ ਤੇ ਤਿੰਨ ਧੀਆਂ ਨੇ ਵਾਸਤੇ ਪਾਏ ਪਰ ਸੰਤ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲਾ ਪੀਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਡੀਕ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੈਦਖਾਨੇ ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਚੀਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤੁਹਾਡਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏ? ਇਹ ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਢੇਰੀ ਹੈ, ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੋ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦੇਣਾ। ਉਸਨੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤਾਂਹੀਓ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹਨ, ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸੂਰਮੇ ਹੋ ਤੇ ਆਤਮਾ ਅਮਰ। ਇਉਂ 70 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਹ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਅਸਰ ਵਧਣ ਤੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਢੈਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬਾਣੀ 'ਸੱਚ' ਸੰਬੰਧੀ ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਨੂੰ ਐਨ ਸਿੱਖਮਤ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪਰਤੋਅ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ 'ਸੱਚ ਦੀ ਅਮਰਤਾ' ਨੂੰ ਸਜੀਵ ਤੇ ਬੁਰੇ ਦਾ ਅੰਤ ਹਸ਼ਰ ਬੁਰਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ, ਉਸਦਾ ਪਰਮ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਲੈਟੋ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅੰਤਮ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਉਮਰ ਰਿਹਾ ਤੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਹੋਰ ਚੇਲੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਣ ਤੇ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਐਥਨਜ਼ ਤੋਂ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਥਾਵੇਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ 'ਚ ਉਸਦੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਪਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਤੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਮੁਦੇਈ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸੱਦਿਆ। ਅੰਤ ਮਿਲੀਟਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਮੰਦਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਯਾਦਗਾਰ ਵਜੋਂ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹਰਵਿੰਦਰ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਸੰਪਾਦਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੁਸਤਕ *ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਦਿਨ, ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ* ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹਾਂ ਜਿਸਦਾ ਉਲਥਾ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਸੋਚ ਮੁਸੱਲਸਿਲ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਈ ਕਿ ਇਸ ਉਲਥਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ 'ਏਕ ਈਸ਼ੁਰਵਾਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਹਕੀਮ ਦਾ ਸੰਛੇਪ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਿਆਂ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਇਕ ਈਸ਼ੁਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਉਹ ਸੁਦਿੜ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦੈ ਤੇ ਥਾਂ ਪੁਰ ਥਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਇਕ ਸਮਤੋਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਏਕਈਸ਼ਵਰ, ਸੱਚ, ਧਰਮ,

ਨਿਆਂ, ਨੇਕੀ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਨੌਵੇਂ ਮਹਲੇ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ, ਫਰੀਦ, ਕਬੀਰ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਮਹਲਾ ੩, ੪, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ਵੀਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ, ਮਹਲਾ ਪੰਜਵਾਂ ਆਦਿ ਸਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਈਸ਼ੂਰਵਾਦ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ 'ਤੇ ਮੁਹਰ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਕ ਪਾਠਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸ ਧਰਮਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਦੋਂ ਸਾਮਰਾਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਧਰਮਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀਆਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਲਹਿਰ ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਸਮਵਿੱਥ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਏਕਈਸ਼ੂਰਵਾਦੀ ਸੋਚ ਨਾਲ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਆਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੁਕਰਾਤ ਇਸ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਚਲਦੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਵਾਂਗ ਲੋਕੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਧੋਖਾ, ਫਰੋਬ ਤੇ ਦੰਡ ਫੈਲਾਅ ਰਹੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ 'ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਵਾਕ' ਅਧਿਆਇ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਦਾ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਦੰਡ ਦੇਣ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਸਾਹਵੇਂ ਅਪੀਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ 501 ਜੱਜਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਉਸਦੇ ਲਾਏ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤਿੰਨ ਦਲੀਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਤਕਰੀਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵਖਯਾਨ ਵਿਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੱਸ ਦੇ ਸਜ਼ਾ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੀਜੀ ਤਕਰੀਰ ਜੱਜਾਂ ਤੇ ਆਖਰੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਵਚਨ ਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਟੈਕਸਟ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਮੁਸੱਲਸਿਲ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂਹੀਓ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਜਮਾਲ ਤੇ ਜਲਾਲ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤਸ਼ਬੀਹਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਉਹ ਦਿੰਦੈ ਉਹ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਤੱਤ-ਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸਥਾਪਤ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ 'ਚ ਕਰ ਰਿਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਰਵਾਇਆ। ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਧਾਰਮਕ, ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਵੀ ਚੇਤੰਨ ਹੈ ਕਿਤੇ ਸਨਾਤਨੀ ਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਕਿਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਨਿਊ + ਓਲਡ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਨੂੰ ਪਲੈਟੋ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆ ਤੇ 'ਏਕਈਸ਼ੂਰਵਾਦ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣਾ ਬੜਾ ਵੰਗਾਰ ਵਾਲਾ ਕਾਰਜ ਸੀ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕੇਵਲ ਅਫਲਾਤੂਨ (Plato) ਦੀ ਯੂਨਾਨੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦੀ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦਖਲ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵੀ ਕੱਢਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮਿਲੀਟਸ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਦਾਲਤ ਅੱਗੇ ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਦੰਡ ਦੇਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ 501 ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਸਾਰੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਰਲ ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਅਮਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਪੀਣ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਕੂੜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੱਚ ਹੱਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਸੱਚ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਵਾਕ ਵਿਚ ਆਖਦਾ ਹੈ: “ਜੇ ਕਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੱਜਾਂ ਅੱਗੇ ਗਿੜਗਿੜਾ ਕੇ, ਰੋ ਧੋ ਕੇ ‘ਤਰਸ’ ਕਰਨ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦੇਂਦਾ ਤਦ ਉਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੌਤ ਅਜਿਹੇ ਜਲਾਲ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਮੁੱਲ ਤੇ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੂਰਤ ਦੇ ਸ਼ੈਤਾਨ, ਅਨਿਆਈਆਂ ਤੇ ਅੱਤਯਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਈਸ਼ੂਰ ਦੇ ਪਯਾਰੇ ਦਾ ਝੁਕਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਚਾਈਂ ਪੀ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ।”

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਇਕ ਈਸ਼ੂਰਵਾਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਹਕੀਮ’ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ‘ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਵਾਕ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਖੇਪ ਭੂਮਿਕਾ ਰਾਹੀਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ‘ਮੁਢਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਯੂਨਾਨ ਦੇਸ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸਭਿਅਤਾ, ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ, ਮਜ਼ਹਬ, ਰਾਜ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਅਦਾਲਤ, ਨਵੀਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਨਾਟਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਏਥਨਜ਼ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ, ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਯੂਨਾਨ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਾ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ, ਉਪਰੰਤ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਝਾਤ ਪੁਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਖਲਾਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਦਾ ਧੁਰਾ ਸੀ “ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ।”

ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਅਗਲੇ ਪਾਠ ‘ਦ ਯੂਥੀਫਰੋ’ (The Euthyphro) ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ. 944 (ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇਸ ‘ਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਇਖਲਾਕ ਵਿਗਾੜਨ ਦੇ ਦੋਸ ਵਿਚ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦੈ

ਤਾਂ ਉਥੇ 'ਯੂਥੀ ਫਾਇਰਨ' ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਵਾਰਤਲਾਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ, ਉਸਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਫਲਸਫੇ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ਸਮਝ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਤਰਕ ਵਿਧੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ 'ਗੱਲ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰਤਾ, ਦੇਵਤਿਆਂ, ਧਰਮ, ਨਿਆਂ, ਉਚਿਤ, ਅਨੁਚਿਤ, ਬੁਧੀਮਤ, ਭੈ-ਸ਼ਰਧਾ, ਇਨਸਾਫ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸੰਵਾਦ ਰਾਹੀਂ Deconstruct ਕਰਦਾ ਆਪਣੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੁਕਰਾਤ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਗੱਲ ਦੀ ਤਹਿ ਤੱਕ ਉੱਤਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਜਦੋਂ ਇਸ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਿਜ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਪਾਤਰ-ਹਿੱਸਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇ 'ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ' ਮੁਆਫੀਨਾਮਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਲਥਾਕਾਰ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ 'ਜੱਜਾਂ ਸਾਹਵੇਂ' ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਉਸਦੀ ਨਿਡਰਤਾ, ਨਿਰਭੈਅਤਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 'ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ' ਪਾਠ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਉਸਦਾ ਫ਼ੈਸਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤਰਕ ਦੀ ਵਿਧੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਵਾਦੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ—ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ। ਸੁਕਰਾਤ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਆਖਦੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਵੇਲੇ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚ ਦੱਸਣ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹਉਮੈ ਭਰੇ ਅਤਰਕ ਸੰਗਤ ਬੁੱਧੀਮਾਨਾਂ ਨੂੰ, ਉਹ ਮੂਰਖ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਰਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਉਸ ਦੇ ਵੈਰੀ ਵੀ ਬਣੇ ਪਰ ਅੰਤ ਉਹ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਦੇ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਵੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣਾ ਕਥਨ ਅਰੰਭਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਿਲੀਟਸ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਵਲੋਂ ਲਗਾਏ ਦੋਸ਼ ਕਿ ਉਹ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਸੱਚ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਆਪ ਦਿੰਦੈ ਤੇ ਫੁਟਕਲ ਲਗਾਏ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਥਨ ਕਰਦਾ। ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸੱਚ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ, ਧਰਮ ਦੀ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੇ ਦੋਸ਼ੀ ਮਿਲੀਟਸ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਸੱਚ ਲਈ ਕੋਈ ਰਹਿਮ ਦੀ ਭੀਖ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ ਤੇ ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਇਨਸਾਫ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਗਲਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਲਥਾਕਾਰ ਅਜਿਹੀ ਅਦਾਲਤੀ ਚਰਚਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ 'ਧਰਮ ਤੇ ਧਰਮੀ' ਦੇ ਸੱਚ ਦੀ ਦਲੀਲ ਉੱਪਰ ਝੂਠ ਦੀਆਂ ਕਚਿਹਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਵਿਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਸੁਕਰਾਤ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਂ, ਸਾਰੀ ਬਹਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੱਜਾਂ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪਿਲਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ।

ਉਸਨੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਹੇ ਪਰ ਉਹ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਨ ਉਪਰੰਤ ਸੱਚ, ਨਿਡਰਤਾ, ਸੁੱਚੇ ਇਖਲਾਕ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਬੇਖੋਫ਼

ਮੌਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਰਤਾ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਅਮਰ ਸਮਝਦਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਦੰਡ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਉਣ ਬਾਅਦ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਦਿਨ ਨਿਸਚਤ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਇਕ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਦੇਵੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਵਸਤਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਤਕ ਜਹਾਜ਼ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆ ਜਾਵੇ ਤਦ ਤਕ ਪ੍ਰਾਣ ਦੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੰਢ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਵੱਧ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਪਰ ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣਾ ਕੇ ਇਹ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਕਿ ਉਹ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚੋਂ ਨਸਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ, ਹੁਣ ਮਹਿਫਲ ਸਜਣ ਲੱਗੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਟੋ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚੋਂ ਨੱਸਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਬੁੱਧ ਵਿਵੇਕ ਤੇ ਤਰਕ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ 'ਤੇ ਚਾਣਨ ਪਾਉਂਦਾ ਕਾਨੂੰਨ, ਨਯਾਯ ਤੇ ਧਰਮ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਧਰਮੀ ਤੇ ਸੱਚ ਹੋਣ ਤੇ ਨਿਰਭੈਅਤਾ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਸ਼੍ਰੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ, ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਰ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰ ਤੇ ਤੱਥਾਂ ਬਾਰੇ, ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਧਿਆਇ 'ਫੀਡੋ : ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ' ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਪੈਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਉਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ 'ਬ੍ਰੈਕਟ' ਵਿਚ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :

[ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਦੰਡ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਪੀਣ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਉਹਨੇ ਕਿਵੇਂ ਪੀਤਾ ? ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ? ਇਸਦਾ ਪਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠਣ ਵੇਲੇ ਹੋਈਆਂ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਵਿਚ ਫੀਡੋ, ਇਸ਼ੀਕ੍ਰਟਸ, ਸ਼ਿਵੀ, ਸ਼ਿਮੀ, ਅਪੋਲੋ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਆਦਿਕ ਮੁਖੀ ਸਨ।]

ਇੰਨੇ ਕੁ ਸੰਕੇਤ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਅੰਦਰ ਇਸ ਨਾਟਕੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਇਕ ਉਤਸੁਕਤਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ, ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੀ ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਪਾਠਕ ਅੰਦਰ ਜਗਿਆਸਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਰਚਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਯਾਨੀ ਕਿ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ Deconstruct ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੁੱਧੀ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਫਲਾਤੂਨ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਇਸ ਟੈਕਸਟ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਕਰਾਤ ਵਾਂਗ ਹੀ ਅਮਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ/ ਮੌਤ ਦੇ ਰਹੱਸ, ਉਹ ਮੂਲ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਆਤਮਾ/ਪਰਮਾਤਮਾ, ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ, ਪੁਨਰ ਜਨਮ, ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਗਿਆਨ, ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ,

ਸਿਮਰਤੀ, ਸੰਜਮ, ਬੰਧਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸੁਕਰਾਤ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲੈਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕਸਵਟੀ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਿਮੀ ਤੇ ਸ਼ਿਵੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਆਖਦਾ ਹੈ :

“ਹਛਾ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸ਼ਿਮੀ (ਇਸ) ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸ਼ਿਵੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਇਕ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸੋਚਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ ਜੇ ਕਦੀ ਦੋਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਦੋਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਠੀਕ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਵਾਂਗੇ ਤੇ ਜੇ ਗਲਤ ਮਲੂਮ ਹੋਈਆਂ ਤਾਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਾਂਗੇ।”

ਸੁਕਰਾਤ ਨਿਰੋਲ ਆਪਣੀ ਦਲੀਲ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਸਗੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੂਜੇ ਦੀ ਯੁਕਤੀ, ਸ਼ੰਕੇ ਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਪਰਤ ਦਰ ਪਰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਹਿਿਆਂ ਨੂੰ ਫਰੋਲਦਾ/ਗੱਲ ਨੂੰ ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਰੀ, ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹਨ। ਬਹਿਸ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸਦਾ ਕਥਨ ਧਿਆਨਯੋਗ ਹੈ— “ਜੇ ਕਦੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ, ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਦੀ ਖੋਜ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਮਿਲਾ ਦੇਣਾ ਅਸਲੀ ਤੜ੍ਹ ਦੇ ਲੱਭਣ ਵਾਲੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਬਤ ਤਦੋਂ ਤਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਕਢਦੇ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਉਸ ਕਿਸੇ ਸਰਵ ਮਾਨਯ ਪ੍ਰਬਲ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਰੱਖ ਲੈਣ, ਚਾਹੇ ਤਰਕ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੜਬੜ ਮਲੂਮ ਹੋਣ ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਜਗਯਾਸੂ ਲਈ ਦੁਰਲੱਭ ਹਨ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਛ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਜੇ ਸੱਚੇ ਗਿਆਨੀ ਹੋ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮੇਰੇ ਦੱਸੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰੋਗੇ।” ਸੁਕਰਾਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡਾ ਵਿਸ਼ਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਸਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸ਼ੰਕਾ ਉਸ ਵਿਚ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਜੁਦਾਈ ਉਸਦੇ ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਬਾਰੇ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਸਨ ਤਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੱਸਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਹ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਉਚਿਤ ਸਮਝੋ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾਉ ਜਾਂ ਸਾੜ ਦੇਣਾ, ਇਸ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਸਮਸਾਨ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੜੇਗਾ ਇਸ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਹੋਰ ਸੁਖਦਾਈ ਪਰਲੋਕ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਾਂਗਾ।” ਇਉਂ ਸੁਕਰਾਤ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਮੌਤ ਦਰਮਿਆਨ ਫੈਲੇ ਅਨੇਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੰਤਮ ਵਿਦਾਈ ਲੈਂਦਾ, ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਗਾਉਂਦਾ ਕੁਛ ਚਿਰ 'ਚ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੂਲ ਇਹ ਹੁੰਦੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਟੈਕਸਟ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ

ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ/ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਇਵੇਂ ਦਾ ਇਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਤ-ਫਹਿਮੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਥਲੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਨੇ ਤੱਥਾਂ ਸਮੇਤ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਕਈ ਭੁਲੇਖੇ ਦੂਰ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰਜ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰਵਿੰਦਰ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਹਿਜ-ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਦੁਜੈਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਆਪ 'ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇਹਰਾਦੂਨ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ-ਦੂਰ-ਦਰਸ਼ਿਤਾ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪਹਿਲੂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ 150ਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕੀਦਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਸੁਨੇਹਾ ਵੀ ਹੈ। ਜਿਸ 'ਸਚ ਧਰਮ ਨਿਆਂ' ਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਲਥਾਇਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਲੋੜ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ-ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮੋਢੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪੁਆਈਏ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਜਿਸ ਚਾਲੇ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਸਕੀਏ। ਮੈਂ ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਭਰੇ ਅਤੇ ਕਾਹਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਬਿਖਮ ਪੈਂਡੇ 'ਤੇ, ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਪੁਨਰ ਖੋਜ ਕਰਕੇ, ਪਿਉ ਦਾਦਿਆਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੀ ਆਸੀਸ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸਿਰੜੀ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਹੋਰ ਸਮਰਥਾ ਬਖਸ਼ੇ।

ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਪਸੇਮੰਜ਼ਰ

ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਾਹੌਲ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਉਭਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਨਵ-ਜਾਗਰਤੀ, ਨਵੀਆਂ ਪਛਾਣਾਂ, ਅਸਹਿਮਤੀ, ਨਵਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਢਾਂਚਾ, ਹੀਣ ਭਾਵਨਾ, ਤੌਖਲਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ 'ਚ ਕਸ਼ੀਦਗੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਆਦਿ ਵਰਤਾਰੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰੂਪ 'ਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤੀ ਕਾਲ 'ਚ ਪੁਰਾਣੇ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਹੋਂਦ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਖੇਪ 'ਚ ਆਖੀਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀਅਤ 'ਚ ਪਈਆਂ ਤਰੇੜਾਂ ਖਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀਅਤ 'ਚ ਪਏ ਪਾੜ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਣਪੇ; ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣਾਂ ਗੂੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ।

ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸੱਤਾ 'ਚ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਇਸਾਈ ਮੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਜਥੇਬੰਦ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਕ ਕਬੀਲਿਆਂ, ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਕਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ 'ਚ ਸਨ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸਰਬ ਉੱਚ', 'ਉੱਤਮ' ਕੌਮ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸਥਾਨਕ, ਦੇਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ, ਅਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਪਛੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਸਿਰਜਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਰੋਤਾਂ 'ਚ ਰਲਾ ਪਾਏ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਆਮ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਆਵਾਮ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਰਵਾਦੀ, ਉੱਨਤਸ਼ੀਲ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਲਈ 'ਰੱਬ ਦੇ ਦੂਤ' ਵਾਲਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਚਿੰਤਕ ਨਸਲਪ੍ਰਸਤ

ਹਿੰਸਕ, ਸਿਆਹਫਾਮ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਘਿਰਣਾਯੋਗ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕ ਮੈਕਸਮੂਲਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ 'ਚ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆਏਗੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਦੇਹ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਜ਼ਖਮ ਸ਼ਾਇਦ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਣ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਹਿੰਸਾ ਕਾਰਨ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ 'ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ', 'ਪਛੜਿਆ' ਅਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਸਦਾ ਲਈ ਜੜ੍ਹ ਫੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ: “ਫਰੈਂਕ ਲੂਗਾਰਡ ਬ੍ਰੇਨ ਦਾ ਪੇਂਡੂ ਸੁਕਰਾਤ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹ, ਫਰੈਂਕ ਲੂ ਗਾਰਡ ਬ੍ਰੇਨ, ਆਈ.ਸੀ.ਐਸ ਗੁੜਗਾਉਂ (ਫਿਰ ਜਿਹਲਮ) ਦੀ ਪੁਸਤਕ *Socrates in Indian village* (ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪੇਂਡੂ ਸੁਕਰਾਤ) ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਔਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਬੰਬਈ ਮਦਰਾਸ ਤੋਂ 1930 'ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਅਨੁਵਾਦਤ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ 1930ਵਿਆਂ ਫੁਲਵਾੜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਸਾਲਿਆਂ 'ਚ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਐਫ਼ ਐਲ ਬ੍ਰੇਨ ਭਾਰਤੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਉਨਤੀ, ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਇਸੇ ਤਰੱਦਦ ਤਹਿਤ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ 'ਕਾਲਪਨਿਕ' ਕਿਰਦਾਰ ਘੜਿਆ, ਬ੍ਰੇਨ ਦਾ ਸੁਕਰਾਤ ਗੁੜਗਾਉਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜਿਆਂ, ਘਰਾਂ 'ਚ ਜਾ ਕੇ 'ਵਾਰਤਾਲਾਪੀ ਵਿਧੀ' ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਨਕ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ, ਖਾਣ-ਪਹਿਨਣ, ਗਹਿਣਿਆਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਨੈਤਿਕਤਾ-ਸਦਾਚਾਰ, ਸਫ਼ਾਈ-ਸੁਧਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਖਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਨੈਤਿਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਖਲਾਈ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਤਾਂ ਦਰੁਸਤ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਪਰ 'ਸਦਾਚਾਰ' ਸਿਖਲਾਈ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ 'ਹਿੰਸਾ' ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸਦਾਚਾਰ ਤੇ ਓਹਲੇ, ਤਹਿਆਂ 'ਚ ਨਸਲਪ੍ਰਸਤੀ, ਹਿੰਸਾ, ਹਿਕਾਰਤ, ਨੀਚ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਉਸ (ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹ) ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ 'ਉੱਤਮ', ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

ਸੁਕਰਾਤ: ਤੁਸੀਂ ਰੇਲਗੱਡੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਓ ?

ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ: ਜੀ, ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ!

ਸੁਕਰਾਤ: ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ (ਪੰਜਾਬੀ/ਭਾਰਤੀ) ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ? ਕਿਉਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ?

ਬ੍ਰੇਨ (Braye) ਇਕ ਬੌਧਿਕ ਫ਼ਰੇਬ ਵਰਤ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਬਿੰਬ ਰਾਹੀਂ ਪੱਛਮੀ ਪਦਾਰਥ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਹਉਂਵਾਦੀ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਚਿੰਤਕ, ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀਆਂ 'ਟਾਹਰਾਂ' ਹਨ ਜੋ

ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ “ਅਤਿ ਨੀਵੀਂ” ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਾ-ਕਰਦਾ ਆਰ.ਸੀ. ਟੈਂਪਲ ਵੀ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ‘ਜਾਹਲ-ਗਵਾਰ’ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਅਛੋਪਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਹੈ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਫਿਜ਼ਾ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣਾਂ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਜਥੇਬੰਦਕ ਤੌਰ ਅਨੇਕ ਹੀਲੇ-ਵਸੀਲੇ ਹੋਏ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਮਨੋਰਥ ਤਹਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ‘ਨਿਵੇਕਲੇ ਹੋਣ’ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸਾਈਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਟ੍ਰੈਕਟ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਗਈ। ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਵਿਚ ਕਸ਼ੀਦਗੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪਨਪਿਆ। ਸਥਾਨਕ ਪਛਾਣਾਂ ਦੁਵੱਲੇ ਵਿਰੋਧਾਂ ‘ਚੋਂ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਤਲਾਸ਼ਣ ‘ਚ ਰੁੱਝੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਆਪਣੀਆਂ ਪਛਾਣਾਂ ਨੂੰ ‘ਸਰਵੋਤਮ’ ਅਤੇ ‘ਸਰਬਕਾਲੀ’ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਹੋਏ। ਸੋ, ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ‘ਚ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਲੰਮਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਤੱਥਮੂਲਕ ਬੀਜ ਮੱਧਕਾਲ ਤੋਂ ਸਮਕਾਲ ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੁੰਗਰਦੇ ਰਹੇ। ਮੱਧਕਾਲੀ ਦੌਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1850-70 ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਉਲਥੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੋਏ/ਕਰਵਾਏ; ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੋਮੇ, ਅਧਿਆਤਮਕ, ਗੀਤਾ, ਰਾਮਾਇਣ, ਕਲਾਸਿਕ ਅਤੇ ਵੈਦਗੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਉਲਥੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਅਧੀਨਗੀ ਜਾਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਪਦੀ। ਪੰਜਾਬ ‘ਚ ਜਦ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ‘ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਪਰਛਾਵਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਜਦ ਕੋਈ ਮਹਾਂ-ਬਿਰਤਾਂਤ, ਸਥਾਨਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਚਾਲ ਚਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮਹਾਂ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਵੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੈਂਠ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ, ਪਛਾਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀਣ, ਅਵਿਕਸਤ, ਗ਼ੈਰ-ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕਾਰਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਨੀਝ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨੁਕਤੇ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। (ੳ) ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੁਸਤਜੂ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ (ਅ) ਮਜ਼ਹਬੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ : ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਵੀ ਬਦਲਿਆ। ਇਸੇ ਬਦਲਾਉ ਤਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣ, ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ

ਸਕੂਲੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ। ਇਹ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਸਿਲੇਬਸ ਇਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਰਹਿਮਤਾਂ ਦਾ ਗੁਣਗਾਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਸਨ। ਇਥੇ ਸੁਆਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਿਆਰ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੌਣ ਸਨ? ਅਨੁਵਾਦਕ ਕੌਣ ਸਨ? ਉਹ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕ ਸਨ? ਜਾਂ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਕਬੂਲਣ ਵਾਲੇ? ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਨ? ਉਹ ਸਰਗਰਮ ਕਾਰਕੁੰਨ ਸਨ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀ? ਸੁਆਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪਾਠ/ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਅਨੁਵਾਦਕ ਸਿਆਸੀ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਦਰਅਸਲ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦੀ ਘਾੜਤ ਲਈ, ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਦਿਸ਼ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਅਨੇ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਸੌ, ਹਰੇਕ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਅਚੇਤ-ਸੁਚੇਤ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾ ਕੇ ਕੋਸ਼, ਵਿਆਕਰਣ, ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਵੇ, ਉਪ-ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਕੋਸ਼, ਇੰਜੀਲ ਸਾਰ, ਮਸੀਹੀ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਜਯੋਤਿਰੁਦਯ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਦੇਸੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਠ (Text) ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚ 'ਪੁਨਰ-ਜਾਗਰਣ' ਆਖਣਾ ਸੰਦੇਹਪੂਰਵਕ ਹੈ! ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ 'ਪੁਨਰ-ਜਾਗਰਣ' ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹੀਣਤਾ', ਭਾਸ਼ਾਈ ਹਿੰਸਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਕੀਰਨਤਾ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਕਸ਼ੀਦਗੀ (ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਖਰ ਸਾਕਾ 1947 ਹੋਇਆ) ਆਦਿ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਨੱਥੀ ਕਰ ਕੇ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ, ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ ਸਮਝ ਬਣਾਉਣੀ ਪਏਗੀ।

ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉੱਤਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚਾਰ (Idea) ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀਆਂ ਬਣਤਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ, ਪੂਰਬੀ ਵਿਚਾਰ-ਚਿੰਤਨ, ਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਗੌਰਵ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਹਿਦ ਲਿਆ। 1914 'ਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ 'ਚ 'ਫਿਲਾਸਫਰ ਤੇ ਫਕੀਰ' ਨਾਂ ਦਾ ਲੰਮਾ ਲੇਖ ਛਾਪਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਲੇਖ 'ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਫਲਸਫੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰਮ-ਮਨੁੱਖਾਂ (ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ, ਕਨਫਿਊਸ਼ਸ਼, ਈਸਾ, ਵੇਦਕ ਰਿਸ਼ੀ, ਜੋਰਾਸਟਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ, ਗੌਰੰਗ, ਰਾਮਾਨੁਜ, ਵੱਲਭ) ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ (ਸੰਕਰਾਚਾਰਯ, ਸੁਕਰਾਤ, ਪਲੈਟੋ, ਅਰਸਤੂ, ਕਾਂਟ, ਸ਼ਾਪਨਹਿਊਰ, ਬਰਗਸਾਂ ਆਦਿ) ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਤੇ ਸੰਖੇਪ ਤੇ ਭਰਵੇਂ ਰੂਪ 'ਚ ਚਿੰਤਨੀ

ਵਿਸਥਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਯਤਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਗਿਲਾਫ ਨੂੰ ਉਧੇੜਨ ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦੌਰਾਨ ਉਤਪਾਦਤ ਬਹੁਤਾ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਰਤਾਰੇ, ਘਟਨਾ, ਮਾਹੌਲ, ਲਹਿਰ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਉੱਤਰ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾ 'ਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੇ ਗਲਬੇ ਕਾਰਨ, ਘਰੇਲੂ ਉਲਝਣਾਂ ਕਰਕੇ ਮੌਲਿਕ ਚਿੰਤਨ ਮਨਸੂਖ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀਆਂ ਪੱਧਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ, ਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਵਜ਼ੂਦੀਅਤ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੂਰਬਲੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ, ਪੁਨਰ-ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਸੰਪਾਦਨਾ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਚੇਤਨਾ, ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ (ਫੋਕਲੋਰ) ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਸੰਬੰਧੀ ਅਨੇਕ ਕਾਰਜ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਏ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ (1894), ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕਜੁੱਟ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ, ਸਿੱਖ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ 'ਚ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਲਘੂ ਕਿੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਧ ਬੈਂਕ (1908), ਛਾਪਖ਼ਾਨਾ ਆਦਿ ਦੋ-ਮਾਸਕ ਨਿਰਗੁਣੀਆਰਾ ਅਤੇ ਹਫ਼ਤਾਵਰੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਭਾਈਚਾਰਕ, ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ, ਰਸੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਦਾਚਾਰਕ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ, ਉਚ-ਵਿਦਿਆ, ਪਦਾਰਥ ਵਿਦਿਆ, ਆਮ ਸਿਖਿਆ ਉਪਦੇਸ਼, ਖ਼ਗੋਲ-ਵਿਦਿਆ, ਵਿਗਿਆਨ ਵਾਰਤਕ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਵ-ਨਿਰਮਾਣ, ਮਨੁੱਖੀ ਉੱਨਤੀ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਭੂਗੋਲ, ਸਵਸਥ ਤੇ ਸਰੀਰ, ਬਨਸਪਤੀ ਤੇ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ, ਗ੍ਰਹਣ, ਧਰਤੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ, ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਾਰੇ ਅਨੇਕ ਟ੍ਰੈਕਟ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਲਿਖਵਾਏ ਇਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ 'ਚ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ (ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਚ) ਡੇਨੀਅਲ ਡੈਫੋ ਦਾ ਰਬਿਨਸਨ ਕਰੂਸੋ, ਕਾਰਲਾਈਲ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ, ਮਹਾਂਕਵੀ ਹੋਮਰ ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ੇਖ ਸ਼ਾਅਦੀ ਦੀ ਗੁਲਸਿਤਾਂ, ਜਾਪਾਨੀ ਨਾਟਕ 'ਬੌਣੇ ਬੂਟੇ', ਲਾਈਕਰਗਸ, ਸ਼੍ਰਮਣ ਨਾਰਦ (ਤ੍ਰਿਵੱਲਰ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ) ਇੰਵਣ ਦੇ ਰਚਣਹਾਰੇ ਦਾ ਹਾਲ, ਆਦਿ ਟ੍ਰੈਕਟ ਵੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਏ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਲਗਭਗ 1158 ਦੇ ਕਰੀਬ ਟ੍ਰੈਕਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ। ਖੋਜ ਚਿੰਤਨ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਕੁਤਬਖ਼ਾਨੇ 'ਚੋਂ ਖੋਜੇ ਗਏ ਤੱਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਲੈਟੋ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਸੰਵਾਦ, ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ/ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਸਮਕਾਲਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਟ੍ਰੈਕਟ ਤਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ 'ਚ ਲਿਖੇ ਤੇ ਉਲਥਾਏ ਗਏ।

(ੳ) ਇਕ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਮਹਾਤਮਾ (ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ. 352): ਟ੍ਰੈਕਟ 'ਇਕ

ਏਕਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਮਹਾਤਮਾ ਸੁਕਰਾਤ ਹਕੀਮ ਦਾ ਸੰਛੇਪ ਚਰਿੱਤਰ' (20 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1909) ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਖਾਕਾ ਖਿੱਚਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਲਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਯਤਨ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਸਮਕਾਲਤਾ, ਸਿਦਕ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪਰੱਪਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਰਬਕਾਲੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ 'ਏਕਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਮਹਾਤਮਾ' ਆਖਣ ਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਲੋੜ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦਹਾਕੇ ਦੀ ਸਮਾਜਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਕਸ਼ੀਦਗੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਵਾਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ, ਧਰਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰਬੀ ਗਿਆਨਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਬਲਸ਼ਾਲੀ, ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਸਰਬਕਾਲੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਵੀ ਹੋਏ। ਧਰਮ ਅਨੰਤ ਐਮ.ਏ. (ਭਾਈ ਧਰਮ ਅਨੰਤ ਸਿੰਘ) ਨੇ 1912 ਵਿਚ ਦ *ਟੂ ਇਨਲਾਈਟਨਰ ਆਫ ਸੋਲ* (Plato and The Enlightener of Soul) Luzac & Co. 46. Great Russell Street, London ਤੋਂ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਈ। ਭਾਈ ਧਰਮ ਅਨੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪਲੈਟੋ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਕ ਸਾਂਝ-ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਯੂਨਾਨੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਿਆ।

(ਅ) **ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਵਾਕ** : ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ. 523, 524, 525, ਮਜ਼ਮੂਨ 'ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਵਾਕ' 1916 'ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ 'ਚ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਹਲਾਤ, ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਪ੍ਰਸੰਗ ਬਾਰੇ ਲੰਮੇਰੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਮਿਲੀਟਸ (ਸੁਕਰਾਤ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮੁਦੇਈ) ਨਾਲ ਸੁਆਲ ਜਵਾਬ ਅਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਲੰਮੇ ਵਿਖਿਆਨਾਂ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

(ੲ) **ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ** : ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤੰਬਰ 1936 'ਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਉਲਥਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ. 943, 944, 945, 948, 949, 951, 957, 958 'ਚ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ 'ਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਮਿੱਤਰਾਂ, ਯੂਥੀਫਾਇਰਨ, ਕ੍ਰਿਟੋ, ਫਿਡੋ, ਸ਼ਿਵੀ, ਸ਼ਿਮੀਆਸ ਨਾਲ ਹੋਏ ਵਾਰਤਾਲਾਪ 'ਚ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪਲੈਟੋ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਲਥੇ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਸੀ, ਇਹ ਅਫਲਾਤੂਨ (ਪਲੈਟੋ) ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫਲਸਫੇ, ਸੁੱਧ ਆਚਰਨ ਦੇ ਅਟੱਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇੰਨੀ ਸਰਵਪ੍ਰੀਯਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਲਗਪਗ ਸਭਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਲਥੇ ਹੋ ਕੇ ਕਈ-ਕਈ ਐਡੀਸ਼ਨ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੋਲੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਉਹਦੀ ਸਿਖਯਾ ਪੁਰ ਕਈ ਪੁਸਤਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਤੋਂ ਬੜੇ ਹੀ ਘੱਟ ਜਾਣੂ ਹਨ।" ਭਾਈ

ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ 'ਚ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਉਲਥਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਗਿਆਨ-ਰਸਾਈ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਅਨੁਵਾਦ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵਿਖਿਆਨਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਉਲਥਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਲਸਫੇ ਵਰਗੇ ਪੇਚੀਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਪੈਂਡਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਭਵੀ ਖੇੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਜੁਮੇ ਦਾ ਆਲਾ ਮੁਕਾਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਭਾਖਾ, ਅਭਿਲਾਖਾ ਦੇ ਦੇਸ ਕਾਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ, ਚਿੰਤਨ, ਹੋਂਦ-ਨਿਹੋਂਦ, ਪੱਖ-ਵਿਪੱਖ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚਿਤਰਦੀ ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਰਤ ਦੇ ਆਪਾ-ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਸਾਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਸਿੱਧ-ਪੁੱਠ ਨੂੰ ਕਸਵੱਟੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੂਲ ਪਾਠ 'ਚ ਔਖੇਰੇ ਨਾਵਾਂ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਯੂਨਾਨ ਦੀਆਂ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਈ ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਲਈ ਜਥੇਦਾਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਸਿੱਖ ਯੂਨਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਤਕਾਲੀਨ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਲਈ ਸਾਂਕਲ-ਜੇਵੜੀਆਂ ਜਿਹੇ ਪਦ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਤਹਿਤ ਪਾਠਕ ਦੂਸਰੇ ਧਰਾਤਲ ਦੇ ਪਾਠ-ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਥਾਨਕਤਾ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਖ਼ਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗਿਆਨਕਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਪੱਛਮੀ ਗਿਆਨ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੋਏ ਹਾਂ? ਜਾਂ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਇਆ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗਿਆਨ-ਪਰੰਪਰਾ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੁਖਨਵਰ ਮੁਤਾਲਿਆ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ!! ਇਸ ਦੀ ਉੱਘੀ ਮਿਸਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਗੜਬੜਜ਼ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਉਂਟੇ ਵਿਖੇ ਲਗਭਗ 20 ਸਾਲ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਤੇ ਲਿੱਪੀਆਂਤਰਣ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ 50 ਦੇ ਕਰੀਬ ਉਪਨਿਸ਼ਧਾਂ, ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ 18 ਪਰਬਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਜਨੀਤਿ ਕ੍ਰਿਤ ਦੇਵੀ ਦਾਸ, ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਚਾਣਾਕਾ ਰਾਜਨੀਤਿ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਦਾ ਇਮਾਮ ਗਜ਼ਾਲੀ ਦੇ ਅਰਬੀ ਗ੍ਰੰਥ ਅਹਯਾਉੱਲ-ਅਲੂਮਉਲਦੀਨ (ਫ਼ਾਰਸੀ ਰੂਪ ਕੀਮੀਆਇ ਸਾਅਦਤ ਦਾ ਤਰਜੁਮਾ ਪਾਰਸ ਭਾਗ, ਪੰਡਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ) ਆਦਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਏ; ਇਹ ਤਰਜੁਮੇ ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ ਗ੍ਰੰਥ 'ਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੇ; ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਆਖਦਿਆਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਰਸਾ ਨਦੀ 'ਚ ਰੁੜ੍ਹ ਗਏ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਉਤਾਰੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਰਸਤੂ (Aristotle) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਿਕੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਦਾ ਡਰ ਸਤਾਉਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਅਰਸਤੂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ:

ਚੌਪਈ : ਤਬ ਹੀ ਸਾਹ ਸਕੰਦਰ ਡਰਿਯੋ ॥ ਬੋਲ ਅਰਸਤੂ ਮੰਤ੍ਰ ਬਿਚਰਿਯੋ ॥
ਬਲੀ ਨਾਸ ਕੋ ਬੋਲ ਪਠਾਨੋ ॥ ਚਿਤ ਮੈ ਅਧਿਕ ਤ੍ਰਾਸ ਉਪਜਾਯੋ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਸ੍ਰੀ ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ, ਚਰਿਤ੍ਰ 217ਵਾਂ)

ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਰਸਤੂ ਦਾ ਚਰਚਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਭਾਵਤ ਹੀ ਸੁਕਰਾਤ ਅਤੇ ਪਲੈਟੋ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਾਇਆ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਤਰਜੁਮਾ/ਪਾਠ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਵੇ! ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਰਦਸ਼ੀ ਮਾਹੌਲ ਕਰਕੇ ਗੁੰਮ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਰਬੀ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਬਗ਼ਦਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਵਾਬ/ਰਾਜੇ ਹਾਰੂ ਰਸ਼ੀਦ ਨੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਯੂਨਾਨੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਏ। ਬਗ਼ਦਾਦ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਕੌਲ ਸੁਲਤਾਨ ਬਾਹੂ 'ਬਗ਼ਦਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕਿਆ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਉਚੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਖਜ਼ੂਰਾਂ ਹੂ।' ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਨ ਸੂਫੀ/ਸੰਤ/ਗੁਰੂ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਗਿਆਤਾ/ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਯੂਨਾਨੀ ਪਾਠ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਹੇ ਹੋਣ !! ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਉੱਘੀ ਮਿਸਾਲ ਸੁਖਨਵਰ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ *ਹੀਰ* ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ, ਲੁਕਮਾਨ, ਅਫ਼ਲਾਤੂਨ (ਪਲੈਟੋ), ਅਰਸਤੂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ 'ਚ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ :

- ਕਫ਼ਾਯਾ ਅਤੇ ਮਸ਼ਾਹਦਾਂ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਪੜ੍ਹਿਓ ਲੁਕਮਾਨ ਸੁਕਰਾਤ ਕਹਾਵਣੇ ਨੂੰ।...
- ਅਫ਼ਲਾਤੂਨ ਦੀ ਰੀਸ਼ ਮਿਕਰਾਜ਼ ਕੀਤੀ ਵਾਰਿਸ ਕੁਦਰਤਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਹਾਰਿਆ ਈ।...
- ਤਿਰਯਾਕ ਅਕਬਰ ਅਫ਼ਲਾਤੂਨ ਵਾਲਾ, ਦਾਰੂ ਦੇਣ ਫਰੰਗਾਂ ਪੰਸਾਰੀਆਂ ਦੇ।...
- ਅਫ਼ਲਾਤੂਨ ਸ਼ਗਿਰਦ ਗੁਲਾਮ ਅਰਸਤੂ, ਲੁਕਮਾਨ ਥੀ ਪੀਰ ਧਿਆਵਨੋਂ ਵੇ।...
- ਅਫ਼ਲਾਤੂਨ ਲੁਕਮਾਨ ਵੀ ਹਾਰ ਗਏ, ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੇ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਨਾਨੀਆਂ ਹੋ।...

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਸੀਹ ਗਿਆਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਚਿੰਤਨੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਬਸਤੀਵਾਦ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਮਨ/ਸਤਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਭਰਮ ਸਿਰਜਿਆ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਕਰੀਬਨ ਡੇਢ ਦਹਾਕਾ 1972 ਤੱਕ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਿੱਜੀ ਕਾਗਜ਼ਾਤ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਖਰੜਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਣਛਪੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ *ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ* ਅਤੇ ਸੰਥਯਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਈ ਸੁਹਿਰਦ ਸੁਨੇਹੀਆਂ ਨੇ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ (ਅਣਛਪੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ) ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ *ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਚਨਾ* ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 1972 'ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸੂਚੀ ਨੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਨਿਖੇੜਾ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ

ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਹਿਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇਹੁਰਾਦੂਨ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਸਨੇਹੀਆਂ ਹੱਥ ਰਹੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਖੇੜਾ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਿਰਤੀ ਨਾਲ ਜੋ ਵੀ ਕਾਗਜ਼ ਪੱਤਰ, ਕਵਿਤਾ ਮਿਲੀ, ਉਹ ਉਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਦੇ ਗਏ, ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ) ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਰਸਾਲੇ *ਨਿਰਗੁਣੀਆਰਾ* ਦੇ ਕਈ ਅੰਕਾਂ 'ਚ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਪਾਦਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਪਰਖ-ਪੜਤਾਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਸ਼ਾਇਆ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਲਿਖਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ, ਨਿਭਾਅ, ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਤ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ 1972 ਵਿਚ *ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਦਰਪਨ* ਡਾ. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਅਤੇ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਕੋਹਲੀ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੇ ਅੰਤਿਕਾ-2, 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਛਾਪੀਆਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਅਨੁਵਾਦ ਟੀਕੇ ਆਦਿ ਦੀ ਸੂਚੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।” ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣ/ਤੱਥ ਦੇ 1221 ਟ੍ਰੈਕਟ, ਅਕਤੂਬਰ 1957 ਤੱਕ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਿਖੇ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਡਾ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ, ਡਾ. ਜੀ.ਬੀ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਿਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾਖਾ, ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ, ਮੁਰਾਰੀ ਸਿੰਘ, ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਢਢੰਬਰ, ਸੰਤ ਰਾਮ ਮੱਕੜ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਨਪੁਰ, ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ, ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਧਾਰੋਵਾਲੀਆ ਆਦਿ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁਝ ਨਿੱਜੀ ਕਾਗਜ਼ਾਤ, ਸੁਸਾਇਟੀ ਨਾਲ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੂਚੀਆਂ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ-ਅਣਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ) ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣਿਆ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟ੍ਰੈਕਟ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਕੀਤਾ। ਦੇਹੁਰਾਦੂਨ ਸਾਹਿਤ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਦਫ਼ਤਰੀ ਰਿਕਾਰਡ 'ਚ ਟ੍ਰੈਕਟ ਦਾ ਕਰਤਾ, ਟ੍ਰੈਕਟ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਤਾ, ਰੈਜ਼ੋਲੂਸ਼ਨ ਨੰ., ਛਪਾਈ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਆਦਿ ਨਮੂਨੇ ਮਾਤਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇਹੁਰਾਦੂਨ ਦੇ ਕੁਤਬਖ਼ਾਨੇ ਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਨੰ. 33 ਮਿਲਿਆ ਇਸ ਪੱਤਰ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: “1895 AD ਸੂਚੀ ਪੱਤਰ ਇਕ ਅੰਕ ਤੋਂ 504 ਅੰਕ ਤੱਕ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ, ਪਹਿਲੀ ਕਾਪੀ, ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਪਦਮਭੂਸ਼ਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ।” ਇਸ ਪੱਤਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੰਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ; ਹੋ ਸਕਦਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਕੁਤਬਖ਼ਾਨੇ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। 16 ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਸੂਚੀ ਪੱਤਰ 'ਚ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਨੰ., ਮਜ਼ਮੂਨ, ਟ੍ਰੈਕਟ ਦਾ ਕਰਤਾ, ਰੈਜ਼ੋਲੂਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼, ਛਪਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ਼, ਕੈਫ਼ੀਅਤ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ 504

ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖੇ ਪਰ ਸਵੈ-ਲਿਖਤ (ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ) ਵਾਲਾ ਇੰਦਰਾਜ ਖਾਲੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ 1895 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 20 ਸਤੰਬਰ 1915 ਤੱਕ ਦੇ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਚੀ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਭਾਈ ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੀ ਏਹ ਫ਼ਹਿਰਸਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਫੇਰ ਇਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਕ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ.... ਤਾਰੀਖ 25-09-15” ਅਗਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਫਿੱਕੀ ਪੈ ਗਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ 'ਚ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੂਚੀ 'ਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲੀ ਇੰਦਰਾਜ 'ਤੇ 'ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ; ਭਾਵ ਟ੍ਰੈਕਟ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਨ।

ਸਾਲ 2019-2020 (ਪਹਿਲੀ ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ) ਦੌਰਾਨ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਦੇ ਪੁਰਾਲੇਖ ਵਾਚਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਖੀਰ ਅਗਸਤ 2021 ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼ਸ਼ੁਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਾਚਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮੈਨੂੰ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ 'ਸੂਚੀ ਪੱਤ੍ਰ' ਮਿਲਿਆ। ਇਸ 'ਸੂਚੀ ਪੱਤ੍ਰ' ਦੇ ਪੰਨੇ ਫੋਲੀਓ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪੰਨੇ ਦਾ ਸੱਜਾ ਜਾਂ ਖੱਬਾ ਪੰਨਾ ਖ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੂਚੀ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਕਦੇ ਸੱਜੇ ਜਾਂ ਕਦੇ ਖੱਬੇ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦੀ ਫ਼ਹਿਰਸਤ ਛਾਪੀ ਗਈ। ਪਹਿਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: “ਮੁਕੰਮਲ ਸੂਚੀ ਪੱਤ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਫ਼ਹਿਰਸਤ ਜੋ ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਰਜਿਸਟਰਡ ਮੁਕਾਬਕ ਐਕਟ 21 ਸੰ: 1860 ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛਪਵਾਏ ਹਨ। ਵਿੱਦਤ ਹੋਵੇ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮਹੀਨਾ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਟ੍ਰੈਕਟ ਛਾਪਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਜਨਰਲ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸਹਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਫ਼ਤ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਟ੍ਰੈਕਟ ਜੋ ਛਪਣਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਗਲੀ ਫ਼ਹਿਰਸਤ ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਜਾਣਗੇ। (ਮਾਰਚ 1927)” ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਮਾਰਚ 1927 ਤੱਕ 756 ਟ੍ਰੈਕਟ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਫ਼ਹਿਰਸਤ ਦਾ 982 ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਤੱਕ ਵਿਸਥਾਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ 1940-42 ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਛਾਪਣ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਮੱਧਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਪੁਨਰ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਕੋਲ ਅਖ਼ਬਾਰ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਈ ਵਸੀਲੇ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਪਣਾ ਬਣਦਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਨਵੇਂ ਟ੍ਰੈਕਟ ਲਿਖਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਸੂਚੀ 1944-45 ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ. 1005 'ਹਵਾਈ ਹਮਲੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਸਾਧਨ' ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਦੂਸਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦਾ ਸੀ ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ. 983 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1158 ਨੰ. ਤੱਕ ਲਿਖਾਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਫ਼ਹਿਰਸਤ 'ਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 952 ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ

(ਕੁਝ ਕੁ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦੇ ਕਈ-ਕਈ ਭਾਗ ਅਤੇ ਕਈ ਟ੍ਰੈਕਟ ਪੁਨਰ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ। ਇਸੇ ਸੂਚੀ 'ਚੋਂ ਕਈ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਦੱਸ ਪਈ ਜਿਹੜੇ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਜ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਤਾਂ, ਤਰਜੁਮੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਪੁਖਤਗੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਸੋ, ਮੇਰੀ ਸਮੁੱਚੀ ਖੋਜ-ਤਲਾਸ਼ ਦੀ ਇਹ ਫ਼ੈਹਰਿਸਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਰੋਤ ਬਣ ਗਈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਣਫੋਲੇ ਵਰਕਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ 'ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਦਿਨ, ਮੁੱਕਦਮਾ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ' ਦਾ ਮਕਸਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਨੀ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰੇ ਮੰਜਰ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਲੱਗ-ਭਗ ਸੱਤ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਤਲਾਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤਾਂ, ਸਨੇਹੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਰਹਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਸਦਨ ਵਿਚ ਮੁਲਾਜ਼ਮਤ ਨਾ ਕਰਦਾ (ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਸਦਨ ਵਿਚ ਮੈਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ) ਤਾਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਮੇਰਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਪੂਰਬਲੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਚੇਤ-ਸੁਚੇਤ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੰਤਨੀ ਬਣਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਸਖ਼ਸ਼ ਨੇ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਕਹਿਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਰਖ ਸਕਦੇ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਓਹਲੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਛੁਪਿਆ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਇਸੇ ਤਲਾਸ਼ ਦੀ ਤਿਸ਼ਨਗੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਪ੍ਰੋ. ਅਰਵਿੰਦ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਦੇ ਕੁਤਬਖ਼ਾਨਾ ਅਤੇ ਮਹਿਫੂਜ਼ਸ਼ੁਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਡਾ. ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਸਨੇਹ ਵਰਗਾ ਸਾਥ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਕੁਝ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ ਡਿਜੀਟਲ ਲਾਇਬਰੇਰੀ (ਸ. ਦਵਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਏਸ਼ੀਆਟਿਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਮੁੰਬਈ, ਕੁਤਬਖ਼ਾਨਾ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵੂਮਨ, ਦਿੱਲੀ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ। ਸੁਹਿਰਦ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਦਾ ਮਸ਼ਕੂਰ ਹਾਂ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਪੁਲ ਬਣੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ 'ਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਦੋ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ। ਸੁਹਿਰਦ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਰਾ ਡਾ. ਵਨੀਤਾ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਮੁਖਬੰਧ' ਲਿਖ ਕੇ ਮੇਰੀ ਹੌਂਸਲਾ ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਕੀਤੀ। ਅਜ਼ੀਜ਼ ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰੋ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਲਵਾਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੋ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਾਦ ਪ੍ਰਗਾਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਾਇਸਤਗੀ ਤੇ ਦਾਨਾਈ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ 'ਚ ਫਰਾਖਦਿਲੀ ਦਿਖਾਈ। ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ), ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ) ਤੇ ਡਾ. ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਜੇ.ਐਨ.ਯੂ., ਦਿੱਲੀ) ਜਿਹੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਾਥ ਰਿਹਾ। ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾਨਸ਼ਵਰ ਮਰਹੂਮ ਪ੍ਰੋ. ਸਤਿਆਪਾਲ ਗੌਤਮ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਫਿਲਾਸਫਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚਿੰਤਨੀ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਚ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਗੌਤਮ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇ.ਐਨ. ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚਲੇ ਘਰ 'ਚ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਚੱਲਦੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਮੇਰੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ 'ਮੁਕੱਦਮਾ' ਲਿਖਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਵਕਤ ਰੁਖ਼ਸਤੀ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਸਾਬਣ ਕਿਰਨ ਅਤੇ ਬੱਚੀ ਗੁਲਰਾਜ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਜਾਂ 'ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ। ਰਾਜੂ ਕੋਹਲੀ ਅਤੇ ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਟਾਈਪ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੁਧਾਈ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਸਨੇਹੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸੌ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਜਿਲਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੌਂਪਦਿਆਂ ਖੁਸ਼ਨੁਮਾ ਅਹਿਸਾਸ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ, ਤਮਾਮ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਤਮਸਤਕ ਹਾਂ, ਬਲਿਹਾਰ ਹਾਂ। ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹਦਾਰੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

10 ਮਈ, 2023

ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ

ਮਹਾਤਮਾ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਾ ਖਰੜਾ ਮੈਂ ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਸੁਸਾਇਟੀ ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛਪਵਾਨਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਬ ਪਰਕਾਰ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਓਹ ਚਾਹੇ ਇਸ ਨੂੰ ਘੱਟ ਵੱਧ ਕਰਕੇ ਛਪਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਹਕੀਮ ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੋਭਾ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪਛਮ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਲਾਂ ਏਹ ਮਹਾਤਮਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਈਸ਼ੂਰ ਦਾ ਗਯਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਰ ਜਿਸ ਗਯਾਨ ਦੇ ਦਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਪਈ।

ਪ੍ਰਾਰਥਕ - ਕਰਤਾ

ਇਕ ਈਸ਼ਰਵਾਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਹਕੀਮ ਦਾ ਸੰਛੇਪ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ*

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵੇਤਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭੂਗੋਲ ਦਾ ਕੋਈ ਭੀ ਅਜੇਹਾ ਨਾਮੀ ਦੇਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾ ਗਏ ਹੋਣ ਤੇ ਉਸ ਥਾਉਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾ ਦਿੱਤੇ ਹੋਣ, ਸਗਵਾਂ ਅਜੇਹੇ ਮੁਲਕਾਂ, ਦੇਸਾਂ ਤੇ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਭੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਿ ਮਹੀਨੇ ਮਹੀਨੀ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਈਸ਼ਰ ਦੀ ਇਛਿਆ ਪਰ ਰਾਜੀ ਰਹੇ, ਇਸੀ ਕਾਰਨ ਤੇ ਭੁਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਕਈ ਵੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖ ਭੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ “ਕਿ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੀ ਬੀਆਬਾਨ ਵਿਚ ਭੁੱਖਾ ਮਾਰੇਂਗਾ” ਤੇ ਦਿਕ ਆਕੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ “ਦੇਖ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਿਆ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ” ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਅੱਕ ਦੀਆਂ ਕਕੜੀਆਂ ਆਦਿਕ ਹੀ ਖਾ ਕੇ ਅਪਣੇ ਪੇਟ ਦੀ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਸਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ ਜਿਥੇ ਕਿ ਸੈਂਕੜੇ ਕੋਹਾਂ ਤਕ ਧਰਤੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਸੀ ਤੇ ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੀਂ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਠਾਠ ਮਾਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਪੰਛੀ ਜਨੌਰ ਤਕ ਕੋਈ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਰਬ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਤੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਇਮਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੋਂ ਗੁਝਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੱਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਕੇ ਅਦਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹਬਸ, ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਦੀ ਸੰਕੇਦਿਆਂ ਦੀ ਰਾਹ ਇਟਲੀ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ, ਮਿਸਰ ਤੋਂ ਅਗੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਲ ਬਰਾਬਰ ਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਦੇਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਚਤ੍ਰਾਈ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਜੇਹਾ ਉੱਘਾ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਜੇਹਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼। ਏਹ ਯੂਨਾਨ ਦੇਸ ਰੂਸ ਦੇਸ ਤੋਂ ਠੀਕ ਦੱਖਣ ਦੀ ਵੱਲ ਹੈ ਤੇ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਇਸਨੂੰ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਪਾਸਿਓਂ ਘੇਰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਰੂਮ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਸਭ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ, ਫੇਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਨਾ ਗਏ ਹੋਣ।** ਇਸ

* ਇਹ ਟ੍ਰੈਕਟ 20 ਅਪ੍ਰੈਲ 1909 ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਛਾਪਿਆ। ਫ਼ੈਹਰਿਸਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, “ਇਹ ਟ੍ਰੈਕਟ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਛੱਡਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ*।”

—ਸੰਪਾਦਕ

** ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖੋਜ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਏਹ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕ

ਦੇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬੜੇ ਭਾਗ (ਸੂਬੇ) ਹਨ ਤੇ ਇਸਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਬੜੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਖਾੜੀਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਟਾਪੂ ਹਨ। ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਭੂਮੀ 25,000 ਹਜ਼ਾਰ ਬਰਸ ਮੀਲ ਤੇ ਅਬਾਦੀ 25 ਲੱਖ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹੈ।

ਕੋਈ 2,300 ਵਰ੍ਹੇ ਬੀਤੇ ਕਿ ਯੂਨਾਨੀ ਕਾਰੀਗਰੀ (ਸ਼ਿਲਪ ਵਿਦਯਾ) ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਸੁਧਾਚਾਰ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਅਫਲਾਤੂਨ, ਅਰਸਤੂ ਤੇ ਸਕੰਦ* ਭੀ ਇਸੀ ਭੂਮੀ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਹੋਏ ਸਨ। ਏਹ ਦੇਸ ਅਬਾਦੀ ਤੇ ਫੈਲਾਵਟ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਏਹ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਧਰਮ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਪਰ ਸਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ ਇਸੀ ਕਾਰਣ ਏਹ ਦੇਸ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ (ਗੌਰਵਤਾ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਤੇ ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਫਖਰ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਐਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਸੁਕਰਾਤ ਨਾਮੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ 1939 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ**, ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਏਹ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਸਿਰਤਾਜ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਏਹ ਆਪਣਾ ਨਾਉਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਯਾਦਗਾਰ ਛੱਡ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਯੂਨਾਨ ਸਦਾ ਇਸਦੇ ਨਾਉਂ ਦਾ ਫਖਰ ਕਰੇਗਾ।

ਇਸਦਾ ਪਿਉ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਘੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਭੀ ਅਪਣੀ ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਚਿਰ ਤੋੜੀ ਅਪਣੇ ਬਾਪ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁਘੜ ਮੂਰਤੀਘਾੜਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਮਰਨ ਸਮੇਂ 4,000 ਲੋਇਰ (ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਸੀ ਜੋ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਸੀ) ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ਸਨ ਪਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸਦੇ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮੇਂ ਰੁਪਇਆਂ ਦੀ ਕੁਝ ਲੋੜ ਬਣੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਏਹ ਸਾਰੇ ਰੁਪਏ ਆਪਣੇ ਉਸ ਮਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੇ, ਪਰ ਫੇਰ ਓਹ ਰੁਪਏ ਉਘਰ ਨਾ ਸਕੇ ਪਰ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਨੰਦ 'ਚ ਰਿਹਾ।

ਫੇਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦਾ ਕੰਮ ਮੂਰਤੀ ਘੜਨਾ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਗਾ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਸੂਫਤਾ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਓਹ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਸਾਰੇ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ।

— ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸਭ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਏਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਊ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਭੂਗੋਲ ਦੇ ਹਰ ਏਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਗਏ ਤੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ।

* ਸਕੰਦ ਦਾ ਹਾਲ ਜੋ ਕਿ ਸਕੰਦ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਹੈ ਉਸਦੇ ਸੂਖਮ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ 217 ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ।

** ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਟ੍ਰੈਕਟ 1909 ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਕਿਸੀ ਸਮੇਂ, ਕਿਸੀ ਦੁਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਰ ਥੱਪੜ ਮਾਰਿਆ ਪਰ ਏਹ ਹਸ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਰਿਹਾ।

ਫਰੀਦਾ ਜੋ ਤੈ ਮਾਰਨਿ ਮੁਕੀਆਂ ਤਿਨ੍ਹਾ ਨ ਮਾਰੇ ਘੁੰਮਿ ॥

ਆਪਨੜੈ ਘਰਿ ਜਾਈਐ ਪੈਰ ਤਿਨ੍ਹਾ ਦੇ ਚੁੰਮਿ ॥

(ਸਲੋਕ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1378)

ਮੁਕਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰਾਜਾ ਆਰਕਲਾਸ ਨੇ ਬਥੇਰਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਏਹ ਮਹਾਤਮਾ ਮੇਤੇ ਕੁਝ ਮੰਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਛਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਵਾਂ ਪਰ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਅਸਲ ਐਦਹਦਾ ਸੀ :

ਕਹੇ ਨਾਨਕ ਸੁਣ ਬਾਬਰ ਮੀਰ।

ਤੁਝ ਸੇ ਮਾਂਗੇ ਸੋ ਅਹਮਕ ਫਕੀਰ।

ਪਿਛਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਕਰਤਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਵਾ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਵਿਚ ਸਹਨ ਸੀਲਤਾ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂ ਜੋ ਕੋਈ ਦੁਖ, ਸੋਗ ਅਤੇ ਅਭਮਾਨ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਦੁਖਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ :

ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਦੋਨੋ ਸਮ ਕਰਿ ਜਾਨੈ ਅਉਰੁ ਮਾਨੁ ਅਪਮਾਨਾ ॥

ਹਰਖ ਸੋਗ ਤੇ ਰਹੈ ਅਤੀਤਾ ਤਿਨਿ ਜਗਿ ਤਤੁ ਪਛਾਨਾ ॥

(ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੯, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 219)

ਲੋਭ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਫੁਨਿ ਅਉ ਬਿਖਿਅਨ ਕੀ ਸੇਵਾ ॥

ਹਰਖ ਸੋਗ ਪਰਸੈ ਜਿਹ ਨਾਹਨਿ ਸੋ ਮੂਰਤਿ ਹੈ ਦੇਵਾ ॥੧॥

ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖੁ ਏ ਸਭ ਤਿਉ ਕੰਚਨ ਅਰੁ ਪੈਸਾ ॥

ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਏ ਸਮ ਜਾ ਕੈ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਫੁਨਿ ਤੈਸਾ ॥੨॥

ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਏ ਬਾਧੇ ਜਿਹ ਨਾਹਨਿ ਤਿਹ ਤੁਮ ਜਾਨਉ ਗਿਆਨੀ ॥

ਨਾਨਕ ਮੁਕਤਿ ਤਾਹਿ ਤੁਮ ਮਾਨਉ ਇਹ ਬਿਧਿ ਕੋ ਜੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ॥੩॥੭॥

(ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੯, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 220)

ਜੋ ਨਰੁ ਦੁਖ ਮੈ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਮਾਨੈ ॥

ਸੁਖ ਸਨੇਹੁ ਅਰੁ ਭੈ ਨਹੀ ਜਾ ਕੈ ਕੰਚਨ ਮਾਟੀ ਮਾਨੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

ਨਹ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹ ਉਸਤਤਿ ਜਾ ਕੈ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਭਿਮਾਨਾ ॥

ਹਰਖ ਸੋਗ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਉ ਨਾਹਿ ਮਾਨ ਅਪਮਾਨਾ ॥੧॥

ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਸਗਲ ਤਿਆਗੈ ਜਗ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਰਾਸਾ ॥

ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਜਿਹ ਪਰਸੈ ਨਾਹਨਿ ਤਿਹ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨਿਵਾਸਾ ॥੨॥

(ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੯, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 633)

ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਦਿ ਵਿਚ ਏਹ ਸਹਨ ਸੀਲਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਸਨੇ ਸਨੇ ਸਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਏਹ ਸਹਨ ਸੀਲਤਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਏਹ ਮਹਾਤਮਾ ਜਿਥੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠੇ ਦੇਖਦਾ ਚਾਹੇ ਹਾਕਮ ਹੋਣ, ਚਾਹੇ ਨੌਕਰ, ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਚਾਹੇ ਅਨਪੜ੍ਹ, ਜੁਆਨ ਹੋਣ ਚਾਹੇ ਬੁਢੇ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੋਣ ਚਾਹੇ ਮੂਰਖ

ਉਸੀ ਥਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ, ਲੋਗ ਇਸਨੂੰ ਹਟਾਉਂਦੇ ਪਰ ਏਹ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਨਾ ਹਟਦਾ ਇਥੋਂ ਤੀਕਰ ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ, ਏਹ ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ ਭੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਾ ਜਿਥੇ ਫੇਰ ਆਦਮੀ ਕਠੇ ਦੇਖਦਾ ਓਥੇ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਥਾਂ ਨਿਯਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਬੜੀ ਅਭਲਾਖਾ ਏਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸਦੇ ਦੇਸੀ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਧਰੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਗਯਾਨ ਦਾ ਅੰਧੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋਵੇ। ਐਥੇ ਤੀਕਰ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕੈਦ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਿਖ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਇਸਨੂੰ ਪੀਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਉਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਰਿਹਾ।

ਇਸਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਦੂਖੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬੀਰਖਾ ਦੀ ਅਗਨੀ ਪ੍ਰਜੁਲਤ ਹੋਈ, ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਸਾਂਗ ਬਣਾਉਣੇ ਤੇ ਨਕਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਠਠੇ ਉੜਾਉਣ ਲਗੇ ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੀ 69 ਬਰਸ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਸ ਪਰ ਏਹ ਦੋਸ ਲਗਾਇਆ ਕਿ ਓਹ ਐਥਨਜ਼ ਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਆਚਰਨ ਬਗਾੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਭਰਿਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਿਲੀਟਸ ਨਾਮੀ ਇਕ ਪੁਰਸ਼ ਉਸਦਾ ਮੁਦਈ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਪਰ ਏਹ ਦੋਸ਼ ਅਰੋਪਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹਕਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਬਿਗਾੜਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਮਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਚਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹੇ।

ਇਧਰ ਤਾਂ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਉਲਟ ਏਹ ਜਾਲ ਬਣਿਆ; ਉਧਰ ਉਸਦੇ ਮਿਤ੍ਰ ਉਸਦੇ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਤਪਰ ਹੋਏ।

ਸਭ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਸਦੇ ਇਕ ਮਿਤਰ ਨੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬੜਾ ਵਕਤਾ ਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰ ਸੀ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਬਚਾਉ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਪਰ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਓੜਕ ਨੂੰ ਉਤਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਚੈਹਰੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਅਗੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਜੋ ਜੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉਤਰ ਮਹਾਨ ਸੂਰਮਤਾਈ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤੇ ਅਪਣਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਿਖ ਅਫਲਾਤੂਨ ਨੇ ਅਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ “ਉਤਰ ਸੁਕਰਾਤ” ਰਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਕੁ ਨਮੂਨੇ ਮਾਤਰ ਦਿਖਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਏਹ ਗੀਤ ਸੀ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ (ਮੁਲਜ਼ਮ) ਅਪਣੇ ਟੱਬਰ ਟੀਹਰ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਕਚੈਹਰੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਅਗੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਹਾਕਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਦਇਆ ਕਰਕੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਯਾ ਕੁਝ ਘੱਟ ਡੰਡ ਦੇਣ, ਪਰ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਇਸ ਬਾਤ ਤੋਂ ਵੀ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕੀਤੀ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਉੱਤਰ (ਕਚੈਹਰੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਅੱਗੇ)

“ਮੇਰੇ ਪਰ ਏਹ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਤੇ ਜ਼ਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਧੀਆਂ ਬਗਾੜਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਖੁਟਆਈਆਂ ਕਢਦਾ ਹਾਂ। ਐਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਕਦ ਮੈਨੇ ਗੁਰੂ ਪਣ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਦੋਂ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ? ਕਿ ਅਜ ਜਿਸ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਪਕੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਕੰਗਾਲੀ ਮੇਰੇ ਬੇਦੋਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਮੇਰਾ ਸ਼ਾਹਦੀ ਹੈ, ਜੇਹਾ ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹਰ ਇਕ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਅਤੇ ਜੋ ਚਾਹੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬਾਦ ਕਰ ਲਵੇ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਦਾ ਉਤ੍ਰ ਦੇਵੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਮੇਰਾ ਤਾਤਪਰਜ ਨੇਕੀ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਣਾ ਸੀ ਹਰ ਇਕ ਜੁਆਨ ਤੇ ਬੁਢੇ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ।

ਸਾਡੇ ਸਤਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਝੂਠੈ ਮਾਨੁ ਕਹਾ ਕਰੈ ਜਗੁ ਸੁਪਨੇ ਜਿਉ ਜਾਨੁ ॥

ਇਨ ਮੈ ਕਛੁ ਤੇਰੋ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਕਹਿਓ ਬਖਾਨਿ ॥੪੧॥

(ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1428)

ਜਗ ਝੂਠੇ ਕਉ ਸਾਚੁ ਜਾਨਿ ਕੈ ਤਾ ਸਿਉ ਰੁਚ ਉਪਜਾਈ ॥

ਦੀਨ ਬੰਧ ਸਿਮਰਿਓ ਨਹੀ ਕਬਹੂ ਹੋਤ ਜੁ ਸੰਗਿ ਸਹਾਈ ॥੧॥

(ਟੋਡੀ ਮਹਲਾ ੯, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 718)

ਨੇਕੀ ਨਾਲ ਦੌਲਤ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੌਲਤ ਨਾਲ ਨੇਕੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸੋ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਦੇ ਰਹਣ ਵਾਲਯੋ! ਜੇ ਏਹੀ ਮੇਰਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ? ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀ ਵਿਚ ਆਵੇ ਮੇਰੇ ਪਰ ਬਿਵਸਥਾ ਲਗਾਓ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬਾਤ ਪਰ ਪੱਕਾ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਦੇਸੀ* ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਕਦਾਚਿਤ ਭੀ ਇਸ ਨੇਕੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਵਿਦਯਾ ਅਧੀਨ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜ ਸਕਦਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀ ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਆਉਗੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਉਂਗਾ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਂਗਾ ਕਿ ਐ ਮੇਰੇ ਮਿਤ੍ਰੋ! ਐ ਐਥਨਜ਼ ਦੇ ਵਸਨੀਕੋ!! ਅਜ ਬੁਧੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਸ਼ਹਰ ਦੇ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਤੁਹਾਡੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਝੂਠੇ ਆਨੰਦ ਦੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਨੀਆਂ ਛੱਡ ਦੇਵੋ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਸਚਆਈ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਰ ਆਓ ਮੈਂ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਏਹ ਬਚਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਸਚਾਈ ਨਾਲ ਪੂਰਤ ਹਨ ਤੇ ਸੂਫਤਾਈ ਨਾਲ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਾਰੀ ਨਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ।

* ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਧਰਮ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ।

ਹੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸੀ ਭਾਇਓ ! ਚਾਹੇ ਮੈਂ ਬੜੀ ਭੈੜੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਾਂ ਪਰ ਫੇਰ ਬੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜੇਹੜੇ ਆਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਕੁਟੰਬੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਆ ਦਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਅਗੇ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਰੋਂਦੇ ਤੇ ਗੁੜਗੁੜਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਏਹ ਕੁਛ ਮੈਂ ਸ਼ੇਖੀ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ ਸਗਵਾਂ ਮੇਰੇ ਅਜੇਹਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਹੋਵੇ ਸਾਨੂੰ (ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ) ਆਗਿਆ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਨਿਜਾਇ ਅਧੀਖੂ (ਮੁਨਸਫ) ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਕੇ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਛਿਮਾ ਮੰਗੀਏ ਕਿਉਂ ਜੋ ਨਿਜਾਇ ਅਧੀਖੂ ਨਿਜਾਇ ਵਾਸਤੇ ਦਰਬਾਰ (ਅਜਲਾਸ) ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਨਜਾਇ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਵਾਸਤੇ। ਨਿਜਾਇ ਅਧੀਖੂ ਆਪਣੀ ਗਦੀ ਪਰ ਨਿਯਤ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ ਸੌਂਹ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਯਾ ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਡਾ ਜੀ ਚਾਹੁ ਬਿਨਾ ਦੰਡ ਦਿਤੇ ਛਡ ਦੇਵਾਂਗੇ।

ਸਗਮਾਂ ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਨੇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਹਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਵਾਂਗੇ ਕਿਉਂ ਜੋ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਰਾਇਆ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਹੈ ਬਿਨਾ ਦੇਰ ਮੈਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਵੋ।

ਪਰ ਹੇ ਹਾਕਮੋ ! ਮੇਤੇ ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ ਵੀ ਇਛਯਾ ਨਾ ਰੱਖਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਦੰਡ ਦੇ ਡਰ ਨਾਲ, ਉਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਮੈਂ ਦਿਲ ਨਾਲ ਅਛੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਬੁਰਾ ਆਖਣ ਲਗ ਜਾਵਾਂ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਡੇ ਅਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਏਹ ਕਹਣਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਛਡ ਦੇਵੋ ਤੁਸਾਡੇ ਨਿਜਾਇ ਦੇ ਨੇਮ ਨੂੰ ਤੁੜਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਏਹ ਅਰਥ ਹਨ ਕਿ “ਮੈਂ ਅਧਰਮੀ ਹਾਂ। ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਰ ਮੇਰਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਸਚੇ ਨਿਜਾਇਕਾਰੀ ਦੇ ਨਿਆਉ ਪਰ ਭਰੋਸਾ ਰਖਦਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀ ਵਿਚ ਆਵੇ ਮੈਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਵੋ।”

ਹਕੀਮ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਤੇ ਲਾਓ ਲਪੇਟ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਅਵਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਰਿਆਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨਾ ਧਰਮ ਵਿਰੁਧ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬੜੀ ਸਫਾਈ ਤੇ ਨਿਡਰ ਪੁਣੇ ਨਾਲ ‘ਉੜ੍ਹ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ’ ਕੀਤੇ ਤੇ ਇਸਦੀ ਅਜੇਹੀ ਬਾਤਚੀਤ ਨੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਚਿਤਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਧ ਉਤਪੰਨ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਉੜ੍ਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਸੌ ਨਿਜਾਇ ਅਧੀਖੂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਤੀ ਪਰ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਇਸ ਆਗਿਆ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸਦਾ ਖਜਾਲ ਸੀ ਜੇ ਉਹ ਕੈਦ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਲੋਗ ਅਵਸ਼ ਉਸਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਜਾਣਨਗੇ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਿਆਇਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅਗਨੀ ਹੋਰ ਭੀ ਪ੍ਰਜੁਲਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦਿਤੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਹਰ (ਬਿਖ) ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਪਰ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਆਖਿਆ ਬਹੁਤ ਅਛਾ ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਸਾਡੀ

ਆਗਿਆ ਪੂਰਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਜੋ ਬਿਧਨਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਸਤਕ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮੇਟ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੇਤੇ ਏਹ ਆਸ਼ਾ ਨਾ ਰਖਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਾਂ ਕਿਉਂ ਜੋ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਛਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਯੁਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਕੰਮੇ ਫਰੇਬ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਸਚ ਹੈ :

ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ ॥

ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟਿ ਮਰੈ ਕਬਹੂ ਨ ਛਾਡੈ ਖੇਤੁ ॥੨॥੨॥

(ਰਾਗੁ ਮਾਰੂ ਬਾਣੀ ਕਬੀਰ ਜੀਉ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1105)

ਉਸਦੇ ਇਕ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਬੜਾ ਕਸ਼ਟ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ! ਤੂੰ ਸਾਂਤਿ ਆਤਮਾ ਹੋ ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਜੋ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਰੁਦਨ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਸਚ ਹੈ :

ਕਬੀਰ ਸੰਤ ਮੂਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜੋ ਅਪੁਨੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਜਾਇ ॥

ਰੋਵਹੁ ਸਾਕਤ ਬਾਪੁਰੇ ਜੁ ਹਾਟੈ ਹਾਟ ਬਿਕਾਇ ॥੧੬॥

(ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1365)

ਮੇਰੇ ਬੈਰੀ ਮੇਤੋਂ ਮੇਰਾ ਮਾਲ, ਮੇਰੀ ਅਰੋਗਤਾਈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਖੋਹ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਨੇਕੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬੇਦੋਸਤਾ, ਸੂਰਮਤਾਈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਗੌਰਵਤਾ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਜਿਸਦਾ ਕਿ ਬਦਲਾ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇਵੇਗਾ ਕੌਣ ਮੇਤੇ ਖੋਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਏਹ ਮਹਾਤਮਾ ਇਸ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਕੈਦ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਪਰ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਰੰਜ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕੁਝ ਭੀ ਡਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਚ ਹੈ :

ਕਬੀਰ ਜਿਸੁ ਮਰਨੇ ਤੇ ਜਗੁ ਡਰੈ ਮੇਰੇ ਮਨਿ ਆਨੰਦੁ ॥

ਮਰਨੇ ਹੀ ਤੇ ਪਾਈਐ ਪੂਰਨੁ ਪਰਮਾਨੰਦੁ ॥੨੨॥

(ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀਉ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1365)

ਅਜੇਹੇ ਦੁਖ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭੀ ਆਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਈਸ਼ੁਰ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਸਦਾ ਤਤਪਰ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਖ ਕ੍ਰਿਟੋ (Caraito) ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸਵੇਰ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ੈਹਰ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਸੀ, ਉਸ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਸੁਭਾਉ ਅਨੁਸਾਰ ਬੜੇ ਆਨੰਦ ਅਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸੁੱਤਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁਖ ਤੋਂ ਕੋਈ ਰੰਜ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ ਦੀਂਹਦੀ ਸੀ।

ਐਥੋਂ ਤਿਕਰ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅੰਮ੍ਰਤ ਵੇਲੇ ਬੰਦੀ ਸਾਲ (ਕੈਦਖਾਨੇ) ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਤੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਆਪ ਐਥੋਂ ਨਸ ਜਾਵੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਏਹ ਮਹਾਤਮਾ ਹਸਿਆ ਤੇ ਉਮੈਦਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਦਿਤਾ।

ਕਹੋ ਕੁੰਟ ਕੌਨੈ ਬਿਖੈ ਭਾਜ ਬਾਚੈ ॥

ਸਭੰ ਸੀਸ ਕੇ ਸੰਗ ਸ੍ਰੀ ਕਾਲ ਨਾਚੈ ॥੬੦॥ (ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਚਾਹੇ ਉਸਦੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀ ਐਥੋਂ ਭਜ ਕੇ ਕਿਸੀ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ ਚਲੇ ਜਾਵੋ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ ਅਤੇ ਏਹ ਬਚਨ ਆਖੇ :

“ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰੇ ਕਰੈਣੂ ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਈਸ਼ੂਰ ਸਰਬ ਥਾਈਂ ਪਰਿਪੂਰਨ ਹੈ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਕਰਮ ਉਸਤੇ ਗੁਝਾ ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਐਥੋਂ ਭਜ ਜਾਓ?”

ਮਰਣੈ ਤੇ ਜਗਤੁ ਡਰੈ ਜੀਵਿਆ ਲੋੜੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ ਹੁਕਮੈ ਬੁਝੈ ਸੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ ਤਾ ਸਦ ਜੀਵਣੁ ਹੋਇ ॥

(ਮਹਲਾ ੩, ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 555)

ਈਸ਼ੂਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਸਤਕ ਵਿਚ ਮੌਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਫੇਰ ਉਸ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਜ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ?

ਮਾਥੈ ਜੋ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ ਸੁ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਸੋ ਵਰਤਦਾ ਸੋ ਬੁਝੈ ਜਿਸ ਨੋ ਨਦਰਿ ਹੋਇ ॥੫॥

(ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਹਲਾ ੩, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1413)

ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਬਾਤ ਦਾ ਭੀ ਆਪਣੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਚਿੰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਇਛਿਆ ਤੇ ਉਲਟ ਹੋਵੇ। ਤੂੰ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਤੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਭਜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਸ ਅਭਾਗੀ ਪਰ ਈਸ਼ੂਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਭਜਕੇ ਕਿਥੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਮਾਣਸਾ ਕਿਅਹੁ ਦੀਬਾਣਹੁ ਕੋਈ ਨਸਿ ਭਜਿ ਨਿਕਲੈ
ਹਰਿ ਦੀਬਾਣਹੁ ਕੋਈ ਕਿਥੈ ਜਾਇਆ ॥

(ਮਹਲਾ ੪, ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 591)

ਹੁਣ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਕੋਣ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ? ਜਿਥੇ ਉਸ ਤੋਂ ਲੁਕ ਕੇ ਮੈਂ ਜਾ ਸਕਾਂ :
ਕਰੇ ਕੋਟ ਕੋਊ ਧਰੇ ਕੋਟਿ ਓਟੰ ॥

ਬਚੈਗੋ ਨ ਕਿਉਹੂੰ ਕਰੈ ਕਾਲ ਚੋਟੰ ॥੬੧॥ (ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਏਹ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਚਲਾ ਆਇਆ ਜਦ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ਤੇ ਚੇਲੇ ਉਸਦੇ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਬੰਦੀਸਾਲ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੇੜੀਆਂ ਕਟ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਾਸ ਉਸਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲਈ ਬੈਠੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸਮਾਂ ਅਜੇਹਾ ਦਰਦਨਾਕ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲੇਖਣੀ ਭੀ ਅੰਝੂਆਂ ਦੀ ਸੁਦਰਸ ਆਪਣੇ ਟੁਮਕੇ ਗੋਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਆਪਣੇ ਮਾਤਮੀ ਲਿਬਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਜੇਹਾ ਸਮਾਂ ਦੇਖਕੇ ਪਥਰ ਦਿਲ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਭੀ ਆਂਸੂ ਨਿਕਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਉਸਦੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਕਦ ਚੁਪ ਵਟੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਬੇਬਸ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਭਰ ਆਏ ਤੇ ਅਖਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਣ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਝੂਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਗ ਗਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਿਪਦਾ ਦੀ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਚਿਲਾਈ ਤੇ ਰੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ :

“ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਪਤੀ ਸੁਕਰਾਤ ! ਤੇਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ਇਸ ਅੰਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚਰਣ ਛੁਹਨ ਆਏ ਹਨ।”

ਮਹਾਤਮਾ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਭੀ ਕੁਝ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ ਉਸਨੇ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾਈ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰਾਂ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕੀਤੇ :

ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਨੀ ਹੋਇ ॥

ਇਹੁ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥੫੧॥

(ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1429)

ਅਤੇ ਰੂਹ (ਆਤਮਾ) ਦੇ ਨਾਸੀ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਸਬੂਤ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀਆਂ ਵਚਿਤ੍ਰ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਗਿਆਨੀ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸਤਗੁਰਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਿਹਾ :

ਯਹਿ ਬ੍ਰਹਮ ਆਹਿ ਆਤਮਾ ਰਾਮ ॥ ਜਿਹ ਅਮਿਤ ਤੇਜਿ ਅਬਿਗਤ ਅਕਾਮ ॥

ਜਿਹ ਭੇਦ ਭਰਮ ਨਹੀ ਕਰਮ ਕਾਲ ॥ ਜਿਹ ਸਤ੍ਰੁ ਮਿਤ੍ਰੁ ਸਰਬਾ ਦਿਆਲ ॥

ਡੋਬਿਯੋ ਨ ਡੁਬੈ ਸੋਖਿਯੋ ਨ ਜਾਇ ॥ ਕਟਿਯੋ ਨ ਕਟੈ ਨ ਬਾਰਿਯੋ ਬਰਾਇ ॥

ਛਿਜੈ ਨ ਨੈਕ ਸਤ ਸਸਤ੍ਰੁ ਪਾਤ ॥ ਜਿਹ ਸਤ੍ਰੁ ਮਿਤ੍ਰੁ ਨਹੀਂ ਜਾਤ ਪਾਤ ॥

ਸਤ੍ਰੁ ਸਹੰਸ ਸਤਿ ਸਤਿ ਪ੍ਰਘਾਇ ॥ ਛਿਜੈ ਨ ਨੈਕ ਖੰਡਿਓ ਨ ਜਾਇ ॥

ਨਹੀ ਜਰੈ ਨੈਕ ਪਾਵਕ ਮੰਝਾਰ ॥ ਬੇਰੈ ਨ ਸਿੰਧ ਸੋਖੈ ਨ ਬਯਾਰ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਾਚ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ)

ਅਰਥਾਤ ਪੁਰਸ ਦਾ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਨਿਆਇਕਾਰੀ ਧਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਫਲ ਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਵੇਗਾ :

ਹਰਿ ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਭਰਪੂਰਿ ਦੂਜਾ ਨਾਹਿ ਕੋਇ ॥

ਹਰਿ ਆਪਿ ਬਹਿ ਕਰੇ ਨਿਆਉ ਕੂੜਿਆਰ ਸਭ ਮਾਰਿ ਕਢੋਇ ॥

ਸਚਿਆਰਾ ਦੇਇ ਵਡਿਆਈ ਹਰਿ ਧਰਮ ਨਿਆਉ ਕੀਓਇ ॥

ਸਭ ਹਰਿ ਕੀ ਕਰਹੁ ਉਸਤਤਿ ਜਿਨਿ ਗਰੀਬ ਅਨਾਥ ਰਾਖਿ ਲੀਓਇ ॥

ਜੈਕਾਰੁ ਕੀਓ ਧਰਮੀਆ ਕਾ ਪਾਪੀ ਕਉ ਡੰਡੁ ਦੀਓਇ ॥੧੬॥

(ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 89)

ਭਲਾ ਜੇ ਨਾਸੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਯੂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛਡਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਈਸ਼ੁਰ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਸ਼ਮ ਦਾ ਫਲ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਿਲੇ ? ਜੇ ਏਹ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨਾਸੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਨੈਕੀ ਦਾ ਫਲ ਕੀ ? ਇਸ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀ ਸਰਬ ਥਾਂ ਸਤਿ ਜਾਣੋ ਕਿ ਏਹ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨਾਸੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਾਪੀ ਪਾਪ ਦਾ ਦੰਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ। ਅਜੇ ਜੋ ਮਹਾਤਮਾ ਈਸ਼ੁਰ ਭਗਤ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ।

*ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਚਿਤ ਹੈ ਭਲਿਆਈ ਕਰੋ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਰਖੋ, ਦੇਖੋ ਭਲਿਆਂ

* ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਗਤੀ ਦਸਣ ਦਾ ਹੈ।

ਨੂੰ ਕੇਹੋ ਜੇਹਾ ਆਨੰਦ ਹੈ! ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਆ ਕਿਆ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਹਨ! ਹਰ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਤਮਾ ਆਨੰਦ ਤੇ ਹਰ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਨਿਡਰ ਹੈ।

ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ “ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ”?

ਉਸਨੇ ਆਖਿਆ “ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਛਤਕ ਹੈ, ਓਹ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਹੇਗਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਪਾਲਨਾ ਕਰੇਗਾ।”

ਫੇਰ ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ “ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੀਏ”?

ਆਖਿਆ “ਮੇਰਾ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਏਹ ਸਰੀਰ ਜੋ ਨਿਰ ਸੰਸੇ ਮਿਟੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਹੋ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦੇਣਾ!

ਇਕ ਦਝਹਿ ਇਕ ਦਬੀਅਹਿ ਇਕਨਾ ਕੁਤੇ ਖਾਹਿ ॥

ਇਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿਚਿ ਉਸਟੀਅਹਿ ਇਕਿ ਭੀ ਫਿਰਿ ਹਸਣਿ ਪਾਹਿ ॥

ਨਾਨਕ ਏਵ ਨ ਜਾਪਈ ਕਿਥੈ ਜਾਇ ਸਮਾਹਿ ॥੨॥

(ਮਹਲਾ ੧, ਸੌਰਠਿ ਕੀ ਵਾਰ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 648)

ਪਾਂਚ ਤਤ ਕੋ ਤਨੁ ਰਚਿਓ ਜਾਨਹੁ ਚਤੁਰ ਸੁਜਾਨ ॥

ਜਿਹ ਤੇ ਉਪਜਿਓ ਨਾਨਕਾ ਲੀਨ ਤਾਹਿ ਮੈ ਮਾਨੁ ॥੧੧॥

(ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1427)

ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਉਸਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿ ਦੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਈ। ਦੋ ਚਾਰ ਬਾਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ।

ਫੇਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਟੈਹਲੂਆਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਖਬਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਿਖ ਦੇ ਪੀਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਆਖਿਆ “ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਲੈ ਆਵੋ।”

ਪਿਆਲਾ ਉਸੀ ਸਮੇਂ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਏਹ ਮਹਾਤਮਾ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਰਾ ਪੀ ਗਿਆ।

ਹਾਇ! ਏਹ ਸਮਾਂ ਕੈਸਾ ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਭਾ ਦੇ ਦਰੋਗ ਦੇ ਅੰਝੂ ਭੀ ਨਿਕਲ ਪਏ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਉਣ ਖਾੜ ਬੋਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਓਹ ਜ਼ਹਿਰ ਪੀ ਚੁਕਿਆ ਤੇ ਖਾਲੀ ਪਿਆਲਾ ਬੰਦੀਸਾਲ ਦੇ ਟੈਹਲੂਏ ਦੇ ਹਥ ਫੜਾਇਆ ਤਦੋਂ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋ ਚਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਪਰ ਪਥਰ ਰਖੀ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਨਾ ਰਖ ਸਕੇ, ਬੇਬਸ ਹੋ ਕੇ ਰੋਣ ਤੇ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਏ ਤੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਰਲਾਪ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਤਨੀ ਡੰਡ ਮਚਾਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਖਣ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਬੇਬਸ ਹੋ ਗਏ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੰਦੀਸਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਧਵੇ ਭੀ ਰੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਗੱਲ ਕੀ ਜੇਲਖਾਨੇ ਦੇ

ਦਰ ਤੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਭੀ ਰੌਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਮਹਾਂ ਭਿਆਨਕ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਤਦੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ :

“ਹੇ ਪਿਆਰਿਓ ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ? ਤੁਹਾਡੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਕਿਥੇ ਗਈ ? ਮੈਨੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਿਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦੀਆਂ। ਈਸ਼ੁਰ ਵਾਸਤੇ ਜਰਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਰੋ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰੋ।” ਇਸ ਬਾਤ ਤੇ ਉਹ ਜਰਾ ਚੁਪ ਹੋਏ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਇਧਰ ਉਧਰ ਟੈਹਲਦਾ ਰਹਿਆ ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਜ਼ਹਰ ਦਾ ਅਸਰ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਚਲਨ ਤੇ ਰਹ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬਛੌਣੇ ਪਰ ਲੇਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਆਤਮ ਅਨਾਸ ਦਾ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ :

ਸਿਖਹੁ ਸਬਦੁ ਪਿਆਰਿਹੋ ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੀ ਟੇਕ ॥

ਮੁਖ ਉਜਲ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਨਾਨਕ ਸਿਮਰਤ ਏਕ ॥੨॥

(ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 320)

ਤੇ ਫੇਰ ਬਿਖ ਦਾ ਅਸਰ ਦਮ ਬ ਦਮ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਐਥੋਂ ਤਿਕਰ ਕਿ ਉਹ ਬੇਸੁਧ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦੇ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਪੰਛੀ ਨੇ ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਦੇਹ ਰੂਪੀ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚੋਂ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰੀ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਏਹ ਈਸ਼ੁਰ ਭਗਤ ਆਪਣੀ 70 ਬਰਸ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਤੇ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਫਲਾਤੂਨ ਜੋ ਅਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਕਿ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਚਤ੍ਰਾਈ ਦਾ ਅਜ ਤਕ ਲੋਗਾਂ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਹੈ ਇਸੀ ਮਹਾਤਮਾ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਫਲਾਤੂਨ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਜਿਸਦਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਅਫਸੋਸ ਰਿਹਾ।

ਅਫਲਾਤੂਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਹਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਜੇਹਾ ਪੁਰ ਤਾਸੀਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਰੋਏ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹ ਸਕਦਾ।

ਇਸ ਕਾਰਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਅਫਲਾਤੂਨ ਅਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਹੋਰ ਚੇਲੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਐਥਨਜ਼ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰਥੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਯੂਰੀਪੀਡਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਦਾ ਸ਼ੋਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇਹੇ ਅਦੁਤੀ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਮਾਰਨ ਪਰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਆਖਿਆ।

ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਅਗਯਾਨ ਦਾ ਅੰਧੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਤਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬੜਾ ਰੰਜ ਕੀਤਾ ਤੇ ਚਿਰ ਤੋੜੀ ਸਾਰੀ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਤੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੂਚਿਆਂ ਵਿਚ ਏਹੀ ਚਰਚਾ ਰਹੀ :

ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ ॥੨॥

(ਮਹਲਾ ੧, ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 947)

ਅੰਤ ਨੂੰ ਲੋਗਾਂ ਨੇ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੋਹਰ

ਸਿਖਿਆ ਦਿਤੀ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਈ। ਪਰ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਸਾਡੇ ਪਰ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸਦੀ ਨੇਕ ਸੇਵਾ ਦਾ ਬੁਰਾ ਫਲ ਦਿਤਾ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਨਿਰਾਪਰਾਧਤਾ ਵਿਦਤ ਹੋਣ ਪਰ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਪਰ ਕਮਰ ਕਸਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਮੁਦਈ ਉਸਦੇ ਖੂਨ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ।

ਅੰਤ ਨੂੰ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਜਿਸਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਰਾਇਆ ਸੀ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਨਿਆਇ ਅਦੀਬੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਤੀ ਸੀ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦਿਤੇ ਗਏ :

ਨਰਕ ਘੋਰ ਬਹੁ ਦੁਖ ਘਣੇ ਅਕਿਰਤਘਣਾ ਕਾ ਥਾਨੁ ॥

ਤਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਮਾਰੇ ਨਾਨਕਾ ਹੋਇ ਹੋਇ ਮੁਏ ਹਰਾਮੁ ॥੧॥

(ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫, ਰਾਗ ਗਉੜੀ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 315)

ਪਲੋਟਰਾਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਬਚ ਭੀ ਰਹੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਏਹ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਲੋਗਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲਨਾ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਗਿਣਨ ਲਗੇ ਜਿਸ ਸ਼ਨਾਨ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਉਹ ਨਹਾਉਂਦੇ, ਜਦ ਤੋੜੀ ਓਹ ਸਾਫ਼ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕੋਈ ਉਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਨ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ।”

ਰਹਦੇ ਖੁਹਦੇ ਨਿੰਦਕ ਮਾਰਿਅਨੁ ਕਰਿ ਆਪੇ ਆਹਰੁ ॥

ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਨਾਨਕਾ ਵਰਤੈ ਸਭ ਜਾਹਰੁ ॥

(ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫, ਰਾਗ ਗਉੜੀ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 315)

ਏਹ ਲੋਗ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਆਪ ਅਜੇਹੇ ਤੰਗ ਆਏ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਤਮਘਾਤ ਕੀਤੇ।

ਐਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸੀ ਪਰ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗਵਾਂ ਇਕ ਮੰਦਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਸੂਰਤ ਦੀ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣਾ ਕੇ ਰਖੀ ਜੋ ਅਜ ਤੋੜੀ ਉਸਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਮ ਵਾਕ

ਭੂਮਿਕਾ*

ਅੱਗੇ ਲਿਖੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਨਿਧੜਕ ਵਾਕ ਉਸ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੇ ਹੋਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਾਹੀ ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾਈ। ਉਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮੌਤ ਇੱਕ ਬੇਡਰ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਖੌਫ ਖਾਣ ਦੀ ਉੱਕਾ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਅਨੰਦਮਈ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦਸਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਉੱਤੇ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੋ ਧੋ ਕੇ (ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ) ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਸਦੀ ਕੈਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਇਕ ਮਿੱਤ੍ਰ ਅਜਿਹਾ ਵਕਤ ਕਢਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੱਸ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਸਾਫ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਚਾਈ ਤੇ ਇਨਸਾਫ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਡਰਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਓਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸੁਕਰਾਤ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੇਸਮਝ,

* ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਖੇਪ ਭੂਮਿਕਾ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਹਕੀਮ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਮ ਵਾਕ' ਭਾਗ ੧, ੨, ੩ ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰਬਰ 523, 524, 525 ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਚ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ 'ਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਮ ਵਾਕ/ਮੁਕੱਦਮਾ ਹੀ ਉਲਥਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਲ 20 ਜੁਲਾਈ 1916 ਹੈ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੁਬਾਰਾ 1936 ਵਿਚ ਪਲੈਟੋ ਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਬਾਰੇ ਮੁਕੰਮਲ ਲਿਖਤ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ, ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ, ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ 'ਚ ਲਿਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ/ਵਿਖਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਸੋਧ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ 1936 'ਚ ਅਨੁਵਾਦਤ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦੌਰਾਨ ਪਲੈਟੋ ਦੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਹੁਣ ਤੱਕ 'ਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਬਾਰੇ ਮੁਕੰਮਲ ਮੂਲ ਪਾਠ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਤਹਿਤ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਦੇ ਛਪਣ ਕਾਲ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖ ਕੇ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਜਮੇ ਜਾਂ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਨਾਲ ਕੋਈ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਹੂੜ ਮਤੀ, ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਦਗਧ ਹੋਏ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।

ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਪ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੀਨ ਤੇ ਹੀ ਦਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਇਸਨੇ ਦੁਹਾਈ ਪਾਈ ਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੜਦਿਆਂ ਤੱਕ ਇਸਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ, ਓਹੀ ਇਸਦੀ ਜਾਨ ਦੇ ਵੈਰੀ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਈਸਾ ਤੋਂ 399 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇ ਅਚਣਚੇਤ ਹੀ ਓਹ ਸੁਕਰਾਤ — ਜੇਹੜਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ — ਅਜ਼ਮਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਅਜ਼ਮਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੱਸ ਕੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ ਜੋ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ (ਦਾਵਾ) ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ :

“ਮਿਲੀਟਸ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦਾ ਤੇ ਬਿਨੈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਅਨੁਚਤ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਉਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂਵੇਂ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਦੇਵਤੇ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਦਾ ਅਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਢੰਡ ਮੌਤ ਹੈ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਦਾਵਾ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਵੀ ਇਸ ਉੱਪਰਲੇ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਵਾਕ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

“ਸੁਕਰਾਤ ਅਯੋਗ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ”।

ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ 501 ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਏ ਗਏ ਅਪ੍ਰਾਧਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਪਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਨੇ ਤਿੰਨ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਅਗਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਜੋ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਿਸ਼ ਅਫਲਾਤੂਨ ਦੀ ਯੂਨਾਨੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਉਲਥਾ ਹਨ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਇਉਂ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਾਵਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਡੰਡ ਦੱਸਦਾ ਤਦ ਪ੍ਰਤੀਵਾਦੀ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਲਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰੇ ਤੇ ਜੇ ਓਹ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤਦ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਚੁਣੇ ਜੋ ਉਸਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਹੋਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਵਾਦੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਵਾਦੀ ਦੀਆਂ ਚੁਣੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਸਨੂੰ ਯੋਗ ਸਮਝਣ ਓਹ ਦੇ ਦੇਣ।

ਸੋ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਵਖਰਾਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ, ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੱਸਕੇ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਚੁਣੀ ਤੇ ਤੀਜੀ ਤਕਰੀਰ ਆਖਰੀ ਫੈਸਲਾ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸੁਣਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਕੀਤੀ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਇਸ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਉਹੋ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਈਰਖਾ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲਨ ਦੀ ਆਸ ਸੀ, ਸੁਕਰਾਤ 61 ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਵਧ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਪ੍ਰਾਧੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜੇ ਕਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੱਜਾਂ ਅੱਗੇ ਗਿੜਗਿੜਾ ਕੇ, ਰੋ ਧੋ ਕੇ 'ਤਰਸ' ਕਰਨ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦੋਂਦਾ ਤਦ ਓਹ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੌਤ ਅਜੇਹੇ ਜਲਾਲ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਮੁੱਲ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੂਰਤ ਦੇ ਸ਼ੈਤਾਨ, ਅਨਿਆਈਆਂ ਤੇ ਅੱਤਯਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਈਸ਼ੂਰ ਦੇ ਪਯਾਰੇ ਦਾ ਝੁਕਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜ਼ੈਹਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਪੀ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿਤੀ।

ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ*

ਯੂਨਾਨ ਦੇਸ਼ ਐਸ ਵੇਲੇ ਗੁੰਮਨਾਮੀ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਲਮਿਤਣ ਚੁੜਿਤਣ, ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ, ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਵਪਾਰ ਆਦਿਕ ਕੋਈ ਗੱਲ ਅਜੇਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਉੱਘਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਇਹ ਮੁਲਕ ਸਦੀਵ ਤੋਂ ਹੀ ਇੰਝ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਕਤ ਸੀ, ਜਦ ਯੂਨਾਨ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ, ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਬਾਹੂ ਬਲ, ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ, ਕੌਮੀ ਸਭਯਤਾ, ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣਾ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਿਕੰਦਰ ਜਿਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਲਕਗੀਰੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਿਜੈ ਤੇ ਵਿਜੈ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੁਕਰਾਤ, ਅਫਲਾਤੂਨ ਤੇ ਲੁਕਮਾਨ ਆਦਿਕ ਆਪਣੇ ਫਲਸਫੇ, ਦਾਨਾਈ, ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਨਾਲ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿੱਕਾ ਬਿਠਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਸਮੁੰਦਰਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ, ਦਰਯਾਵਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਤੇ ਨਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਟਪਦੀ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਵਾਟ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਦੂਰ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਅਗਿਆਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਆਪਣੀਆਂ ਤਹਿਰੀਰਾਂ ਤੇ ਤਕਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਜ ਵੀ ਫਖਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਵਿਚ ਜੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਸਿਆਣਪ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ “ਜੀ ਇਹ ਤਾਂ ਬੜਾ ਅਫਲਾਤੂੰ ਹੈ” ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਕਾਰਦੇ ਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ‘ਮਦਾਰੀ’ ਤਮਾਸ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪਟਾਰਾ ਤੇ ਝੋਲੀ ਖੋਲਕੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਡੁਗਡੁਗੀ ਫੜਕੇ ਖੜਕਾਂਦਾ ਤੇ ਹੋਠ ਨਾਲ ਬੰਸਰੀ ਰਖਕੇ ਆਵਾਜ਼ ਕਢਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਜੇਹੜੀ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ :

‘ਲੁਕਮਾਨ ਹਕੀਮ ਹਿਕਮਤ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ’

* ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੁਲਾਈ 1936 'ਚ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਸੁਕਰਾਤ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ 'ਚ ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ. 943 'ਚ ਲਿਖਿਆ।

ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹਾਂ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਸੁਕਰਾਤ ਸੀ, ਇਹ ਪਲੈਟੋ (ਅਫਲਾਤੂਨ) ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਫਲਸਫੇ, ਸੁਧ ਆਚਰਨ ਤੇ ਅਟੱਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇੰਨੀ ਸਰਵ ਪ੍ਰੀਯਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਲਗ ਪਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਭਯ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਲਥੇ ਹੋ ਕੇ ਕਈ ਕਈ ਐਡੀਸ਼ਨ ਨਿਕਲ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੋਲੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਉਹਦੀ ਸਿਖਯਾ ਪੁਰ ਕਈ ਪੁਸਤਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਤੋਂ ਬੜੇ ਹੀ ਘਟ ਜਾਣੁੰ ਹਨ। ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਮ ਵਾਕ' ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਟ੍ਰੈਕਟ* ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਕਥੇ ਵਾਕ ਸਨ। ਪਰ ਉਹਦੀ ਆਮ ਸਿਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਹਾਲਾਤ ਉਹਦੀ ਸਿਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਵਲੋਂ ਹੋਏ ਸਲੂਕ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਜਾਏ।

ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਜਿਸ ਨਿਰਮਾਣਤਾ, ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਿਡਰਤਾ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤੇ ਜਿਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਤੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਸਚਾਈ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾਨ ਤਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿਤੀ ਇਹ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸਚਾਈ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿਚ ਜਵਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਛਾਤੀ ਤਾਣ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਯੋਗ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਏ।

ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ

ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੇ ਸੰਮਤ ਤੋਂ 470 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਈਸਵੀ ਸੰਮਤ 1936 ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਚੌਵੀ ਸੌ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਪਰਜਾ ਤੰਤ੍ਰ ਰਾਜਯ ਬਾਬਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜੇਹੜੇ ਐਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਪਰਜਾ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਮੁਲਕ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਚੁਕਾ ਸੀ।

ਹਿੰਦ ਵਾਂਗ ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਸਾਂਕਲ ਜੇਵੜੀਆਂ ਵਿਚ ਬਧੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਪੰਡੇ ਪੁਜਾਰੀ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਦਰ ਪੂਰਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਸ਼ਨਾ

ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਹ ਕੁਛ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਕੁਛ ਕਿ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਜ਼ਹਬ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਰਾਹ। ਗੁਰਸਿਖੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਮੁਜ਼ਬ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਉਹ ਨਿਯਮ ਜਾਂ ਰਾਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਹੋ ਟੁਰਨ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਕੁਟੰਬੀਆਂ ਨਾਲ ਤੇ ਫਿਰ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਹਦਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇੰਨਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਵੇ ਕਿ ਤਪਦੇ ਹਿਰਦੇ ਉਹਦੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਠਰ ਜਾਣ, ਤਬੀਅਤ ਵਿਚ ਖਿੜਾਓ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਖਿੜਾਉ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਤਬੀਅਤ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੂਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਸਰੂਰ ਆ ਜਾਏ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਹੋਣ ਤੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਹੋਣ ਕਿ ਨਿਰਾਸ ਤੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਿਚ ਫਸੇ ਜੀਵ, ਉਹਦੀ ਛੁਹ ਮਾੜ੍ਹ ਨਾਲ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਉਠਣ, ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇੰਨੀ ਤੀਬਰਤਾ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਉਹਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਬੜ ਜਾਏ।

ਪਰ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਪੰਡੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਧੌਖੇ ਫਰੇਬ ਦੇ ਜਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮ ਹਦੋਂ ਵਧ ਗਏ ਸਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਇਸ ਬੇ ਧਰਮੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੁਰੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਬਣਾ ਲਏ। ਨਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਘੜੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪਰਚਾਰ ਆਹਿਸਤਾ ਆਹਿਸਤਾ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਜਥੇਬੰਦੀ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮੂਰਖ ਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੇਣ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਸੋਫ਼ਜ਼ਾਈ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪੁਰਾਣੇ ਖਯਾਲਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਲਾਸਤਾ ਤੇ ਆਲਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੇਲੇ ਬਣਾਣ ਲਗਿਆਂ ਕਾਫ਼ੀ ਦਖਣਾ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਪਰਨਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਅਸਰ ਤੇ ਰਸੂਖ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਯੂਨਾਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਜਾ ਤੰਤ੍ਰ ਰਾਜਯ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਧਰਮ, ਭਾਈਚਾਰਕ, ਕਲਾ ਕੌਸ਼ਲ ਆਦਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਵਾਲ ਦੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ -ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਜਿਥੇ ਵੇਖੋ ਖੁੱਲੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਉਜਯਾਰਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਥੇ ਨਾਟਕਕਾਰ, ਕਵੀ ਤੇ ਕਲਾ ਕੌਸ਼ਲ ਦੇ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਅਜੇਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਆਦਮੀ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਅਜ ਵੀ ਯੋਰਧ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭਯ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਦਰ ਹੈ।

ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ 'ਮੇਰੀਕਲ' ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਪੰਡਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਏਥਨਜ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਨਤੀ ਦਿਤੀ ਸੀ ਤੇ ਲਾਗੇ ਚਾਗੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਅਜ ਕਲ 'ਲੰਡਨ' ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਇਹ ਹੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਉਸ ਵੇਲੇ 'ਏਥਨਜ਼' ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸੀ। ਵਿਦਯਾ, ਕਲਾ ਕੌਸ਼ਲ ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਰਾਣੀ ਏਥਨਜ਼ ਨਗਰੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਯੋਰਪ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਇਕੋ ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਸੀ ਜਿਥੇ ਦੀ 'ਰਾਜਸਤਾ' 'ਰਾਜ ਨਿਯਮ' ਨੂੰ ਯੋਰਪ ਭਰ ਵਿਚ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਰਾਜਯ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਕ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ, ਹਰ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਇਸ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਅਜੋਗ ਨਾ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਲਈ ਸਭਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਥੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਚੁਣਨ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮੰਡਲੀ ਸੀ। ਰਾਜ ਸਭਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜਯ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਵਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਅਸਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਾਜਯ ਕਾਜ ਸਬੰਧੀ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਕਾਰ ਬਣਾਈ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਰਾਜਯ ਕਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਮਰਥ ਤੇ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਤਰਦਾਤਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਕਾਨੂੰਨ, ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ, ਮਿਤ੍ਰਤਾ, ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ, ਸਾਮ, ਦਾਮ, ਦੰਡ ਭੇਦ ਆਦਿਕ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਪੁਣ ਛਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਬਣਦਾ ਸੀ ਕਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਾਲੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ, ਕਦੇ ਦੂਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਰਖ ਦੇਂਦੇ। ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂਬਰ ਆਪੋ ਵਿਚ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਭਾਵ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਹਾਲ ਸੀ ਉਥੇ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਚੁਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪਰਚੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾਮ ਕਢੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਰ ਇਕ ਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ ਜੱਜ ਬਣਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਛੋਟੇ ਬਚਿਆਂ ਲਈ ਵਰਜਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਤੇ ਰਾਗ ਸਿਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਗਣਿਤ ਤੇ ਜੋਤਸ਼ ਦੀ ਸਿਖਯਾ ਵੀ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦਾਰਸ਼ਨਕ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਉਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਪੰਡਿਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਅਨਕਸਾ ਗੋਰਸ', 'ਹਿਰਾਕੀਟਸ' ਅਤੇ 'ਮਨ ਮੇਨੀ ਡਾਸ' ਆਦਿਕ ਮੁਖੀ ਸਨ।

ਭਾਵੇਂ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਉਸੀ ਸਮੇਂ ਤਾਕਤ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤਦ ਵੀ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਤਰੂਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਹੀ ਪਿਆ ਅਤੇ ਓਹਦੇ ਵਿਚ ਹਾਰ ਖਾਣੀ ਪਈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਨੇ

ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਵੱਜੋ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦਿਵਾਈ, ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡਕੇ ਵਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਬੜੇ ਚਾਓ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ 'ਸੋਫ਼ਿਆਈਆਂ' 'ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸੋਫ਼ਿਆਈ ਪੁਰਾਣੇ ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ ਤੇ ਮਖੌਲ ਉਡਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਏਥਨਜ਼ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਚਰਚਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਲਕੀਰ ਤੇ ਜੋ ਕਿ ਅਪਨੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਹਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖਯਾਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਅਵਸਥਾ ਵਲ ਬਹੁਤੇ ਖਿਚੇ ਤੁਰੇ ਗਏ।

ਉਥੇ ਠੀਕ ਵਰਤਮਾਨ ਯੋਰਪ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਹੀ ਹੋ ਚਲੀ ਸੀ, ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਾਯਾ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚਲਿਆ ਸੀ। ਉਚਤ-ਅਨੁਚਤ, ਭਲਾ-ਬੁਰਾ, ਹਿਤ-ਅਹਿਤ ਕੀ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਪਹਿਲੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਕਠਨ ਸੀ, ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 'ਸੋਫ਼ਿਆਈਆਂ' ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਖਯਾਲਾਂ ਦੀ ਖਿਚੜੀ ਪਕਾ ਕੇ ਅਪਣਾ ਮਨ ਮੰਨਾ ਮਤ ਚਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਯਾਲਾਂ ਨਾਲ ਘ੍ਰਿਣਾ ਸੀ। ਸੋਫ਼ਿਆਈਆਂ ਦੀ ਸਿਖਯਾ ਕੇਵਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ 'ਏਥਨਜ਼' ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਚਲਾਊ ਹੋ ਜਾਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਬੁਰਾ, ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਦਰੁਸਤ ਵੀ ਹਨ ਕਿ ਗਲਤ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਕਾ ਖਯਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਇਕ ਚੇਲਾ 'ਪਲੈਟੋ' ਯਾ 'ਪਲਾਤੂਸ' ਜਿਸਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕ ਅਫਲਾਤੂਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਨਾਮ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਸੋਫ਼ਿਆਈਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਆਦਮੀ ਵਰਗੀ ਦਸੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਜਾਨਵਰ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਏ ਜਿਸਦੇ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਥ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪੈਰ ਹੋਣ। ਉਹ ਆਦਮੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹੇ ਕਿ ਇਸ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਕੇਹੜੀ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੇਹੜੀ ਬੁਰੀ? ਕਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼? ਕਿਸ ਤੋਂ ਉਤੇਜਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਉਸ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਤੇ ਪਾਲਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਠਨ ਹੈ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਫ਼ਿਆਈ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਵਿਚ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ, ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਉਹਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਵਰਤਾਰਾ ਰਖਦੇ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸਿਖਯਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਏਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਗਯਾਨਕ ਸਨ।

1. ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਆਦਮੀ ਜੇਹੜੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਮੋਸ਼ਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸੀ।
2. ਪੁਰਾਣੇ ਖਯਾਲਾਂ ਪੁਰ ਮਖੌਲ ਕਰਕੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਘੜਕੇ ਰੁਪਯਾ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਸੋਫ਼ਯਾਈ।
3. ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਦਾਰਸ਼ਨਕ-ਜੇਹੜੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਨਿਯਮ ਦੀ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਆਖਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਸੀ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਯੂਨਾਨ ਦੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਲਗਾਣੀ ਪਈ ਤੇ ਉਹ ਕਸ਼ਟਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਨੇ ਪਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਜੀਵਨ

ਇਹ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਪਿਛੇ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਜਨਮ ਈਸਵੀ ਸੰਮਤ ਤੋਂ 470 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੋਫੋਨਿਕਸ ਸੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਫੋਨਾਰਟੀ ਸੀ। ਏਥਨਜ਼ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ਪਿਤਾ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਵਡਾ ਧਨਾਢ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਇਹ ਸਧਾਰਨ ਪੱਥਰ ਘਾੜਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੰਸਾਰਕ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਲਾਣੀ ਭੁਲ ਹੈ। 'ਹੀਰਾ' ਪੱਥਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਮੁਲ ਪੱਥਰ ਮੁਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਉਹਦੀ ਕੀਮਤ ਆਪਣੀ ਚਮਕ ਦਮਕ ਤੇ ਗੌਰਵਤਾ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਬਚਪਨ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਦਸੀ ਗਈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ 40 ਸਾਲ ਤਕ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਹਾਂ! ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹਾ ਕਿ ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਇਸਨੇ ਵਰਜ਼ਿਸ਼ ਤੇ ਰਾਗ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਈ ਸੀ।

ਅਫਲਾਤੂਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮੈਨਾਈਡਸ (Parmenides) ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਪੁਰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਬੜਾ ਪਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ 'ਏਲਿਆਨੀ' ਫਿਲਾਸਫਰ ਨੂੰ ਇਹ 'ਆਥੇਨੇ' ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਭਾਵੇਂ ਠੀਕ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਆਥਾਨੇ' ਦੀ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਤੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ (ਬਣਤਰ), ਸੁਤੰਤਰ ਹਾਲਤ ਵਧੇਰੇ ਸੰਗਠਿਤ ਤੇ ਬਿਹਤਰ ਸੀ। ਕਿਸੇ 'ਏਲਿਆਨੀ' (ਈਲੀਆਟਿਕ - Eleatics) ਚਿੰਤਕ ਪ੍ਰਮੈਨਾਈਡਸ,

ਜੀਨੋ, ਜੀਨੋਫਨੀਜ਼ ਅਤੇ ਮੇਲੀਸਸ ਆਦਿ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ 'ਆਯੋਨੀ' (ਆਇਓਨਿਕ ਫਲਸਫਾ - ਤੱਤਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਸਥੂਲ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਿਆ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਫਿਸਟ ਵੀ ਆਖਿਆ ਗਿਆ।)* ਚਿੰਤਕਾਂ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਸਦਾ (ਪਲੈਟੋ) ਦਾ ਉਸਤਾਦ (ਸੁਕਰਾਤ) ਗਹਰੀ ਸਮਝ ਵਾਲਾ ਦਾਨਸ਼ਮੰਦ ਚਿੰਤਕ ਸੀ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਛੋਟੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਖਿਆ, ਤੇ 'ਪੋਇਨੀਅਸ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ 'ਆਥੀਨੇ' ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੁੰਦਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਖੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਸਚਮੁਚ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਪੱਥਰ ਘਾੜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਦ 'ਜੁਨੇਫਨ' ਤੇ 'ਅਫਲਾਤੂਨ' ਤੇ 'ਅਰਸਤੂ ਫਾਇਨਸ' ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਖਦੇ।

ਪਹਿਲਾਂ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਈ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਸਚਾਈ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਯ ਮਹਲ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਤਰਕ-ਵਿਦਿਆ (ਜੋ ਪਿਛਲੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀ) ਸਿਖੀ ਹੋਵੇ।

ਆਪਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਅਤਿ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਵਯ ਤੇ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਵੇਖੇ ਸਨ, ਤੇ 'ਇਨਕਸਾ ਗੋਰਸ' ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਆਤਮ ਵੇਤਾ ਤੇ ਆਵਾਗਉਣ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਉਹਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ 'ਪੋਟੀਡਜਾ' ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਪਾਹੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਬਸਤਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ।

'ਪੋਟੀਡਜਾ' 'ਏਥਨਜ਼' ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਹੀ ਰਿਆਸਤ ਸੀ, ਇਹ ਆਕੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਖੋਹਣ ਲਈ 'ਏਥਨਜ਼' ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਵੀ ਹਥ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਲੈਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਹੂਬਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਵਿਚੜ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਉਹ ਚਮਤਕਾਰੇ ਵਿਖਾਏ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ।

ਅਫਲਾਤੂਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਅਪਣੇ ਮੁਲਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਬੜੀ ਬੀਰਤਾ ਦਸੀ, ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ ਮੌਸਮ ਸੀ; ਸੀਤ ਜੋਰ ਦੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਸਿਪਾਹੀ ਖੜੋਤੇ ਆਕੜ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ

* ਇਸ ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰੈਕਟਾਂ () ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਜਦੋਂ 1936 ਵਿਚ ਇਹ ਟ੍ਰੈਕਟ ਛਾਪਿਆ ਤਾਂ ਛਪਾਈ ਦੌਰਾਨ ਮੂਲ-ਪਾਠ 'ਚੋਂ' ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਅਧੂਰੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਪੈਰੇ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਅਰਥ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਸੰਖੇਪ ਟਿੱਪਣੀਨੁਮਾ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਭੁਖਾ ਤੇ ਤਿਹਾਇਆ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਸਰਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਖੜੋਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸਾਥੀ 'ਆਲਸੀ ਵਾਇਸ਼ੀ' ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣ ਰਖਿਆ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਕ ਨਿਕੀ ਜਹੀ ਲੜਾਈ ਜਿਤੀ ਤੇ ਇਸ ਜਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਆਪਣੇ ਇਸੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਸ੍ਰਾਰਥ ਦਾ ਤਿਆਗ ਦਸਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਉਹਦਾ ਇਕ ਸਾਥੀ ਦਸਿਆ। ਵਡਪਣ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਖਾਸ ਗੁਣ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਗੁਣੀ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ।

ਅਜੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦੋ ਸਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੀਤੇ ਸਨ ਕਿ 'ਏਥਨਜ਼' ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਲੜਾਈ ਲੜਨੀ ਪਈ, ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪੀਲੋ ਪੋਨੀ ਸੀਪਾਈ' ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਸ਼ਿਕਸਤ ਹੋਈ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਕਰਾਤ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ, ਜਦ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੈਨਾ ਨਸ ਪਈ ਤਦ ਇਕ ਸੁਕਰਾਤ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਹਦਾ ਸਾਥੀ 'ਲਾਸ਼ੀ' ਇਹ ਹੀ ਦੋਵੇਂ ਬੀਰ ਸਨ, ਜੇਹੜੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਸਨ।

ਲਾਸ਼ੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸੁਕਰਾਤ ਵਾਂਗ ਖੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਦ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਹਾਰ ਕੇ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਾ ਮੁੜਦੇ। ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਤ ਅੱਠ ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਫਿਰ ਇਕ ਵਾਰ ਸੁਕਰਾਤ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਿਖਿਆ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਯੁੱਧ ਛੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਉਤਰਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਨਾਮਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਹਦਾ ਅਸਲ ਯੁਧ ਅਸਥਾਨ ਤਾਂ ਸ਼ੈਹਰ ਏਥਨਜ਼ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਲਕੇ ਬਾਣੀ ਰੂਪੀ ਬਾਣਾ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯੁਧ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਸੁਕਰਾਤ ਜਦ ਤਕ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਤਰਕ ਦੀ ਕਸੂਟੀ ਤੇ ਨਾ ਪਰਖ ਲਏ, ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਏਥਨਜ਼ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬ ਤੇ ਖੁਲਮ-ਖੁਲੀ ਤਰਕ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਜੇਹੀ ਨਿਸ਼ਕਪਟ ਤੇ ਨਿਆਂ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਤਰਕ ਉਠਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਉਹਦਾ ਨਿਤਯ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕੀ ਜੇਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਸਮਝਦੇ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਬਾਬਤ ਸਬ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੁਕਰਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਝਟ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਜਿਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਬ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਕਾ ਹੀ ਅਗਯਾਤ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਨੇ, ਜਿਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਉਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ, ਜੇਹੜੇ ਲੋਕ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਿਰੁਤਰ ਹੁੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸਚਾਈ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਉਕਾਈਆਂ ਮਲੂਮ ਹੋਣ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਚਾਨਣ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਬਣਨ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜੋ ਉਨਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਸੀ, ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਚਾਨਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਗੇ ਵਧ ਸਕਣ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੇਠੀ ਸਮਝਕੇ ਜ਼ਿਦ ਖੜੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਉਪਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਝੂਠ ਤੇ ਕੁਸਤ ਦੇ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਤਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮ ਤੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚੋਂ ਗਿਰਾਇਆ ਜਾਏ ਤੇ ਜੇ ਵਸ ਚਲ ਜਾਏ ਤਦ ਯਮ ਦਵਾਰ ਤਕ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ।

ਯੂਪੋਲਸ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸਤਰਾਂ ਅਜਹੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵੇਲੇ ਸੁਕਰਾਤ ਤੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਹੀ ਦੂਸ਼ਣ ਅਰਸਟੂਫਾਇਨਸ ਨੇ ਵੀ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ, ਇਸਦੇ ਸਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਹੈ ਤੇ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਨਾਲ ਇਹਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਮਖੌਲ ਉਡਾਏ ਹਨ, ਅਰਸਟੂਫਾਇਨਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਹ ਇਕ ਖਤਰਨਾਕ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬੁਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀਆਂ ਬਣਾਕੇ ਦਸਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਹੈ, ਸੁਕਰਾਤ ਆਪਣੀ ਸਚਾਈ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਿਥੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਹਦੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਨਾ ਵੇਖ ਸਕਣ ਤੇ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਣ ਵਾਲੇ, ਨੇਤਰਹੀਨ ਤੇ ਸਮਝ ਰਹਿਤ ਹੀ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਇਕ ਸੁਧਾਰਕ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਹਿਮਾਂ ਤੇ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢਣ ਲਈ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਫੀ ਨਾਮੇ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ :

“ਐ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ ! ਹੁਣ ਤਕ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮੁਕਦਮੇ ਬਾਬਤ ਹੀ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮੁਕਦਮੇ ਬਾਬਤ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਫਤਵਾ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਖੁਦਾ ਦੀ ਉਸ ਨਿਅਮਤ

ਦੇ ਅਪਰਾਧੀ ਬਣ ਜਾਓ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਅਨੋਟਸ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਰਨ ਮਾਰ ਦੇਵੋ। ਤੇ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਉਮਰ ਸੁਤੇ ਰਹੋ ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਪੈਗੰਬਰ ਭੇਜੇ।”

ਸੁਕਰਾਤ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦਾ ਮੁਲਕ ਕਈ ਵਡੀਆਂ ਭੁਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਜਾਗਰਤ ਤੇ ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰ ਅਜਿਹੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰੇ।

ਜਿਵੇਂ ਡਾਕਟਰ ਕਿਸੇ ਰੋਗੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੇ ਰੋਗ ਬਾਬਤ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਰੋਗ ਉਤਪਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜਿਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਰੋਗ ਹੈ, ਇਹ ਮਲੂਮ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦਵਾਈ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਹਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਇਹ ਮਲੂਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਵਿਦਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਜੇਹੜੀ ਸੁਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ, ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਫ ਸਮਝੀ ਗਈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਸਾਫ ਤੌਰ ਤੇ ਸੋਚਣਾ ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨਤਾ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ।

ਉਹਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਅਵਿਦਯਾ ਬੁਰਾਈ ਹੈ ਤਦ ਵਿਦਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਭਲਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਬੁਨਯਾਦ ਸੀ।

ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿ੍ਸ਼ਟੀ ‘ਕਦ ਬਣੀ, ਕਿਵੇਂ ਬਣੀ ਤੇ ਕਿਉਂ ਬਣੀ?’ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਛੇੜੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ, ਸੁਕਰਾਤ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਸਬੰਧੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛੇੜ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਉਲਟ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵੇਲੇ ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਖਲਾਕੀ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦਾ ਨਤੀਜਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਸਿਧਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਖਾਲੀ ਤਖਤੀਆ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਜਾਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰ ਹੈ, ਸੋ ਲਾਇਕ ਉਸਤਾਦ ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਐਬ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨ, ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ, ਤਸਵੀਰ ਖਿਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਕਪੜੇ ਨੂੰ ਸਾਫ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚਣੀ ਹੈ, ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਇਸ ਮੋਹਨਤ ਵਾਲੇ ਪਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤਕਰੀਰਾਂ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਿਆ, ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਦਾ ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਇਖਲਾਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਆਮ ਖਿਆਲ ਦੀ ਤਅਰੀਫ਼ ਪੁਛਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਤਅਰੀਫ਼ ਨੀਯਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਫਿਰ ਉਹ ਉਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਸਾਮਾਨ ਢੂੰਡਦਾ ਸੀ,

ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿ ਉਹ ਤਅਰੀਫ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਭੁਲ ਮਨਵਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਤਕਰੀਰ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਬੜੀ ਰੋਕ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਅਨਜਾਣ ਬਣਕੇ ਵਾਦੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਰਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਤੇ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਪੂਰੀ ਤੇ ਸਹੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਥੋੜਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਥੋੜੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਪਰ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਚੁਕ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਦੇ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਅਦੁਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਵਿਦ ਸਮਝਦੇ ਜਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੜ ਜਾਂਦਾ ਤਦ ਉਹ ਉਹਦੇ ਵੈਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਇਹ ਉਹਦੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਇਹਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਾ ਦਿਤੇ ਸਨ, ਇਹ ਲੋਕ ਇਹਦੇ ਤੇ ਬਦਇਖਲਾਕੀ ਦਾ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਵੇਖਕੇ ਕਈ ਆਦਮੀ ਇਹਦੇ ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬੜੀ ਮੇਹਨਤ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਨਹੀਂ, ਉਹਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਸਚ ਸਾਂਝੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੇਵਲ ਅਕਲ ਨੂੰ ਸਾਣ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਚਰਨ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੂਬੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇਕ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ (ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਲੁਕੀਆਂ ਹਨ) ਜਣਾ ਦੇਵੇ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

1. ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਵਯਕਤੀਗਤ, ਅਰਥਾਤ ਅਪਨੇ ਆਪ ਨਾਲ ਸਬੰਧ। ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਬਾਬਤ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ, ਤੀਜਾ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਬੰਧ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਾਬਤ।

ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਉਹਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੂਹ ਰੱਬ ਦੀ ਰੂਹ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਜੋ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵੈਰੀ ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾਈ ਨਾ ਕਰੇ। ਆਤਮਾ ਦੇ ਅਮਰ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋਵੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਡਲਫੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣੋ।

ਇਹ ਪਦ ਆਪਣੇ ਲੈਕਚਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਬਹੁਤ ਵਰਤਦਾ ਸੀ।

ਨੇਕੀ ਨੂੰ ਸੁਕਰਾਤ ਇਕ ਵਿਦਯਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ? ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਬੰਧੀ ਵਿਦਯਾ।

ਇਨਸਾਫ਼ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਕਿ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੱਚਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਬਹਾਦਰ ਕੌਣ ਹੈ? ਜੋ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕੇਹੜੀ।

423 ਸਾਲ ਈਸਵੀ ਸੰਮਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਵਿਵਾਹ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਤੀਵੀਂ ਬੜੇ ਕੌੜੇ ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਸੀ ਪਰ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਨਿਰਬਾਹ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਵੇਰ ਸੁਕਰਾਤ ਬੈਠਾ ਕਿਤਾਬ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਈ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਤੀਵੀਂ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਦੇਗਚੀ ਧੋਣ ਲਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ, ਸੁਕਰਾਤ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸੀ, ਜਦ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿਤਾ ਤਦ ਉਹਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵਧ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਬੋਲਣ ਲਗੀ, ਫਿਰ ਦੇਗੀ ਦਾ ਧੋਣ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪਾ ਦਿਤਾ, ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਪੁਸਤਕ ਭਿੱਜ ਗਏ। ਹੁਣ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਲਿਵਲੀਨਤਾ ਟੁਟੀ ਉਹਨੇ ਸਿਰ ਚੁਕ ਕੇ ਤੀਵੀਂ ਵਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ 'ਜੋ ਗਜ਼ਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵਸਦੇ ਵੀ ਹਨ।'

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿਤੀ ਸੀ ਪਰ ਆਪਣੀ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਕਰੜੇ ਸੁਭਾਓ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੀ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਭੇਦ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਲੜਕੇ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀਆਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੇ ਲੜਕੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਔਗੁਣ ਵੇਖੋ ਤਦ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਹੀ ਸਲੂਕ ਕਰਨਾ ਜੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦੋ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਤੀਜੀ ਲੜਾਈ ਇਕ ਹੋਰ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਲੜਨੀ ਪਈ, ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੜਾਈ ਸੀ, ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਯੂਨਾਨੀ ਜਿੱਤ ਤਾਂ ਗਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ।

ਯੂਨਾਨੀ ਰਿਵਾਜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਰਤਕ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਮ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਅਪਣੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸੰਭਾਲ ਸਕੇ ਕੁਝ ਫਟੜ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੁਬ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਿਲਨਾ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ।

ਯੂਨਾਨੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ

ਜਾਗਿਆ, ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਣ ਛੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਛੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਇਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਏਥਨਜ਼ ਵਿਚ 10 ਜਾਤੀਆਂ ਵਸਦੀਆਂ ਸਨ ਹਰ ਇਕ ਜਾਤੀ ਵਿਚੋਂ 50-50 ਆਦਮੀ ਲੈ ਕੇ 500 ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਬੈਠਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਸੁਣਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਕੌਂਸਲ 35 ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਬੈਠਦੀ ਸੀ, ਹਰ ਇਕ ਜਾਤੀ ਵਿਚੋਂ 50 ਆਦਮੀ ਲੈਣ ਲਈ ਪਰਚੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਕ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦਸ ਦਸ ਸਭਾ ਸੱਦ, ਇਕ ਸਾਤੇ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ 'ਅਪਿਸਤਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਦਾਅਵਾ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਕੌਂਸਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਹਦਾ ਕੰਮ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜੇ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝਦੇ ਤਦ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਦੇਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਠ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਦਾ 'ਅਪਿਸਤਾ' ਸੁਕਰਾਤ ਸੀ। ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਠ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਕ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਉਹਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾ ਕੇ, ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਪਰ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਠਾਂ ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾ ਕੇ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉਲਟ ਸੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਕੁਝ ਸਭਾ ਸਦਾਂ ਨੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੁਲਾਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ, ਅਠ ਸਰਦਾਰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਈਸਵੀ ਸੰਮਤ ਤੋਂ 406 ਸਾਲ* ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਉਸੇ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ਤਰੂ ਨੇ ਏਥਨਜ਼ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪ੍ਰਜਾਤੰਤ੍ਰ ਰਾਜਯ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਟੁਟ ਗਿਆ। 30 ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਕੌਂਸਲ ਬਣਾ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਾਲ ਲਈ ਬਣੀ ਪਰ ਇਸ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ ਤੇ ਬੇਨਿਯਮੀ ਵਖਾਈ ਕਿ ਉਹਦੀ ਹਦ ਨਾ ਰਹੀ, ਜਾਤੀ ਵੈਰ ਵਰੋਧ ਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਮਤਭੇਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹਿਆ ਮਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਨੀ ਵੇਖਿਆ ਧਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੀਯੋਨ ਨਾਮਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ 'ਸਲਮੀ' ਨਾਮ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਜਲਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਲਿਆ

* ਇਹ ਟ੍ਰੈਕਟ 1936 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ; ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ 406 ਸਾਲ ਬਣਦੇ ਸਨ। --ਸੁਕਰਾਤ

ਜਾਏ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਸਲੀਮਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਜਾਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਸੁਕਰਾਤ ਉਥੋਂ ਸਿਧਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੇ ਚਲਾਏ ਗਏ ਮੁਕਦਮੇ ਦੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇਣ ਲਗਿਆਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ : “ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ ਪਰ ਹਾਂ ਅਧਰਮ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਡਰਦਾ ਹਾਂ।”

ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਤੀਹ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਬਣੀ ਇਸ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਖੁਲ੍ਹਮਖੁਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਇਸ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਧਮਕੀ ਦਿਤੀ ਕਿ ਜੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਧਮਕੀ ਦੀ ਰਤੀ ਜਿੰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਫਲ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਕ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਕੌਂਸਲ ਟੁਟਕੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਪਰਜਾ ਤੰਤਰ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਰਿਸਟੋਫੇਨ ਨੇ ਇਕ ਨਾਟਕ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਪਾਤ੍ਰ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ, ਆਦਮੀ ਉਹ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਜੋ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਵੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ, ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਉੱਚਾ ਕਦ, ਮੋਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਸਾਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਤੇ ਪਛਾਣਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਮਜਲਸਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਸੀ ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਪਾਤ੍ਰ ਬਣਾਕੇ ਇਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੂਬ ਮਖੌਲ ਉਡਾਏ। ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਇਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸੁਕਰਾਤ ‘ਸੋਫਿਆਈ’ ਮਤ ਦੇ ਉਲਟ ਸੀ ਤੇ ਆਯੂ ਭਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਸੋਫਿਆਈ’ ਦਸਕੇ ਭੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਲੋਕ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਨਾਸਤਕ, ਗਰੀਬ ਤੇ ਮੰਦਭਾਗੀ ਸਮਝਣ ਲਗ ਗਏ। ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਤਰਕ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ, ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਘਬਰਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਤਕੜੀ ਮੰਡਲੀ ਬਣ ਗਈ ਜੋ ਭਰਮ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪਈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਕ ਦਰਦ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਲਗਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵਲੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕੋ ਕੰਮ, ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕੋ ਖਿਆਲ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦਾ ਦੇਸ਼ ਵਹਿਮਾਂ ਤੇ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸੁਭ ਗੁਣ ਸਪੰਨ ਹੋ ਜਾਏ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਮਾਨ ਵੇਖਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਇਨੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਲਗਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੇਹੱਦ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਹਨ ਉਹਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਫਟ ਗਏ ਹਨ, ਉਹਨੂੰ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ; ਪੈਰੋਂ ਨੰਗਾ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ, ਗਲੀਆਂ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ, ਕਚੈਰੀਆਂ ਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ-ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤਕੋ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਈ ਵੇਰ ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਇਕ ਹੀ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਖੜੋਤਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸ਼ੀਰਕ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਵਲੋਂ ਉਕਾ ਇਕ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਇਕ ਗੱਲ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ 24 ਘੰਟੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਜੇਹੜੇ ਇਸਨੂੰ ਸੁਖੀ ਬਨਾਣਾ ਚਾਹੁਣ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਦੁਖ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਹੜੇ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁਣ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕਤਲ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਮੁਹੱਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵਧਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਨੇ ਹੀ ਵਧੀਕ ਉਹਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਗਏ।

ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਕੁਛ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਉਹ ਵੇਖਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਇਹ ਕਿ ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਹ ਬੁਰਾ ਦਸ ਕੇ ਉਹਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਰਚਾਰਕ ਹੈ।

ਅਰਿਸਟੋਫੇਨ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਜੇਹੜੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚੀ ਗਈ ਸੀ ਉਹ ਇਨੀ ਭੁੰਡੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵੇਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਉਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਕਿ :

“ਸ਼ੋਕ ! ਸ਼ੋਕ ! ਤੁਸਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰ ਉਕਾ ਹੀ ਉਲਟਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕਿੰਨਾਂ ਧੀਰ, ਕਿੰਨਾ ਬੀਰ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਹਿੰਮਤੀ ਹੈ, ਇਹ ਮੈਂ ਮੈਦਾਨੇ-ਜੰਗ ਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਅਖੀਂ ਵੇਖ ਚੁਕਾ ਹਾਂ।”

ਈਸਾ ਦੇ ਸੰਮਤ ਤੋਂ 399 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਮੁਕਦਮਾ ਹੋਣ ਲਗਾ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿਤੇ ਦੇ ਸੁਕਰਾਤ ਫੜਿਆ ਗਿਆ, ਇਸਦੇ ਮੁਦੇਈ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਲੀਟਸ ਸੀ, ਇਹ ਉਸ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਮਖੌਲ ਅਰਸਟੂਫਾਈਨਸ ਨੇ ‘ਫਰੋਗਸ’ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੇਲੀਟਸ ਇਕ ਬੇਹੂਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੌਟਸ ਤੇ ਲੂਕੋਨ ਦੋ ਆਦਮੀ ਹੋਰ ਮੁਦੇਈ ਬਣੇ। ਲੂਕੋਨ ਕੌਣ ਸੀ ? ਇਹ ਬਹੁਤ ਘਟ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ।

ਅਨੌਟਸ ਇਕ ਵਡਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਤੇ ਰਸੂਖ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦਾ ਭਾਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਿਹੜਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹਦੇ ਦੋ ਉਲਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਇਕ ਇਹ ਹੈ :

“ਮਿਲੀਟਸ ਸੁਕਰਾਤ ਤੇ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਫਿਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਡਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਦੇਵਤੇ

ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਪੁੱਠੇ ਰਾਹ ਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਹੈ।”

ਦੂਜਾ ਉਲਥਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ :

“ਸੁਕਰਾਤ ਸੱਚਾ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ, ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ। ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਹੋਣ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਤੇ ਲਾਏ ਗਏ ਦੂਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।”

ਯੂਥੀਫਰੋ (The Euthyphro)*

ਸਥਾਨ : ਅਰਕਾਨ ਦਾ ਗਲਿਆਰਾ
ਦ੍ਰਿਸ਼ : ਸਭਾ ਭਵਨ 'ਚ
ਯੂਥੀਫਰੋ ਅਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਸੰਵਾਦ

[ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਇਖਲਾਕ ਵਿਗਾੜ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ; ਬੰਦੀਖਾਨੇ (ਸਭਾ ਭਵਨ) ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਣਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਯੂਥੀ ਫਾਇਰਨ ਸੀ, ਮਿਲ ਪਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਪਈਆਂ। ਇਹ ਬਹਿਸ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਤੇ ਉਹਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਸਣ ਵਿਚ ਖਾਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। (ਉਲਥਾਕਾਰ)]

ਯੂਥੀ : ਸੁਕਰਾਤ! ਤੂੰ ਅਜ ਸਭਾ ਭਵਨ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਿਆ, ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਇਲਾਸੀਅਮ (ਮਹਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ) ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਮੁਕਦਮਾ ਤਾਂ ਹੋਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਨਹੀਂ ਭਰਾ! ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਕਦਮਾ ਨਹੀਂ ਜੁਰਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਯੂਥੀ : ਕੀ ਕਿਹਾ ਜੇ ? ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਕੋਈ ਦੂਸ਼ਣ ਲਗਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ।

ਯੂਥੀ : ਕੀ ਫਿਰ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਇਆ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੀ ਹਾਂ।

ਯੂਥੀ : ਕਿਸ ਨੇ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਂ ਆਪ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਅਪਰਿਚਤ ਅਨਜਾਣ ਮਨੁੱਖ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਨਾਮ ਸ਼ਾਇਦ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਹੈ, ਤੇ ਉਹ 'ਪਥੀਸ' ਜਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। 'ਪਥੀਸ' ਜਾਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਤੁਹਾਨੂੰ

* ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰਬਰ 944 (ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ)

ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ? ਉਹ ਹੀ ਉਚੀ ਨਕ ਤੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਕੇਸਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਨਿਕੀ ਨਿਕੀ ਦਾੜੀ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਸੁਕਰਾਤ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਦਸੋ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਕੀ ਲਾਇਆ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਸਾਧਾਰਨ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਜਵਾਨ ਆਦਮੀ ਦਾ ਅਜੇਹੀ ਭਾਰੀ ਗੱਲ ਤੇ ਰਾਏ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਣਾ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਗੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ ? ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਆਦਮੀ ਬੜੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਫਿਰ ਵੀ ਨਿਆਏਧੀਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਭੁਥਲਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੀ ਇਕ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਿੱਧਾ ਢੰਗ ਕਢਿਆ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜਿਸਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਇਕ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਖਿਆਲ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨ ਪਹਿਲਾਂ ਛੋਟੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ ਬਚਾਉ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਉਪਾਓ ਕਰਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮਿਲੀਟਸ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਬੁੱਢੇ ਕੰਡੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਹ ਦੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਥਲਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਾਂ। ਜਦ ਇਹ ਕੰਡੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਤਦ ਉਹ ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਬੁੱਢਿਆਂ ਤੇ ਵੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਰੀ ਬਣੇਗਾ। ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਮਨ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਬਲਕਿ ਰਾਜਯ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਦਸੋ ਕਿ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਕੀ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦੇ ਹੋ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੇਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ! ਕੀ ਆਖਾਂ। ਉਹ ਭੁਥਲਾਣ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਓਪਰਾ ਹੀ ਢੰਗ ਦਸਦਾ ਹੈ, ਕਹਿੰਦਾ ਕੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਹਾਂ, ਬੱਸ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪੁਰਾਣੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਸਿਖਾਲਦਾ ਹਾਂ।

ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਦਾ ਭਾਵ ਤੁਹਾਡੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਹੈ, ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਚ 'ਦੈਵੀ

ਆਵੇਸ਼' ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਚਲਾਣ ਦਾ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਲੋਕੀਂ ਭੜਕ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਨਿਆਏਆਲਜ਼ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਖਾਲੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਮੈਂ ਆਪ ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਖਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਜਦ ਕਦੇ ਸਭਾ ਵਿਚ ਦੈਵੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਤਦ ਲੋਕ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਹਾਸੇ ਠਠੇ ਵਿਚ ਉਡਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਨੋ ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਪਰ ਕੋਈ ਇਹ ਤਾਂ ਦਸੇ ਕਿ ਹੁਣ ਤਕ ਜਿੰਨੀਆਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਦਸੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਹੜੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ? ਦੂਸ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਲੋਕ ਭੁਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਇਹ ਸਾਡਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਲੈਣਗੇ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਅਸਚਰਜ਼ ਨਾ ਮੰਨੋ, ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ 'ਏਥਨਜ਼' ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਣਾ ਮੰਨ ਲੈਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਮਕਾ ਆਦਮੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੈ, ਹੋਵੇ ਸਾਨੂੰ ਕੀ; ਪਰ ਉਹ ਤਦ ਤਕ ਹੈ ਜਦ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਸਿਖਾਣੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਬਸ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਸਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਆਪ ਕੁੜ੍ਹਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਯੂਥੀ : ਮੇਰੀ ਬੜੀ ਇਛਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਸ ਬਾਬਤ ਆਪਣੇ ਤੇ ਵਿਉਹਾਰ ਤਕਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਛੇੜ ਕਿਉਂ ਕਰਨ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਮਾਮਲਾ ਤਾਂ ਵਖਰਾ ਹੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਹੀ ਮਹਲੇ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮੈਥੋਂ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਜੇਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਦੇ, ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਵਾਂਗ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੌਂਕ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਤਦ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਨਕਦੀ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਨਾਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਕਰਦਾ ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਲੋਕ ਤੈਨੂੰ ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਿਆਏਆਲਜ਼ ਵਿਚ ਸਦ ਕੇ ਉਲੂ ਬਨਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੰਮ ਜੰਮ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ, ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਕੀ ਹਰਜ ਹੈ? ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਹਾਸੇ-ਠਠੇ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬੀਤ ਜਾਏਗਾ। ਪਰ ਜੇ

ਉਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਕੀ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ?

ਯੂਥੀ : ਹੇ ਸੁਕਰਾਤ ! ਹੋਣਾ-ਹਵਾਣਾ ਕੀ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਨਾਹਕ ਫਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਵੇਖਣਾ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕਠੇ ਆਪਣਾ ਮੁਕਦਮਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਚਲਾਂਗੇ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਮਿਤ੍ਰ ਮੈਂ ਇਹ ਤਾਂ ਪੁਛਣਾ ਭੁਲ ਹੀ ਗਿਆ ਕਿ ਤੇਰਾ ਮੁਕਦਮਾ ਕੀ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਮੁਦੇਈ ਹੋ ਕਿ ਮੁਦਾਅਲੈਹ ?

ਯੂਥੀ : ਮੈਂ ਫਰਯਾਦੀ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿਸ ਦੀ ਫਰਯਾਦ ਹੈ ?

ਯੂਥੀ : ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫਰਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫਰਯਾਦ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਲੂ ਬਨਾਣਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿਉਂ ? ਕੀ ਉਹਦੇ ਖੰਭ ਹਨ ? ਉਡ ਜਾਏਗਾ ?

ਯੂਥੀ : ਨਹੀਂ ਜੀ ਉਡੇਗਾ ਕੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁੱਢਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਡਣਾ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਆਖਰ ਉਹ ਹੈ ਕੌਣ ?

ਯੂਥੀ : ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਕਿਹਾ ਜੇ ? ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ।

ਯੂਥੀ : ਜੀ ਹਾਂ ਉਹ ਹੀ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੈ ? ਜੁਰਮ ਕੀ ਹੈ ?

ਯੂਥੀ : ਖੂਨ ਦਾ ਅਪਰਾਧ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਓਹੋ ! ਠੀਕ ਹੈ, ਲੋਕ ਵਿਚਾਰੇ ਨਿਆਏ-ਅਨਿਆਏ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਵੇ ਜੋ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਜੇਹੜਾ ਤੁਸੀਂ ਅਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ।

ਯੂਥੀ : ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮਾਰ ਸੁਟਿਆ ਹੈ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੈ ? ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਐਰੇ ਗੈਰੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਫਸਾਣ ਦੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਪਈ ਸੀ।

ਯੂਥੀ : ਸੁਕਰਾਤ ! ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਇਸ ਤੋਂ ਕੀ ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਪੁਛਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਉਚਿਤ ਸੀ ਜਾਂ ਅਨੁਚਿਤ। ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਉਚਿਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਕਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਡੰਡ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਜੇ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨਿਆਏਆਲਿਯਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਸਚਿਆਈ ਤੇ ਨਿਆਏ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਰਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਖੂਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਾਪ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣੋਗੇ। ਇਸ ਵੇਰ ਤਾਂ ਮਰਨ

ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਇਕ ਗਰੀਬ ਗਵਾਂਢ ਦੇ ਖੇਤ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਸੀ, ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਉਹ ਮੇਰੇ ਇਕ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਵਿਗੜ ਪਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ, ਇਹਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ? ਇਹ ਗੱਲ ਪੁਛਣ ਲਈ ਧਰਮਾ ਚਾਰੀਆਂ ਪਾਸ ਆਦਮੀ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਉਪਰ ਆਪ ਉਸ ਵਲੋਂ ਉਕਾ ਹੀ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਉਸ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਵਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਰ ਜਾਏਗਾ, ਅਪਰਾਧੀ ਹੀ ਹੈ ਜੇ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਸੋ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਉਹਦੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਕ ਉਹ ਆਦਮੀ ਭੁਖ ਤੇ ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਮਰ ਹੀ ਗਿਆ। ਸੋ ਹੁਣ ਇਸ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਪਿਤਾ ਸਮੇਤ ਮੇਰੇ ਤੇ ਚਿੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜੇ ਇਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੌ ਵਾਰ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਤਦ ਕੀ ? ਕੀ ਉਹ ਖੂਨੀ ਤੇ ਅਪਰਾਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਈ ਹੈ ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਪਿਛੇ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਨੂੰ ਖੂਨ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਨਾਹਕ ਅਧਰਮ ਦੇ ਭਾਰੀ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ।

- ਯੂਥੀ : ਸੁਣਿਆ ਜੇ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦੌੜ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੈ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਭਰਾ ਯੂਥੀ ਫਾਇਰਨ ਇਹ ਤਾਂ ਦਸੋ ਕਿ ਕੀ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਅਤੇ ਦੈਵੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਵਿਵੇਕ ਤੁਸਾਂ ਕਰ ਲੀਤਾ ਹੈ, ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਖੂਨ ਦਾ ਮੁਕਦਮਾ ਚਲਾ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ, ਕੀ ਨਿਆਏ ਤੇ ਅਨਿਆਏ ਬਾਬਤ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ?
- ਯੂਥੀ : ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ ? ਇਹ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਚੰਗੀ ਕਹੀ ਜੇ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਸ ਮਰਜ਼ ਦੀ ਦਵਾ ਹਾਂ, ਤਦ ਹੋਰਨਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ, ਤਦ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਉਚਤ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਚੇਲਾ ਬਣ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਮੁਕਦਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਲਈ ਲਲਕਾਰਾਂ, ਮੈਂ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੈਵੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਰਖਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਾਬਤ ਅਯੋਗ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਕੁਛ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ 'ਯੂਥੀਫਾਇਰਨ' ਦਾ ਚੇਲਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜੇ 'ਯੂਥੀ ਫਾਇਰਨ' ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਮੰਨਦੇ

ਹੋ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮਾਤਮਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਉਜਿਹਾ ਹੀ ਸਮਝੋ, ਮੇਰੇ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਓ ਜੇਹੜਾ ਆਪਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਦੁਰ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਰਾਹ ਤੇ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਤੇ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਫਸਾ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨੀ ਤਦ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਲਲਕਾਰਾਂਗਾ।

ਯੂਥੀ : ਤਦੇ ਤਾਂ ਸਵਾਦ ਆਵੇਗਾ, ਮੈਂ ਵੀ ਉਹਦੀ ਉਹ ਪੋਲ ਖੋਲਾਂਗਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਨਾਨੀ ਸੁਪਨੇ ਆਏਗੀ, ਜ਼ਰਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਵੇਖੋ, ਇਕ ਵੇਰ ਉਸਦੇ ਉਹ ਧੁਰੇ ਉਡਾਵਾਂਗਾ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਂ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਚਾਰਿਯ ਮੰਨ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਸਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਜਹੇ ਡਾਢੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਵਾਹ ਪਿਆ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁਟਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਹ ਹੈ ਕੀ? ਇਸਨੂੰ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਨੀਵਾਂ ਵਿਖਾ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਚਲੋ ਇਸੇ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਬਣਾਕੇ ਫਸਾਓ ਸੋ ਤੂੰ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਦਾ ਭੇਦ ਇਸ ਖੂਨ ਬਾਬਤ ਜੋ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਸਮਝਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਧਰਮ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਧਰਮ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹਰ ਹਾਲਤ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਾਪ ਹੋਵੇਗਾ ਉਥੇ ਅਵਸ਼ਜ ਅਧਰਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਯੂਥੀ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਫਿਰ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਭੇਦ ਤਾਂ ਸਮਝ ਦਿਓ।

ਯੂਥੀ : ਸੁਣੋ! ਧਰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਕੋਈ ਅਪ੍ਰਾਧ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਵੇ, ਪਿਓ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਡੰਡ ਦਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਧਰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਡੰਡ ਨਾ ਦਵਾਉਣਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਭੁਭਲਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਇਹਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵੇਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਵੀ ਚੁਕਾ ਹਾਂ, ਧਰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ : 'ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਵੇ। ਦੇਖੋ 'ਜੀਯੂਸ਼' ਧਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਨਿਆਂਕਾਰੀ ਦੇਵਤਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਵੇਖੋ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਖਾ ਜਾਣ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਪਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਤੇ 'ਕ੍ਰੋਨਸ' ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਡੰਡ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਵੇਖੋ! ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜਾਣਦੇ

ਹੋਏ ਵੀ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਉਚਿਤ ਸਮਝੀ ਜਾਏ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਠੀਕ ਇਹਦੇ ਉਲਟ, ਵਾਹ ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸੋ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਅਪਰਾਧੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਾਬਤ ਜਦ ਲੋਕ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਅਜੇਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜੇ ਮੈਂ ਦੋਸ਼ੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਹਾ ਸਮਝਦਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਚਾ ਮੰਨਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਏਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇੰਨੀ ਸਮਝ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਬਤ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੁਝ ਆਖ ਸਕਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ?

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ ਜੀ, ਨਿਰਾ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਅਦਭੁਤ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇ ਸੁਣਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈਆਂ, ਝਗੜੇ, ਫਸਾਦ, ਦੰਗੇ ਤੇ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਉਹ ਪੁਸ਼ਾਕ ਜਿਸ ਤੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 'ਪੰਥ ਨੀਅਕ' ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ 'ਅਕਰੋਪੋਲਿਸ' ਨੂੰ ਪੁਆਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਮੰਨਦੇ ਤਾਂ ਹਨ ਕੀ। ਜੇ ਕਹੋਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਅਜੇਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਵਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਹੋਸ਼ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਏ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਜੇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਹਛਾ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਸੁਣ ਲਵਾਂਗਾ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਪੁਛਿਆ ਹੈ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸੇ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ। ਸੋ ਉਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਾਈ। ਤੁਸਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ ਐਸ ਵੇਲੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਜੇਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਇਹ ਹੀ ਧਰਮ ਹੈ ਤੇ ਪੁੰਨਯ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਗਲ ਹੈ, ਤੁਸਾਂ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਵੀ ਤਾਂ ਕਈ ਕੰਮ ਧਰਮ ਦੇ ਹਨ।

ਯੂਥੀ : ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਯਾਦ ਕਰੋ, ਵੇਖੋ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਚਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦਸੋ, ਮੈਂ

ਤਾਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਪੁੰਨਜ ਕਰਮ ਦਾ ਅਸੂਲੀ ਭਾਵ ਕੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁੰਨਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ, ਪੁੰਨਜ ਅਖਵਾਉਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁੰਨ ਦਾ ਇਕੋ ਸਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਇਕ ਵਖਰਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਅਧਰਮ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਨਾ ?

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਰੂਪ ਦਾ ਪਤਾ ਦਸੋ ਤੇ ਦਸ ਦੇਵੋ ਕਿ ਉਹ ਸਰੂਪ ਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਸਕੀਏ ਕਿ ਧਰਮ- ਅਧਰਮ ਕੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਕਸਵਟੀ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਨੂੰ ਤੋਲ ਕੇ ਮੈਂ ਸਮਝ ਸਕਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਕਿਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਧਰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੇ ਅਧਰਮ, ਮੈਂ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਕਸਵਟੀ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ।

ਯੂਥੀ : ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਅਜੇਹੀ ਮਨਸ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹ ਵੀ ਦਸ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮਨਸ਼ਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ।

ਯੂਥੀ : ਹਛਾ ਲਉ ਸੁਣੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣ ਉਹ ਧਰਮ ਹੈ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਣ ਉਹ ਅਧਰਮ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ! ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਤਯਤਾ ਤੇ ਅਸਤਯਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਖੋਲਕੇ ਸਮਝਾ ਦੇਵੋਗੇ, ਫਿਰ ਡਰ ਹੀ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀ ਸੰਦੇਹ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਤਕ ਮੇਰੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜੇਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪਸੰਦ ਹਨ, ਉਹ ਪਵਿਤਰ ਹਨ। ਤੇ ਜੇਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹਨ ਉਹ ਧਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਇਹਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਅਧਰਮੀ।

ਯੂਥੀ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਭਰਾ ਜੀ ! ਹੁਣੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਤੇ ਫਸਾਦ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਸੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਦ੍ਰੋਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਛਾ ਲਓ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰੀਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਲ ਦਾ ਕੁਛ ਵਧੀਕ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ, ਅਥਵਾ ਮੇਰੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮਤਭੇਦ ਹੋ ਜਾਏ। ਭਲਾ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਹੋ ਜਾਏ ਕਿ ਦੋ ਬਹੁਤੇ ਹਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ? ਤਦ ਕੀ

- ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਚਾਰ ਦੇ ਫਰਕ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਏ ਜਾਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਆਪੋ ਵਿਚ ਸਮਝ ਸਮਝਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਝਗੜਨੇ ਦੀ ਨੌਬਤ ਤਾਂ ਨਾ ਪਏਗੀ।
- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਅਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਹ ਕੇਹੜਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਮੁਕਾਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਨਬੇੜਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਤੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀਏ ? ਸਾਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਗਿਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਉਂ ਲੋੜ ਪਏ ? ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਐਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਾ ਸੁਝੇ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਸੋਚੋ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ, ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ, ਭਲਾ ਬੁਰਾ, ਇਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਝਗੜਾ ਹੈ ਨਾ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਾਂ ਜਦ ਸਾਡੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਰਾਏ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਦ ਫਸਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਹਾਂ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਤੋਂ ਅਣ ਬਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਸੁਕਰਾਤ ਹਛਾ ਜਦ ਦੇਵਤੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨਗੇ ਤਦ ਉਹ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੜਨ ਭਿੜਨਗੇ।
- ਯੂਥੀ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕੁਝ ਦੇਵਤੇ ਇਕ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੋਰ ਗੱਲ ਨੂੰ; ਜੇਹੜੇ ਇਕ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਰਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਧਰਮ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਕਦੇ ਨਾ ਹੁੰਦਾ।
- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਉਹਦੇ ਨੇ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਸੋਚੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਸੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕੋ ਚੀਜ਼ ਪਵਿਤ੍ਰ ਵੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਵੀ, ਇਕ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਦੋ ਗੁਣ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਉਲਟ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ।
- ਯੂਥੀ : ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੁਛੀ ਕਿ ਕੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਦੋਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਹੀ ਗੱਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ-ਪਸੰਦ ਵੀ। ਤਦ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਜੇਹੜਾ ਡੰਡ ਦਵਾਉਣ ਲਗੇ ਹੋ 'ਜ਼ੀਯੁਸ' ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੋਵੇ ਤੇ 'ਕ੍ਰੋਨਸ' ਤੇ 'ਅਨੌਰਸ'

ਨੂੰ ਨਾ-ਪਸੰਦ ਹੋਵੇ। 'ਸਪੇਤਸ਼ੀ' ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ 'ਹੀਰੀ' ਨੂੰ ਨਾ-ਪਸੰਦ ਵੀ ਹੋਵੇ।

- ਯੂਥੀ : ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਡੰਡ ਮਿਲੇ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਕਿਵੇਂ? ਕੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੇ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਅਮਕੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਜੋ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਉਹਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਡੰਡ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ?
- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੋਕ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਡੰਡ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਚੇ-ਝੂਠੇ ਢੰਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਉਹ ਲੋਕ ਇਹ ਗੱਲ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਾਂ ਠੀਕ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿ ਕੇ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਡੰਡ ਨਹੀਂ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ?
- ਯੂਥੀ : ਨਹੀਂ ਅਜਿਹਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਤਾਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਲੋਕ ਸਬ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਕਰਾਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਜਿੱਥੇ ਤਕ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਡੰਡ ਨਾ ਦੇਵੋ। ਗੱਲ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਅਪਰਾਧ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅਮਕਾ ਬੁਰਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਹਾਂ! ਹਾਂ!! ਤੁਸਾਂ ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਫਿਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਹਾਲ ਹੈ, ਉਚਤ-ਅਨੁਚਤ ਵਾਸਤੇ ਜਦ ਉਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਤਦ ਇਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਚਤ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿ ਨਹੀਂ ਅਨੁਚਤ ਹੈ। ਬਸ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਝਗੜਾ ਚਲਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕਠਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਦੇਵਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਇਹ ਕਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਡੰਡ ਨਾ ਮਿਲੇ।
- ਯੂਥੀ : ਹਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਠੀਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਦ ਝਗੜਨ ਵਾਲੇ ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਝਗੜਨਗੇ, ਤਦ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ ਜਾਂ ਦੇਵਤੇ ਤਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਤੇ ਅੜ ਖੜੋਣਗੇ, ਇਕ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਧਰਮ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਕਹੇਗਾ ਸਾਡੀ ਧਰਮ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਇਹ ਕਹੇਗਾ ਤੁਸੀਂ ਅਧਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋ; ਉਹ ਕਹੇਗਾ ਤੁਸੀਂ ਅਧਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋ।
- ਯੂਥੀ : ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਇਕ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਮਾਲਕ,

ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਏ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਜਜ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਜ਼ਾ ਦਵਾਵਾਂਗਾ। ਪਰ ਜਜ਼ਾ ਦੇ ਆਦਮੀ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਮਰ ਜਾਏ ਤਦ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਕੀ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਕੈਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਮੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਗੇ ? ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦਾ ਤੇ ਖੂਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਦਸਣਾ ਉਚਿਤ ਤੇ ਨਿਆਏ ਅਨਕੂਲ ਹੋਵੇਗਾ ? ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਦੇਵੋ ਤਦ ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ ਕਿ 'ਬੁੱਧੀਮਾਨੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ'।

ਯੂਥੀ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਬੜੀ ਦੇਰ ਲਗੇਗੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਵਾਹ ਜੀ ! ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਜਜ਼ਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਸੁਸਤ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਜਜ਼ਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਹ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ-ਪਸੰਦ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਜੇ ਉਹ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੰਨਣਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸਮਝਾਵਾਂਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗੀ ਤਦ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮੰਨਣਗੇ। ਪਰ ਚਲੋ ਮੈਂ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਅਜੇਹੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਅਨੁਚਿਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ ਦਾ ਨਬੇੜਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ ? ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੀ ਇਕ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਜੋ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ-ਪਸੰਦ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦੇਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਜਾਂ ਅਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਤੋਂ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ ਦਾ ਨਬੇੜਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਨਾ-ਪਸੰਦ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬਹਿਸ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਂ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਵਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨ ਲੈਣਗੇ, ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਗੇ, ਪਰ ਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਡੰਡ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਨ ਉਹ ਧਰਮ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਵਤਾ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ-ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਉਹ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ? ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ ਦੋਨੋਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ ਨੂੰ ਇਸੇ ਕਰਵਟੀ ਤੇ ਪਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ।

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ ਇਸੇ ਨਾਲ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤੁਹਾਡੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ

ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਮਝਾ ਸਕੋਗੇ ?

- ਯੂਥੀ : ਹਛਾ ਚਲੋ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਾ ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਹਿਣ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਕਹਿਣ ਉਹ ਮੰਦੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤੁਹਾਡੇ ਇਸ ਦਾਵੇ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਠੀਕ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਵੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਹੋਵੇਗੀ ?
- ਯੂਥੀ : ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਵੇਰ ਜੋ ਦਾਅਵਾ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਹੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਹੀ ਦੇਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਂ ! ਜ਼ਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਵੋ। ਦੇਵਤਾ ਕਿਸੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਰਮ ਸਮਝ ਕੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਧਰਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜਾਂ ਉਹ ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚਾਹੁਣ ਉਹ ਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਂ ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹੁਣ ਉਹ ਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਭਰਾ ਜੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਸੁਣੋਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਮੁਕੀ ਵਸਤੂ ਚਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਫਰਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ।
- ਯੂਥੀ : ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ...ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਮੁਕ ਵਸਤੂ ਪਿਆਰੀ ਹੈ, ਪਿਆਰੀ ਲਗਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੈ ਜਾਂ ਅਮੁਕ ਵਸਤੂ ਪਿਆਰੀ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਦੀ ਖਿਚ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਖਿਚ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਪਏ ਉਸ ਵੇਲੇ ਖਿਚ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰੇਮ ਆਕ੍ਰਮਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਉਸ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਇਹ ਦਾ ਫਰਕ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਨਾ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਚਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਇਸ ਖਜਾਲ ਤੋਂ ਕਿ ਉਹ ਚਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ ?
- ਯੂਥੀ : ਨਹੀਂ ਇੰਜ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਓਹ ਚਲੇਗੀ ਤਦੇ ਕਿਹਾ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਭਾਵ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨ ਯੋਗ ਜਾਂ ਇਸ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੀ ਇਛਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਤਕ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ?

- ਯੂਥੀ : ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਹੀ ਗੱਲ ਆ ਗਈ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਕਰੇਗਾ, ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਪਿਆਰ ਦਾ ਗੁਣ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਉਚ ਚੀਜ਼ ਪਿਆਰੀ ਅਖਵਾਏਗੀ।
- ਯੂਥੀ : ਪਿਆਰ ਦਾ ਗੁਣ ਹੋਵੇਗਾ ਤਦੇ ਕੋਈ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੇਗਾ। ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰੀ ਥੋੜੀ ਬਣ ਜਾਣੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਫਿਰ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਬਾਬਤ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਏ? ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ?
- ਯੂਥੀ : ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਂ ਇਹਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਹੈ?
- ਯੂਥੀ : ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਤਾਂ ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪਸੰਦ ਆਉਣ ਲਾਇਕ ਹੈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਉਹ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਗੁਣ ਵਾਲੀ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਦੇਵਤਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਯੂਥੀ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ!
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਤੇ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਗੁਣ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਸੰਦ ਹੋਵੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਧਰਮ ਨਾ ਹੋਈ। ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਰ ਲੈਣ ਉਸੇ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇਗੀ।
- ਯੂਥੀ : ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਤੇ ਲੋਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਹੀ ਨਾ?
- ਯੂਥੀ : ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਹੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਤਾਂ ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਸੰਦ ਯੋਗ ਹੈ ਦੇਵਤੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਨਗੇ। ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਸਕੇਗੀ।
- ਯੂਥੀ : ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਫਿਰ ਜੇਹੜੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗੀ ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੈ ਉਹ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਜੇਹੜਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਸਤਾਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹਨ।

ਯੂਥੀ : ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਵਤੇ ਉਹਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ, ਹਨ, ਕੇਵਲ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਜਿਹਾ ਤਾਂ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ‘ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ’ ਤੇ ‘ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ’ ਹੋਵੇ, ਇਕ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਈ, ਦੋ ਗਲਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ; ਜੇ ਕਦੀ ਦੇਵਤੇ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਹੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਪਵਿਤ੍ਰ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਕੁਝ ਪਵਿਤ੍ਰ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਜੇ ਕਦੀ ਉਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਣਦੇ ਕਾਰਨ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਵੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਹੈ, ਦੋਨੋਂ ਅਡ ਅਡ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਕੀ ਹੈ ? ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਈ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਪਸੰਦ ਕਰਨ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਦਸੀ ਕਿ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਦੇਵਤੇ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਸੱਤਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗੁਣ ਹੋਣ, ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਕੀ ਮਤਲਬ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ?

ਯੂਥੀ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲੇ ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਾਂ, ਕੁਝ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਜੋ ਕੁਛ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਠਹਿਰਦੀ ਨਹੀਂ, ਚਕ੍ਰ ਵਾਂਗ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤੁਹਾਡਾ ਦਾਵਾ ਜਾਂ ਬਿਵਸਥਾ ਵੀ ‘ਡਾਇ ਡੇਲਸ’ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਆਖੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਕਿ ‘ਘੜੀ ਘੜੀ ਰੰਗ ਬਦਲਦੇ ਹੋ’, ਇਕ ਗੱਲ ਤੇ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, ਪਰ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸਬ ਕੁਛ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਸਖਰੀ ਉਡਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਇਕ ਗੱਲ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦੇ।

- ਯੂਥੀ : ਵਾਹ ! ਕੀ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਹੀ ਕਰਤੂਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਈ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸ਼ਚਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ, ਜੇ ਮੇਰੀ ਵਿਆਖਿਆ ਮੰਨੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਰਹਿ ਹੀ ਨਾ ਜਾਏ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਰੰਗੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ, 'ਡਾਏ ਡੇਲਸ' ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਘੁਮਾ ਫਿਰਾ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬਦੇ ਬਦੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ 'ਡਾਏ ਡੇਲਸ' ਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਏ ਡੇਲਸ ਆਉਣ ਪਰ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਅਚੱਲ ਹੋਵੇ। ਖੈਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਪਿਆ ਹੈ ? ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸਲ ਗੱਲ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ 'ਧਰਮ' 'ਅਧਰਮ' ਦੀ ਬਿਵਸਥਾ ਸਮਝਾ ਸਕੋ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਨਾਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਜ਼ਰਾ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝਾਣੀ। ਹਾਂ ! ਹਛਾ ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ ਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਿਆਏਸ਼ੀਲ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
- ਯੂਥੀ : ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਕੀ ਸਾਰਾ 'ਨਿਆਏ' ਵੀ 'ਪਵਿਤ੍ਰ' ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਸਾਰੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਦੇ 'ਨਿਆਏ' ਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਿਆਏ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਦੂਜਾ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹੋਵੇਗਾ ?
- ਯੂਥੀ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇ ? ਕੀ ਉਮਰ ਜਾਂ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ 'ਚ ਘਟ ਹੋ ? ਮੈਂ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਵਧੀਕ ਬੁੱਧੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਵਿਅਰਥ ਸਮਝਦੇ ਹੋ। ਵੀਰ ਜੀ ! ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਬੁਝਾਰਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛ ਰਿਹਾ, ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿਥੇ ਭੈ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਥੇ ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਵੇਗੀ' ਪਰ ਮੇਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਠੀਕ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਕਿ ਜਿਥੇ 'ਭੈ' ਹੋਵੇਗਾ, ਉਥੇ 'ਸ਼ਰਧਾ' ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ ਮੈਂ ਰਾਤ ਦਿਨ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮਹਾਮਾਰੀ, ਹੈਜ਼ਾ ਆਦਿਕ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸ ਤੇ 'ਸ਼ਰਧਾ' ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਸੋ ਜਿਥੇ 'ਭੈ' ਹੈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ ਉਥੇ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂ ਮੈਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਨਾ ?
- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਅਵਸ਼ਯ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ

‘ਸ਼ਰਧਾ’ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ‘ਭੈ’ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ, ਵਡੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਦੇ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਾਪ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਭੈ ਜਾਂ ਲਜਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤੋਂ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਜਿਥੇ ‘ਸ਼ਰਧਾ’ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ‘ਭੈ’ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ‘ਸ਼ਰਧਾ’ ਹਮੇਸ਼ਾ ‘ਭੈ’ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ‘ਭੈ’ ਦਾ ਘੋਰਾ ‘ਸ਼ਰਧਾ’ ਨਾਲੋਂ ਵਡਾ ਹੈ। ਇਹ ‘ਭੈ’ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ‘ਟਾਂਕ’ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥੇ ‘ਟਾਂਕ’ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਥੇ ਸੰਖਯਾ ਅਵਸ਼ਯ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸੰਖਯਾ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ‘ਟਾਂਕ’ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਹੀ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੈ ਕੀ ਉਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ? ਅਥਵਾ ਜਿਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਯਾਏ ਹੈ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਹ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ‘ਨਯਾਏ’ ਹੈ ਉਥੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਤਾਂ ਨਯਾਏ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਨਾ ?

ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੱਛਾ ਹੁਣ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਲਓ, ਜੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਨਯਾਏ ਦਾ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਦਸਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਹੁਣੇ ਪੁਛਿਆ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ‘ਟਾਂਕ’ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਕੇਹੜਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਜੇਹੜੀ ਸੰਖਯਾ ਬਰਾਬਰ (3-5-7-9-11 ਏਹ ਤਾਂ ਟਾਂਕ ਹਨ ਤੇ 2-3-4 ਆਦਿ ਹੋਊ ਜੋ ਜਿਸਤ ਹੈ ਆਦਿ) ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਨਾ ?

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ਹੁਣ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਹਿੱਸਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੈ ? ਜੇ ਦੱਸ ਦੇਵੋ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਭੈ ਨਾ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਬੇਖਟਕੇ ਮਿਲੀਟਸ* ਨੂੰ ਆਖਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੂਥੀ ਫਾਇਰਨ ਤੋਂ ਸਿਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਕੀ ਹੈ ? ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਅਨਯਾਏ ਨਾਲ ਅਪਰਾਧੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾ ਸਕਦੇ।

ਯੂਥੀ : ਹੱਛਾ ਲਉ ਸੁਣੋ, ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਪੁੰਨਯ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਦੇਵਤਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਧਿਆਨ ਦੇਣ, ਅਥਵਾ ਖਬਰਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਸਬੰਧੀ ਫਰਜ਼ ਨਾਲ, ਸਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜ਼ਾਬ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਚੰਗਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਨਿਕੀ ਜਹੀ ਗੱਲ ਰਹਿ

* ਉਹ ਆਦਮੀ ਜਿਸਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਤੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਗਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਛ ਕੇ ਮੈਂ ਹੋਰ ਵੀ ਤਸਲੀ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਕਿ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਅਥਵਾ ‘ਕਰਤੂਤ ਸਾਧਨ*’ ਕੀ ਹੈ? ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ? ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਜੇ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੇ ਜਾਂ ਖਬਰਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਧਿਆਨ ਜਾਂ ਖਬਰਦਾਰੀ, ਜਾਂ ਕਰਤੂਤ ਸਾਧਨ ਤੋਂ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੋਵੇ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਜੋਂ ਵੇਖੋ ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਘੋੜਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਫਰਜ਼ ਜਾਂ ਖਬਰਦਾਰੀ ਕਰਨਾ ਸਾਈਸ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਬੇਸ਼ਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਸਬੰਧ, ਉਸੇ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਾਲਣ, ਪੋਸ਼ਣ ਤੇ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ; ਨਾ ਕਿ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਰਵਾਹੀ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਸੇ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਚਰਨ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਖਬਰਦਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮੁਨਾਸਬ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹੋ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਰਤੂਤ ਦਾ ਪਾਲਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ’ ਜਾਂ ‘ਪੁੰਨ’ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰਦਾਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ! ਸਾਰੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰਦਾਰੀ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਤਾਂ ਇਕ ਹੀ ਹੈ, ਕੀ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਇਹ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹਦਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ? ਉਹਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪੁਜੇ? ਜਿਹਾ ਕਿ ਯਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪੁਚਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਦੀ ਤ੍ਰੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸਾਰ ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ‘ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਵਿਦਯਾ’ ਦੀ ਠੀਕ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

* ਫਰਜ਼ ਦਾ ਨਿਭਾਓ।

- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਕਰਤੂ ਨਾਲ ਕੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੁਜਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਨਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਊ-ਮੈਂਹ ਨੂੰ ਗੁੱਜਰ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਨਾਲ ਲਾਭ ਪੁਜਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਨੀ ਪੁਜਦੀ ਜਾਂ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੋਵੇ।
- ਯੂਥੀ : ਨਹੀਂ ਜੀ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਹੋਵੇਗਾ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਉਹਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੀ ਹੈ ਨਾ।
- ਯੂਥੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ! ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦਾ ਭਾਵ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰਦਾਰੀ ਕਰਨਾ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਖਬਰਦਾਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?
- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਕੀ ਧਰਮ ਉਹ ਹੁਨਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰਦਾਰੀ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁੱਕੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਯਕੀਨ ਰਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਪੁੰਨਯ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਦੇਂਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਉਹਦੀ ਕੁਛ ਤੁੱਕੀ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ?
- ਯੂਥੀ : ਨਹੀਂ, ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਫਰਜ਼ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?
- ਯੂਥੀ : ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ, ਮੇਰਾ ਇਹ ਭਾਵ ਉਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੱਛਾ ਫਿਰ ਇਹ ਤਾਂ ਦਸੋ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਧਰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- ਯੂਥੀ : ਜਿਹਾ ਕਿ ਨੌਕਰਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਤਿ ਫਰਜ਼ ਹੈ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਠੀਕ, ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਧਰਮ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੱਛਾ! ਹੁਣ ਦਸੋ ਕਿ ਜਿਸ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ (ਜਾਂ ਇਉਂ ਆਖੋ ਕਿ ਜੋ ਹੁਨਰ ਇਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਉਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਹੈ ? ਨਤੀਜਾ ਤਾਂ ਅਰੋਗਤਾ ਹੈ ਨਾ ?
- ਯੂਥੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੱਛਾ ਜੇਹੜਾ ਹੁਨਰ ਜਹਾਜ਼ ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ

- ਜਿਸ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਫਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
- ਯੂਥੀ : ਜਹਾਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੇ ਮਿਤ੍ਰਵਰ ! ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਜੇਹੜੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਕੀ ਫਲ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਕੇਹੜਾ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਚੁਕੇ ਹੋ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਾਬਤ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਜਾਣਕਾਰ ਹੋ।
- ਯੂਥੀ : ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਵਾਹ ! ਵਾਹ ! ਫਿਰ ਤਾਂ ਆਖਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦਸੋ ਕਿ ਉਹ ਕੇਹੜਾ ਨਤੀਜਾ ਕਢਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ?
- ਯੂਥੀ : ਬੜੇ ਬੜੇ ਉੱਤਮ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਤੀਜੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉੱਤਮ ਫਲ ਹਨ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਇਕ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਵਾਰੇ ਵੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਵਾਰੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਸਿਰਤਾਜ ਤਾਂ ਯੁਧ ਵਿਚ ਵਿਜੈ ਹੀ ਹੈ ਨਾ ? ਕੀ ਮੈਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ?
- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਫਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਅੰਨ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ! ਫਿਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਜੇਹੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹਦਾ ਮੁਖਯ ਫਲ ਕੀ ਹੈ ? ਉਹ ਖਾਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕੀ ਹੈ ?
- ਯੂਥੀ : ਸੁਕਰਾਤ ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਸਮਝਣਾ ਕੋਈ ਠਠੇ ਮਖੌਲ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਤਦ ਵੀ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਆਮ ਗੱਲ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮਨ, ਬਚਨ, ਕਰਮ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਯਗ, ਆਹੂਤੀ ਆਦਿਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਇਹ ਹੀ ਕਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਏ। ਇਹਦਾ ਇਹ ਹਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਵ ਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਭਲਿਆਈ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲ ਖੇਮ ਰਖਯਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਗ੍ਰਹਸਥੀ ਦੀ ਭਲਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਉਹ ਆਪਤ ਤੇ ਬਿਪਤ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜੇਹੜੀ

ਕ੍ਰਿਆ ਹੈ ਉਹ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ, ਜੇਹੜੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਫ਼ਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ, ਇੰਨੇ ਫੇਰ-ਫਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ ? ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਦੇਂਦੇ। ਖੈਰ ! ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸਿਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਠੀਕ ਉਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਣਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ, ਜੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਦਾ ਪੁਛ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਚੁਪ ਹੋ ਗਏ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਚਲਦੇ ਤਦ ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਸਿਖ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਕੀ ਹੈ ? ਹਛਾ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਦਸੋ ਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਤੇ ਪੂਜਾ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਵਿਧੀ ਹੀ ਹੈ ?

ਯੂਥੀ : ਹਾਂ ਇਹ ਹੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਯੱਗ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਦੇਣਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗਣਾ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਨਾ ?

ਯੂਥੀ : ਇਹ ਹੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਕੁਛ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਜਾਂ ਧਰਮ ਹੈ।

ਯੂਥੀ : ਹੋਰ ਕੀ ? ਇਹ ਭਾਵ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਹੁਣ ਇੰਨੀ ਦੇਰ ਵਿਚ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਸਮਝਾਂਗਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਹੀ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਬੁਧੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਣਾ ਹੈ, ਤਦ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਂਗਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਂਗਾ, ਤੁਹਾਡੀ ਨਿਕੀ ਤੋਂ ਨਿਕੀ ਗੱਲ ਵੀ ਬਿਥਾ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਹੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ਨਾ, ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਛ ਲੈਣਾ ਹੈ ?

ਯੂਥੀ : ਇਹ ਹੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਮੰਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ?

ਯੂਥੀ : ਬੇਸ਼ਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ ਉਚਿਤ ਵੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ।

ਯੂਥੀ : ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਕਾ ਹੀ ਅਨੁਚਿਤ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਜਾਂ ਧਰਮ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੋਇਆ।

- ਯੂਥੀ : ਖੈਰ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਹਿ ਲਓ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਨਹੀਂ ਭਰਾ ਜੀ, ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਿਉਂ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਯਥਾਰਥ ਹੋਵੇਗੀ ਉਹ ਹੀ ਕਹਿਣੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈ ਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਲਾਭ ਪੁਜਦਾ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਗਟ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੇਣ ਜਾਂ ਦਾਨ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀ ਲਾਭ ਪੁਜਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨਾ ਇੰਨੇ ਲਾਭਵੰਦਾ ਸੌਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।
- ਯੂਥੀ : ਵਾਹ ਭਈ ਵਾਹ ! ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਬੜੀ ਅਦਭੁਤ ਸਮਝ ਹੈ, ਕੀ ਸਾਡੇ ਦਾਨ ਨਾਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਲਾਭ ਪੁਜਦਾ ਹੈ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਭੇਟਾ ਕੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ?
- ਯੂਥੀ : ਭੇਟ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਹੀ 'ਭਗਤੀ' ਤੇ 'ਸ਼ਰਧਾ', ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਕਹਿ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ ਤੇ ਜੋ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦੀਵ ਸਵੀਕਾਰ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ 'ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ' ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦੀਵ ਸਵੀਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ, ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ?
- ਯੂਥੀ : ਵਾਹ ! ਪਿਆਰੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਪਿਆਰੀ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ 'ਧਰਮ' ਜਾਂ 'ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ' ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾਂ, ਕੀ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਫ ਸਾਫ ਆਖ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਦਾਅਵਾ ਤੁਸੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਜੇਹੜੀ ਤਰਕ ਵਿਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਚਕਰ ਵਾਂਗ ਫਿਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੇਖੋ ! ਅਸਾਂ ਜਿਥੋਂ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਥੇ ਹੀ ਫਿਰ ਅਪੜ ਗਏ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਧ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਵਸਤੂ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ਤੇ 'ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ' ਜਾਂ 'ਧਰਮ' ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕ ਨਹੀਂ ਦੋ ਹਨ।
- ਯੂਥੀ : ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਉਹ ਹੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਉਹ ਹੀ ਧਰਮ ਹੈ।
- ਯੂਥੀ : ਜ਼ਰੂਰ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਗਲਤ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜੋ ਸਿਧਾਂਤ ਤੁਸਾਂ ਕਢਿਆ ਹੈ ਉਹ ਗਲਤ ਹੈ ?

ਯੂਥੀ : ਅਜਿਹਾ ਭੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਕੀ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਪਈ ਕਿ 'ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ' ਕੀ ਹੈ ? ਬਿਨਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤੇ ਦੇ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਮੂਰਖ ਨਾ ਜਾਣੋ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਣ ਤੇ ਸਮਝ ਲਓ ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਦੇਵੋ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਜਹੇ ਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਮੈਂ ਬਿਨਾ ਸਮਝੇ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾ 'ਧਰਮ' 'ਅਧਰਮ' ਦਾ ਮਰਮ ਜਾਣੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬਿਰਥ ਬਾਪ ਨੂੰ ਕਤਲ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਬਣਾ ਦੇਵੋ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਭੈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਅਧਰਮ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਦ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਉਤੇ ਖਫਰੀ ਦਾ ਠਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਨਿੰਦਾ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਯੂਥੀ : ਹਛਾ ਫਿਰ ਕਦੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਮੈਂ ਜਲਦੀ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੀ ਵਾਹ ! ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਆਸ਼ਾ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਥੋਂ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ ਦਾ ਮਰਮ ਸਮਝ ਕੇ ਮਿਲੀਟਸ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਵਾਂਗਾ। ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਮਿਲੀਟਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲਓ ਸੁਣੋ, ਕਿ ਹੁਣ 'ਯੂਥੀਫਾਇਰਨ' ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਹੁਣ ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਾਬਤ ਮਨ ਮੰਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਵਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਤਰਕ ਕਰਾਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਬੜੇ ਆਨੰਦ ਦਾਇਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਦਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ।

ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ*

‘ਸੁਕਰਾਤ’ ਤੇ ‘ਯੂਥੀ ਫਾਈਰਨ’ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਪੜ੍ਹ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਲ ਬਾਤ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਦਸ ਕੇ ਫੜ੍ਹਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਫੜਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਡੰਡ ਪ੍ਰਾਣ ਹਤਿਆ ਸੀ। ਇੰਨੇ ਕਰੜੇ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚ ਫੜੇ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਕੀਤੀ ਇਹ ਗਲ ਬਾਤ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਸੀ, ਉਹਦੀ ਇਸ ਗਲ ਬਾਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਹਦੀ ਤਬੀਅਤ ’ਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਬਰਾਹਟ, ਚਿੰਤਾ ਜਾਂ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮੁਕਦਮੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇੰਨੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਬਾਬਤ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਗਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਇੰਨੀ ਨਿਡਰਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਵਡੱਪਣ ਦਾ ਇਕ ਅਕੱਟ ਪਰਮਾਣ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਕੋਈ ਡਰ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਭਲੇ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਆਨੰਦਮਈ ਜੀਵਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾ ਕਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਹਦਾ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਤੇ ਇੰਨਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਚੀਜ਼ ਵਾਂਗ ਸਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੌਤ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਭੈਭੀਤ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੂਰ ਵਿਚ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਉਹਦੀ ਗਲ ਬਾਤ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਲਾਲ ਤੇ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਖੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, 501 ਜੱਜ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸੁਣਨ ਲਈ ਬੈਠੇ, ਮੁਦੇਈ (ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਕਦਮਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ) ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਿਵਾਜ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਦੇਈ ਆਪਣਾ ਬਿਆਨ ਦੇਵੇ ਤੇ ਜਿਸ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਹੇ ਤੇ ਫਿਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸੇ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਨੇ ਲਾਇਆ ਹੈ ਉਹਦਾ ਡੰਡ ਕੀ ਦਿਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੀ

* ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰਬਰ 945 (ਖ਼ਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ)

ਸਫ਼ਾਈ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਕਹੋ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਸ ਕਿ ਤੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਤੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈਂ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਡੰਡ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਤੇ ਜੱਜ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸੁਕਰਾਤ ਉਤੇ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਜਿਹਾ ਕਿ ਪਿਛੇ ਦਸ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ‘ਮਿਲੀਟਸ’ ਸੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨਾਸਤਕ ਹੈ, ਇਹ ਪੁਰਾਣੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੇਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਦੋਸ਼ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਡੰਡ ਮੌਤ ਹੈ। ਜਦ ਮਿਲੀਟਸ ਆਪਣਾ ਕਥਨ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕਾ ਤਦ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਫ਼ਾਈ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ਉਹ ਉਹਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੇਲੇ ਅਫਲਾਤੂਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਤਕਰੀਰ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦਸਿਆ।

ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਦੱਸ ਕੇ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਚੁਣੀ।

ਤੀਜੀ ਤਕਰੀਰ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ।

(ਉਲਥਾਕਾਰ)

ਮੁਆਫੀਨਾਮਾ (ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ)

**ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ
ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ।**

1. ਹੇ ਐਥਨਜ਼* ਵਾਲਿਓ! ਜੋ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਲਗਪਗ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਵੀ ਬੇਖਬਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਓਹ ਅਜੇਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹਨਾਂ ਕਦੇ ਸੱਚ ਬੋਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਓਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਸ਼ੋਕਾਤਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਓਹਨਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹੋ, ਕਿਧਰੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਜਾਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਦਿਲ ਖਿੱਚ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਲੈਕਚਰਰ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਓਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਬੜੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਦੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਵਾਕ ਸੁਣਨੇ ਪੈਣਗੇ, ਜਦ ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਵੱਡਭਾਗ ਲੈਕਚਰਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲੇ ਲੈਕਚਰਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਤਦ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਰਾਇ ਨਾਲ ਸੰਮਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਵਖਯਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਓਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਗਲ ਵੀ ਸੱਚੀ ਨਹੀਂ ਆਖੀ, (ਜੇ ਕਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ), ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸਾਰੇ ਅਸਲ ਹਾਲ ਸੁਣ ਲਵੋਗੇ।

ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਜ਼ੀਓਸ** ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਹੈ! ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਉਜੇਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਵਾਕਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਤਕਰੀਰ ਨਾ ਸੁਣੋਗੇ ਜੇਹੀ

* ਐਥਨਜ਼ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਉਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

** ਜ਼ੀਓਸ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਕਿ ਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸੁਣਾਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਓਹ ਕੁਝ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਛ ਆਖਾਂ, ਸੱਚ ਆਖਾਂਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰੇ।

ਦੋਸਤੋ! ਇਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਉਚਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਜੇਹੀ ਉਮਰ ਦਾ ਆਦਮੀ ਇਕ ਲੜਕਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲੰਮੀਆਂ ਚੌੜੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਬਿਨੈ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਨੈ ਕਰਦਾ ਸੁਣੋਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਰਾਫਾਂ ਦੀਆਂ ਮੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਰੋਲਾ ਪਾਣਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਉਮਰ 70 ਵਰਿਹਾਂ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਵਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਯਾ ਹਾਂ। ਸੋ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਥਾਂ ਬੋਲਣ ਦਾ ਢੰਗ ਉੱਕਾ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਓਪਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਇਸ ਢੰਗ ਤੋਂ (ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਬੋਲਾਂਗਾ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਹੈ) ਖਿਮਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਯੋਗ ਬਿਨੈ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਵੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਢੰਗ ਭਾਵੇਂ ਬੁਰਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਭਲਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਅਰ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਢੰਗ ਵੱਲ ਨਾ ਵੇਖਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਪਰਖ ਕਰਨੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਝੂਠ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿੱਕੁਣ ਚੰਗੇ ਵਖਜਾਨਕ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਜੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਵਾਦੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ, ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਾਂਗਾ।

2. ਸੋ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਠੀਕ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੇ ਫੇਰ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਵਾਦੀ ਭੁਗਤ ਚੁਕੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਮੁੱਦਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਓਹਨਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਅਨੌਟਸ ਤੇ ਉਸਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਬੜੇ ਖਤਰਨਾਕ ਆਦਮੀ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਡਰਦਾ ਹਾਂ। ਪਰੰਤੂ ਮੈਂ ਇਹਨਾ ਨਾਲੋਂ ਓਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਡਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਓਹਨਾਂ ਕਦੇ ਇਕ ਵੀ ਸੱਚਾ ਦੂਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ। ਸੋ ਜੋ ਦੂਸ਼ਣ ਓਹਨਾਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਲਾਇਆ ਹੈ ਓਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ :

“ਇਕ ਦਾਨਾ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਕਰਾਤ ਹੈ, ਇਹ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚਲੇ ਗ੍ਰੈਹਾਂ ਉਪਗ੍ਰੈਹਾਂ ਤੇ ਨਛੱਤ੍ਰਾਂ ਬਾਬਤ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਬਤ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੁਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ।”

ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਗੱਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਵੈਰੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਫੈਲਾਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਮੁੱਦਤ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਆਯੂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਉੱਕਾ ਹੀ ਬਾਲ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਦ ਮੇਰੇ ਤੇ ਇਹ ਦੂਸ਼ਣ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਾਏ ਸਨ ਤਦ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਔਖੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਕੋਹ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਕੌਮ ਦੇ ਕਵੀ ਦੇ, ਜੋ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਐਸ ਵੇਲੇ ਇੱਥੇ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਜਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਘ੍ਰਿਣਾ ਤੇ ਹਠ ਧਰਮੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਨੇ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਠੀਕ ਗੱਲ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅਜੇਹੇ ਵੈਰੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਕਠਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਥਨਾਂ ਤੇ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਾਂਗਾ ਉਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਰਛਾਵੇਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖੋ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਾਦੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਗਲਤ ਫੈਹਮੀ ਫੈਲਾਈ ਹੈ। ਆਪ ਯਕੀਨ ਰੱਖੋ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਗਲਤ ਫੈਹਮੀ ਫੈਲਾਈ ਹੈ, ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਹੁਣ ਦੇ ਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਵਧੀਕ ਹਨ।

ਸੋ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉੱਤਰ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਉਹ ਗਲਤ ਖਿਆਲ ਜੇਹੜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਮੁੱਦਤ ਤੋਂ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ ਇਸ ਥੋੜੇ ਜਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੱਢ ਦੇਵਾਂ। ਕਾਸ਼! ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਅਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਵਾਂ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਮੌਕਾ

ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜੋ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ, ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਉਹ ਵੀ ਹੋਵੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਫਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

3. ਸੋ ਆਓ, ਅਸੀਂ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵੇਖੀਏ ਕਿ ਉਹ ਕੇਹੜਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਬਾਬਤ ਇਹ ਹਠ ਧਰਮੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਮਿਲੀਟਸ ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਾਵਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੁਣੋ! ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕੀ ਕਹਿ ਕੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਹੈ? ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ (ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਵੇ) ਨੂੰ ਜੋ ਸੁਰੰਦ ਖਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪੜ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਿ:

“ਸੁਕਰਾਤ ਅਨੁਚਿਤ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਨਛੱਤ੍ਰਾਂ ਬਾਬਤ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਦਖਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਬੁਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿਖਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਅਰਸਤੂਫਾਈਨਸ ਦੀ ਕੋਮੋਡੀਆ* (ਨਾਟਕ) ਵਿਚ ਤੁਸਾਂ ਆਪ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜੇਹੜਾ ਐਧਰ ਓਧਰ ਉਛਲਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਐਹੋ ਜਹੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਅਣਹੋਈਆਂ ਤੇ ਬਿਅਰਥ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਮੈਂ ਘਟ ਵਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਆਣਪ ਬਾਬਤ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ।

ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਨੂੰ ਐਹੋ ਜਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਗਵਾਹ ਹਨ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜੇਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਸੋ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਸੋਚ ਲਓ ਕਿ ਕੀ ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣ ਲਓਗੇ ਕਿ ਅਸਲ ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ?

* ਕੋਮੋਡੀਆ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੀਤ ਸੀ ਜੋ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਸਰਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਗੀਤ ਦੇ ਅਖਰੀ ਅਰਥ ਹਨ: “ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਗੀਤ” ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅੱਛੀ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਅੰਜੀਰ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਇਕ ਟੋਕਰੀ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਇਕ ਗਲਾਸ ਇਨਾਮ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਜੇਹੜੇ ਕਵੀ ਇਸ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਓਹ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਤਿਲਟ ਮਲ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣੇ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਤਰਗਾਦੀਆਂ/ਟਰੋਗੋਡੀਆ ਅਰਥਾਤ ਤਿਲਛਟ ਕਵਿਤਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ?

4. ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਸੱਚ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਰੁਪਯਾ ਕਮਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਲਿਆਂਟੀ ਦੇ ਵਸਨੀਕ *ਗੌਰਗੀਆਸ, ਕੀਉਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਪ੍ਰੋਡੈਕਸਐਲਸਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਪੀਉਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਨ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੇ ਮਿੱਤ੍ਰੇ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਇਸ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸ਼ੈਹਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਾਵੇ ਤੇ ਰੁਪਯੇ ਲਵੇ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੰਨਯਵਾਦੀ ਬਨਾਵੇ। ਇੱਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਆਦਮੀ 'ਪੈਰਾਸ' ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਮੇਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਅਚਣਚੇਤ ਇਕ ਆਦਮੀ ਪਾਸ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਕੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਤੇ ਰੁਪਯਾ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਲਯਾਸ ਵੱਲ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਬੇਟੇ ਸਨ, ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਐ ਕਲਯਾਸ ! ਜੇ ਕਦੀ ਤੇਰੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਘੋੜੇ ਜਾਂ ਵੱਛੇ ਹੁੰਦੇ ਤਦ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਉਸਤਾਦ ਰੱਖਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਾਇਕ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਸਤਾਦ ਰਈਸ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਹਨ। ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੇਹੜਾ ਉਸਤਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ? ਕੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਅਜੇਹੀ ਖੂਬੀ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਬੰਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਕੇ ? ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਫਿਕਰ ਹੈ, ਕੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਤੂੰ ਢੂੰਡਿਆ ਹੈ ? ਉਸਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ 'ਹਾਂ'। ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਓਹ ਕੌਣ ਹੈ ਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਰਕਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ? ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਐ ਸੁਕਰਾਤ ! ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਯਵਾਨੀਸ ਹੈ। ਉਸੇ ਪੈਰਾਸ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਹੈ, ਪੰਜ **ਮੀਨੇ ਉਸਦੀ ਫੀਸ ਹੈ। ਤਦ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਯੂਵਾਨੀਸ ! ਮੁਬਾਰਕ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਲੈਕੇ ਪੜ੍ਹਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਵੀ ਐਹੋ ਜਹੀ ਵਿੱਦਯਾ ਰੱਖਣੀ ਜਾਣਦਾ, ਤਦ ਉਸ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ ! ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿੱਦਯਾ ਹੈ ਨਹੀਂ।

5. ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸ਼ਾਲ ਕਰੇ ਕਿ ਐ ਸੁਕਰਾਤ ! ਫਿਰ

* ਗੌਰਗੀਆਸ - ਇਹ ਸਿਸਲੀ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ, ਮਸੀਹ ਤੋਂ 427 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਐਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਗਿਆ ਇੱਥੇ ਇਸਨੇ ਭਾਰੀ ਤਨਖਾਹਾਂ ਲੈ ਕੇ ਐਥਨਜ਼ ਤੇ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਖਯਾਨ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਇਹ ਇੱਥੇ 100 ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਦੀ ਆਯੂ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਮੋਯਾ।

** ਇਕ ਮੀਨਾ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਿੱਕੇ ਦੇ 46 =) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਮੀਨੇ 230। =) ਰੁਪਏ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਏ।

—ਉਲਥਾਕਾਰ

ਨੋਟ : ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਦੇਸੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ 'ਪਾ ਆਨੇ ਤੋਂ ਰੁਪਏ ਤੀਕ ਲਿਖਣ ਦੀ ਡੌਲ' ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸੀ। ** ਵਾਲੇ ਫੁਟਨੋਟ ਵਿਚ =) ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਕ ਆਨਾ ਅਤੇ। =) ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੰਜ ਆਨੇ ਹੈ।

—ਸੰਪਾਦਕ

ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਤੇ ਇੰਨੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ? ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਤੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸੋ ਤੂੰ ਦੱਸ ਕਿ ਅਸਲ ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਤੇਰੀ ਬਾਬਤ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੀਏ? ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਠੀਕ ਹੈ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਭੀ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲੱਗੇ? ਹੁਣ ਸੁਣੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਮਖੌਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਯਕੀਨ ਕਰ ਲਓ ਕਿ ਮੈਂ ਸੱਚੇ ਸੱਚ ਹਾਲ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਾਨਾਈ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧਤਾ ਪਾਈ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਾਨਾਈ ਹੈ ਜੋ ਆਦਮੀ ਵਾਸਤੇ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾਨਾਈ ਨਾਲ ਦਾਨਾ ਹੋਵਾਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾਨਾਈ ਨਾਲੋਂ ਵਧਕੇ ਦਾਨਾ ਹੋਣਗੇ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਵਾਸਤੇ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜੇਹੜੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸਦੀ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਜੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਉਹ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਐਵੇਂ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਸ਼ੋਖੀ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ ਉਹ ਮੇਰਾ ਕਥਨ ਨਹੀਂ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਗੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਓਹ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਯੋਗ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਉਸ ਦਾਨਾਈ ਬਾਬਤ ਕਿ ਓਹ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ? 'ਡਲਫੀ' ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਗ੍ਰਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ 'ਖਾਇਰੀਫਨ' ਦੀ ਬਾਬਤ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਉਹ ਜਵਾਨੀ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਮਿਤ੍ਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਜਥੇਦਾਰ ਵੀ। ਤੇ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲੇ* ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਗਿਆ ਤੇ ਮੁੜ ਵਾਪਸ ਆ ਵੀ ਗਿਆ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਬਲਵਾ ਹੈ ਅਤੇ ਓਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬਾਬਤ ਗੱਲਾਂ ਪੁਛਣ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਦਲੇਰ ਹੈ? ਤੇ ਐ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤੋ! ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨੇ ਇਕ ਵੇਰ ਜਦ 'ਡਲਫੀ' ਵਿਚ ਗਿਆ, ਤਦ ਦੇਵਤੇ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਸੁਕਰਾਤ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਵਧਕੇ ਦਾਨਾ ਆਦਮੀ ਹੈ? ਤਦ ਦੇਵਤੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਬਤ ਉਸ ਦਾ ਭਾਈ ਗਵਾਹੀ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਆਪ ਤਾਂ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

6. ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਸੁਣੋ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਿਉਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ

* ਮਸੀਹ ਤੋਂ 404 ਵਰਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲੈਸੈਂਡਰ ਨੇ ਐਥਨਜ਼ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। 30 ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, 1500 ਆਦਮੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੱਢੇ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੱਢੇ ਗਿਆਂ ਨੇ ਥੀਸੀਬੋਲਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸ਼ੱਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਪਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਗਏ।

ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਖਾਇਰੀਫਨ' ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜੋ ਉਸਨੂੰ 'ਡਲਫੀ' ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਨੇ ਕਹੀ ਸੀ ਮੈਂ ਸੁਣਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਤੇ ਉਸਨੇ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ 'ਖਾਇਰੀਫਨ' ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਕੀ ਮੁਰਾਦ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਉੱਕਾ ਦਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਸੋ ਜਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਨਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਝੂਠ ਬੋਲੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਓਹ ਸੱਚਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਮੁੱਦਤ ਤੱਕ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਹੈ? ਅੰਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਓਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਾਨਾ ਸਮਝਦੇ ਸੀ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਓਹਨਾਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਕੋਈ ਦਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਐਹ ਵੇਖ ਇਹ ਆਦਮੀ ਸਭ ਤੋਂ ਦਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਕਰ ਸਕਾਂ।

ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ

ਸੋ ਮੈਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਕੀਤੀ (ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਦੱਸਾਂ) ਓਹ ਇਕ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਬਾਤਚੀਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਏਹ ਆਪ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਆਣਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੂੰ ਸਿਆਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਓਹ ਆਦਮੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਬਣ ਗਏ। ਜਦ ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਟੁਰਿਆ ਤਦ ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਆਦਮੀ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਸਿਆਣਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਛੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਓਹ ਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਦਾਨਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਉਸਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੋਣ ਦਾ ਮੈਂ ਦਾਵਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਥੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਪਾਸ ਗਿਆ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਪਹਿਲੇ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਸਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵੈਰੀ ਬਣਾਇਆ।

7. ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦੂਜੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਿਛੋਂ ਤੀਜੇ

ਆਦਮੀਆਂ ਪਾਸ ਗਿਆ ਤੇ ਇਹ ਮਲੂਮ ਕਰਕੇ ਕਿ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਮਲੂਮ ਹੋਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਗਯਾ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ, ਸੋ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸ ਗਿਆ ਜੋ ਸਮਝਦੇ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਾ ਅਸਲ ਹਾਲ ਦੱਸਾਂ, ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਤੇ* ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਹਾਲ ਇਹ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ। ਜਦ ਮੈਂ ਖੋਜ ਕੀਤੀ, ਤਦ ਜੇਹੜੇ ਲੋਕ ਦਾਨਾਈ ਤੇ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਸਨ, ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਨਜਾਣ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਏ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਬੈਠੇ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਆਪ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਸੀ, ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਓਹ ਬੇਬੱਢੀ ਹਾਲਤ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਹੜੀ ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਗਾਲ ਮਜ਼ਰਾਂ ਵਾਂਗ ਅਖਤਯਾਰ ਕੀਤੀ।

ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ

8. ਮੈਂ ਦਾਨਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ‘ਤਰਗੂਦੀ’ ਤੇ ‘ਦਸੂਰੰਬੀ’ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਸ ਗਿਆ, ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲੂਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਦਾਨੇ ਹਨ। ਸੋ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੀ ਮੇਹਨਤ ਨਾਲ ਤਯਾਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ। ਹੇ ਮਿੱਤਰੋ! ਮੈਨੂੰ ਸੱਚਾ ਸੱਚਾ ਹਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਿਹਾ ਕਹਿਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲਗਪਗ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤੇ ਹੀ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਏ ਹਨ, ਚੰਗੀਆਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਾਬਤ ਜਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਕਿੰਤੂ ਕਿਸੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਸੀ; ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕਿ ਭਵਿਸ਼ਤ ਦੇ ਵਕਤਾ ਤੇ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਕਰਤੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅੱਛੀਆਂ ਅੱਛੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਵੀ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਅਜੇਹੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਮਲੂਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਭੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੂਜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ

* ਯੂਨਾਨੀ - ਸਬਜ਼ੀ, ਮੇਵੇ ਅਨਾਰ ਆਦਿਕ ਦੀਆਂ ਸੁਗੰਦਾਂ ਖਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ‘ਹਰਾਮਾਥੂਸ’ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਗੰਦਾਂ ਨਹੀਂ ਖਾਣ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੰਸ, ਕੁੱਤਾ ਤੇ ਮੱਢੇ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸੁਗੰਦਾਂ ਖਾਓ।

ਵਧੀਕ ਦਾਨੇ ਹਾਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਦਾਨੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸੋ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਦਾਨਾ ਹਾਂ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਾਂ।

ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ

ਛੇਕੜ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਪਾਸ ਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉੱਕਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਹੀ ਅੱਛੀਆਂ ਅੱਛੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭੂਸ਼ਤ ਤੱਕਾਂਗਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਠੀਕ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਵੀ ਜਾਣੂੰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਓਹ ਹੀ ਔਗਣ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ, ਜੇਹੜਾ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਰਾਜ-ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਹ ਭੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਦੂਜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂੰ ਹਾਂ, ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਭੁੱਲ ਨੇ ਅਸਲੀ ਦਾਨਾਈ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛਿਪਾ ਦਿਤਾ। ਸੋ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਕਥਨ ਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜਿਹਾ ਮੈਂ ਹਾਂ ਉਜਿਹਾ ਹੀ ਰਹਾਂ, ਨਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਾਨਾਈ ਨਾਲ ਦਾਨਾ ਬਣਾਂ ਤੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਦਾਨੀ ਨਾਲ ਨਾਦਾਨ। ਸੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ — “ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਅੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹਾ ਮੈਂ ਹਾਂ, ਉਜਿਹਾ ਹੀ ਰਹਾਂ।”

“ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੇਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤ੍ਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਸਖਤ ਦੁਸ਼ਮਨ ਬਣ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਦੂਸ਼ਣ ਘੜ ਰੱਖੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ‘ਦਾਨਾ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਸੋ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਬਤ ਮੈਨੂੰ ਦਾਨਾ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਹੇ ਮਿਤ੍ਰੋ! ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਦਾਨਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਜੋ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ‘ਸੁਕਰਾਤ’ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਨਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਸਚਮੁਚ ਹੀ ਦਾਨਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਕਿ ਉਸਨੇ ਮੇਰਾ ਨਾਉਂ ਇਕ ਨਮੂਨੇ ਵਾਸਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਅਰਥਾਤ ਓਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਐ ਲੋਕੋ! ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਓਹ ਹੀ ਦਾਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਮੇਰੀ ਦਾਨਾਈ ਕਿਸੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।” ਸੋ ਹੁਣ ਵੀ ਮੈਂ ਐਧਰ ਓਧਰ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦਾਨਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਉਸੇ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਓਹ ਦੇਸੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬਿਦੇਸੀ। ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮਲੂਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਦ ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਪਰਗਟ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਦਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈਂ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਨਾ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ, ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ

ਬਾਬਤ ਮੈਨੂੰ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇਸ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਅੰਤਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹਾਂ।

10. ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਦੌਲਤਮੰਦਾਂ ਦੇ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਵੇਹਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਿ ਲੋਕ ਅਜ਼ਮਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਮੇਰੀ ਨਕਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜੇਹੇ ਆਦਮੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੁਝ ਹਾਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਅਵਲ ਤਾਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਜੇ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਜੇਹੇ ਆਦਮੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਮਾਏ ਜਾਂਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਮੇਰੇ ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਬੜਾ ਘਿੱਣਾ ਯੋਗ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ? ਤਦ ਉਹ ਨਿਰੁੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿ ਉੱਤਰ ਦੇਈਏ ਜੋ ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਿਰੁੱਤਰ ਨਾ ਹੋਈਏ। ਉਹ ਓਹੀ ਦੂਸ਼ਣ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਵਿਗਾੜਨਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਗਾਉਂਦੇ ਚਲੇ ਆਏ ਹਨ, ਇਹ ਨਛੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਹੇਠ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਬਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤੇ ਮੰਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕਿਤੇ ਪੜਦਾ ਨਾ ਲਹਿ ਜਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਸੋ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬੜੇ ਸਖਤ ਅਣਖ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਤੇ ਚਿਕਨੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਮੁੱਦਤ ਤੋਂ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਦੌੜ ਭੱਜ ਕਰਕੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਗਾ ਲਗਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਦੇ ਕੰਨ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮਿਲੀਟਸ, ਅਨੋਟਸ ਅਤੇ ਲੋਕੂਨ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ‘ਮਿਲੀਟਸ’ ਕਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ। ‘ਅਨੋਟਸ’ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ‘ਲੋਕੂਨ’ ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਭੀ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਦਤਾਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਇਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਿੱਕੁਣ ਕੱਢ ਸਕਾਂਗਾ? ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੱਸ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਟਾ ਵਧਾ ਦੇ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵੈਰੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸੱਚ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਇਹ ਹੀ ਦੂਸ਼ਣ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਅੱਜ ਜਾਂ ਫੇਰ ਦੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੋ ਤਦ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ, 'ਮਿਲੀਟਸ' ਦੇ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਵੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣਾ ਕਥਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ

11. ਸੋ ਮੇਰੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਦੀਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਜੋ ਕੁਝ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਉੱਚਿਤ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਕਿੰਤੂ ਨੇਕ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ 'ਮਿਲੀਟਸ' (ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਹਾਂਗਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੂਜੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਵੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀਏ ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਸਾਂ ਪਹਿਲੇ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਦਾਵੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ :

“ਸੁਕਰਾਤ ਅਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ।”

ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਾਵਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਅੰਗ ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੱਖਰੀ ਵੱਖਰੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਿਲੀਟਸ ਅਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਦੋਸਿਆਂ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤੇ ਬੜੇ ਸਮਝ ਵਾਲੇ ਮਖੌਲ ਕਰਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਝੂਠਾ ਦਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਰਖਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

12. ਹੁਣ ਹੇ *ਮਿਲੀਟਸ! ਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਵਾਨ ਜਿੱਥੇ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ ਚੰਗੇ ਬਣਨ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਹਾਂ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਸੋ ਹੁਣ ਤੂੰ ਦੱਸ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ? ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਜੱਜਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਭੀ ਖਬਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ ? ਸੋ ਹੁਣ ਆ ਤੇ ਦੱਸ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਹ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਨ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ! ਤੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਤੂੰ ਹੁਣ ਚੁੱਪ ਹੈਂ ਤੇ ਨਿਰੁੱਤਰ ਹੈਂ, ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਉੱਕਾ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਕੀ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਕਿ

* ਮਿਲੀਟਸ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਦਾਵੇ ਦੇ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਤੂੰ ਕਦੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ? ਕਿੰਤੂ ਹੇ ਨੇਕ ਮਰਦ !
ਹੁਣ ਦੱਸ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਦੋਸ਼ ਰੈਹਤ ਤੇ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਕਾਨੂੰਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸੱਜਣ ਜੀ ! ਮੇਰਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ
ਕੌਣ ਆਦਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਨੂੰਨ
ਦੀ ਵੀ ਵਿੱਦਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਐ ਸੁਕਰਾਤ ! ਉਹ ਤਾਂ ਜੱਜ (ਨਿਆਏਧੀਸ਼-ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ) ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਐ ਮਿਲੀਟਸ ! ਤੂੰ ਕਿਕੁਣ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ ? ਕੀ ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਕਿ
ਜੱਜ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਯਾ ਦੇਣ ਤੇ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਜ਼ਰੂਰ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਅੱਧ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਨੂੰ ਹੀਰੇ (ਦੇਵੀ) ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਤੇ ਲਾਭ
ਪੁਚਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵਧੀਕ ਹੈ, ਹੱਛਾ ਕੀ ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ
ਹੈਂ ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਚੰਗਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਹਾਂ, ਉਹ ਭੀ ਚੰਗਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤੇ ਕੀ ਨੀਤੰਗਯ ਵੀ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਹਾਂ, ਨੀਤੰਗਯ ਵੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿੰਤੂ ਐ ਮਿਲੀਟਸ ! ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ
ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਧਾਰਦੇ ਹਨ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਧਾਰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸੋ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ
ਸੁਧਾਰਦੇ ਹਨ, ਕਿੰਤੂ ਮੈਂ ਹੀ ਇਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹਾਂ, ਕੀ
ਤੇਰਾ ਇਹ ਹੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਜ਼ਰੂਰ ਮੇਰਾ ਇਹੀ ਮਤਲਬ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਮੰਦ ਭਾਗੀ ਸਮਝ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਉੱਤਰ ਦੇਹ !
ਕਿ ਕੀ ਤੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ? ਕੀ
ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਕੇਵਲ
ਇੱਕ ਹੀ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ
ਉਲਟ ? ਕੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਆਦਮੀ ਸਾਈਸ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲਾ ? ਐ
ਮਿਲੀਟਸ ! ਕੀ ਤੇਰਾ ਇਹ ਹੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਕੀ ਏਹ ਗੱਲ ਘੋੜਿਆਂ
ਅਰ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਉੱਤੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ? ਹਰ ਗੱਲ
ਵਿਚ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਤੇ 'ਅਨੋਟਸ' ਆਖੋ ਜਾਂ ਨਾ ਆਖੋ,
ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅੱਛੇ ਭਾਗ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਹੀ
ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ

ਪੁਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ! ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਤੋਂ ਸਾਫ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਬਤ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਤੂੰ ਕਦੇ ਆਪ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹੁਣ ਹੇ ਸ਼ਰੀਫ ਮਿਲੀਟਸ! ਸਾਨੂੰ ਦੱਸ ਕਿ ਕੀ ਨੇਕ ਆਦਮੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਪਾਪ ਰਹਿਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬੁਰਿਆਂ ਵਿਚ? ਹੇ ਦੋਸਤ! ਉੱਤਰ ਦੇਹ! ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਔਖਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਪੁਛ ਰਿਹਾ। ਕੀ ਬੁਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨੇਕ ਲੋਕ ਨੇਕ ਸਲੂਕ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਜ਼ਰੂਰ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ੈਹਰ ਦਿਆਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਹਾਨੀ ਉਠਾਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਹੇ ਨੇਕ ਮਰਦ! ਉੱਤਰ ਦੇਹ! ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਖੈਰ! ਕੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਨਾ ਜਾਣ ਕੇ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਮੈਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਜਾਣਕੇ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ! ਇਹ ਕੇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਕੀ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਜੋ ਆਯੂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਹਾਂ, ਵਧੀਕ ਸਿਆਣਾ ਹੈ? ਗੋਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੁਰੇ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਨੇਕ ਸਲੂਕ, ਕਿੰਤੂ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਬੇਵਕੂਫ ਹਾਂ ਕਿ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਭੀ ਇਸ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੀ ਆਦਮੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕਰੇਗਾ। ਅਤੇ ਮੈਂ ਇੰਨੀ ਬੁਰਾਈ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕੈਂਹਦਾ ਹੈਂ) ਜਾਣ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ?

ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ! ਨਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤੇਰੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੁਕਤੀ ਹੀਨ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜੇ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜਾਣ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਤੂੰ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਝੂਠਾ ਹੈਂ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਵਗਾੜਦਾ ਹਾਂ ਤਦ ਇਸ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜੋ ਨਾ ਜਾਣ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਦਾ ਅਖਤਯਾਰ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ, ਸਗੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਵਖਰਿਆਂ

ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ। ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਰੁਕਿਆ ਤੇ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਥੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

14. ਸੁਕਰਾਤ : ਹੈ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਮਿਲੀਟਸ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਘੱਟ ਵੱਧ ਉੱਕਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਕਿੰਤੂ ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ! ਹੁਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਦੱਸ ਦੇਹ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹਾਂ? ਤੇਰੇ ਇਸ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਵੇ ਤੋਂ ਜੋ ਤੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਓਹਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨੋ। ਕੀ ਤੇਰਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹਾਂ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਠੀਕ ਮੇਰਾ ਏਹੀ ਮਤਲਬ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਐ ਮਿਲੀਟਸ! ਓਹਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਖਾ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਹੁਣ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਖੋਲ ਕੇ ਦੱਸ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਕਈ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਰਾ ਨਾਸਤਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਮੇਰੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈਂ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਂ ਨਾ ਤਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।

ਮਿਲੀਟਸ : ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮਿਲੀਟਸ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਅਜਬ ਆਦਮੀ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਅਜੇਹਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ?

ਕੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਜਿਹਾ ਕਿ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੇਵਤੇ ਹਨ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਹੇ ਜਜੋ! ਮੈਨੂੰ ਜ਼ੀਊਸ ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੇ ਪਿਆਰੇ ਮਿਲੀਟਸ ! ਕੀ ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਤੂੰ 'ਇਨਕਸਾ ਗੋਰਸ'* ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ? ਤੇ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਤੇ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਏਹ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ, ਕਿ ਏਹ ਲੋਕ ਉੱਕਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਹਨ ਕਿ 'ਇਨਕਸਾਗੋਰਸ' ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਇਸਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ? ਅਤੇ ਜਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ? ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਮੇਰੀ ਹੈ ਤਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਚਾਰ ਆਨੇ ਤੋਂ ਪੁਸਤਕ ਮੁਲ ਲੈ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿੰਤੂ ਹੇ ਸ਼ਰੀਫ ਆਦਮੀ ! ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਮੈਂ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਐ ਮਿਲੀਟਸ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੰਨ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਭੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਐ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ ! ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣ ਲਈ ਇਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬੁਝਾਰਤ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਵੇਖੇ ਕਿ ਸਿਆਣਾ ਸੁਕਰਾਤ ਇਹ ਮਲੂਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ; ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕਥਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਪਰ ਖੰਡਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿਲੀਟਸ ਆਪਣੇ ਕਥਨ ਦਾ ਹੀ ਖੰਡਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਓਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਓਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਹੋਈ।

15. ਹੁਣ ਹੇ ਦੋਸਤੋ ! ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜ਼ਰਾ ਉਸ ਤੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ। ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ ! ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਹ, ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ (ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ) ਮੇਰੀ ਉਸ ਬਿਨੈ ਨੂੰ ਜੋ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਯਾਦ ਰਖਣਾ, ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਧਾਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣਾ। ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ ! ਕੀ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਨਬੰਧ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕਾਇਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ? ਹੇ ਮਿਤ੍ਰੋ ! ਇਸ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦਵਾਓ ਤੇ ਅਯੋਗ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਵੋ। ਕੀ

* ਇਨਕਸਾ 'ਗੋਰਸ' ਕਲਾ ਡੋਜ਼ਮਨੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਈਸਾ ਤੋਂ 463 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ 'ਐਥਨਜ਼' (ਯੂਨਾਨ) ਵਿਚ ਗਿਆ; ਉਥੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤਾਂ ਨਾ ਮੰਨਦਾ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੋਵੇ? ਜਾਂ ਬਾਂਸਰੀ ਵਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਤਾਂ ਕਾਇਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿੰਤੂ ਬਾਂਸਰੀ ਵਜਾਣ ਸਬੰਧੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਯਕੀਨ ਕਰ ਲਏ?

ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਤ ਸੱਜਣੋਂ! ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਮਿਲੀਟਸ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ! ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤ੍ਰ ਦੇਹ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਨਬੰਧੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤਾਂ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨੇ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਤੰਗ ਪੈ ਕੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਹੁਣ ਕੀ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਬਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਨਵੇਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੇ। ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਤੂੰ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਅਵੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਦ ਵੀ ਖਾਧੀ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਜੇ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਨਬੰਧੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਰਖਦਾ ਹਾਂ ਤਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਉਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਭੀ ਯਕੀਨ ਰਖਦਾ ਹਾਂ। ਕੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਹਾਂ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਕਿ ਦੇਵਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪ ਈਸ਼ੂਰ ਹਨ ਜਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ, ਕੀ ਤੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਨਹੀਂ?

ਮਿਲੀਟਸ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕਹਿਆ ਸੀ, ਤਦ ਇਹ ਓਹ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਜੋ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਤੇ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਹੈਂ? ਕਦੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਂ ਭਰੋਸਾ ਰਖਦਾ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹਾਂ ਅਤੇ ਓਹ ਦੇਵਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਈਸ਼ੂਰ ਦੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਪੁੱਤਰ ਹਨ, ਜੋ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਤਪਨ ਹੋਏ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਹੋਰਨਾਂ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਤੋਂ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਤਦ ਕੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਈਸ਼ੂਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੋਵੇ, ਕਿੰਤੂ ਈਸ਼ੂਰ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਕਾਇਲ ਨਾ ਹੋਵੇ? ਜੀਕਣ ਇਹ ਝੂਠ ਹੈ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਹ ਭੀ ਇਕ ਝੂਠੀ

ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਈ ਘੋੜੇ ਤੇ ਖੋਤਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਤਾਂ ਕਾਇਲ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਖੋਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨੇ। ਪਰ ਹੇ ਮਿਲੀਟਸ! ਤੂੰ ਇਸ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਵੇ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰੋ ਜਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਐਬ ਵੇਖ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਜਿਸਦੀ ਬਾਬਤ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਤੂੰ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਂਦਾ? ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਵੀ ਅਕਲ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇਰੇ ਇਹ ਦੋ ਕਥਨ ਸੁਣਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਾ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਇਕ ਹੀ ਆਦਮੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਉਸਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਈਮਾਨ ਰਖਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਵੀ ਰਖਦਾ।

ਸੁਕਰਾਤ, ਫੁਟਕਲ ਲਗਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

16. ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮਿਲੀਟਸ ਦੇ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਵੇ ਦੇ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਖਿਆ ਮੰਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇੰਨੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਫੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਕਿੰਤੂ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ੱਤਰੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਸੋ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਤੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨਿਆ ਵੀ ਗਿਆ ਤਦ ਓਹ ਕਾਰਨ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਜਾਂ 'ਅਨੋਟਸ' ਦਾ ਦਾਵਾ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ, ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਹਠਧਰਮੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਏਹੋ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਿਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਖਜਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਣਗੀਆਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਹ ਆਖੇ ਕਿ ਐ ਸੁਕਰਾਤ! ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੋ ਤੂੰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈਂ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ? ਤਦ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਆਏ ਨਾਲ ਇਹ ਉੱਤਰ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ ਐ ਸ਼ਰੀਫ! ਤੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਜੇ ਕਦੀ ਤੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਦਕਿ ਓਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਵੇਖੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਓਹ ਠੀਕ ਜਾਂ ਨਾ ਠੀਕ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜਦਕਿ ਓਹ ਆਪ ਠੀਕ ਜਾਂ ਨਾ ਠੀਕ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝੋ। ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਬਹਾਦਰ ਜੋ ਟ੍ਰਾਏ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਬਹਾਦਰ ਵੀ ਘਟਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੋਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਬਟੀਸ' ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਡਰ ਨੂੰ ਤੁਛ ਸਮਝਿਆ। ਜਦ ਉਹ ਕ੍ਰੋਧਾਤਰ ਹੋ 'ਹਿਕਟੋਰ' ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ, ਤਦ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਦੇਵੀ ਸੀ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ) ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਹੇ ਬੇਟੇ! ਜੇ ਕਦੀ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ

‘ਪੈਟਰੋਕਰਜ਼’ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵੇਂਗਾ ਅਤੇ ‘ਹਿਕਟੋਰ’ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਂਗਾ, ਤਦ ਆਪ ਵੀ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਹਿਕਟੋਰ’ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਤੇਰੀ ਹੀ ਵਾਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਮੌਤ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਤੁਛ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਡਰਪੋਕ ਬਣ ਆਪਣੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਡਰ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਦਕਾਰ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮਰ ਜਾਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਅਜੇਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਵਿੰਗੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਖੜਾ ਮਖੌਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਭਾਰ ਹੋ ਕੇ ਰਹਾਂ, ਕੀ ਤੂੰ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੌਤ ਦੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਕੁਝ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ? ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਉਂ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਉਸ ਦਰਜੇ ਨੂੰ ਚੁਣ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨੀਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਉੱਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਮੌਤ, ਡਰ ਤੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

17. ਸੋ ਐ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਜਦ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਸੀ, *ਪੋਈਡੀਆ *ਅਮਫੀਓਪੇਲਸ ਤੇ *ਡਲਯੂਮ ਦੀ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸਦਾ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਖੜਾ ਰਿਹਾ ਖਤਰੇ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਿੰਤੂ ਹੁਣ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ) ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵਿਗਾਯਾਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਵਿਚ ਉੱਥੇ ਖੜਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਾਂ। ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਮੌਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵਾਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਸੱਚਮੁਚ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ ਕਿ ਮੈਂ ਈਸ਼ੂਰੀ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਾਨਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ (ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਦਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ) ਤਦ ਇਹ ਇਨਸਾਫ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੇ ਦੋਸਤੋ! ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਵਾਏ ਇਹਦੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਆਣਾ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਪਰ ਓਦੋਂ ਜਦ ਕਿ ਸਿਆਣਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਜਦ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੇ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅੱਛੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਸਗੋਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਬੜੀ ਭੈੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਕੀ ਏਹ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਮੌਤ ਭੈੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ

* ਸੁਕਰਾਤ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਇਆ ਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਇਸਨੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਖਾਈ ਸੀ।

ਸਮਝਦੇ, ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਬੇਵਕੂਫੀ ਨਹੀਂ? ਹੇ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਡਰਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿਆਣਾ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਵਾ ਕਰਾਂ ਤਦ ਇਹ ਵਾਜਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਮੈਂ 'ਹਾਦੀਸ' ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਤਦ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਪਰ ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਓਹ ਖੁਦਾ ਹਨ ਜਾਂ ਆਦਮੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਯਾ ਦਾ ਭੰਗ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਉਣਾ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸੋ ਮੈਂ ਬੁਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬੁਰੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕਦੇ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ; ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੋ ਅਤੇ 'ਅਨੋਟਸ' ਦਾ (ਜੋ ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਏ ਹਨ) ਇਤਬਾਰ ਨਾ ਕਰੋ (ਜਿਸਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਥੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਦ ਤੁਹਾਡੇ ਲੜਕੇ ਉਸਦੀ ਸਿੱਖਯਾ ਨੂੰ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਤੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਣਗੇ, ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੋ) ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਐ ਸੁਕਰਾਤ! ਹੁਣ ਅਸੀਂ 'ਅਨੋਟਸ' ਦਾ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਛੱਡ ਦੇਂਦੇ ਕਿ ਤੂੰ ਅੱਗੋਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਗਯਾਨ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਸਿੱਖਯਾ ਦੇਣੀ ਛੱਡ ਦੇਹ, ਸੋ ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਤੇ ਜੋ ਹੁਣੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ, ਛੱਡ ਦੇਵੋ! ਤਦ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਿ ਦੋਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਲਾਮ ਹੈ ਤੇ ਪਿਆਰ। ਕਿੰਤੂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਖੁਦਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਵਧੀਕ ਪਾਲਨ ਕਰਾਂਗਾ। ਜਦ ਤਕ ਮੇਰੇ ਦਮ ਵਿਚ ਦਮ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਤਕ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸੱਤਯਾ ਹੈ ਮੈਂ ਵਿਗਯਾਨ ਦੀ ਸਿੱਖਯਾ ਦੋਂਦਾ ਰਹਾਂਗਾ। ਜੇਹੜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣਗੇ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਹੈ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਤੋਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਰੁਕਾਂਗਾ। ਹੇ ਪਤਵੰਤੇ ਮਿਤ੍ਰੋ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਐਥਨਜ਼ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹੋ ਜੋ ਵੱਡਾ ਹੈ ਤੇ ਸਜਾਣਪ ਅਰ ਚਤੁਰਤਾ ਲਈ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਰੁਪਯਾ ਕਮਾਉਣ ਅਤੇ ਪਤ ਆਬਰੋ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਫਿਕਰ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹੋ? ਕੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਸਚਾਈ ਦੇ ਫਿਕਰ ਵਿਚ ਕਦੇ ਨਾ ਲੱਗੇ? ਕਿ ਇਹ ਉੱਚੀਆਂ ਬਣ ਜਾਣ? ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵਾਂਗਾ ਪਰ ਉੱਕਾ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਾਂਗਾ ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਾਂਗਾ, ਉਸਨੂੰ ਪਰਖਾਂਗਾ, ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਨੇਕੀ ਵਿਚ ਹੈ (ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇਗਾ) ਤਦ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਵਾਂਗਾ, ਕਿ ਤੂੰ ਨਿਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਡੀ ਥਾਂਉਂ ਦੋਂਦਾ ਹੈਂ ਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਹਰ ਇਕ ਬੁੱਢੇ ਤੇ ਜਵਾਨ, ਦੇਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਨਾਲ ਕਰਾਂਗਾ, ਦੇਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੇਰੀ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹਨ।

ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਸੇਵਾ ਨਾਲੋਂ — ਜੋ ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ — ਹੋਰ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਫਿਰਦਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਜੁਵਾਨਾਂ ਤੇ ਬੁੱਢਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰੀਰ ਤੇ ਰੁਪਯੇ ਦਾ ਇੰਨਾ ਵਧੀਕ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਆਤਮਾ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰੋ ਕਿ ਓਹ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਨੇਕ ਬਣ ਜਾਏ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨੇਕੀ ਰੁਪਯੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਪਰ ਨੇਕੀ ਨਾਲ ਰੁਪਯਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ, ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸੁਭਾਗਤਾ? ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸਿਖਿਆ ਦੋਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਝੂਠ ਬਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ 'ਅਨੋਟਸ' ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨੋ ਜਾਂ ਨਾ ਮੰਨੋ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡੋ ਜਾਂ ਨਾ ਛੱਡੋ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਯਕੀਨ ਰੱਖੋ ਕਿ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਢੰਗ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਫੜਾਂਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ, ਵਾਰ ਵਾਰ ਮਰਨਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਵੇ।

18. ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣਾ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬਿਨੈ ਨੂੰ ਜੇਹੜੀ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਇਸ ਬੋਲਣ ਦੇ ਢੰਗ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਇਸਨੂੰ ਸੁਣਨਾ, ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵਧੀਕ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਭੜਕ ਉਠੋ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖੋ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਜਹੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸੁੱਟੋਗੇ ਤਾਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਤੇ 'ਅਨੋਟਸ' ਉੱਕਾ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁਰੇ ਆਦਮੀ, ਭਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਵੋ ਜਾਂ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਵੋ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਹੱਕ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹ ਲਓ। ਜੇ ਕਦੀ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਡਾ ਬੁਰਾ ਸਮਝਣ ਤਾਂ ਸਮਝਣ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਉਹ ਹੁਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਰਾਏ ਦੋਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਹੋਰ ਖਿਆਲ ਮੰਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਸ ਦਾਤ ਨੂੰ — ਜੋ ਉਸਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ — ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਪਾਪ ਨਾ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਸੱਚੇ ਸੱਚ ਪੁਛੋ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕਿ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸੁੰਦਰ, ਸੀਲ ਤੇ ਸੁਸਤ ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੱਖੀ ਹਮਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ, ਹਰ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ

ਹਰ ਇਕ ਵੇਲੇ ਜਗਾਣ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਰੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਐ ਦੋਸਤੋ! ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਔਖਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਧਾਰਨ ਕਰੋ ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੋ, ਸ਼ਾਇਦ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਜੋ ਨੀਂਦਰ ਤੋਂ ਜਾਗ ਪਏ ਹਨ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋਵੇ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ 'ਅਨੋਟਸ' ਦਾ ਕਿਹਾ ਮੰਨ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਵੋ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਘੁਰਾੜੇ ਮਾਰਕੇ ਸੁੱਤੇ ਰਹੋ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕਣ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ, ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਹਾਂ, ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਤਤਪਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਜਾਂ ਵਲੋਂ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਪਾਸ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾਕੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਜਾਂ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਰਹਾਂਗਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਰਹਾਂਗਾ ਕਿ ਨੇਕੀ ਦੀ ਫਿਕਰ ਕਰੋ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਡੰਡ ਦੇਣ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਾਦੀ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜਿਥੇ ਬੜੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਗਾ ਰਹੇ ਹਨ ਉਥੇ ਉਹ ਭੀ ਇਸ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਣ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਫੀਸ ਨਾ ਤਾਂ ਲਈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੰਗੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕਾਫੀ ਸਬੂਤ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸਚ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

19. ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਕਹੋ ਕਿ ਤੂੰ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਉਂ ਦਲੇਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ? ਅਤੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲੀਟਸ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਵੇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਦ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ ਤਦ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰਾ ਰੋਕਿਆ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਵੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਭਰੋਸਾ ਰਖੋ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਰਾਜਸੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਤਦ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਦੇ ਦਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਨਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਸੱਚ ਸੱਚ ਆਖਾਂ ਤਦ ਗੁੱਸੇ ਨਾ ਹੋਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਲਤੀਆਂ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁਧ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦੇਵੇ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਬਚਾ ਰਖੇ। ਪਰ ਇਹ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਨਿਆਇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੰਮ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਕਰੇ।

20. ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਕਥਨੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਤੇ ਬੜੀਆਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਬਤ ਕਰਾਂਗਾ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਸੁਣੋ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਬੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਕਿ ਕਿਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਰਾ ਮਲੂਮ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਚੰਗਾ, ਹੈ ਤਾਂ ਸੱਚ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਮੁਦੱਬਰ (ਚੰਗੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ) ਦਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੁਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਸਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਬਾਬਤ ਜੋ ਲੜਾਈ ਵਿਚੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲੇ ਸਨ ਇਕ ਸਭਾ ਕਰਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ (ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਪਿਛੋਂ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਸਮਝਿਆ, ਤਦ ਸਾਡਾ ਫ਼ਿਰਕਾ 'ਇਨਟਯੂਕਸ' ਜਥੇਦਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹੀ ਇਕ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਾ ਕਰੋ ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜਦ ਲੈਕਚਰਾਰ ਮੈਨੂੰ ਅੱਡ ਕਰ ਦੇਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਸਨ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ੋਰ ਮਚਾਂਦੇ ਤੇ ਚਿੱਲਾਂਦੇ ਸੀ ਤਦ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੈਦ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਅਯੋਗ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਸੰਮਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਸਚਾਈ ਦੇ ਪਿਛੇ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਅੱਛਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਜਦ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤੀ ਸਲਤਨਤ ਅਜੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਜਦ ਮਜਲਸ ਬੈਠੀ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇਤੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਚਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਉਪਰ ਬਾਲਖਾਨੇ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ ਤੇ 'ਸਲਾਮੀਸ' ਦੇ ਵਸਨੀਕ 'ਲੀਉਨ' ਨੂੰ ਸਲਾਮੀਸ ਵਿਚੋਂ ਬੁਲਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਫਤਵਾ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਤੇ ਲਗਾਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਫਤਵਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਣ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕਥਨੀ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮੌਤ ਦੀ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਕੰਮ ਕਰਾਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਝੂਠ ਬੋਲਾਂ। ਇਸ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਇੰਨੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦਬਾਉ ਨਾ ਪਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਅਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਾਂ, ਸਗੋਂ ਜਦ ਅਸੀਂ ਮਜਲਸ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਏ, ਤਦ ਉਹ ਚਾਰੇ ਤਾਂ 'ਲੀਉਨ' ਨੂੰ 'ਸਲਾਮੀਸ' ਵਿਚੋਂ ਲੈਣ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ। ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਹਕੂਮਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਬਰਬਾਦ ਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਤਦ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਂਦੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹੋਣਗੇ।

21. ਸੋ ਹੁਣ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਆਮ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਖਲ

ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਸਚਾਈ ਦਾ ਸੱਚਾ ਹਾਮੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਇੰਨੀ ਮੁੱਦਤ ਤੱਕ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ? ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ ! ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਨਾ ਹੀ ਤਾਂ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭਲੇ ਜਾਂ ਬੁਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ — ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵੈਰੀ ਧੀਰੋ ਧੀਰੀ ਮੇਰੇ ਚੇਲੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ — ਮੈਂ ਕਦੇ ਉਸਤਾਦ ਬਣਿਆ ਹਾਂ ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਤਕਰੀਰ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ — ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂ — ਚਾਹਵਾਨ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਵਾਨ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬੁੱਢਾ, ਤਦ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਿਆ ਤੇ ਨਾ ਮੈਂ ਰੁਪਯਾ ਲੈਕੇ ਵਖਜਾਨ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਮੁਫਤ ਵਖਜਾਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਧਨਵਾਨ ਤੇ ਨਿਰਧਨ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਹੀ ਖੁਲੀ ਆਗਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਬਣੇ ਜਾਂ ਮੰਦਾ, ਇਸਦਾ ਦੋਸ਼ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਸਾਥੀ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਏਕਾਂਤ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਾਈ ਹੈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੈ — ਜਿਸਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ — ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਝੂਠਾ ਸਮਝ ਲਓ।

22. ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਇੰਨਾ ਚਿਰ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਰਹਿ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ ! ਤੁਸਾਂ ਸੁਣ ਲਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਾ ਅਸਲ ਹਾਲ ਦਸ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਏ ਜਾਂਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਆਣੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਸਿਆਣੇ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ ਜਾਂ ਸੁਪਨੇ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਦੂਜੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ ! ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸਦਾ ਤੇ ਸੁਖੈਨਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਜੇ ਕਦੀ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਬੁੱਢੇ ਵੀ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਜਵਾਨ ਸਨ, ਤਦ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਅਮਕੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਮਕੀ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਸੋ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੂਸ਼ਣ ਲਗਾਣ ਤੇ ਆਪਣਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ। ਸੋ ਜੇ ਕਦੀ ਉਹ ਆਪ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾਤਾ, ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਾਕ ਸਨਬੰਧੀ, ਜੇ ਕਦੀ

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਕੋਈ ਬਦਸਲੂਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਬਦਲਾ ਲੈਣ। ਇਹ ਬੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਐਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ 'ਕਰੇਟੂ ਬੀਓਲਸ' ਦਾ ਪਿਤਾ 'ਕੰਟੂ' ਹੈ, ਜੇਹੜਾ ਮੇਰੇ ਜਥੇ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਹੈ। ਫਿਰ 'ਇਸ ਖੀਨਸ' ਦਾ ਪਿਤਾ 'ਲੁਸਤਾਨੀਸ' ਹੈ, 'ਇਮਪੀਗਨਸ' ਦਾ ਪਿਤਾ 'ਐਟੀਫਨ' ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਮੇਰੀ ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ 'ਨਿਕਾਸਟ੍ਰੀਸ' ਅਤੇ 'ਬੀਓਡੋਟਸ' (ਬੀਓਡੋਟਸ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮਰ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਓਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਦੀ ਆਣ ਕੇ ਮਿੰਨਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰ) ਫਿਰ 'ਅਡਾਈਮੰਟਸ' 'ਆਰਸਟਨ' ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਿਸਦਾ ਭਾਈ 'ਅਫਲਾਤੂਨ' ਇਥੇ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਕਈ ਇਕ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਓਹ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਜੇ ਕਦੀ ਉਸਦੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਵੇ। ਹੋ ਦੋਸਤੋ! ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋਗੇ ਕਿ ਉਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਬਦਸਲੂਕੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਮਿਲੀਟਸ ਅਤੇ ਅਨੋਟਸ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ) ਮਦਦ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਖੜੋਤੇ ਹਨ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵਿਗੜ ਗਏ ਹਨ, ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਰਖਦੇ ਹੋਣ, ਓਹ ਜੋ ਵਿਗੜ ਨਹੀਂ ਗਏ ਤੇ ਜੇਹੜੇ ਹੁਣ ਬੁੱਢੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ, ਸਚਾਈ ਤੇ ਨਿਆਇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਲਈ ਓਹ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਬਰ ਹੈ ਕਿ ਮਿਲੀਟਸ ਤਾਂ ਝੂਠਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਂ ਸੱਚਾ।

23. ਖੈਰ ਹੇ ਮਿੱਤਰੋ! ਇਹ ਤੇ ਹੋਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਲਈ ਦਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਓਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਾਫੀ ਹਨ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਏ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਉਸਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਮੁਕਦਮਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਹੋਰ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਲਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਨਸਫਾਂ ਅੱਗੇ ਢਾਹੀਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਰੁਵਾ, ਤਰਸ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਅਜੇਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਡਰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਹੋ ਜਾਵੋ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰਾਏ ਦੇਵੋ। ਭਾਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਹ ਖਜਾਲ ਕਰੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਲਗਾਂਦਾ ਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ 'ਹੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤੋ! ਮੇਰੇ ਵੀ ਕੀ ਸਾਕ ਸਨਬੰਧੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ 'ਹੋਮਰ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਹ ਬਲੂਤਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਜਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਤਪਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਬਲਕਿ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਅਤੇ। ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ!

ਮੇਰੇ ਭੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਬੇਟੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਵਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ, ਇਸ ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਤਰਸ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਨੈ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ*। ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ? ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਨਾ ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਤੇ ਨਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਿੱਕਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਕੇਵਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਮੈਂ ਮੌਤ ਦਾ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪਤ ਤੇ ਆਬਰੋ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਤੇ ਉਮਰ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਸੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਝੂਠ ਪਰ ਲੋਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਏਹ ਬੜੇ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਓਹ ਆਦਮੀ — ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹਾਦਰੀ, ਸਿਆਣਪ ਜਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਾਰਣ ਹੱਛਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਹੋਰਨਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ — ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝਦੇ ਹਨ — ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਪੈਣ ਵੇਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚ ਜਾਏ ਕੁਝ ਅਨੋਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜੇਹੇ ਆਦਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਬਦਨਾਮੀ (ਸ਼ਰਮ) ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਜੇ ਆਦਮੀ ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲੇ ਵੀ ਜੋ ਨੇਕੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲਿਆਂ ਹਕੂਮਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨੀਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੀਮੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਹੌਸਲੇ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੋ ਕਿ ਥੋਹੜੀ ਜੇਹੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋ; ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਐਸੇ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੋ ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਕਰੇ ਤਾਂ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾ ਦੇਵੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਓਹਨਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜੋ ਆਰਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਓਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਸਖਤੀ ਕਰੋਗੇ ਜੋ ਅਜੇਹਾ ਘ੍ਰਿਣਤ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਹਾਸੋ ਗੀਣਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

24. ਹੇ ਦੋਸਤੋ! ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਚਾਈ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਉਚਿਤ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਨਸਫਾਂ ਅੱਗੇ ਬਿਨੈ ਕਰਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਤੇ ਨਾ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚ ਜਾਵਾਂ। ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਮੁਨਸਫ ਦਾ ਕੰਮ ਧੜੇਦਾਰੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨਸਾਫ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਨਸਫ ਨੇ ਸਪਤ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਉਠਾਈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਚਾਹੇ ਧੜੇਦਾਰੀ ਕਰੇ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨਸਾਫ ਕਰੇਗਾ। ਸੋ ਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਗੰਦ ਖਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਾਂ, ਤਾਂ ਨਾ ਏਹ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਸੁਗੰਦ ਖਾਓ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਧਰਮਾਤਮਾ ਨਾ ਰਹਾਂਗੇ। ਸੋ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਰੱਖੋ,

* ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਕਿ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਸਜ਼ਾ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਲਜ਼ਮ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਰੁਦਨ ਕਰਾਏ ਤਾਂ ਜੋ ਜੱਜ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਘੱਟ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਮੈਂ ਨਾ ਹੀ ਠੀਕ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਾਜਬ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਮਿਲੀਟਸ ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਉੱਤੇ ਨਾ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤੇ ਨਾ ਹੁਣ ਯਕੀਨ ਕਰੋ ਜਦ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬੇਧਰਮੀ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਰੋ ਧੋ ਕੇ ਕੀਤੀ ਬਿਨੈ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਾਂ (ਕਿਸਮਤ) ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨੋ ਭਾਵ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਟਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਰੋ ਧੋ ਕੇ ਮੈਂ ਬਚਣ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਾਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਵਾਂਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਜੇਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੋਸ਼ੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ

ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਦੂਸ਼ਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ 501 ਜੱਜ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦੂਸ਼ਣ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਆਪਣੀ ਸਫ਼ਾਈ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣ ਕੇ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਵੋਟ ਲਏ ਗਏ, 220 ਵੋਟ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਹਕ ਵਿਚ ਸਨ ਤੇ 281 ਵਿਰੁਧ। ਅਰਥਾਤ 61 ਵੋਟਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣ ਕੇ 'ਜੱਜ' ਸੁਕਰਾਤ ਤੋਂ ਪੁਛਦੇ ਸੀ ਕਿ ਤੇਰਾ ਵਿਰੋਧੀ ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਡੰਡ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤੇਰੀ ਰਾਇ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਕੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਪੁਛ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ:

ਸੁਕਰਾਤ ਕਿਸ ਦੰਡ ਦਾ ਹਕਦਾਰ ਹੈ

25. ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜੋ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਮਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੇ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਹੀ ਦਸੋਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇੰਨੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਵਧੀਕ। ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੀ 30 ਰਾਵਾਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤਦ ਮੈਂ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦਾ। ਸੋ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਤੋਂ ਹੁਣ ਵੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਕੇਵਲ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੀ

ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਭੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ 'ਅਨੋਟਸ' ਅਤੇ 'ਲੂਕੂ' ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਦਾਵਾ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਦ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਨੂੰ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ *ਦਿਰਮ ਜੁਰਮਾਨਾ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ।

26. ਸੋ ਓਹ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਦੰਡ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, ਸੁਖ! ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹੀ। ਪਰ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਕੇਹੜਾ ਡੰਡ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ? ਕੀ ਉਹ ਡੰਡ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਸਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਯੋਗ ਹਾਂ? ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਡੰਡ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਮੌਤ ਜਾਂ ਜੁਰਮਾਨਾ? ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਉਣ ਵਿਚ ਅਰਾਮ ਨੂੰ ਹਰਾਮ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਵੱਡੀਆਂ ਭਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਜੇਹਾ ਕਿ ਧਨ, ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ, ਫੌਜੀ ਅਫਸਰੀ, ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਖਜਾਨ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿਆਣਪ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਥਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਇਆ ਹੋਵੇ।

ਪਰ ਜੇਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਇੱਕ ਪਾਸ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸੁਧਾਰ ਨਾ ਕਰ ਲਓ ਤੇ ਜਦ ਤੱਕ ਚੰਗੇ ਦਾਨੇ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਨਾ ਬਣ ਜਾਓ, ਆਪਣੇ ਸੰਸਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਉੱਕਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਜਦ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ਲਓ, ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਸੋ, ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਕਿਸ ਡੰਡ ਯੋਗ ਹਾਂ?

ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਜੇ ਕਦੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਡੰਡ ਦੱਸਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਾਂ? ਤਦ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਅੱਛੀ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਵੀ ਜੇਹੜੀ ਮੇਰੇ ਹਾਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਵੇ। ਸੋ ਮੇਰੇ ਜਹੇ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਦਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਫੁਰਸਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕੇਹੜੀ ਗੱਲ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ? ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਅਜੇਹੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉੱਚਤ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਾਮ ਪਾਏ। ਇਹ ਇਨਾਮ ਉਸ ਇਨਾਮ ਨਾਲੋਂ ਵਡਾ ਹੈ ਜੇਹੜਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ 'ਓਲੰਪੀਆ' ਦੀ ਘੋੜ ਦੌੜ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਘੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇਹਾ ਆਦਮੀ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੁਖੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਲੋੜਵੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੋ ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਡੰਡ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਾਂ ਤਦ ਮੈਂ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਪਾਲਣਾ ਹੋਵੇ।

* ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਕੱਦਮਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਸਾਬਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਦਿਰਮ ਦੰਡ ਵਜੋਂ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

27. ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਸ਼ੋਖ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ ਹੋਵਾਂ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਨ, ਰੋਣ ਤੇ ਅੱਥਰੂ ਵਗਾਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ੋਖ ਮਲੂਮ ਹੋਇਆ ਸਾਂ, ਪਰ ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਸ਼ੋਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੇਸੁਰਾ ਵਰਤਾਉ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੁਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਾਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹੋ ਜਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਹੁੰਦੇ ਜਿਹੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸ ਹਨ ਕਿ ਕੇਵਲ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮੌਤ ਦੀ ਬਾਬਤ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਦ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਕਰਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਸ ਭਾਰੀ ਹਠਧਰਮੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਨਿੱਕੀ ਜਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕਦੇ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਨਾ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁਧ ਕੁਝ ਡੰਡ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁਧ ਬੁਰੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਨ ਦਿਆਂਗਾ। ਸੋ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਮੈਂ ਉਸ ਡੰਡ ਨੂੰ ਜੋ 'ਮਿਲੀਟਸ' ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਮੰਨ ਲਵਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਸਹਾਰ ਲਵਾਂ? ਕੀ ਮੈਂ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਮੈਂ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ? ਕੀ ਮੈਂ ਕੈਦ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਾਂ? ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਜੇਲਖਾਨੇ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਅਰਥਾਤ 11 ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਤੀਤ ਕਰਾਂ? ਅਤੇ ਕੀ ਮੈਂ ਜੁਰਮਾਨਾ ਤੇ ਕੈਦ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਾਂ? ਜਦ ਤਕ ਜੁਰਮਾਨਾ ਅਦਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਦ ਤਕ ਕੈਦ ਹੈ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਰੁਪਯਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੁਰਮਾਨਾ ਭਰ ਦਿਆਂ। ਪਰ ਕੀ ਮੈਂ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਪਸੰਦ ਕਰਾਂਗਾ? ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰੋਗੇ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਭੀ ਬੜਾ ਪਯਾਰਾ ਰਖਦਾ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਜੇਹੜੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਹੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਕੀ ਹੋਰ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ? ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਮੇਰੇ ਜਹੇ ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਬਾਕੀ ਆਯੂ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਤੀਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਹਾਂ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਇਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕ ਸ਼ੈਹਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ੈਹਰ! ਨਸਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਵਾਰਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵਾਂ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਵਾਂਗਾ ਜ਼ਾਨ ਲੋਕ ਉਥੇ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨਗੇ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਇਥੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਾਂਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਉਥੋਂ ਕਢਾ ਦੇਣਗੇ, ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੋਕਾਂ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸਨਬੰਧੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗ ਕਢ ਦੇਣਗੇ।

28. ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਆਖੇ ਕਿ ਹੇ ਸੁਕਰਾਤ ਤੂੰ ਐਥਨਜ਼ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ? ਜਾਂ ਚੁਪ ਚਾਪ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਯੂ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ? ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਯਕੀਨ ਦਵਾਣਾ ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ

ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਆਖਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰਾਂ ਚੁਪ ਰਹਿਣਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਉਲੰਘਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਚੁਪ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਆਖੋਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਝੂਠ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਾ ਕਰੋਗੇ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਾਂ ਕਿ ਆਦਮੀ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਛੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਨੇਕੀ ਬਾਬਤ ਗੱਲਾਂ ਕਥਾ ਕਰੇ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਦੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਤਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਆਦਮੀ ਜੀਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਇਸ ਕਥਨ ਤੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ।

ਦੋਸਤੋ! ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜੀਕਣ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਸ਼ੋਕ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਵਾਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਕਦੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਰੁਪਯਾ ਹੁੰਦਾ ਤਦ ਮੈਂ ਇੰਨਾ ਦੇਣਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਜੁਰਮਾਨੇ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪੁਜਦਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੁਝ ਤਜਵੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹਾਂ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਮਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰ ਲਓ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਇਕ ਮੀਨਾਂ* ਸੋਨੇ ਦਾ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਸੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇੰਨਾ ਹੀ ਜੁਰਮਾਨਾ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! 'ਅਫਲਾਤੂਨ' ਤੇ 'ਕ੍ਰਿਟੋ' ਆਦਿ ਇਥੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ 30 ਮੀਨੇ ਦੇਣੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਾਂ ਸੋ ਮੈਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

(ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠੈਹਰਾ ਕੇ ਜੱਜਾਂ ਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪਿਲਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਵਾਕ ਉਚਾਰੇ)

29. ਹੇ ਐਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਓ! ਇਹ ਗੱਲ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਨੇਕਨਾਮੀ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸੁਕਰਾਤ ਜਹੇ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਦਾਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਦਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਚਿਰ ਵੀ ਠੈਹਰ ਜਾਂਦੇ ਤਦ ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਆਯੂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਪੱਕੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਪੁਜ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ, ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਹੀ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਹੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤੋ! ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਸੀਂ ਖਿਆਲ ਕਰੋ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ

* ਇਕ ਸਿੱਕਾ ਹੈ।

ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰੱਥ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਇਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦੇਵੋ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕਹਿਣਾ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਤਾਂ ਕਰਦਾ।

ਹਾਂ! ਮੈਂ ਅਸਮਰੱਥ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਉਕਤੀਆਂ-ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ, “ਕਿੰਤੂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਮੈਂ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਤੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਣ ਵਿਚ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰੋਂਦਾ ਪਿੱਟਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਨ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ। ਮੈਂ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਖਤਰਾ ਜਾਣ ਕੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਕਾਇਰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸਮਝੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰਕੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਹੁਣ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋ ਧੋ ਕੇ ਤੇ ਬਿਨੈ ਕਰ ਕੇ ਜੀਉਣ ਨਾਲੋਂ ਅਸਲੀਅਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਰ ਜਾਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਕਚੈਹਰੀ ਵਿਚ, ਨਾ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਯੋਗ ਬਿਨੈ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲੇ। ਅਕਸਰ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਸ਼ੱਤਰੂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰ ਸੱਟ ਕੇ, ਤੇ ਹਾੜੇ ਕਢਕੇ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਹਰ ਇਕ ਸਮੇਂ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਹੀਲਾ ਕਰੇ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਵੇ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲੇ ਤਦ ਸਾਰਿਆਂ ਖਤਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਨ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਹਨ ਪਰ ਹੇ ਦੋਸਤੋ! ਮੌਤੋਂ ਬਚਣ ਨਾਲੋਂ ਬਦੀ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਤੇਜ਼ ਚਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਜੇਹੜਾ ਕਿ ਸੁਸਤ ਤੇ ਬੁੱਢਾ ਹਾਂ, ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਵੈਰੀ ਜੋ ਬੜੇ ਗੁਸੈਲੇ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਹਨ, ਵਧੀਕ ਤੇਜ਼ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬਦੀ ਤੋਂ ਫੜੇ ਗਏ ਹਨ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਮੌਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਬਚ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਉਹ ‘ਸਚਾਈ’ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਤੇ ਅਨਿਆਈ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਕੇ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਣਗੇ। ਮੈਂ ਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੁਕਮ ਦੇ ਹੇਠ ਹਾਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹਨ, ਅਜੇਹੀਆਂ ਹੀ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਠੀਕ ਹਨ।

30. ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਬਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਰਾਇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਕੁਝ ਭਵਿਸ਼ਤ ਵਾਕ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਪੁਜਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਓਹ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਲੋਕ ਆਮ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਭਵਿਸ਼ਤ ਦੇ ਬਚਨ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਓਹ ਮੌਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਦੋਸਤੋ ਤੇ ਸੱਜਣੋ! ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਯਕੀਨ ਰੱਖੋ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਉਪਰ ਬੜੇ ਕਰੜੇ ਕਸ਼ਟ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਖਤ ਹਨ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਹੋ। ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦਾ

ਹਿਸਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਓਗੇ, ਪਰ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਤੁਹਾਥੋਂ ਲੇਖਾ ਮੰਗਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਉਹ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਉਹ ਬੜੇ ਕਰੜੇ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਾਨ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰੋ ਕਿ ਜੇਹੜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਨਗੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਓਗੇ, ਤਦ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਕਦੇ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕੋਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਜਾਏ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਸੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਪੁਰ ਮੌਤ ਦਾ ਫਤਵਾ ਦੇਣ ਦੀ ਰਾਇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਇਹ ਭਵਿੱਖਤ ਵਾਕ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲਦਾ ਹਾਂ।

31. ਹਾਂ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿ ਅਫਸਰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਖਚਤ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ — ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੋਂ ਜਾਵਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਜਾਕੇ ਮਰਨਾ ਹੈ — ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਬਤ ਜੋ ਬੀਤੀਆਂ ਹਨ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਦੋਸਤੋ! ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਤਕ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹੋ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਇਸ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ਹੇ ਮੁਨਸਫੋ! (ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁਨਸਫ ਕਹਿਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ) ਮੇਰੇ ਤੇ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਘਟਨਾ ਹੋ ਬੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਯੂ ਭਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਜਦ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੇ ਤੋਂ ਨਿੱਕੇ ਵੀ ਬੁਰੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਸੀ ਤਦ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਈ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾ ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਘਰ ਤੋਂ ਟੁਰਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਆਪਣੇ ਕਥਨ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਵਖਯਾਨ ਕੀਤੇ, ਉਸ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਆਵਾਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਥਨੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ? ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਜੇਹੜੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੜਾ ਅੱਛਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਜਦ ਕਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤਦ ਉਸ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਿਆ।

32. ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ — ਮੌਤ ਇਕ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੌਤ ਦੋ ਹਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਮਰਨਹਾਰਾ ਉੱਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਆਮ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੌਤ ਰੂਹ ਦੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ, ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਉੱਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੂਪਨਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਤਾਂ ਇਹ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਕੰਮ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਉਸ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੁਣ ਲਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਬਾਹਲੀ ਨੀਂਦਰ ਸੁੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਸੂਪਨਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਰਾਤਾਂ ਤੇ ਦਿਨਾਂ ਨਾਲੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਉਣ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬਤੀਤ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਟਾਕਰਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸਗੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਇਸ ਰਾਤ ਨੂੰ, ਦੂਜੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਤੇ ਦਿਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਸਮਝੇਗਾ।

ਸੋ ਜੇ ਮੌਤ ਅਜੇਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ! ਪਰ ਜੇ ਮੌਤ ਰੂਹ ਦੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੱਕ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਮਰ ਚੁਕੇ ਲੋਕ ਇਥੋਂ ਮਰ ਕੇ ਅਗੇ ਕਿੱਧਰੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਤਦ ਹੇ ਮੁਨਸਫੋ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਚੰਗੀ ਹੋਰ ਕੇਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਗਲਾਧੜ ਮੁਨਸਫਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੇਗਾ ਜੇਹੜੇ ਕਿ ਸੱਚੀ-ਮੁੱਚੀ ਦੇ ਮੁਨਸਫ ਹਨ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਗੇ ਕਚਹਿਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ 'ਹਰਾਡ ਮਨਥਸ,' 'ਅਯਾਕਸ,' 'ਟ੍ਰਿਪਟਾਲੀਮਸ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਆਦਮੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਦਸੋ ਕੀ ਇਹ ਸਫਰ ਕੋਈ ਨਿੱਕੀ ਜੇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਹੜਾ ਆਦਮੀ, 'ਅਰਥਸ,' 'ਹੈਸੇਡਾ' ਅਤੇ 'ਹੋਮਰ' ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ? ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਘੜੀ ਘੜੀ ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਉਸ ਥਾਵੇਂ ਜਦ ਕਦੀ ਸਮਾਂ ਮਿਲੇ 'ਪਾਲਮੀਡਸ,' 'ਟੈਲਾਮੂਟ' ਦੇ ਪੁੱਤਰ 'ਅਯਾਟੀ' ਤੇ ਹੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੇਹੜੇ ਕਿ ਅਨਯਾਇ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ਬੜੀ ਅੱਛੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਨਾਲ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਦ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਕੁਣ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਉੱਕਣ ਹੀ ਓਥੋਂ ਦੇ ਨੇਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਤੁੱਕਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੇਹੜਾ ਦਾਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕੇਹੜਾ ਅਜੇਹਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਾਨਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਦਾਨਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਮੁਨਸਫੋ! ਕੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਟ੍ਰਾਏ' ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂ 'ਉਡੋਸੇ' ਜਾਂ 'ਸ਼ੀਸੇਫਾਨ' ਜਾਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਤੀਮੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਨਾਮ ਲੈ ਸਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਵਸਦਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਂਦਿਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ? ਯਕੀਨਨ ਉੱਥੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਹੀਂ

ਕਰਨਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿ ਉੱਥੇ ਦੇ ਵਾਸੀ ਇਥੇ ਦਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਖੁਸ਼ ਹਨ, ਇਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਮਰ ਹਨ।

33. ਹੇ ਮੁਨਸਫੋ! ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੌਤ ਦੀ ਬਾਬਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖੋ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਪੁਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ ਕਰੋ ਕਿ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਬਤ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਸੁਸਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਹ ਅਚਣਚੇਤ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮਰ ਜਾਣਾ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਣਾ ਹੀ ਉੱਚਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਰੱਬੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁਧ ਸੰਮਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪੁਰ ਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਪੁਰ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਓਹਨਾਂ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਤੇ ਸੰਮਤੀ ਦਿੱਤੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਓਹ ਮੈਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਉਣ, ਐਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਹਨ। ਇਸ ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਓਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਬਿਨੈ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੇ ਦੋਸਤੋ! ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਲੜਕੇ ਜਵਾਨ ਹੋਣ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਓਹ ਨੇਕੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਦੌਲਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਮਲੂਮ ਕਰੋ ਕਿ ਓਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਹਾਂ, ਪਰ ਓਹ ਹੋਣ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਓਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਜਿਹਾ ਹੀ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨਾ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜਦਿਆਂ ਰਹਿਣਾ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਓਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸੋ, ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਅਜੇਹਾ ਕਰੋਗੇ ਤਦ ਆਪ ਮੇਰੇ ਬੇਟੇ ਤੁਹਾਥੋਂ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਪਾਣਗੇ। ਕਿੰਤੂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੁਸੀਂ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹੋਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਹੜੀ ਗੱਲ ਅੱਛੀ ਹੈ? ਏਹ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

[ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਖਿਆਨ, ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਸਤਯਾ ਪ੍ਰੀਯਤਾ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਿਡਰਤਾ, ਸੁੱਚੇ ਇਖਲਾਕ ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਾਇਣਤਾ ਦੀ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇੰਨੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਇਆਣੇ ਬਾਲ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਸਨੇਹੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿਛੋੜਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਸੁਕਰਾਤ ਜ਼ਰਾ ਭੈਭੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨੂੰ ਰੁਆ ਧੁਆ ਕੇ ਇਸ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਦ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਕਰੋ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨੂੰ ਰੁਆਣ ਦੀ ਮੈਂ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਨਿਰ ਅਪਰਾਧ ਹਾਂ ਤਦ ਰੁਆਣ ਧੁਆਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।

ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਣ ਲਈ ਰਤਾ ਜਿੰਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ

ਵਿਖਾਈ, ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨਾ ਨਹੀਂ ਡੋਲਿਆ, ਸਚਾਈ ਦੀ ਚਟਾਨ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਉਹਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਹਿਲ ਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਹਿਲ ਸੀ ਕਿ ਸੰਸਾਰਕ ਮੋਹ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਭੈ ਉਹਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਰੰਜਕ ਮਾਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਥਿੜਕਾ ਸਕਿਆ।

ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਅਮਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਹੀ ਇਤਨਾ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ — ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਤਮਾ ਕਿੰਨਾ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਿੰਨਾ ਅਚੱਲ ਤੇ ਅਟੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਉਹ ਕੈਸੇ ਭਗਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਇਹ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ।

ਜਦ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਦੀ ਆਗਯਾ ਹੋ ਚੁਕੀ ਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚੋਂ ਉਸਨੂੰ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਵੱਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਦ ਇਹ ਸਲਾਹ ਹੋਣ ਲਗੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਦਿਤਾ ਜਾਏ। ਸਜ਼ਾ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਦੇ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਸੀ ਪਰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੋਰ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਲ ਇਕ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਸ ਦਿਨ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਦੇਵੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆ ਜਾਏ ਤਦ ਤਕ ਉਥੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅਪ੍ਰਾਧੀ ਦੀ ਹਤਯਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਬਬ ਨਾਲ ਇਹ ਦਿਨ ਉਸੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਲਈ ਹੋਰ ਬਚ ਗਈ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚੋਂ ਨਸਾ ਲੈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹਦੀ ਜਾਨ ਬਚ ਜਾਏ। ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕੁਝ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਗਏ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁਜੇ। ਪਰ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ।]

(ਉਲਥਾਕਾਰ)

ਕ੍ਰਿਟੋ (Crito)*

[ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਣ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਇਹ ਡੰਡ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਦੇਵੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆ ਜਾਏ, ਇੰਨਾ ਚਿਰ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਉਹ ਜਹਾਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਅਜੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਤੱਕ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਰੁਕ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਿੱਤਰ ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚੋਂ ਨਸਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂਕਿ ਉਹਦੀ ਜਾਨ ਬਚ ਜਾਏ। ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਗਏ ਤੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਿਆ। (ਉਲਥਾਕਾਰ)]

- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੈਂ ! ਐਨੀ ਸਵੇਰੇ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਗਿਆ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਪਹੁ ਵੀ ਨਹੀਂ ਫੁਟੀ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਾਂ ਕੁਝ ਜਲਦੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿੰਨੇ ਵਜੇ ਹੋਣਗੇ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਬਸ ਪਹੁ ਫੁਟਣ ਵਾਲੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਇਹ ਤਾਂ ਦਸ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹਰ ਨੇ ਇਥੇ ਆਉਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਇਥੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਉਣ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਜਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਕੁਛ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਤੂੰ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਾਂ ਕੁਛ ਦੇਰ ਤਾਂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਫਿਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਜਗਾਯਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਾਏ ਮਿੱਤ੍ਰ ਸੁਕਰਾਤ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਕਹਾਂ ?

* ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਟ੍ਰੈਕਟ 945, 5 ਸਤੰਬਰ 1936 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ। ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਨਾਲ ਮਿਲਾਨ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਬਾਬ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ 'ਕ੍ਰਿਟੋ' ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ। —ਸੰਪਾਦਕ

ਸੋਚਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨੀਂਦਰ ਕਿਥੇ ? ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦਰ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਗਾਇਆ ਤਾਂ ਜੋ ਤੇਰੇ ਆਰਾਮ ਵਿਚ ਖਲਲ ਨਾ ਪਏ ਅਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਬੜੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਹੈਂ। ਪਰ ਅਜ ਇੰਨੀ ਭਾਰੀ ਬਿਪਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੇ ਆਇਆ ਜਾਣਕੇ ਵੀ, ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਵਾਹ ਭਰਾ ਕ੍ਰਿਟੋ ! ਇਹ ਗੱਲ ਤੂੰ ਚੰਗੀ ਕਹੀ। ਕੀ ਹੁਣ ਇੰਨੇ ਬੁੱਢੇ ਹੋਕੇ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜੀਉਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ? ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਹੈ ਈ, ਫਿਰ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਰੋਣ ਧੋਣ ਨਾਲ, ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਲੋਕ ਕੀ ਆਖਣਗੇ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਛਾ ਰਹਿਣ ਵੀ ਦਿਓ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜਹੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬੁੱਢੇ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਜੇਹੜੇ ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਹੁਕਮ ਸੁਣਕੇ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬੁੱਢੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ਮੌਤ ਤੋਂ ਸੌ ਸੌ ਕੋਹ ਦੂਰ ਨਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸ਼ਾਇਦ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਦਸ ਕਿ ਇੰਨੇ ਸਵੇਰੇ ਤੇਰੇ ਇਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਾਏ ! ਪਿਆਰੇ ਮਿਤ੍ਰ ਕੀ ਆਖਾਂ, ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਲੇਜ਼ਾ ਪਾਟਦਾ ਹੈ !! ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸੁਖ ਦੁਖ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਹੋ ਜਹ ਮੇਰਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਹੋਰ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਮੌਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਨਿਢਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਆਖਰ ਉਹ ਸੁਨੇਹਾ ਕੀ ਹੈ। ਕੀ ਦੌਲਾਸ ਵਾਲਾ ਜਹਾਜ਼ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪੁਜਣ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਨਹੀਂ, ਪੁਜਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਅਜ ਪੁਜ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਸੁਨਿਯਮ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਕੁਛ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੇਖਿਆ, ਹੁਣ ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਪੁਜਾ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਲ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ.....

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੈਂ ਕ੍ਰਿਟੋ ! ਕੀ ਤੂੰ ਵੀ ਬਾਲਕਾਂ ਵਾਂਗ ਰੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਚੰਗਾ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਕੇਹੜਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੌ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰਤੇਗਾ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਹਾਜ਼ ਕਲ ਪੁਜ ਜਾਏ !

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਇਆ ਹੈ ?

- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਹਾਜ਼ ਆਉਣ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਵਿਚ ਅਜ ਤਾਂ ਜਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਦਿਸਦਾ। ਕਲ ਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਆ ਜਾਏ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੁੱਤਾ ਸੁੱਤਾ ਉਹ ਹੀ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਨਹੀਂ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਸੁਕਰਾਤ! ਕੀ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਸੁਪਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ 'ਚਿੱਟੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਇਕ ਦੇਵੀ ਅਚਣਚੇਤ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆ ਖੜੋਤੀ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ! ਅਜ ਤੋਂ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਤੂੰ ਸੂਰਗ ਪੁਜ ਜਾਏਂਗਾ।'
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਸੁਪਨਾ ਅਦਭੁਤ ਹੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਚਾਹੇ ਜੋ ਹੋਵੇ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਉਲਝਣ ਨਹੀਂ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਅਰਥ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਪਯਾਰੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਅਗੇ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਲੈ! ਚਾਹੇ ਜੋ ਹੋਵੇ। ਤੁਹਾਡਾ ਮਰਨਾ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਇਕ ਪਹਾੜ ਦਾ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪੈਣਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਪਰਮ ਪਿਆਰਾ ਮਿੱਤ੍ਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲੇਗਾ? ਤਿਲੋਕੀ ਵਿਚ ਢੂੰਡਣ ਤੇ ਵੀ ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਸਜਣ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਇਸ ਤੇ ਜੇ ਤੂੰ ਨਾ ਬਚ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਤੇਰੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਤਾਂ ਜਾਣੂ ਹਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਕ੍ਰਿਟੋ ਰੁਪਯੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਬਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲੋਂ ਰੁਪਯੇ ਦਾ ਲਾਲਚ ਬਹੁਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ, ਪਾਪੀ ਕੌਣ ਹੋਵੇਗਾ? ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇਗਾ ਕਿ ਅਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਬਚਾਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨੱਸ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾਣੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕ੍ਰਿਟੋ ਅੱਜ ਤੈਨੂੰ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਹੇ ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਪਰਵਾਹ ਤਾਂ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਨਯਥਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਗੇ, ਹਾਂ ਇਹ ਹੀ ਆਖਣਗੇ "ਅਸਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ।"
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਸੁਕਰਾਤ ਤੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ! ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੇ ਹੀ ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਨੌਬਤ ਪੁਚਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੇ ਕਦੀ ਕੰਨ ਭਰ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅਜੇਹੀ ਕੋਈ ਵਡੀ ਤੋਂ ਵਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਜੇਹੜੀ ਕਿ ਮੁਲਜ਼ਮ ਤੇ ਨਾ ਲਾ ਸਕਣ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਬੜਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਾਨੀ ਪੁਚਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰਖਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਇਸਦਾ ਇਹ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਫਿਰ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਰਖਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਜਾਂ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਬਨਾਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਡਾਂਗ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਛਾ ਜਾਣ ਵੀ ਦਿਓ! ਸ਼ਾਇਦ ਅਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਦਸ ਦੇਵੋ। ਕਿਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਨਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਪਤਾ ਕਢ ਲਏਗੀ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਸਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਫੜਕੇ ਡੰਡ ਦੇ ਦੇਵੇਗੀ, ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਏਗੀ ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਏਗੀ। ਜੇ ਅਸਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਛੇਤੀ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੋ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸਹਿਣਾ ਪਵੇ ਸਹਿ ਲਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਜਾਓ ਤੇ ਨਸ ਕੇ ਜਾਨ ਬਚਾ ਲਓ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ! ਕ੍ਰਿਟੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਮੈਨੂੰ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ।

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਉੱਕਾ ਨਾ ਕਰੋ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਠੀਕ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹਾ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹਖਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਸੂਸਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸੋਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ, ਇਸੇ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਨਿਕਲ ਆਵੇਗਾ। ਜੇ ਮੇਰਾ ਰੁਪਯਾ ਖਰਚ ਹੋਣ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਸੰਕੋਚ ਹੈ ਤਾਂ ਏਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਅਜਿਹੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜੋਹੜੇ ਆਪਣਾ ਰੁਪਯਾ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਖਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਥੀਵੀਸ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀਮੀਯਸ (Simmias) ਤਾਂ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਰੁਪਯਾ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਖੜੋਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਸ਼ਿਵੀ (Cebes) ਆਦਿਕ ਹੋਰ ਕਈ ਆਦਮੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਥੈਲੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੀ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੁਛ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਕਰੋ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਣ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਨਾ ਮੋੜੋ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਦਸ਼ਾ

ਹੋਵੇਗੀ। ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੇਸ ਜਾਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਲ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਨੱਸਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੁਕੋ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਜੇਹੜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੱਥ ਦੇ ਛਾਲੇ ਵਾਂਗ ਰਖਣਗੇ। ਜੇ ਬਿਸਲੇ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰੋ ਤਾਂ ਉਥੇ ਮੇਰੇ ਕਈ ਮਿੱਤਰ ਹਨ ਜੋ ਜੇਹੜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਹਰ ਘੜੀ ਖਿਆਲ ਰਖਣਗੇ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਗੇ। ਸੋ ਹੁਣ ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੱਸ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬਚਾਂਦੇ ਜਦ ਕਿ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਅਧਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਸ਼ਤਰੂਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਖਿਡਾਵਣਾ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਜਾਣ ਦਾ ਪਾਪ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਬਲ ਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਸਿਖਜਤ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਝਧਾਰ ਵਿਚ ਛੱਡਕੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਦਸ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਂ ਅਨਾਥ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਹੀ ਕਿਉਂ ਦਿਤਾ ਕਿ ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤਾ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਰਹੇ ਹੋ, ਇਹ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਧਰਮ ਤੇ ਡਟੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੋਭਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਦ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਮਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਲੋਕ ਇਹੋ ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਬੀਤੀ ਹੈ-ਤੁਹਾਡਾ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜੁਰਮ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣਾ (ਜਦੋਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ); ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜੇਹੜੀ ਇਹ ਅਨਹੋਣੀ ਘਟਨਾ (ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਦੀ ਸਜ਼ਾ) ਹੋਈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਇਰਤਾ ਹੈ, ਡਰਪੋਕਪਣ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਾਇਰ ਬਣਕੇ ਡਰ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾ ਬਚਾਵੀਏ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪ ਆਪਣੀ ਰਖਿਆ ਨਾ ਕਰੋ ਤਦ ਲੋਕ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ? ਇਹ ਆਖਣਗੇ ਹੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੇਦੇ ਤੋਂ ਡਰਪੋਕ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਮਰਜ਼ ਦੀ ਦਵਾ ਨਹੀਂ ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ। ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਤੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੁਖ ਤਾਂ ਉਠਾਣਾ ਹੀ ਪਏਗਾ, ਕੀਰਤੀ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੇ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਲਓ। ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਜ ਰਾਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣੇ ਫੈਸਲਾ

ਕਰਨਾ ਹੈ, ਦੇਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਮਾਮਲਾ ਵਿਗੜ ਜਾਏਗਾ। ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬਿਨੈ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ, ਨਕ ਰਗੜ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ; ਮੇਰੀ ਗਲ ਅਣ-ਸੁਣੀ ਨਾ ਕਰਨੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਕ੍ਰਿਟੋ! ਧੀਰਜ ਕਰੋ, ਉਤਾਵਲੇ ਨਾ ਹੋਵੋ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਹੜਾ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬਚਾਓ ਵਾਸਤੇ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਜੇ ਇਹ ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋਈ ਤਦ ਤਾਂ ਐਸਾ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਹੀ ਭਯੰਕਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਤੇ ਆਓ ਅਸੀਂ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਲਈਏ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਹ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਕਰਾਤ ਹਾਂ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਸੀ। ਸਵਾਏ ਨਯਾਯ-ਵਿਵੇਕ ਦੇ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜ ਤਕ ਇਹੀ ਯੁਕਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਠੀਕ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਮੈਂ ਅਜ ਇਸ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹਾਂ ਤਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਤਰਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗਾ। ਇਸੇ ਨਯਾਯੇ ਦੀ ਤਰਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਚਾਈ ਤਕ ਪੁਜਣ ਦਾ ਸਹੀ ਰਾਹ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸਦੀ ਹੁਣ ਤਕ ਇੰਨੀ ਹੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਤਕ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗਾ, ਚਾਹੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਵਧੀਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਆਫਤਾਂ ਤੋਂ ਡਰਾਣ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਭੂਤਾਂ ਤੋਂ ਡਰਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਡੰਡ ਦਿਤਾ ਜਾਏ, ਕੈਦਖਾਨਾ, ਜੁਰਮਾਨਾ ਪਰਾਣ ਡੰਡ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦੇਣ। ਹਛਾ ਹੁਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਉਚਤ ਹੋਵੇਗੀ? ਕੀ ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹੀ ਹੈ, ਕੁਝ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਸੁਣਾ ਤੇ ਕੁਲ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵਾਂ? ਵੇਖੋ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਪਰਾਣ ਡੰਡ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸੀ? ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ (ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਛ ਸਮਝ ਕੇ) ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਸਿਧ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਨਿਰਾ ਕੋਰਾ ਬਕਵਾਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਤਰਕ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਵਾਸਤੇ ਬਹਿਸ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਕੀ ਗੱਲ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸੀ? ਜੇ ਇਹੋ ਗੱਲ ਸੀ ਤਾਂ ਆਓ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਲੀਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਐਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਮੇਰੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਸਾਬਤ

ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ? ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਾਹ ਛੱਡ ਕੇ, ਇਕ ਨਵਾਂ ਰਾਹ ਫੜਨਾ ਪਏਗਾ ? ਜੇਹੜੇ ਆਦਮੀ ਜ਼ਰਾ ਵਧੀਕ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬੜਾ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਉੱਤਮ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਰਾਹ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਹਛਾ ਭਰਾ ਕ੍ਰਿਟੋ ! ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ ਸਾਫ ਗੱਲ ਦਸ ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਤਾਂ ਕੱਲ ਮਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪੱਖਪਾਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਂ ਹੁਣ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦਸੋ ਕਿ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਛ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਥਵਾ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਕੁਛ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ? ...ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਹੀ ਕੁਛ ਮੰਨਣੀ ਪਏਗੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮੈਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ?

- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕੁਛ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਰਾਏ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨਿਕੰਮੀ ਰਾਏ ਦੀ ਨਹੀਂ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਨਿਕੰਮੀ। ਕਿਉਂ ਹੈ ਨਾ ਠੀਕ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ਹੁਣ ਜ਼ਰਾ ਦਸੋ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹਨੂੰ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਉਹਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਦੱਸੀ ਗੱਲ ਹੀ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਤੇ ਇਹ ਸਿਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਬਦਨਾਮੀ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਤੇ ਉਹਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਖਯਕ ਦੇ ਦਸੇ ਅਹਾਰ ਵਿਓਹਾਰ ਤੇ ਵਰਜਿਸ਼ ਆਦਿਕ ਦਸਿਆ ਸਭ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਯੋਗ ਹੈ ਤੇ ਕੇਹੜੀ ਅਯੋਗ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਤਾਦ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ

ਨਹੀਂ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਹਦੇ ਹਾਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਹਾਨੀ ਪੁਜੇਗੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਨੀ ਪੁਜੇਗੀ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਹਾਨੀ ਦੀ ਠੋਕਰ ਲਗੇਗੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤੂੰ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਹਛਾ, ਹੁਣ ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਨਿਯਮ ਠੀਕ ਹੈ ? ਜੇ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਜੇਹੜਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਤੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਕੇ ਕੁਝ ਕਰੇਗਾ ਉਸਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪੁਜੇਗਾ ? ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਪੁਜੇਗਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਾਪ ਪੁੰਨ, ਧਰਮ ਅਧਰਮ, ਉਚ ਨੀਚ, ਭਲਾ ਬੁਰਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਬੈਠੇ ਹਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੀ ਰਾਏ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪੰਡਤ ਹੈ (ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਪੰਡਤ ਮਿਲ ਜਾਏ) ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਤੇ ਸ਼ਰਮਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੀ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਉਹ ਅੰਗ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਜੋ ਧਰਮ ਤੋਂ ਉਨਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਧਰਮ ਨਾਲ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਤੁਹਾਡਾ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਜੇ ਕਦੀ ਹੁਣ ਬੇਸਮਝ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਉਸ ਅੰਗ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਦੇਈਏ ਜੋ ਅਰੋਗਤਾ ਨਾਲ ਹਛਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਰੱਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਜੋਗਾ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ ? ਕਟੇ ਹੋਏ ਅੰਗ ਨਾਲ ਜੀਉਣਾ ਤਾਂ ਮਰਨ ਤੁਲਯ ਹੈ।

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਬੇਸ਼ਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਕੀ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਅੰਗ ਕਟਵਾ ਕੇ ਜੀਉਣਾ ਹਛਾ ਹੈ ? ਕੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵਿਵੇਕ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਵਿਵੇਕ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਦੱਸ 'ਆਮ ਲੋਕ ਸਾਡੀ ਬਾਬਤ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ' ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ? ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ 'ਸਚਾਈ' ਤੇ 'ਵਿਵੇਕ' ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਤੂੰ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ ਜਦ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ :—

“ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਨੂੰ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ” ਪਰ ਹਾਂ ਇੰਨਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਆਪ ਲੋਕ ਜੇ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਜਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।”

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ, ਪਰ ਭਰਾ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੀ ਨਿਕਲੇਗਾ ਜੇਹੜਾ ਹੁਣ ਤਕ ਨਿਕਲਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਹਛਾ ਹੁਣ ਤੂੰ ਦਸ ਕਿ ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਅਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੀਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨੇਕੀ ਨਾਲ ਜੀਉਣਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੀਉਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ” ਕੀ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੁਣ ਤਕ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਨੇਕੀ ਨਾਲ ਜੀਉਣਾ, ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਨਾਲ ਜੀਉਣਾ ਤੇ ਧਰਮ ਪੂਰਬਕ ਜੀਉਣਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਅਰਥ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਇਕੋ ਹੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜੇਹਲ ਵਿਚੋਂ ਨਸ ਜਾਣਾ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਜੇ ਕਦੀ ਸਾਡੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਧ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਧਰਮ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ, ਤਦ ਮੈਂ ਨਸ ਚਲਾਂਗਾ ਤੇ ਜੇ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਸਿਧ ਹੋਇਆ ਤਦ ਮੈਂ ਇਥੇ ਰਹਾਂਗਾ। ਤੂੰ ਜੇਹੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਧੀਆਂ, ਪੁੱਤ੍ਰ, ਨੇਕਨਾਮੀ ਤੇ ਬਦਨਾਮੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਹੈ, ਜੇਹੜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਸਮਰਥਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਧਾਰਨ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਸਾੜਨ ਵਿਚ ਵੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਭਰਾਤਾ ਜੀ ‘ਨਯਾਯ ਤੇ ਵਿਵੇਕ’ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗੱਲ ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ। ਉਹ ਕੇਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਜੇ ਕਦੀ ਨਸਾਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੁਛ ਰੁਪਇਆ ਦੇਵੀਏ ਤੇ ਉਹਦਾ ਧੰਨਯਵਾਦ ਕਰੀਏ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਨਸਣ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰੀ ਦਸੀਏ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਕੰਮ ਧਰਮ ਅਤੇ ਨਯਾਯ ਅਖਵਾਏਗਾ ? ਜਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਪਾਪ ਤੇ ਅਧਰਮ ਕਰਾਂਗੇ ? ਜੇ ਇਹ ਸਿਧ ਹੋ ਜਾਏ ਕਿ ਨਸਣਾ ਪਾਪ ਹੈ ਤਦ ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਕਰੜਾ ਡੰਡ ਮੈਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਦ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਕ ਇੰਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿਗਾਂਗਾ।

- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਤੇਰਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਠੀਕ ਪਰ ਆਖਰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਜਾਏ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ? ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸੋਚਣ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸਥਾਰ ਫੈਲਾਇਆ ਹੈ। ਸੋ, ਜੇ ਕਦੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦੇਵੇਂ ਤਦ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕਹੇ ਤੇ ਤੁਰ ਪਵਾਂਗਾ ਤੇ ਜੇ ਤੂੰ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇਂ, ਤਦ ਭਰਾਤਾ ਜੀ ਹੁਣ ਘੜੀ ਘੜੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਆਖਣੀ ਕਿ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਧੂੜ ਪਾ ਕੇ ਨਸ ਚਲੀਏ। ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਚਾਹ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੀ ਰਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਾਂ।
- ਹਾਂ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਇਹ ਦਸ ਕਿ ਤੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਸਾਂ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਉਹਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇਵੋ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਤੂੰ ਦਸ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਧਰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜੇਹੀ ਹੋਰਾ ਫੇਰੀ ਨਾਲ ਅਧਰਮ ਦਾ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਨੇ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜੇਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਸਾਡੇ ਵਾਲ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਗਏ ਤਦ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਕੇ ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਵੇਂ ਇਹਨੂੰ ਸੱਚੀ ਮੰਨਣ ਜਾਂ ਨਾ ਮੰਨਣ, ਜੇ ਕਦੀ ਧਰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲ ਜਾਏ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਤਕੜੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਕੀ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਪਿਛੇ ਹੀ ਅਧਰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਅਧਰਮ ਕਰਨਾ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਲੱਜਾ ਨਹੀਂ ਉਠਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਠਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਕਦੇ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਵੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਕਦੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਕੀ ਤਦ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਕਦੇ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨੀ ਪਾਪ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਇਹ ਗੱਲ ਮਲੂਮ ਹੋਈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਬਦਲੇ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਅਥਵਾ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪੁਚਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਬੁਰਾਈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਯਾ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ, ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪੁਚਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਦੇਣੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਨਾ ਸਮਝੇ 'ਹਾਂ ਹਾਂ' ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਵਿਰਲੇ ਆਦਮੀ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ। ਜਿਹੜੇ ਆਦਮੀ ਇਸ ਰਾਏ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਜਾਂ ਵਿਰੁਧ ਹੋਣਗੇ ਉਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਨਾਲ ਹਾਂ ਜਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਸੋ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਕਰੀਏ 'ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾਈ ਕਰੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਜੋ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਵੇ ਉਹਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪੁਚਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ' ਦਸ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਇਸ ਰਾਏ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੈਂ ਜਾਂ ਤੇਰੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਾਏ ਹੈ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਇਸੇ ਰਾਏ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਆਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬੁਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨੇਕੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਪਰ ਜੇ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤਾਂ ਸਾਫ ਸਾਫ ਕਹਿ ਦੇ, ਜੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਦੂਜੀ ਯੁਕਤੀ ਸੁਣੋ।

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਚਲੋ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਮੇਰੀ ਦੂਜੀ ਯੁਕਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਇਉਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਮੇਰਾ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹਦੇ ਉਲਟ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਨਹੀਂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਜ਼ਰਾ ਸੋਚੋ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੈਂ ਇਥੋਂ ਨਸ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨੱਸਣ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੁਜੇਗਾ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪੁਚਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਨਸ ਕੇ ਕੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਮੈਂ ਕੀ ਉੱਤਰ ਦੇਵਾਂ... ? ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਲਓ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਨਸਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਰਾਜਦੂਤ ਆ ਕੇ ਮੈਥੋਂ ਪੁਛਦਾ ਹੈ, ਸੁਕਰਾਤ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਐਸ ਵੇਲੇ ਕੀ ਹੈ ? ਨਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਤੁਸਾਂ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕੀ ਅਜਿਹਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਟਿਕ ਸਕੇਗਾ ? ਅਤੇ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ? ਜਿੱਥੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਜੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਚਾਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਕੇ, ਮਨ ਮੰਨੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਓਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਠੀਕ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਭਗਤਾ ਕ੍ਰਿਟੋ ਜੇ 'ਕਾਨੂੰਨ' ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੇ ਤਦ ਮੈਂ ਕੀ ਉੱਤਰ ਦੇਵਾਂਗਾ ? ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝੋ, ਪਰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਮੈਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੇ ਤਦ ਮੈਂ ਕੀ ਇਹ ਉੱਤਰ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ :—'ਦੋਖੋ ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਤੇ ਰਿਆਸਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ ਇਸਨੇ ਮੇਰੇ ਮੁਕਦਮੇ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਅਨਿਆਏ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਵਾਂਗਾ'। ਕੀ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇਵਾਂਗਾ ?

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹਾਂ, ਇਹ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਵਿਚ ਹਰਜ ਹੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਰਜ ਹੈ, ਸੁਣੋ ! ਸਾਡੇ ਇਸ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਜੇ ਕਦੀ 'ਕਾਨੂੰਨ' ਇਹ ਗੱਲ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਕਿਉਂ ਭਾਈ ! ਸਾਡੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਚੁਕੇ ਸੀ ਕਿ ਚਾਹੇ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਵਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਅਨਕੂਲ ਚਲੋਗੇ ? ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਹਛਾ ਜੋ ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ, ਉਹਦਾ ਉੱਤਰ ਤਾਂ ਦੇਵੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਇਸ ਨਗਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੈ ਜੋ ਤੂੰ ਅਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਚਿਤ ਵਿਚ ਧਾਰੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ? ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਤੇਰੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਤੈਨੂੰ ਉਤਪਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕੀ ਵਿਵਾਹ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਾਬਤ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੈ। 'ਕਾਨੂੰਨ' ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ 'ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।'

ਤਦ ਕਾਨੂੰਨ ਫਿਰ ਪੁਛੇਗਾ ਕਿ 'ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਨੁਕਸ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸਣ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਆਦਿਕ ਦੇਣ ਬਾਬਤ ਤੈਨੂੰ ਹੈ ? ਅਸਾਂ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਕਸਰਤ ਕਰਾਈ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਾਈ, ਕੀ ਇਹ ਬੁਰਾ ਕਰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ? ਮੈਂ ਇਹ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ, ਹਛਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਦ ਕਾਨੂੰਨ ਫਿਰ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਹਛਾ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਹੇ, ਪਾਲ ਪੋਸਕੇ ਵਡੇ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਸਿਖਿਆ ਪਾਈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਦਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ? ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਕਿਉਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਪਿਤਾਮਾ ਮੇਰੇ ਦਾਸ ਸਨ, ਜਦ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ? ਜੇ ਕਦੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁਛ ਵੈਰ ਕਰਦੇ, ਤਦ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਓਗੇ ? ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹੁੰਦੇ, ਤਦ ਕੀ ਉਹਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ? ਕੀ ਇਹ ਲੋਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਜਾਂ ਗਾਲ਼ੀ ਦਿੰਦੇ ਤਦ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਕੁਛ ਕਰਦੇ ? ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਰੁਧ ਬੁਰਾਈ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬੁਰਾਈ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬੁਰਾਈ ਕਰਦੇ ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ? ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁਧ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ? ਜੇ ਕਦੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ (ਉਚਿਤ ਜਾਣ ਕੇ) ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰੀਏ, ਤਦ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓਗੇ ਤੇ ਫੇਰ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰੋਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਚਿਤ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ? ਜਦ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਧਰਮਪੂਰਬਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇੰਨੀ ਦੁਹਾਈ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਇੰਨੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਦੇਸ਼, ਤੁਹਾਡੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਪੂਜਨ ਯੋਗ ਹੈ ? ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਤਥਾ ਸਾਰੇ ਪੰਡਤ ਲੋਕ ਇਹਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਇਸਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸੱਤ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਓ ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰ ਹੋ ਕੇ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਾਬਕਾਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਵੇ, ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰੇ ਜਾਂ ਲੜਨ ਮਰਨ ਲਈ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦੇਵੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਤੱਵ

ਹੈ, ਤੁਹਾਡਾ ਢਿੱਲਾ ਹੋਣਾ, ਪਿਛੇ ਹਟਣਾ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਨੱਸ ਜਾਣਾ ਕਦੇ ਭੀ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ। ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਨਿਆਏਆਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਸੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਵਾ ਦੇਵੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੱਥ ਚੱਕਣ ਦਾ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਵਰਤਣ ਦਾ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹਥ ਉਠਾਉਣਾ ਤਾਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ।’

ਵੇਖੋ ਭਰਾ ਕ੍ਰਿਟੇ ਜੇ ਕਦੀ ਕਾਨੂੰਨ ਮਨੁੱਖ ਬਣ ਕੇ ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਪੁਛੇ ਤਦ ਮੈਂ ਕੀ ਉੱਤਰ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ।

ਕ੍ਰਿਟੇ : ਹਾਂ ਇਹ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਪਏਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੋਰ ਵੀ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਦੇਖੋ ਨੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਯਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋ ਜਿਸਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾ ਪਾਲ ਪੋਸ ਕੇ ਵਡਾ ਕੀਤਾ, ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਲਿਖਾਇਆ ਤੇ ਹੋਰ ਨਗਰ ਵਾਸੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜੋ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਚੰਗੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਸਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਯਥਾ ਯੋਗ ਹਿੱਸਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਜੀ ਚਾਹੇ ਆਪਣੀ ਪੰਡ ਪੋਟਲੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਏਥਨਜ਼ ਛੱਡ ਜਿਥੇ ਜੀ ਚਾਹੇ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਲਗ ਹੋਣ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨੀਤੀ ਤੇ ਰੀਤੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਪਸੰਦ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਜਿਥੇ ਚਾਹੇ ਚਲਾ ਜਾਏ, ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਏ, ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜੇਹੜੇ ਆਦਮੀ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਥੇ ਵਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਸਾਡੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅਪਰਾਧੀ ਹੈ ? ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡੀ (ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ) ਆਗਿਆ ਭੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਸਾਡੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨਣੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਬਚਨ ਭੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਮਨਵਾਈ ਸੀ ਅਸਾਂ ਉਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਅਵਸਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨ ਲਓ ਜਾਂ ਆਪਣੀ

ਗੱਲ ਮਨਵਾ ਦਿਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗਲਤੀ ਤੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।’

ਵੇਖੋ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਟੋ ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਵਾਂ ਤਾਂ ਇੰਨੇ ਦੋਸ਼ ਮੇਰੇ ਤੇ ਲੱਗਣਗੇ। ਸਧਾਰਨ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਾਡੇ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਬਹੁਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪੁਛੀਏ ਕਿ ਸਾਡੇ ਤੇ ਕਿਉਂ ਬਹੁਤਾ ਬੋਝ ਹੋਵੇਗਾ ਤਦ ਕਾਨੂੰਨ ਕਹੇਗਾ (ਤੇ ਉਹਦਾ ਇਹ ਆਖਣਾ ਅਨੁਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ) :—“ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਗਯਾ ਕਰਕੇ ਬਧੇ ਹੋਏ ਹੋ, ਸਾਡੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਤੇ ਇਸ ਨਗਰੀ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਾਓ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਤਨਾਂ ਵੱਡਾ ਪਸਾਰਾ ਕਿਉਂ ਪਸਾਰਦੇ। ਦੂਜੇ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤੁਸੀਂ ਵਧੀਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੋ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਲੇ, ਤਮਾਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸਵਾਏ ਇਕ ਵੇਰ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਗਏ ਤੇ ਸਵਾਏ ਯੁਧ ਯਾਤਰਾ ਦੇ; ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਬਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਗਏ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵੇਖਣ ਦੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਚਾਹ ਹੋਈ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਤੇ ਸਾਡੀ ਨਗਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹਿਤ ਰਖਿਆ। ਹਾਂ! ਤੁਸਾਂ ਐਥੋਂ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਐਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਤਾਨ ਉਤਪਨ ਕੀਤੀ। ਹੋਰ ਵੀ ਇਕ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਮੰਗ ਸਕਦੇ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕੰਮ ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਾਣ ਦੰਡ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਮਰਨ ਦਾ ਤੁਸਾਂ ਬੜਾ ਗੌਰਵ ਦਸਿਆ, ਅਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਭਰੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਹੁਣ ਕਾਇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨੱਸਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ? ਉਲਟੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਦਯਤ ਹੋਏ ਹੋ? ਤੁਹਾਡੀ ਦਸ਼ਾ ਐਸ ਵੇਲੇ ਅਭਾਗੇ ਗੁਲਾਮ ਵਰਗੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਨੱਸਣ ਦੀ ਸੋਚ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਵੋ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਸ਼੍ਰੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਇਸ ਪ੍ਰਣ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ?’

ਕਿੰਤੂ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਟੋ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਕੀ ਉਤਰ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨੀਏ ਕਿ ਅਸਾਂ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ?

- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣੀ ਹੀ ਪਏਗੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਕੀ ਫਿਰ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਆਖੇਗਾ 'ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਇਕਰਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਤਗਯਾ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜਾਂ ਫਿਸਲਾ ਕੇ ਇਹ ਬਚਨ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਬਚਨ ਦੇ ਦਿਤਾ ਸੀ ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਸੱਤਰ ਵਰਿਹਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਮੁਦਤ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜੇ ਸਾਡਾ ਕਾਨੂੰਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਿਥੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ। ਲੇਸੀਡੀਮਨ ਯਾ ਕ੍ਰੀਟ ਕਿਤੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਗਏ, ਭਾਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖਬਰ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ। 'ਹੇਲੇਨ' 'ਬਾਰ ਬੇਰੀ' ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਲੂਲੇ ਲੰਗੜੇ ਤੇ ਅਪਾਹਜ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘਟ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹੇ ਹੋ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੋ। ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਹੀਣ ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੰਨੋ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਏਥਨਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਨਸਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਤੇ ਮਖੱਲ ਕਰਾਓਗੇ। ਜ਼ਰਾ ਸੋਚੋ ਇਸ ਪ੍ਰਣ ਪੜ੍ਹ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਸਬੰਧੀਆਂ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਕੀ ਭਲਾਈ ਕਰੋਗੇ ? ਤੁਹਾਡੇ ਨੱਸਣ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਦਾ ਡੰਡ ਸਹਿਣਾ ਪਏਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੈਦਖਾਨੇ ਦੀ ਹਵਾ ਵੀ ਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਗਰ 'ਥੀਬੀਸ' ਜਾਂ 'ਮੀਗਾਰ' ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਓਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ। ਵੇਖੋ ਸੁਕਰਾਤ ! ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਵਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਜਾਣਾ, ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਦੀ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਤੁਸਾਂ ਵਲੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਣਗੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ ਸਮਝਣਗੇ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਇਥੇ ਦੇ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਹੜਾ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਤੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਨਾਦਾਨ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਵਿਚ ਕੀ ਦੇਰ ਲਗਦੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ? ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ? ਕੀ ਸਾਡੇ ਚੰਗੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਤੇ ਸਭਯ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗ ਛੱਡ ਦੇਵੋਗੇ ? ਕੀ ਅਜਿਹਾ ਜੀਵਨ ਵੀ, ਜੀਵਨ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ ? ਅਥਵਾ ਸਭਯ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕੋਗੇ ? ਕਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਬਾਤ ਚੀਤ ਕਰੋਗੇ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੱਲ

ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਉਹ ਹੀ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ, ਨਯਾਯ-ਅਨਯਾਯ, ਨਿਯਮ-ਅਨਿਯਮ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋਗੇ? ਕੀ ਲਜਿਆ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਕੀ ਫਿਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਉੱਥੋਂ ਨੱਸਕੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਪਾਸ 'ਥੇਲਸੀ' ਜਾਣਾ ਪਏ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਰਾਜਯ ਦੀ ਕੋਈ ਬਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਹਨੇਰਗਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨੱਸਣ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬੜੇ ਸਵਾਦ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਭੇਸ ਬਦਲਕੇ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਨੱਸ ਜਾਵੋਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮ ਕਹਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਓਗੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ ਕਿਉਂ ਭਈ ਸੁਕਰਾਤ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਮਰ ਵੀ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਜੀਉਣ ਦੀ ਬੜੀ ਹਿਰਸ ਹੈ ਜੇ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਇਥੇ ਨੱਸ ਆਇਆ ਹੈ? ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰੇ ਤਦ ਕੀ ਚੁੱਲੀ ਭਰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਮਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗੀ? ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਮਾਦ ਵਿਚ ਬੀਤ ਜਾਏਗੀ। ਥੀਸਲੀ ਵਿਚ ਪਏ ਪਏ ਕੇਵਲ ਹਲਵਾ ਪੂੜੀ ਉੜਾਣਾ ਮਾਨੋ ਸੈਰ ਸਪਟਾ ਕਰਨ ਉਥੇ ਗਏ ਹੋ ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਹ ਧਰਮ-ਅਧਰਮ, ਨਯਾਯ-ਅਨਯਾਯ ਉਪਰ ਲੰਮੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਕਿਧਰ ਜਾਣਗੀਆਂ?

ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਨੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਕੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਥੀਸਲੀ' ਲੈ ਜਾਓਗੇ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਲਿਖਣਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸਿਖਾਓਗੇ? ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਸ ਛੁਡਵਾ ਦੇਵੋਗੇ? ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਏਥਨਜ਼ ਨਾ ਵੀ ਛੁਡਵਾਇਆ ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਹੋਰ ਹੱਛੀ ਹੋ ਸਕੇਗੀ। ਹਾਂ! ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਸਤ ਸਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਬਰਦਾਰੀ ਕਰਨਗੇ। ਹੱਛਾ ਤਾਂ ਕੀ ਜੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਥੀਸਲੀ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰੋ ਤਦ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਸਤ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸੂਰਗ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰੋ ਤਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ? ਜੇ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਸੱਚੇ ਦੋਸਤ ਹਨ ਤਦ ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਹਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰਦਾਰੀ ਕਰਨਗੇ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਸਦੇ ਹੋ? ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਕਿਹਾ ਮੰਨੋ ਨਯਾਯ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ, ਘਰ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤਕ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ। ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ। ਉਥੇ ਕੇਹੜੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਫਾਈ ਦੇ ਸਕੋਗੇ? ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲ ਸਾਫ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੰਨ ਵਧੇਰਾ, ਨਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇ ਨਾ ਹੀ

ਯਸ, ਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਐਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇੰਨੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਅਤਯਾਚਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੂਰਾ ਨਹੀਂ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੂਰਾ ਅਤਯਾਚਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸੋ ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸਾਡੇ (ਕਾਨੂੰਨ) ਤੇ ਅਤਯਾਚਾਰ ਕਰ ਬੈਠੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਹਯਾ ਬਣ ਕੇ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਬਦਲੇ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਤੇ ਤਤਪਰ ਹੋ ਜਾਓ ਤੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਹਾਨੀ ਪੁਚਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ? ਸੋ ਜਦ ਤਕ ਤਸੀਂ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹੋਗੇ ਅਸੀਂ ਤੁਸੀਂ ਚਿੜ੍ਹੇ ਰਹਾਂਗੇ, ਤੇ ਮਰਣ ਦੇ ਪਿਛੇ, ਸਾਡੇ ਦੂਜੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ (ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਤਾਂ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾਤਾ (ਸੰਸਾਰਕ ਕਾਨੂੰਨ) ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਪਲੀਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਰਖੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਾਨੂੰਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ :—‘ਸਾਡਾ ਕਿਹਾ ਮੰਨ ਜਾਓ ਤੇ ਕ੍ਰਿਟੇ ਦੇ ਕਹੇ ਵਿਚ ਨਾ ਫਸੋ’।

ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਟੇ ਸੁਣਿਆ ਈ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਵਖਿਆਨ! ਮੈਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਇਹ ਵਖਿਆਨ ਸਪਸ਼ਟ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਰਸ੍ਰੁਤੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਵੀਣਾ ਵਾਂਗ ਇਹ ਝੁਣਕਾਰ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਝੁਣਕਾਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਾਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੋਂਦਾ। ਇਸ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚੋਂ ਨਯਾਯ ਤੇ ਧਰਮ ਪੁਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਗੂੰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਫਿੱਕੀਆਂ ਫਿੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਫਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਵੀ ਯਤਨ ਕਰ ਦੇਖੋ।

ਕ੍ਰਿਟੇ : ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੁਛ ਕਹਿਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੋ ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਹੋਣ ਦੇਵੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਇੰਝ ਹੀ ਹੈ।

ਫੀਡੋ (Phaedo) : ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ*

[ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਪੀਣ ਨਾਲ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਉਹਨੇ ਕਿਵੇਂ ਪੀਤਾ ? ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ? ਇਸਦਾ ਪਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਬੈਠਣ ਵੇਲੇ ਹੋਈਆਂ। ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਵਿਚ ਫੀਡੋ, ਇਸ਼ੀਕ੍ਰਟਸ, ਸ਼ਿਵੀ, ਸ਼ਿਮੀ, ਅਪੋਲੋ ਦੋਰਸ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਆਦਿਕ ਮੁਖੀ ਸਨ। (ਉਲਥਾਕਾਰ)]

ਇਸ਼ੀਕ੍ਰਟਸ : ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਫੀਡੋ ! ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਥੇ ਸੀ; ਜੇਲ੍ਹਖਾਨੇ ਵਿਚ ਆਪ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ?

ਫੀਡੋ : ਮੈਂ ਆਪ ਉਥੇ ਸੀ।

ਇਸ਼ੀਕ੍ਰਟਸ : ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਅੰਤਮ ਵਾਕ ਆਪਣੀ ਕੰਨੀ ਸੁਣੇ ਤੇ ਚਲਾਣੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਬੜਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਸੁਣਾਓ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਇਥੇ ਕੋਈ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਵੀ ਇਧਰ ਘਟ ਸੀ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਆਏ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇੰਨੀ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਤ ਪਈ ਸੀ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਇਸਤੋਂ ਵਧੀਕ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ।

* ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰਬਰ 949 ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ 20 ਸਤੰਬਰ 1936; ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰਬਰ 951, 5 ਨਵੰਬਰ 1936; ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰਬਰ 957, 5 ਮਾਰਚ 1937; ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰਬਰ 958, 25 ਮਾਰਚ 1937 ਨੂੰ 'ਸੁਕਰਾਤ : ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ' ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ। ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਨਾਲ ਮਿਲਾਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਾਬ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਫੀਡੋ (Phaedo) ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤਾਂਕਿ ਪਾਠਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੇ ਵੀ ਨੇੜੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ।

- ਫੀਡੋ : ਕੀ ਤੁਸਾਂ ਮੁਕਦਮੇ ਬਾਬਤ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ?
- ਇਸ਼ੀਕ੍ਰਟਸ : ਹਾਂ ਉਹਦੀ ਖਬਰ ਤਾਂ ਸੁਣੀ ਸੀ ਪਰ ਇੰਨੀ ਹੈਰਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਦਮਾ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਸੁਕਰਾਤ ਕਿਵੇਂ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ?
- ਫੀਡੋ : ਇਕ ਘਟਨਾ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲੇ ਜੇਹੜਾ ਜਹਾਜ਼ 'ਦੇਲੋਸ' ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਦੀ ਪੂਜਾ ਮੁਕਦਮੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੋਈ ਸੀ।
- ਇਸ਼ੀਕ੍ਰਟਸ : ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
- ਫੀਡੋ : ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ! ਸੁਣੋ, ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਥੀਸੀਯਸ ਸੱਤ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰੀਟ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਤ ਮੰਨੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਲੋਕ ਬਚ ਗਏ ਤਦ ਹਰ ਸਾਲ 'ਦੇਲੋਸ' ਦੇਵੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਭੇਜੀ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗੀ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਭੇਟਾ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਇਹ ਜਹਾਜ਼ ਦੇਵੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਉਦੋਂ ਤਕ ਕਿਸੇ ਜੀਵਧਾਰੀ ਦੀ ਹਤਯਾ ਏਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਡੰਡ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਦ ਉਹਦਾ ਘਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਹ ਜਹਾਜ਼ ਵਾਪਸ ਨਾ ਹੋ ਆਵੇ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਾਂ ਵਾਯੂ ਦੇ ਉਲਟ ਵੇਗੀ ਹੋਣ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਹੀ ਜਹਾਜ਼ ਰੁਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਟੁਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੇਹਰਾ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਉਤਸਵ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਰ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਮੁਕਦਮੇ ਤੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਿਹਰਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਚਿਰ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ (ਜੇਲ੍ਹਖਾਨੇ) ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ।
- ਇਸ਼ੀ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਕਥਾ ਹੀ ਸੁਣਾ ਦੇਵੋ। ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀ ਕੀ ਕਿਹਾ ? ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਕੌਣ ਕੌਣ ਸੀ ? ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਤਾ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਸਨ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਪਾਸ ਸੀ ? ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੋ।
- ਫੀਡੋ : ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਚਲਾਣਾ ਕੀਤਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਈ ਆਦਮੀ ਉਥੇ ਹੀ ਸਨ।
- ਇਸ਼ੀ : ਫਿਰ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਓ।
- ਫੀਡੋ : ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾਂ ! ਉਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਓਪਰੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕਿ

ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਮਹਰਮ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸੁਕਰਾਤ ਵਲੋਂ ਵੇਖਦਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਸਦਾ, ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿਤ ਤਕਦਾ ਸੀ। ਘਬਰਾਹਟ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨਾਮ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸੂਰਗੀ ਜੀਵੜੇ ਹਨ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਆਸਣ ਪਾਣ ਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ 'ਕਰੁਣਾ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਵਿਸਮਤਾ' ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਵੀ ਗਯਾਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਆਨੰਦ ਆਉਣ ਲਗਦਾ ਤਦ ਝੱਟ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਹੁਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਨੰਦ ਦੁਖ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਇਕ ਅੱਖ ਨਾਲ ਹੱਸਦੇ ਤੇ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਰੋਂਦੇ ਸੀ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਅਪੋਲੋ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰੋ ਰੋ ਤੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਅਦਭੁਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਦਸਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਿਆ ਸੀ ਤੇ ਘੜੀ ਘੜੀ ਬਾਲਕਾਂ ਵਾਂਗ ਰੁਦਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਵੀ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਿਉਂ ਤਿਉਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਰਖਿਆ ਸੀ।

- ਇਸ਼ੀ : ਉਥੇ ਕੌਣ ਕੌਣ ਸੀ ?
- ਫੀਡੋ : ਏਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਅਪੋਲੋ 'ਦੋਰਸ' ਕ੍ਰੋਟੋਵੇਲਸ, ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਕ੍ਰੋਟੋ, ਹਰਮੋ ਜੀਨਿਸ, ਇਮਪੀਡੀਨਸ, ਅਸੂਨੀ, ਅਸੂਨੀ ਅੰਤਸਥਾਨੀ ਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਦੇਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਤਸ਼ਯਾ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਸੀ ਸਨ ਪਲੈਟੋ ਸ਼ਾਇਦ ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਆ ਸੀ ਸਕਿਆ।
- ਇਸ਼ੀ : ਪ੍ਰਦੇਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਸੀ।
- ਫੀਡੋ : ਹਾਂ ਥੀਬੀ ਨਗਰੀ ਦਾ ਸਿਮੀ, ਸ਼ਿਵੀ, ਫਾਈਡੋਨਡਾ ਅਤੇ ਮਿਗਾਰਾ ਨਗਰ ਦੀ ਯੂਕਲੇਦਸ ਤੇ ਤਰਖਸਨ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।
- ਇਸ਼ੀ : ਅਰਸਤੀਪਸ ਤੇ ਕਿਲਜੋ ਬ੍ਰੋਟਸ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ?
- ਫੀਡੋ : ਨਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਆਗੀਨਾ ਵਿਚ ਸੀ।
- ਇਸ਼ੀ : ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਸੀ ?
- ਫੀਡੋ : ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ।
- ਇਸ਼ੀ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੋਈ ਉਹ ਸੁਣਾਓ।
- ਫੀਡੋ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤਕ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੁਕਦਮੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ

ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਸੀ। ਸੋ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਗਏ। ਪ੍ਰਾਤਹਕਾਲ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁਲ੍ਹਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਪੁਜ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਜਦ ਤਕ ਫਾਟਕ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਸੀ ਤਦੋਂ ਤਕ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹੇ ਖੜ੍ਹੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗੇ ਉਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਕੁਛ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਅੱਪੜ ਗਏ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੋਲੋਸ ਟੇਵਰ ਵਾਲਾ ਜਹਾਜ਼ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਰੋਜ਼ ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਬੰਦੀਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਪੁਜ ਗਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਚੌਕੀਦਾਰ ਸਾਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਪਾਸ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਆਪ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੋ, ਜਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਨਾ ਬੁਲਾਵੀਏ ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅੰਦਰ ਨਾ ਔਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਰਾਜ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਦੰਡ ਦੀ ਤਿਆਗੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀਆਂ ਹਥਕੜੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਜਨਥੀਪੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਜਨਥੀਪੀ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਲਾਕੇ ਰੋ ਪਈ ਤੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੀਵੀਆਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਰੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ 'ਲਓ ਸ਼੍ਰਾਮੀ ਜੀ! ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਵਾਰ ਮਿਲ ਲਓ' ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਵਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ 'ਕ੍ਰਿਟੋ'! 'ਇਸ ਨੂੰ ਘਰ ਪੁਚਾ ਦੇਵੋ' ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਇੰਨਾਂ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਦੇ ਕੁਛ ਸੇਵਕ ਉਹਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਗਏ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਰੋਂਦੀ ਤੇ ਛਾਤੀ ਪਿਟਦੀ ਗਈ, ਪਰੰਤੂ ਸੁਕਰਾਤ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਚੌਕੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸੱਜਾ ਪੈਰ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਦੇ ਉਪਰ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਪੈਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਮਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਸੁਖ ਵੀ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਅਦਭੁਤ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਵੇਖਿਆ ਜੇ ਇਹਦਾ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀ ਦੁਖ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਮੇਲ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਪਰ ਜੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਇਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਖਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਖਿਚਿਆ ਚਲਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਨੋ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਕ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਅਜੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਇਕ ਕਿੱਸਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਕਿ : ਇਕ ਵੇਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ (ਦੁੱਖ ਤੇ ਸੁਖ) ਨੂੰ ਆਪੋ ਵਿਚ

ਝਗੜਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਮੇਲ ਕਰਾਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੂਛਾਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤੀਆਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਇਕ ਜਾਏ, ਉਥੇ ਦੂਜਾ ਵੀ ਘਸੀਟਦਾ ਹੋਇਆ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਇਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਦੂਜਾ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰਾ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਬੱਧੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਦਰਦ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਦਰਦ ਪਿਛੋਂ ਹੁਣ ਆਰਾਮ ਸੁਖ ਮਲੂਮ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਿਵੀ ਨੇ ਰੋ ਕੇ ਕਿਹਾ : ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਤੁਸਾਂ ਚੰਗੀ ਸੁਣਾਈ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਕੁਛ ਆਦਮੀ ਪੁਛ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੁਹਾਡੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਬਤ ਤੇ ਪਰਸੋਂ ਇਮੀਨਸ ਨੇ ਵੀ ਮੈਥੋਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਆਯੂ ਭਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਤੇ ਹੁਣ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆਈ ਹੈ ਤਦ ਕਿਉਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ; ਸੋ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝੋ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਸ ਦੇਵੋ, ਮੈਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚੀ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦੇਣੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਪਿਛੇ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਗੱਲ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਇਕ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰ 'ਆਦੇਸ਼' ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਾਂ। ਮੈਂ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ 'ਦੈਵੀ ਨਾਦ' ਮੇਰੇ ਫਰਜ਼ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਤਤਪਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਮੈਂ ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਕੰਮ ਮੈਂ ਨਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਉਸੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ (ਫਲਸਫੇ) ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਨ ਮੋਹਣਾ ਸੰਗੀਤ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਆਯੂ ਇਸੇ ਵਿਗਯਾਨ ਵਿਚ ਬੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ 'ਦੋਲੇਸ' ਦੇਵੀ ਦੇ ਮਹੋਤਸਵ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਦ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਵਿਚ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਢਿਲ ਪੈ ਗਈ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ 'ਦੈਵ ਬਾਣੀ' ਕਵਿਤਾ ਬਣਾਣ ਲਈ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜੇ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਦ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਖੜਕਾ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ। ਸੋ, ਇਹ ਹੀ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਚਲੋ ਜੀ ਤੁਰਦੇ ਤੁਰਦੇ ਇਹ ਖੜਕਾ ਵੀ ਮੁਕਾ ਹੀ ਚਲੀਏ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਲੇਸ ਦੇਵੀ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਭਜਨ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹਿਤੋਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਜੇਹੜਾ ਕਿੱਸਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਉਸੇ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਜੇਹੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਯਾਦ ਆਇਆ ਉਸੇ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦਿਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ

ਕਵੀ ਨਿਰਾ ਅਸਲ ਹਾਲ ਪੁਰ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਕਲਪਣਾ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਲਪਣਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ? ਇਸੇ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਮੀਨਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਆਖਰੀ ਫਤਹਿ ਆਖਣ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ “ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਆ ਜਾਏ। ਏਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਜ ਹੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰਾਂਗਾ।”

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਸ਼ਿਮੀ ਬੋਲਿਆ ਵਾਹ ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ! ਕਹੀ ਸ੍ਵਾਦਲੀ ਸਲਾਹ ਇਮੀਨਸ ਨੂੰ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ। ਖੂਬ ਜਾਣ ਲਓ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਇਸ ਸਲਾਹ ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਉਹਦੀ ਵਾਹ ਲਗੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਹੀ ਨਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿਉਂਕਿ ਇਮੀਨਸ ਗਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮੌਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖੇਗਾ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਆਤਮ ਹਤਿਆ ਕਰ ਲਏ, ਆਤਮ ਹਤਿਆ ਪਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਸੱਜੀ ਲੱਤ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਤੋਂ ਲਾਹ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਖੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਬਿਤਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਿਵੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਸੁਕਰਾਤ, ਜੇ ਕਦੀ ਗਿਆਨੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਆਤਮ ਹਤਿਆ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਾਪ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਵਾਹ ਭਾਈ ਸ਼ਿਵੀ ! ਤੂੰ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਦੋਨੋਂ ਫਿਲੋਲਾ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਉਹਦੀ ਮੀਮਾਂਸਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ ਜੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਯੁਕਤੀ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਾਂ ਜੋ ਕੁਛ ਵਡੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਹ ਦਸਾਂਗਾ। ਜਦ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਲ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਖਰ ਸੰਧਿਆ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਚੰਗਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕੇਹੜਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਛਾ ਭਰਾਤਾ ਸੁਕਰਾਤ ਉਹ ਲੋਕ ਜੇਹੜੇ ਆਤਮ ਹਤਿਆ ਨੂੰ ਪਾਪ ਦਸਦੇ ਹਨ ਉਹ ਕੇਹੜੀ ਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਥੀਬੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸੀ ਤਦੋਂ ‘ਫਿਲੋਲਾ’ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਤਮ ਹਤਿਆ

- ਪਾਪ ਹੈ, ਹੋਰ ਵੀ ਕਈਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕਿਉਂ ਪਾਪ ਹੈ ? ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਸਿਧ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਦਸੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਸਹੀ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਓ ਕਿ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਜ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਯੁਕਤੀ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਵੇਗੀ ਪਰ ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਨਾ ਹੋਣਾ ਕਿ ਇਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸਾਰੇ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲੇ ਤੇ ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਰਨਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਹੈਰਾਨ ਨਾ ਹੋਵੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਉਪਕਾਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਇਹ ਉਪਕਾਰ ਕਰ ਦੇਵੇ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ‘ਵਾਹ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਕਹੀ ਜੇ’ ਇਹ ਗੱਲ ਹਸਦੇ ਹੋਏ ਆਖੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਖੂਬ ! ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਮਲੂਮ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਯੁਕਤੀ ਵੀ ਸੁਣ ਲਓ। ਇਹ ਯੁਕਤੀ ਉਸੇ ਗੁਪਤ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ “ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪ ਛੁਟਕਾਰਾ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਨਸ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ।” ਇਸ ਯੁਕਤੀ ਦਾ ਮਰਮ ਬੜਾ ਗੰਭੀਰ ਹੈ ਤੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇੰਨਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਡੇ ਰਖਯਕ ਹਨ, ਵਡੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਹਾਂ। ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਸੰਪਤੀ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲਏ, ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੋਗੇ ? ਜੇ ਉਹਨੂੰ ਡੰਡ ਦੇਣਾ ਤੁਹਾਡੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਡੰਡ ਨਹੀਂ ਦੇਵੋਗੇ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਵਾਂਗੇ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਸੋ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ (ਜੇਹੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ) ਤਦੋਂ ਤਕ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਵੇ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਦਾਰਸ਼ਨਕ ਗਿਆਨੀ ਮਰਨ ਦੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਗੌਰਖਧੰਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਪ੍ਰਜਾ ਹਾਂ, ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਦ ਮਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਿਉਂ ਰਖੀ

ਜਾਏ ? ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਲਕ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਖਾਯਤ ਰਹਿ ਸਕੇ, ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਉਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਅੱਛੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਛੱਡਕੇ ਗਿਆਨੀ ਮਰ ਜਾਣ ਦੀ ਕਿਉਂ ਇਛਿਆ ਕਰੇਗਾ ? ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਆਪਣੀ ਰਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸਮਝਦੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਖਿਆ ਤੋਂ ਛੁਟਣਾ ਚਾਹੇ (ਮਰਨਾ ਚਾਹੇ) ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਮੂਰਖ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਮੂਰਖ ਇਕ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਹਨ ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਮਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖੇ ਕਿਵੇਂ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ ਦੀ ਇਹ ਯੁਕਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਵੇਖਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ਼ਿਵੀ ਬੜਾ ਪੱਕਾ ਤਰਕਵਾਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਜੇਹੜੇ ਐਰੇ-ਗੈਰੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ਭਾਈ ਸੁਕਰਾਤ ਮੈਂ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਿਵੀ ਨੇ ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਹੈ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਜ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਆਦਮੀ ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਛੱਡੇਗਾ ? ਹੋਰ ਇਕ ਗੱਲ ਵੀ ਹੈ, ਸ਼ਿਵੀ ਦਾ ਇਹ ਮੋਹਣਾ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਹ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੀ ਰਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪ ਹੁਣੇ ਸੁਕਾਰ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹੋ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ, ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਂਦੇ ਹੋ ਤੇ ਅਦਾਲਤ ਵਾਂਗ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਜੁਰਮ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸਫਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੱਛਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਫਾਈ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਜੁਰਮ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਜੁਰਮ ਦੀ ਸਫਾਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕਾਂ।

ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਸ਼ਿਮੀ ਤੇ ਸ਼ਿਵੀ ! ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਬੁਰੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਛ ਦੁਖ ਕਰਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਧਰਮਾਤਮਾ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਰਹਾਂਗਾ।

ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਅਨੁਮਾਨ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਯਕੀਨ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵਾਸਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ, ਜਿਹੜੇ

ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ਤੇ ਚੰਗੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮਰਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ 'ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਇਕ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਇਹ ਜੀਵਨ ਸੱਤ ਪੁਰਖਾਂ ਲਈ ਸੁਖਦਾਈ ਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ।'

- ਸ਼ਿਮੀ : ਹਛਾ ਸੁਕਰਾਤ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਤਕ ਰੱਖੋਗੇ ਜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਾਓਗੇ? ਕੀ ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਰਨ-ਜੀਵਨ ਤੇ ਪਾਪ-ਪੁੰਨ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਭਲਿਆਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਕ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾਉ ਵੀ ਕਰ ਸਕੋਗੇ। ਦੂਜਾ ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਆ ਜਾਏਗਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਮੈਂ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਟੋ ਕੁਛ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਲਵਾਂ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਹੋਰ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਹੁ ਪਿਲਾਣ ਲਈ ਨੀਯਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਉਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਵੋ ਕਿ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਰਮੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਗਰਮੀ ਵਿਹੁ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਚੜ੍ਹਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ। ਜਿਸਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਵਿਹੁ ਪੀਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੋ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਹੋਣ ਦੇਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਣ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰੱਖੇ।
- ਕ੍ਰਿਟੋ : ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਹੀ ਉਤਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਆਦਮੀ ਘੜੀ ਘੜੀ ਜਿੱਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਪਈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਦੇਵੋ, ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਜਾਓ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣੋ, ਹਾਂ ਐਸ ਵੇਲੇ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਆਇਕਾਰੀ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਬੈਠੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਮਰਨ ਦੇ ਦੂਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਚਾਓ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਕੱਟੀ ਹੈ, ਮਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਨੰਦ ਮਨਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਇਹ ਆਸ਼ਾ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਉੱਤਮ ਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ! ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਲੋਕ ਜੇਹੜੇ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵਨ-ਮਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ

ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਜੇ ਕਦੀ ਮੇਰੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਦ ਸੋਚੋ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਆਯੂ ਭਰ ਮੌਤ ਦੇ ਸਵਾਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਦ ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਏ ਤਦ ਕੀ ਉਹ ਹੀ ਆਦਮੀ ਘਬਰਾ ਉੱਠੇਗਾ ?

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਹੱਸ ਪਿਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹਾਸਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਮੌਕਾ ਹੱਸਣ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕਦੀ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲੈਂਦੇ ਤਦ ਉਹ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਗਿਆਨੀਆਂ ਬਾਬਤ ਜੋ ਕੁਛ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰੇਗਾ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਇਹ ਵੀ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢ ਲੈਣ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਗਲਤ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਵਿਚ ਗਲਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਹ ਲੋਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਤਾਤਪਰਯ ਕੀ ਹੈ... ? ਤੇ ਉਹਦੇ ਯੋਗ ਕੇਹੜੀ ਮੌਤ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਉਹ ਇਸ ਮੌਤ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਹੈ, ਹੱਛਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਛੱਡ ਦੇਵੋ, ਆਓ ਅਸੀਂ ਜਿਹਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਸਮਝੀਏ ਗੱਲ ਕਰੀਏ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਨਾ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦਾ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਅੱਡ ਹੋ ਜਾਣਾ ਮੌਤ ਹੈ ? ਸਰੀਰ ਅਲਗ ਤੇ ਆਤਮਾ ਅਲਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮੌਤ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਇਸੇ ਦਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਤਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹੁਣ ਜੋ ਕੁਛ ਮੈਂ ਪੁੱਛਾਂ ਉਹਦਾ ਉਤਰ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਦੇਣਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਅਸਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕੋ। ਹਾਂ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਲ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਖਾਣ, ਨੀਂਦ, ਮੈਥੁਨ, ਭੋਗ ਵਿਲਾਸ, ਇਤਿਆਦਿਕ ਵਲ ਬਹੁਤਾ ਖਯਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਕਦੇ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਕੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਮਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਸੁਗੰਧਿਤ ਤੇ ਪੁਸ਼ਟੀਕਾਰਕ ਭੋਜਨ ਸੁੰਦਰ ਭੜਕੀਲੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ ਜਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਨੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸ਼ੰਗਾਰ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ

ਵੇਖਦੇ ਹਨ ? ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤਦ ਤਾਂ ਉਹ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਓਹ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਕਿਉਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਰਾਏ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਅਸਲੀ ਗਿਆਨੀ ਹੈ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰੇਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਗਏ ਹੋ ਕਿ ਇਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਫਲਸਫੇ ਗਿਆਨੀ ਦੇ ਬਹੁਤਾ ਧਯਾਨ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਯ ਇਹ ਜੜ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ ਗਿਆਨੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਅਡ ਸਮਝ ਕੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਲਖਸ਼ ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਹੋਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਗਿਆਨੀ ਆਦਮੀ, ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਜੜ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਅਲਗ ਮੰਨ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਦੁਨੀਆਦਾਰਾਂ ਵਲ ਚਲੋ। ਜਦ ਦੁਨੀਆਦਾਰ ਕਿਸੇ ਅਜਹੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਅਡ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਆਖਦੇ ਕਿ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਜੀਉਣਾ ਮਰਨ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਉਹ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ, ਮੁਰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣੋ। ਜੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਏਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣਨਾ ਤੇ ਵੇਖਣਾ; ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਕੰਨ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਕੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਤਯ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਕੰਨ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਠੀਕ ਠੀਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਂਦੀਆਂ ? ਜਦ ਇਹਨਾਂ ਦੋ ਪਰਧਾਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਇਹਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ? ਕਿਉਂ ਕੰਨਾਂ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ ਉਤਨਾ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਫਿਰ ਆਤਮਾ 'ਸਤਯ' ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਦੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਇਹ

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਦਮੀ ਮੌਜਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਫਾਹੀ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ।

- ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਤੇ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜੋ ਨਯਾਯ* ਅਨਕੂਲ ਹੈ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਤਯ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੋਰ ਵੀ ਇਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਖੂਬ ਹਫੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਦਲੀਲ ਅਤੇ ਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਉਸਨੂੰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਾ ਨਾ ਸਤਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ! ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਛੱਡ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੋ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਤਦੋਂ ਤਕ ਉਸਦੀ ਮਨੋਕਾਮਨਾ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਓ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਨਿਯਾਯ ਅਰਥਾਤ ਯੁਕਤੀ ਵਿਦਯਾ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਸਤਯਾ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੇਕੀ ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਸਤਯਾ ਹਨ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਤਯਾ ਨੂੰ ਕਦੇ ਅਸਾਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ, ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਵਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੈ ? ਇਥੇ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਸਾਰੀਆਂ 'ਸੱਤਿਆਂ' ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਣ, ਸ੍ਵਾਸਥ (ਅਰੋਗਤਾ) ਜਾਂ ਸ਼ਕਤੀ ਆਦਿ। ਸਾਰ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਸੱਤਾ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਸਾਰ ਜਾਂ ਨਚੋੜ ਤੋਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ? ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਲੀ ਬੁੱਧੀ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ। ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਜਾਂਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।

* ਯੁਕਤੀ ਵਿਦਯਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਆਦਮੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਖਕੇ, ਕੇਵਲ ਮਨ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰੇਗਾ ਉਹ ਹੀ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਬਤ ਸਾਫ ਸਾਫ ਜਾਣ ਸਕੇਗਾ (ਮਨ ਤੋਂ ਇਥੇ ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਬੁੱਧੀ ਹੈ); ਕਿਸੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਰਖਣਾ ਪਏਗਾ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਸਬੰਧੀ ਜੜ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਧਿਆਨ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਅਗਯਾਨਤਾ ਦਾ ਪਰਦਾ ਉਸ ਤੇ ਪਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥ, ਸੱਤਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸੋ ਜੇ ਕਦੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਾਖਯਾਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਂਜ ਨਹੀਂ।

ਸ਼ਿਸ਼ੀ : ਤੁਸਾਂ ਸੋਹਣੀ ਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਾਈ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਗਿਆਨੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਨਯਾਯ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਤਰਕ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਪਿਛੇ ਟੁਰਕੇ, ਸੁਖ ਪੂਰਬਕ ਆਪਣੇ ਉਸ ਪੜਾਓ ਦਾ ਮਾਰਗ ਬੜਾ ਸੂਖਮ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਦ ਤਕ ਇਹ ਸਥੂਲ ਆਪਣਾ ਅੜੰਗਾ ਲਾਈ ਰਖੇਗਾ ਤਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਸਤ ਗਿਆਨ (ਅਥਵਾ ਅਨੰਤ ਬ੍ਰਹਮ) ਪਾਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦੇ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਅਵਸ਼ਯਕ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੇ ਕਦੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਗ ਜਾਂ ਪੀੜਾ ਹੋਈ ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਅਧਿਭੌਤਕ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਅਧਿਦੈਵਕ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਰਾਤ-ਦਿਨ ਰੋਗ, ਸ਼ੋਕ ਤੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਇੱਛਾ ਤੇ ਵਾਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ ਤਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਥਪੇੜਾਂ ਵਿਚ ਸੁੜਕੇ ਵਯਾਕਲ ਕੀਤੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਸਿਆਂ ਤੇ ਭੈ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਭੁਲੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਸੋ ਇੰਨੇ ਬਖੇੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਸਤਯ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਸਤਯ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਲੜਾਈਆਂ ਝਗੜੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੜਾਈਆਂ-ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਪੈਸਾ ਤੇ ਪੈਸੇ ਬਿਨਾਂ ਪੇਟ ਭਰਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੁੰਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਹੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਬਤੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਦਾ ਅਵਿਕਾਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕਦੀ ਸੰਯੋਗਵਸ ਖਿਚ ਖਿਚ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਠਿਕਾਣੇ ਆਂਦਾ ਤੇ ਕੁਛ ਚਿਰ

ਵਾਸਤੇ ਸਤਯ ਗਿਆਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਾਰਤਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਹਰ ਕਦਮ ਤੇ ਇਹ ਹੀ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਵਿਘਨ ਪਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਇਹ ਸੰਖਯਾ ਸੁਖੈਨਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਖ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਵਲ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗੇ ਤਦੋਂ ਤਕ ਸ਼ੁੱਧ ਗਿਆਨ ਦਾ ਘਰ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ, ਅਪਨੇ ਆਪ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ, ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਤਮਾ, ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਹੀ ਆਤਮਸਥ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਦੋਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਤਯ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਾਂਗੇ; ਜਿਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਤੀਬਰ ਲਾਲਸਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਓਦੋਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅੜੰਗਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਰਹੇਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੇਹੜਾ ਇਸ ਮਾਰਗ ਦਾ ਭਾਰੀ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਸੀ, ਇਹ ਗੱਲ ਉਪਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਸਦੀਵੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਤਾਂ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਤਯ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਦੇ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹੀ ਇਕ ਅਵਸਰ ਹੱਥ ਆਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਆਤਮਾ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਉਂਦੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਤਦੇ ਛੂ ਸਕਾਂਗੇ, ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਖਾਂਗੇ, ਸਵਾਏ ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹਦੀ ਪਾਲਣਾ ਪੋਖਣਾ ਕਰਨ ਦੇ। ਪਰ ਉਂਵ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਦਾਗ ਤੋਂ ਬੇਦਾਗ ਰਹਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਨਸਦੇ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਸ਼ਕਲੰਕ ਰਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਬਤੀਤ ਕਰੀਏ, ਜਦ ਤਕ ਆਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਛੁਡਾਕੇ ਆਤਮਸਥ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਫਿਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ ਆਤਮਾ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰਾਂਗੇ ਤਦ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾਵਾਂਗੇ ਜਿਥੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਮ ਤਤ੍ਵ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਗਿਆਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਪਵਿੱਤ੍ਰ ਤਤ੍ਵ ਕਦੇ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਤਤ੍ਵ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਮੇਰੇ ਭਰਾਤਾ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ, ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅਕਾਂਖਯਾ ਅਜਿਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ

ਮੈਂ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਕ ਵੱਡੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਅੰਤਮ ਪੜਾਅ ਬੜੇ ਸੁਖ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੈਂ ਇਥੇ ਆਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜੇ ਕਦੀ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਗਿਆਨ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੋ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਜਿਸਦਾ ਮਨ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਉਹ ਮੌਤ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮਨ ਜਾਂ ਚਿਤ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ? ਇਹ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਹੀ ਗਏ ਹੋਵੋਗੇ, ਚਿਤ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਕੋਈ ਵਿਲਖਣ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ। ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਅਡ ਸਮਝ ਕੇ ਤੇ ਸਦੀਵ ਇਹ ਹੀ ਭਾਵਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਯੂ ਬਿਤੀਤ ਕਰਨਾ, ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਇਹ ਹੈ ਆਤਮਸਥ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਇਸੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਚਿਤ ਸ਼ੁੱਧੀ' ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਸ਼ੁਧੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਲੋਕ ਵਿਚ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕੀਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਤੇ ਮੌਤ ਵੀ ਕੋਈ ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ, ਆਤਮਾ ਦੇ ਜੜ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਛੁਟ ਜਾਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਮੌਤ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸੱਚੇ ਆਦਮੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪੜ੍ਹਨਾ-ਲਿਖਣਾ ਅਧਯਨ ਸਾਰਾ ਇਸੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਛੁਡਾਣ (ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ) ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਤੁਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜਦ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੌਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਮੌਤ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਗਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਦ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਕੀ ਉਸ ਤੋਂ ਜੀ ਚੁਰਾਉਣਾ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ? ਕੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰੇ ਤੇ ਜਦ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆ ਜਾਏ ਤਦ ਉਹ ਡਰੇਗਾ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਕਦੇ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਭਰਾਤਾ ਜੀ ! ਅਸਲ ਵਿਚ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਗਿਆਨੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮੌਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘਟ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਲਓ ਹੁਣ ਇਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵੇਖੋ। ਗਿਆਨੀ ਆਦਮੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ,

ਆਤਮਾ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਦ ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਜਦ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸੁਖ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਵੇ ਤਦ ਉਹ ਰੋਣ ਬੈਠ ਜਾਣਗੇ ? ਇਸ ਤਾਂ ਸ਼ਤਰੂ ਰੂਪ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦੂਜੇ ਜਿਸ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਅਸਲ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜਾਂ ਆਨੰਦ ਦਾ ? ਵੇਖੋ ਕਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁੱਤਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲ ਪਵਾਂਗੇ, ਪਰ ਜਿਸਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਉਹ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਸ਼ੋਕ ਕਰੇਗਾ ? ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸਮਾਏਗਾ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਇਮੀਨਸ ਸੱਚਾ ਗਿਆਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮਰਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨੱਸਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕੇਹੜੀ ਹੈ ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਰੋਂਦੇ-ਧੋਂਦੇ ਸਿਰ ਖੋਂਹਦੇ ਤੇ ਪਿਟਦੇ ਵੇਖਦੇ ਹੋ, ਉਸਨੂੰ ਤਤ-ਵਸਤੂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਤੁਹਾਡਾ ਆਖਣਾ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸੱਚਾ ਸਾਹਸ ਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਕਿ ਸੰਯਮ ਬਾਬਤ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ? ਸੰਯਮ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਹੀ ਗਏ ਹੋਵੋਗੇ । ਉਹ ਵੀ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਕੁ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਲੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਵੀ, ਕੀ ਉਹ ਹੀ ਲੋਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਜੇਹੜੇ ਗਿਆਨ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਇਹ ਹੀ ਲੋਕ ਸੱਚੇ ਸੰਯਮੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਸ ਤੇ ਸੰਯਮ ਬਾਬਤ ਜਦ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵੇਖੋਗੇ ਤਦ ਬੜੀ ਹੀ ਅਦਭੁਤ ਹਾਲਤ ਵੇਖੋਗੇ ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਉਹ ਕਿਵੇਂ ?

- ਸੁਕਰਾਤ : ਉਹ ਵੀ ਦਸਦਾ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕੀਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਸੀਬਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਸਮਝਦੇ ਹਨ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬਹਾਦਰ ਆਦਮੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਕੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੁਸੀਬਤ ਨੂੰ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਾ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨੀ ਲੋਕ ਹੀ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਸੱਚੇ ਸਾਹਸੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮਨ ਵਿਚ ਆਖ ਰਹੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਸੋਚਨੀਯ ਗੱਲ ਹੈ। ਕੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਭੈ ਜਾਂ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਬਹਾਦਰ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਸੰਸਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਮਾਮੂਲੀ ਸੰਯਮੀ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਦਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਯਮ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਕੀ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸੰਯਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਰੋਧੀ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਪਰ ਜੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਵੇਖੋਗੇ ਤਦ ਇਹ ਹੀ ਨਿਤਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੜ੍ਹਤਾ ਪੂਰਨ ਸੰਯਮ ਦੀ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੁਖ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। 'ਇਹ ਸੁਖ ਨਾ ਚਲਾ ਜਾਏ' ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸੁਖਾਂ ਤੋਂ ਸੰਯਮ ਰਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਸੁਖ ਦਾ ਭੂਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸੁਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਰੰਗੀਲਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਣ ਲਈ ਸੁਮਪਣਾ ਕਰੇ ਧਨ ਜੋੜੇ ਜਾਂ ਭੋਗ ਬਿਲਾਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਣ ਲਈ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰੇ। ਅਸੰਯਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਵਸ 'ਚ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹਨ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਇੰਦ੍ਰੀ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹਦਾ ਸੰਯਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਸੰਯਮ ਨਹੀਂ, ਅਸੰਯਮ ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਅਸੰਯਮ ਦਵਾਰਾ ਸੰਯਮੀ ਬਣੇ ਬੈਠੇ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਸ਼ਾਇਦ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਧਰਮ ਕੋਈ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈਣਾ। ਪੀੜਾ ਦੇਕੇ ਪੀੜਾ ਖਰੀਦਣਾ, ਭੈ ਦੇ ਕੇ ਭੈ ਲੈਣਾ, ਅਥਵਾ ਸਿੱਕਿਆ ਵਾਂਗ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸਿੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਬਹੁਤਾ ਲੈਣਾ। ਧਰਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੀਦ

ਤੇ ਵਿਕਰੀ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਧਰਮ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਤਾਂ ਇਕੋ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਕਾ 'ਗਿਆਨ' ਹੈ। ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਹੀ ਦੁਆਰਾ ਧਰਮ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਾਹਸ, ਸੰਯਮ ਅਤੇ ਨਯਾਯ ਅਸਲੀ ਮਾਲ ਹੈ ਜੋ ਖਰੀਦਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜੇ ਫਿਰ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਭੈ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਨੋਬਿਤੀਆਂ ਰਹਿਣ ਜਾਂ ਨਾ ਰਹਿਣ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਧਰਮ ਖੁਸ਼ੀ ਦਵਾਰਾ ਖਰੀਦਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਜਾਂ ਡਰ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ) ਉਹ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਧਰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਉਹ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਨਹੀਂ, ਧਰਮ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਅਰੋਗਤਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਸਚਾਈ ਹੈ। ਸੱਚਾ ਧਰਮ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਯਮ, ਨਯਾਯ, ਵਿਵੇਕ, ਸਾਹਸ ਤੇ ਸਬ ਤੋਂ ਉਪਰ ਗਿਆਨ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਜੇਹੜੀ ਕਥਾ ਕਹਿ ਗਏ ਹਨ ਉਹਦਾ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਮਤਲਬ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇਹੜੇ ਬਿਨਾ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ ਪਛਾਣੇ ਜਾਂ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾਣਗੇ, ਉਹ ਲਹੂ ਤੇ ਪੀਪ ਭਰੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾਣਗੇ ਤੇ ਜੇਹੜੇ ਗਿਆਨ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਕੇ ਜਾਣਗੇ ਉਹ ਸੂਰਗ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਓਹਾਰ ਕਰਨਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਖਾਵੇ ਵਾਸਤੇ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਮਾਲਾ ਫੇਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬਥੇਰੇ ਹਨ ਪਰ ਸਚੇ ਭਗਤ ਬੜੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਸਚੇ ਭਗਤ ਗਿਆਨੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿਤੀ।

‘ਮੇਰਾ ਇਹ ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮੈਂ ਠੀਕ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਨਹੀਂ’ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਈ ਤਾਂ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ ਦੇਰ ਨੂੰ ਲਗ ਜਾਏਗਾ, ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਲੋਕ ਪਿਆਨਾ ਕਰਾਂਗਾ।

ਮੇਰੇ ਭਰਾਤਾ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ! ਆਪਣੀ ਸਫਾਈ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਹਿ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਥੇ ਤਕ ਹੋ ਸਕਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡ ਕੇ ਜਾਣ ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਾ ਘਬਰਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਨਾਲੋਂ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੇ ਮਾਲਕ ਤੇ ਦੋਸਤ ਮਿਲਣਗੇ। ਭਾਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਜੇਹੜਾ ਸਚਾਈ ਦਾ

ਬਿਆਨ ਦਿਤਾ ਸੀ ਜੇ ਉਸ ਨਾਲੋਂ, ਮੇਰਾ ਹੁਣ ਦਾ ਬਿਆਨ ਵਧੀਕ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਬਕ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਧੰਨ ਭਾਗ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੁਕਰਾਤ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਚੁਕਿਆ ਤਦ ਸ਼ਿਵੀ ਬੋਲਿਆ! ਹਾਂ ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਕਥਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਾਬਤ ਜੇ ਕੁਛ ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਬਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸੰਦੇਹ ਹੈ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਆਤਮਾ ਨੇ ਸਰੀਰ ਛਡਿਆ ਬਸ ਸਭ ਕੁਛ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਵੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਪੂੰਝੇ ਵਾਂਗ ਆਤਮਾ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ, ਕੁਛ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਪੰਜੇ ਭੂਤ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਭੂਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ। ਹਵਾ ਰੂਪੀ ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਣ ਵੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ, ਫਿਰ ਕੌਣ ਸੂਰਗ ਭੋਗੇਗਾ ਤੇ ਕਿਸਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ? ਇਹ ਭੈ ਜਾਂ ਆਸ਼ਾ ਤਦ ਸਚ ਮੰਨੀਏ ਜੇ ਮਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਆਤਮਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਮਿਲੇ, ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਕਰਨੀ ਵੀ ਵਿੰਗੀ ਖੀਰ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਆਤਮਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵਕ ਗਿਆਨ ਤੇ ਬਲ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਭਰਾਤਾ ਸ਼ਿਵੀ! ਤਦ ਕੀ ਹੁਣ ਇਸ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਵੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ ਪਰ ਜੇ ਆਪ ਉਤਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝੋ ਤਦ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਉਤਰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਉਚਿਤ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਮਝਾਂਗਾ? ਕੀ ਹੁਣ ਤਕ ਜਿੰਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਕੋਈ ਬਕਵਾਦ ਸਨ? ਕੋਈ ਡੰਡ ਜਾਂ ਮਰਾਸੀ ਭਾਵੇਂ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਆਖ ਦੇਵੇ, ਸਮਝਦਾਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਆਖੇਗਾ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਓ ਇਸ ਵਿਸ਼ਯ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਕਰਾਤ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਆਤਮਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਆਓ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਇਹ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਕ ਖਿਆਲ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਲੋਕ ਨੂੰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਹੀ ਆਤਮਾ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਜੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਮੁਰਦੇ ਤੋਂ ਜੀਉਂਦੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਨਾ ਮਰੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਜੀਉਂਦਾ ਵੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਵੇ? ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਚ ਹੈ ਕਿ ਮੁਰਦੇ ਤੋਂ ਜੀਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ

ਤਾਂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਆਣ ਕੇ ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੌਣ ਆ ਕੇ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ? ਜੇ ਕਦੀ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਿਧ ਕਰ ਸਕੀਏ ਕਿ ਜੀਉਂਦੇ, ਮੁਰਦੇ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜੀਵਨ, ਮਰਨ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦਾ ਸਾਫ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਤਾਂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਦੇ ਜਾਣ ਬਾਬਤ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਹਾਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਚੰਗਾ ਹੁਣ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪਸ਼ੂ, ਪੰਥੀ, ਕ੍ਰਿਮ, ਪਤੰਗ, ਬੂਟੇ, ਘਾਹ, ਤ੍ਰਿਣ ਸਾਰਿਆਂ ਤੇ ਘਟਾ ਕੇ ਵੇਖੀਏ। ਜਿਹੜੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਾਰਿਆਂ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਲਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਗਲ ਹੋਰ ਵੀ ਛੇਤੀ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਪਦਾਰਥ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਉਲਟੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਲਟੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ? ਉਹ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਸੁਣੋ ! ਜਿਹਾ ਕਿ ਉੱਤਮ-ਨੀਚ, ਨਯਾਯ ਅਨਿਯਾਯ, ਚੰਗਾ-ਮੰਦਾ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਣ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਜਿਹਾ ਕਿ ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਵਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਹੀ ਵਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ? ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਕੀ ਸੀ ਫਿਰ ਵਡੀ ਹੋ ਗਈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਛੋਟੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਵਡੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਛੋਟੀ ਹੋ ਗਈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਬਲ ਤੋਂ ਸਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਬਲ ਤੋਂ ਨਿਰਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੁਸਤ ਤੋਂ ਚੁਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੁਸਤ ਤੋਂ ਸੁਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਮ ਤੋਂ ਮਧਮ ਤੇ ਨਯਾਯ ਤੋਂ ਅਨਯਾਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਜਨਮਦੀ ਹੈ ?

ਅਥਵਾ ਉਹਦਾ ਅੰਕੁਰ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ? ਭਲੇ ਤੋਂ ਬੁਰਾ ਤੇ ਬੁਰੇ ਤੋਂ ਭਲਾ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ? ਵਡੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ, ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਵਡਾ, ਜਦ ਇਕ ਘਟਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਦੂਜਾ ਉਹਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਵਧਣ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਇਹ ਹੀ ਚਕਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਚਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਵਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਰਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਠੰਢੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਦੀ ਤੋਂ ਗਰਮੀ ਤੇ ਗਰਮੀ ਤੋਂ ਸਰਦੀ, ਕੀ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਦਿਨ ਇਹ ਹੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ ? ਤਦ ਬੀ ਸਾਨੂੰ ਨਿਸਚਤ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਪਦਾਰਥ ਆਪਣੀ ਉਲਟੀ ਤਰਫੋਂ ਹੀ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ? ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਣ ਤੋਂ ਹੀ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਕੀ ਇਹ ਅਨੰਤ ਚਕਰ ਸਦਾ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਚਲ ਰਿਹਾ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਚਲਿਆ ਤਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜਿਵੇਂ ਜਾਗਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੌਣਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਉਹ ਕੀ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੌਤ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਠੀਕ ਜੇ ਮਰਨ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੋਨੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ ਤਾਂ ਦੋਨੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਮਰਨ ਇਹ ਦੋ ਪਦਾਰਥ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋ ਉਤਪਤੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜੀਵਨਾ-ਮਰਨਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮਰਨਾ ਤੇ ਜੀਵਣਾ। ਅਥਵਾ ਮਰਨਾ ਤੇ ਜਨਮਨਾ ਤੇ ਜਨਮਨਾ ਤਾ ਮਰਨਾ, ਕਿਉਂ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਨਿੰਦਾ ਜਾਗਣ ਦਾ ਉਲਟ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਨਿੰਦਾ ਹੀ ਤੋਂ ਜਾਗਣ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜਾਗਣ ਤੋਂ ਨੀਂਦਰ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨੀਂਦਰ ਤੋਂ ਜਾਗਣ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ, ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਜਾਗਣ ਤੋਂ ਨੀਂਦਰ ਜੰਮਦੀ ਹੈ, ਕੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਜੀਵਨ ਤੇ ਮਰਨ ਬਾਬਤ ਸੋਚੋ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਹਨ। ਕੀ ਮੌਤ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਅਤੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਵਿਚਾਰੋ ਜੀਉਂਦੇ ਤੋਂ ਕੀ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? (ਭਾਵ ਜੀਉਂਦੇ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀ ਹੈ ?)
- ਸ਼ਿਵੀ : ਮੁਰਦਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਅਤੇ ਮੁਰਦੇ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਜੀਉਂਦਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਇਹ ਗਲ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਜੀਉਂਦੇ ਆਦਮੀ ਤੇ ਜੀਉਂਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੁਰਦੇ ਤੋਂ ਜਨਮਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ !
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਸੀ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਅਜੇ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਮੌਤ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੁਰਦੇ ਤੋਂ ਜੀਵ ਦੇ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭਾ (ਸ਼ੱਕ) ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਪਰ ਇਸ ਗਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ੁਭਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮਰੇਗਾ, ਕੀ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਜਦ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਉਲਟਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਇਕ ਵਿਰੋਧੀ ਅਵਸਥਾ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਉਲਟੇ ਖਿਆਲ ਕਿਉਂ ? ਕੀ ਮੌਤ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਅਵਸਥਾ ਕੋਈ ਆਉਂਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ? ਇਸੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਫਲ ਨਹੀਂ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਉਹ ਕੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਜੇ ਕੁਛ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਹੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੋਇਆ ਹੋਇਆ ਜਨਮਿਆ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਇਹ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਅਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਤ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਜੀਉਂਦੇ, ਮੁਰਦੇ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੁਰਦੇ, ਜੀਉਂਦੇ ਤੋਂ, ਇਹ ਗਲ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਸਿਧ ਹੈ। ਹਛਾ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਹ ਗਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੰਨ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਸਾਡੀ ਪਹਿਲੀ ਗਲ ਸਿਧ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਸਾਡੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤੂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਆਤਮਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਤੇ ਅਵਸਯ ਸੀ, ਜਿਥੋਂ ਆ ਕੇ ਉਹ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਇਹ ਤਾਂ ਸਿੱਧ ਹੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਇਸ ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੀਅਮੇਖ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਕ ਗਲ ਹੋਰ ਸੁਣੋ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਚਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰਦਾ ਨਾ ਰਹਿਕੇ, ਸਿੱਧਾ ਇਕੋ ਹੀ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਉਲਟ ਫੇਰ ਨਾ ਚਲਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਹੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਉਦਾਹਰਣ ਲਓ, ਜੇ ਕਦੀ ਇਕ ਵਿਰੋਧੀ ਅਵਸਥਾ ਨਿੰਦਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹਦੀ ਦੂਜੀ ਵਿਰੋਧੀ ਅਵਸਥਾ 'ਜਾਗਣ' ਦੀ ਕਿਤੇ ਹੋਂਦ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਅੰਤ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ? ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੀ ਥਾਵੀਂ ਨਿੰਦਾ ਹੀ ਨਿੰਦਾ ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਵਾਸਤੇ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਤੇ ਜੇ ਕਦੇ ਮਿਲਨ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਿਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਮਿਲਨ ਤੇ ਅਲਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਜੀਉਂਦੀ ਚੀਜ਼, ਜੋ ਮਰਦੀ ਹੀ ਚਲੀ ਜਾਏ (ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਤੋਂ) ਤੇ ਕਦੇ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਇਕ ਸਮਾਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ਜਦ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਜਨਮ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ? ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਦਾ ਲਈ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਹੋ ਕਿ ਮੁਰਦੇ, ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਕਿਤੋਂ ਹੋਰਥੋਂ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਤਦ ਵੀ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੌਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਤੁਹਾਡਾ ਆਖਿਆ ਕੁਛ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੇਹੜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਮਰਕੇ ਅਵਸਯ ਹੀ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਮੁਰਦੇ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ

ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਆਤਮਾ ਅਮਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਗੱਲ ਇਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਲੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸੁਖੀ ਤੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ, ਇਕ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੇਹੜਾ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਤੀਪਾਦਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ (ਸੰਗਲੀ ਬਧ) ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੇਹੜੀ ਗਲ ਸਾਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਅਸਾਂ ਕਿਸੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਅਵਸ਼ਜ ਸਿਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਕਦੀ ਆਤਮਾਵਾਂ ਕਿਸੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਤਾਂ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ? ਹਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਹ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਅਮਰ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਆਤਮਾ ਅਮਰ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਕਹਿ ਦਿਤੀ। (ਸ਼ਿਵੀ ਨੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਇਨੀਂ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਤੇ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ) ਪਰ ਇਹਦੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਕੁਛ ਪ੍ਰਮਾਣ ਭੀ ਹਨ ? ਜੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਕੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸੁਣਾ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਅਜੇ ਤਕ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਕਿਸੇ ਤੇ ਜੇ ਸਿਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਉਤਰ ਵੀ ਸਿਧਾ ਹੀ ਮਿਲੇਗਾ, ਇਸ ਯੁਕਤੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਟ ਸਕਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਕ ਗਲ ਹੈ ਜੇ ਉਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਚ ਮੁਚ ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਯੁਕਤੀ ਦੇ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਹਾਂ ! ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੈ, ਜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਤਾ ਇੰਜ ਨਾ ਸਮਝੇ ਤਦ ਰੇਖਾ ਗਣਿਤ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਇਕ ਵੇਰ ਇਕ ਅਪਣੇ ਗੁਲਾਮ ਨੂੰ ਰੇਖਾ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਂ ਖਿੱਚ ਕੇ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦੇ ਅਮਰ ਹੋਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਾਇਆ ਸੀ। ਉਸੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ)।

ਸੁਕਰਾਤ : ਚੰਗਾ ਜਾਣ ਦਿਓ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਲਓ ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ ਸੰਦੇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਫਿਰ ਇਕ ਵੇਰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਸ਼ਿਵੀ ਨੇ ਜੇਹੜੀਆਂ ਇਕ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਆਖੀਆਂ ਹਨ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤਸੱਲੀ ਬੀ ਹੋ

ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਉਹਦੀ ਯੁਕਤੀ ਸੁਣਨ ਦੀ ਬੜੀ ਲਾਲਸਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਫਿਰ ਹੁਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੋ, ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜੇਹੜੀ ਕੋਈ ਗਯਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਦੇ ਸਿਖੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਜਾਂ ਸੁਣਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅੰਦਰਲੇ ਨਾਲ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਆਦਮੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਹਾਂ ਇਹ ਅਮੁਕ ਵਸਤੂ ਹੈ' ਤਾਂ ਕੀ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਉਹਦੀ ਵੇਖਣ ਜਾਂ ਸੁਣਨ ਦੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਝਟ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਅਮਕੀ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵੀ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਉਹ ਕਿਵੇਂ ? ਇਹ ਆਖਰੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ, ਹਛਾ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਬੰਧ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵੀਣਾ ਵਜਾਣ ਤੇ ਸਬੰਧ ਦਾ ਗਯਾਨ ਦੋ ਅਲਗ ਅਲਗ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਦੇ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵੀਣਾ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਵੇਖ ਲਏ, ਤਦ ਉਹ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਵੀਣਾ ਹੈ। ਵੀਣਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪੂਰਬ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਿਮੀ-ਸ਼ਿਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦੋਨੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਅਡ ਹੋ ਜਾਓ ਤਦ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਦੂਜਾ ਕਿਥੇ ਗਿਆ ? ਇਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਪੂਰਬ ਸਿਮਰਤੀ ਹੈ।

ਜੇ ਕਦੀ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ, ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਮੂਰਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੇਖਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਯਾਦ ਆ ਜਾਏ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਤਸਵੀਰ ਵੇਖਕੇ ਸ਼ਿਵੀ ਦੀ ਯਾਦ ਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਅਨਹੋਣੀ ਗਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੋਣ ਲਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਗਲ ਹੈ।

- ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਪੂਰਬ ਸਿਮਰਤੀ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਜੇਹੀ, ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਹੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਦਰਸ਼ (ਉਹੋ ਜੇਹੀ) ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਦਰਸ਼ (ਉਹੋ ਜੇਹੀ) ਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਕੀ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਜਿਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਛ ਵਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਦੇਹ ਵੀ ਕਦੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਜੇ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਵੇਖੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਸਾਮਾਨ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਲਕੜੀ ਦੇ ਟੋਟੇ ਜਾਂ ਪਥਰ ਦੀ ਸਿਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ। ਸਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਮਤਲਬ 'ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਤਾ' ਅਰਥਾਤ ਉਹਦੇ 'ਅਮੂਰਤ ਭਾਵ' ਤੋਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਾਂਗ, ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਤਾ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਸਤਾ ਵੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਨਾ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਜ਼ਰੂਰ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂ ਉਹਦਾ ਗਿਆਨ ਤੁਸਾਂ ਕਿਸ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ, ਸਾਮਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਖਿਆ ਹੈ ਨਾ ? ਲੜਕੀ, ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਤੁਸਾਂ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਸਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਨਾ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਲਓ ਹੁਣ ਮੈਂ ਹੋਰ ਖੋਲਕੇ ਦਸਦਾ ਹਾਂ। ਕਈ ਵੇਰ ਲਕੜੀ ਤੇ ਪਥਰ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨਿੱਕੇ ਦਿਸਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੋਂਦੇ ਤੇ ਉਤੇ ਹੀ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਸਤਾ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਪਦਾਰਥ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੀ ਛੋਟਾ ਜਾਂ ਵਡਾ, ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਅਸਮਾਨ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ, ਕਦੀ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਕੀ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ 'ਸਾਮਾਨ ਸਤਾ' ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਡ-ਅਡ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

- ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਸਵਾਦ ਦੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ 'ਸਮਾਨ ਸਤਾ' ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਵੇਖਕੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸਮਾਨ ਸਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਅਲਗ ਪਦਾਰਥ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਪ ਜੋਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਮਾਨ ਹਨ ਜਾਂ ਅਸਮਾਨ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਖੈਰ ਇਹ ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਰਹੇ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰਬ ਸਿਮਰਤੀ ਮੰਨਣੀ ਪਏਗੀ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ! ਤਾਂ ਜਿਸ ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਕੀ ਇਹ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਸਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ? ਕਿਉਂ 'ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਸਤਾ' ਤੇ 'ਬਰਾਬਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ' ਦੋਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੀਕ ਕੌਣ ਹੈ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਸਤਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਅਪੂਰਬ ਭਾਵ ਹੈ, ਜੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਬਰਾਬਰ ਰਹਿਕੇ ਵੀ ਕਦੇ ਅਸਤ-ਸਤ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਤੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਮਤ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਸੋਚਣ ਲਗਦਾ ਹੈ 'ਹਾਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਮੈਂ ਵਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਰੀਬ ਕਰੀਬ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਵਾਂਗ ਹੈ ਪਰ ਠੀਕ ਉਜੇਹੀ ਨਹੀਂ; ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਹੈ; ਉਹ ਚੀਜ਼ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ; ਉਸ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਹੈ। ਜਦ ਇਕ ਆਦਮੀ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਹੀ ਤਾਤਪਰਜ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ, ਉਹ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਦਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਧੀਆ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਉਜਿਹੀ ਹੀ ਪਰ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਘਟੀਆ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਕੀ ਸਮਾਨ ਸਤਾ ਤੇ ਸਮਾਨ ਚੀਜ਼ ਬਾਬਤ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਹ ਹੀ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਉਠਦੇ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਉਠਦੇ ਹਨ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਸਮਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ

ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਮਾਨ ਸਤਾ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਗਿਆਨ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹੀ ਸਮਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਸਤਾ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਹਨ ਉਸਦੇ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਸਤਾ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਦਲੀਲ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣੀ ਹੀ ਪਏਗੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਚਾਹੇ ਕੁਛ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਨ ਸਤਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਉਤਰਕੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਘਟ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਖ ਮਲੂਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੁਆਰੇ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਸਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੋ ਜਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਮਾਨ ਸਤਾ ਦੇ ਨਿਕਟ ਪੁਜਣ ਦੀ ਇਛਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਕੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਇਹ ਗਿਆਨ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਿਆ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਜਨਮੇ ਤਾਂ ਜਨਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਨ, ਅਸਮਾਨ ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਤਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਸਮਾਨਤਾ ਬਾਬਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ। ਕੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਤਾ, ਕੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸਤਾ, ਕੀ ਸ਼੍ਰੇਣਤਾ ਦੀ ਸਤਾ, ਕੀ ਨਿਆਏ ਜਾਂ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਸਤਾ ਸਭਨਾਂ ਬਾਬਤ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ

ਕਿ ਅਸਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਕ ਸਤਾ ਇਸੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤਵਕ ਸਤਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਇਸ ਪੂਰਬ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਈ ਜਨਮਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਦੀ ਛਾਪ ਮਿਲਦੇ ਹੀ ਉਹਨੂੰ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਭਰ ਇਹ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖਣਾ। ਭੁਲ ਨਾ ਜਾਣਾ, ਭੁਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਨਾ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਹੀ ਭੁਲ ਜਾਣਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਵੀ ਲਈ ਜਾਏ ਕਿ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਭੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਿਖੇ ਹੋਏ ਪਾਠ ਨੂੰ ਫਿਰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਸਾਡੀ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਾਂ ਇੰਜ ਕਹੋ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਵਿਦਯਾ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਸੁਣ ਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਇੰਦ੍ਰੇ ਦਵਾਰਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਕੁਛ ਸਬੰਧ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸਚ ਮੰਨਾਂਗੇ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਜਨਮ ਭਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗਿਆਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਣਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪੂਰਬ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਜਾਂ ਭੁਲੇ ਹੋਏ ਸਬਕ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮਝੇ ਹੋ ? ਅਸੀਂ ਪੂਰਵ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਨੂੰ ਸੰਗ ਲੈ ਕੇ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਦੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੇਹੜੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਜਚਦੀ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਠੀਕ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ।

- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਜਾਣ ਦਿਓ, ਇਸ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਦੇਵੋ, ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਟੀਕ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ? ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਫਿਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਜੇਹੜਾ ਕੋਈ ਚਾਹੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਆਖਾਂ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਰੇ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਗੱਲ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਲ ਇਸ ਸਮਝ ਤਕ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ ਜੋ ਯਥਾਰਥ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰ ਸਕੇ (ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਸ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਉਹ ਲੋਕ ਪਹਿਲੀ ਸਿਖੀ ਹੋਈ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਉਕਤ ਗਿਆਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ? ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਆਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਨ, ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਅਡ ਸਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਿਆਨ ਸਪੰਨ ਸਨ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ! ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਜੇ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸਿਖਦੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁਣ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਜਨਮਦਾ ਹੈ ? ਹੁਣ ਗੱਲ ਮੁਕ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਗਿਆਨ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਇਕ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਯਾਦ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭੁਲ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੋਰ ਫੇਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਹੀ ਗਲਤੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਤਾ ਜਾਂ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੇ ਉਹ ਭਾਵ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਹਿਜੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਛਾਪ ਸਰੀਰ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਤਾਵਾਂ ਦੀ ਛਾਪ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਫਿਰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਜਾਂ ਛਾਪ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਤਮਾ ਪੁਰ ਵਿਦਮਾਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਰੂਹਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਆਤਮਾ ਦੇ ਬਿਨਾ ਇਹ ਭਾਵ ਜਾਂ ਛਾਪ ਰਹਿੰਦੀ ਹੀ ਕਿਥੇ ? ਪਰ ਇਹ ਭਾਵ ਜਾਂ ਸਤਾ ਸਦਾ ਤੋਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਿਧ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਆਤਮਾ ਦੇ ਕਿਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ? ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਿਤਯ ਹੈ, ਤਦ ਆਤਮਾ ਵੀ ਨਿਤਯ ਸਿਧ ਹੋਈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਵਾਹ ਭਾਈ ਸੁਕਰਾਤ, ਕਿੰਨੀ ਖੂਬੀ ਨਾਲ ਤੁਸਾਂ ਆਤਮਾ ਦੀ ਨਿਤਯਤਾ* ਸਿਧ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸਤਿਆਵਾਂ ਦੀ ਨਿਤਯਤਾ ਤੋਂ, ਆਤਮਾ ਦੀ ਨਿਤਯਤਾ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਨਿਤਯਤਾ ਤੋਂ ਸਤਿਆਤਾ ਦੀ ਨਿਤਯਤਾ, ਕਿੰਨੀ ਖੂਬੀ ਨਾਲ ਸਿਧ ਹੋਈ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੂਬ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਮ ਗਈ ਹੈ, ਪਾਪ-ਪੁੰਨਜ, ਸੁੰਦਰ-ਨਿਰਛਲ, ਭਲਾ-ਬੁਰਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਤਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਸਤਿਤਵ (ਹੋਂਦ) ਨਿਤਯ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਦਾ ਵਿਦਮਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਾ ਅਵਸ਼ਜ ਹੀ ਨਿਤਯ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਖੈਰ, ਹੁਣ ਸ਼ਿਵੀ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ? ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਸਮਾਧਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਦੀ ਵੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਸ਼ੱਕੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਬਹੁਤ ਸਪਸ਼ਟ, ਸਰਲ

* ਸਤਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿਤਯਤਾ ਤੋਂ ਤਾਤਪ੍ਰਜ ਸਤਾਵਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਗਯਾਨ ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਸਤਤਯਾ ਦਾ ਗਯਾਨ, ਪਾਪ ਦੀ ਸਤਯਾ ਦਾ ਗਯਾਨ।

- ਤੇ ਬਲ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਮੇਰੀ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਸਿਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਇਹਦੀ ਹੋਂਦ ਹੋਵੇਗੀ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਭਾਰਾ ਖਟਕਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਾਣ ਵਾਯੂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੁਛ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗਾ, ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਹੋਰ ਤਤਾਂ ਤੋਂ ਆਤਮਾ ਉਤਪਨ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਉਹਦੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਹੀ, ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਦਾ ਵੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਹੁਣ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੂਰਾ ਤਦ ਹੀ ਹੋਵੇ ਜੇ ਇਹ ਵੀ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਆਤਮਾ ਰਹੇਗੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਭਾਈ ਸ਼ਿਵੀ ! ਤੂੰ ਇੰਨੀ ਛੇਤੀ ਇਹ ਗੱਲ ਭੁਲ ਗਿਆ, ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਦੇ ਚੁਕਾ ਹਾਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਮੁਕ ਚੁਕੀ ਹੈ ਤੇ ਜੇਹੜੀ ਤਰਕ ਤੂੰ ਹੁਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਉਹਨੂੰ ਵਿਚਾਰੋ; ਅਤੇ ‘ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਹੀ ਜਨਮਦੇ ਹਨ’ ਇਸ ਯੁਕਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੋ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਸਾਫ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ, ਜੇ ਕਦੀ ਆਤਮਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਪੁਨਰ ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਇਕ ਮਿਰਤੂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਹੀ ਫਿਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆਈ ਸੀ ਤਾਂ ਕੀ ਹੁਣ ਮੌਤ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ, ਜੇ ਨਾ ਰਹੇਗੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਨਮੇਗੀ ਕਿਵੇਂ ? ਸੋ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਆਤਮਾ ਨਿਕਲਦੇ ਹੀ ਵਾਯੂ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੇ ਦੀ ਕਿਥੇ ਚਲੀ ਜਾਏਗੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਖੂਬ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਤਮਾ ਉਡਕੇ ਛਿਨ ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ? ਸ਼ਾਇਦ ਬੰਦ ਹਵਾ ਵਿਚ ਮਰਨ ਲਗਿਆਂ ਆਤਮਾ ਦਾ ਕੁਛ ਪਤਾ ਵੀ ਲਗਦਾ, ਕਿਉਂ ?

ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਸ਼ਿਵੀ ਹੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖਣ ਲਗਾ, “ਚੰਗਾ ਭਰਾ ਸੁਕਰਾਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ ਹਾਂ, ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੋ, ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਇਕ

ਡਰਾਕਲ ਬੱਚਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਮੌਤ ਨੂੰ ਹਉਆ ਸਮਝਕੇ ਡਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸੋ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਵਿਧ ਮੌੜਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਮਝ ਸੋਚ ਕੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇ।”

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਇਸ ਹਉਏ ਨੂੰ ਨਸਾਣ ਦਾ ਮੰਤਰ ਨਿਤ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਓਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਨੱਸ ਕੇ ਅਲੋਪ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਭਾਈ ਸੁਕਰਾਤ ਕੀ ਆਖੀਏ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਸੋ ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਹਾ ਇਸ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਨ ਵਾਲਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਮਿਲੇਗਾ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਤੁਹਾਡਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਹੈ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ? ‘ਜੋ ਖੋਜੈ ਸੋ ਪਾਵੈ’ ਢੂੰਡੋ ਲੱਖਾਂ ਮੂਰਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਅਪੂਰਵ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ। ਜਦ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਨ ਤੇ ਮੇਹਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਰਕਸਾ ਕਰ ਲਓਗੇ ਤਦ ਉਸਤਾਦ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਕੋਈ ਅਸਚਰਜਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਭਾਈ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੰਤਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ, ਖੋਜੋਗਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਖੈਰ, ਇਹ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਅਸਾਂ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਿਥੇ ਛਡਿਆ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਫਿਰ ਉਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੈਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਸਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਪਿਛੋਂ ਆਤਮਾ ਦੇ ਛਿਨ-ਭਿੰਨ ਹੋ ਵਾਯੂ ਵਿਚ ਉੱਡ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇਹੀ ਕੇਹੜੀ ਕੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੈ ਜੇਹੜੀ ਛਿਨ ਭਿੰਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਈਏ ਤਦ ਆਤਮਾ ਵੀ ਛਿਨ-ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਏਗੀ, ਜੇ ਨਾ ਆਈਏ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾਏਗੀ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਕਿ ਜੇਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਕਈ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਿਨ ਭਿੰਨ ਹੋ ਕੇ ਲਜ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀਆਂ, ਓਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਛਿਨ ਭਿੰਨ ਹੋ ਕੇ ਲਜਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਦੀਵ ਇਕ ਰਸ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜੇਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਸਦਾ ਇਕੋ ਜਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਹਾਂ ਗੱਲ ਤਾਂ ਅਜੇਹੀ ਹੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਕਰੋ ਕਿ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਸਾਂ 'ਸੂਯ ਸੱਤਾ' ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਹ ਸਦਾ ਇਕ ਰਸ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ? ਸਮਾਨ ਸੱਤਾ 'ਸੁੰਦਰ ਸੱਤਾ' ਜਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਤਾਵਾਂ ਕੀ ਕਦੀ ਬਦਲ ਦੀਆਂ ਹਨ ? ਜਾਂ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਰਸ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਸਦਾ ਇਕ ਰਸ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੈਹ ਹੋ ਚੁਕੀ ਗੱਲ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਇਹ ਜੇਹੜੇ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪਦਾਰਥ, ਮਨੁੱਖ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ, ਬਾਗ, ਬਗੀਚੇ, ਸੁੰਦਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਸੁਗੰਧਤ ਫੁਲ, ਭੜਕੀਲੇ ਵਸਤੂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਸੱਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕੋ ਰਸ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਅਦਲ ਬਦਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ? ਵੇਖੋ ਸੁੰਦਰ ਇਸਤਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਪਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਜੇਹੜਾ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਉਹਦਾ ਤਾਂ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਨਿਤਯ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਕਦੇ ਇਕ ਰਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, ਸੂਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪ ਸਦਾ ਮੇਲ ਵੀ ਇਕ ਰਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ, ਬਹੁਤ ਠੀਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ,ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਹਥ ਨਾਲ ਛੂ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤਾਤਪਰਜ ਇਹ ਕਿ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਰ ਕੀ ਨਿਤਯ ਵਸਤੂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਵਾਰਾ ਤੁਸੀਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ? ਜੇਹੜੀ ਵਸਤੂ ਸਦਾ ਇਕੋ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕੀ ਉਹਦਾ ਗਯਾਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕਿਉਂ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਨਿਯਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕੇਵਲ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ

- ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਓਹਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਸਕੇ। ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਸਾਕਾਰ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤੁਸੀਂ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਏ ਹੋ। ਹੁਣ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹਨ ਇਕ ਸਾਕਾਰ ਅਰਥਾਤ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਔਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਨਿਰਾਕਾਰ ਅਰਥਾਤ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਸਾਕਾਰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਇਕ ਰਸ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਦੇ ਬਦਲਦੀਆਂ ਨਹੀਂ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਆਤਮਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੋ ਵਸਤੂਆਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਦੋਨਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰੀਰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਸਦਰਸ਼ਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਇਹ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਸਰੀਰ ਸਾਕਾਰ ਅਰਥਾਤ ਅਦਲ ਬਦਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਜਹੀ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਆਤਮਾ 'ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ' ਹੈ ਜਾਂ 'ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ'।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਅੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿਸੇ ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਤੇ ਜੇਹੜੀ ਨਾ ਦਿਸੇ ਉਹ ਨੂੰ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ, ਜਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਹਾਂ ਇਹ ਹੀ ਮਤਲਬ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਆਤਮਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਹੈ ਜਾਂ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਅਰਥਾਤ ਸਾਕਾਰ ਸਹੀ ਹੋਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਅਰਥਾਤ ਨਿਰਾਕਾਰ ਠਹਿਰੀ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣੇ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਸਚ ਨੂੰ ਢੂੰਡਣ ਵਾਸਤੇ ਤਤਪਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਅੱਖ, ਨੱਕ, ਕੰਨ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਇੰਦ੍ਰੀ ਦਵਾਰਾ ਸਚੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਨਿਤਯ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਲ ਖਿਚੀ ਹੋਈ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਹਦੀ ਬੁੱਧੀ ਓਨਾਂ ਹੀ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਤੇ ਸਦੀਵ ਬਦਲਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਮਤਵਾਲੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਰੀ ਮਾਰੀ

ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਗਯਾਨ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਨਿਤਯ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੋਹ ਪਾਣ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਫਲ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਤਮ ਗਯਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੇ ਖਿਚ ਕੇ ਸੁਧ ਨਿਰਮਲ ਨਿਤਯ ਤੇ ਅਵਨਾਸ਼ੀ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦਾ ਆਵਾਗਉਣ ਛੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਰਮਣ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਅਵਨਾਸ਼ੀ ਪਦਾਰਥ ਵਲ ਰੁਚੀ ਵਧਾਈ ਸੀ, ਆਤਮਾ ਦੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਹੀ ਸਚੇ ਗਯਾਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

- ਸ਼ਿਵੀ : ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਤੇ ਹੁਣ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਜ਼ਰਾ ਇਹ ਤਾਂ ਦਸੋ ਕਿ ਆਤਮਾ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਵਾਂਗ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਕੀ ਇੰਨਾਂ ਚਿਰ ਆਪ ਦਾ ਸਿਰ ਖਪਾਣ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕੱਢਕੇ ਦਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ? ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਪਿਛੋਂ ਤਾਂ ਇਕ ਮੂਰਖ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਅਵਨਾਸ਼ੀ ਹੈ ਤੇ ਨਿਤਯ। ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਤੇ ਅਨਿਤਯ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਸਰੀਰ ਬਾਬਤ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਤੇ ਸਦੀਵ ਨਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਇਕ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਵੇਖੋ ! ਜਦ ਸਰੀਰ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮੇਲ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਇਕ ਨੂੰ ਆਸ ਅਰਥਾਤ ਆਗਯਾ ਵਿਚ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹਾਕਮ ਅਰਥਾਤ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚਲਾਣ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਹੱਛਾ ਹੁਣ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸਤਾ ਨਿਰਜੀਵ ਪਦਾਰਥ (ਸਰੀਰ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸਰੀਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤੋਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜੜ੍ਹ ਸਰੀਰ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤੁਰਦਾ ਤੇ ਚੇਤਨ ਸਤਾ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚਲਾਂਦੀ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਰਖਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਆਤਮਾ ਕਿਸ ਪਦਾਰਥ ਵਾਂਗ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਇਹ ਤਾਂ ਸਿੱਧ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਦੈਵੀ ਤੇ ਸੁਧ ਸਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰੀਰ ਅਸੁਧ ਪਦਾਰਥ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸੁਧ, ਦੈਵੀ, ਨਿਤਯ, ਪੂਰਣ, ਅਵਨਾਸ਼ੀ, ਅਵਛਿਣ, ਅਮਿਸ਼ਰਤ, ਇਕ ਰਸ ਸਨਾਤਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ਵੰਤ, ਅਪੂਰਣ, ਮਿਸ਼ਰਤ, ਨਿਤਯ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕੀ ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਕੀ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਛਿਨ ਭਿੰਨ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਦਾ ਦਿੱਸਣ ਵਾਲਾ ਸਰੀਰ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਥ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਜੇਹੜੀ ਕਿ ਗਲਣ ਸੜਨ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਸਰੀਰ ਮਰਦਿਆਂ ਹੀ ਗਲਣ ਸੜਨ ਨਹੀਂ ਲਗ ਪੈਂਦਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗਲਣ ਸੜਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਜਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਅਰੋਗ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਅਚਣਚੇਤ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਦ ਉਹਦਾ ਸਰੀਰ ਹੋਰ ਵੀ ਕੁਛ ਦਿਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਉਹਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਮਿਸਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਮਸਾਲਾ ਭਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਦ ਉਹ ਲਾਸ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਮੁਦਤ ਤਕ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਪਈ ਰਹੇਗੀ, ਗਲਣ ਸੜਨ ਨਹੀਂ ਲਗੀ। ਪਰ ਜੇ ਕਾਫੀ ਮੁਦਤ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਸਰੀਰ ਗਲਣ ਲਗੇਗਾ ਤਦ ਉਹਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਫਿਰ ਵੀ ਪਈਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ, ਕਿਉਂ ਹੈ ਨਾ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਇੰਨਾਂ ਚਿਰ ਗਲਣ ਸੜਨ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਤਦ ਆਤਮਾ ਜੇਹੜੀ ਕਿ ਅਦਿਸ਼ਯ ਹੈ, ਜੇਹੜੀ ਕਿ ਸੁਧ, ਨਿਰਮਲ, ਅਦਿਸ਼ਯ, ਆਨੰਦ ਧਾਮ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇਹੜੀ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਆਨੰਦ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਜਿਥੇ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਈਸ਼ੂਰ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਈ, ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ ਜਾਏਗੀ।) ਉਹ ਆਤਮਾ ਜੋ ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਧ, ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਹੈ ਕੀ ਉਹ ਹਵਾ ਦੇ ਉਡਾਉਣ ਨਾਲ ਉਡ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੱਡਦਿਆਂ ਹੀ ਨਸ਼ਟ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਹ ਆਖਣ ਤੇ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਵੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਭਾਈ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ! ਅਜਿਹਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਵੀ ਮਰ ਜਾਏ।

ਸੁਣੋ ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ — ਉਹ ਆਤਮਾ ਜੋ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਸੁਧ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਦੀ ਕੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ? ਜੇਹੜੀ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ, ਮਰਨ ਲਗਿਆਂ ਉਹਦੇ ਵਿਚ

ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਵੀ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਲੀਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਲੋਂ ਜਨਮ ਭਰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦੀ ਆਈ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਤਮ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਸਨੇ ਆਤਮ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਜੋੜੀ ਰੱਖੀ ਤੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਰਨ ਦੀ ਤਯਾਰੀ ਵਿਚ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਮੌਤ ਦੀ ਤਯਾਰੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਉਹ ਆਤਮਾ ਜੇਹੜੀ ਸੂਛ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਤੁਰੀ ਆਈ ਹੈ ਉਸ ਅਦਿਸ਼ਯ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ? ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਤਮਾ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾ, ਭੈ, ਮੂਰਖਤਾ, ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ (ਜੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸਦਾ ਲਗੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਆਨੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਈਸ਼ੂਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਪੁਜਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਕਦੀ ਸਦਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਮਮਤਾ ਰਖਣਵਾਲੀ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਹੀ ਪਾਲਣਾ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਸੁਧ ਨਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ, ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪੂਜਣ ਯੋਗ, ਤਥਾ ਸ਼ਬਦ ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ, ਅਤੇ ਆਰਾਮ, ਨਿੰਦਾ, ਮੈਥਨ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਗੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਆਤਮਾ, ਜੋ ਅਦਿਸ਼ਯ ਆਤਮ ਸਤਾ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਗਯਾਨ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦਵਾਰੇ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ ਤੋਂ ਸੌ ਸੌ ਮੀਲ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਕਦੇ ਸੁਧ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ, ਕਦੇ ਨਹੀਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਜੜਤਾ ਦਾ ਉਸ ਤੇ ਅਸਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਦੀਵ ਇਸ ਜੜ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਰਖਦੇ ਹੋਏ, ਜੜਤਾ ਉਹਦਾ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਸਮਝੇ, ਹੋਰ ਵੀ ਇਕ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੜਤਾ ਦਾ ਇਕ ਇਹ ਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਾਰੀ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿਸਣ ਵਾਲੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਬੋਝ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਤਮਾ ਦਬ ਕੇ ਫਿਰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਜਗਤ ਵਿਚ ਖਿਚੀ ਹੋਈ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਪਰ ਉਠ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਦਿਸ਼ਟ ਜਗਤ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੈ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਬਰਸਤਾਨ ਜਾਂ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਭਟਕਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਸਦੀ ਕਾਇਆ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਵੇਖ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਇਆ ਜਾਂ ਭੂਤ ਹੋਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਅਸੁਧ ਸਨ ਤੇ ਅਜੇ ਤਕ ਜੜਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਡੋਲਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ

ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਕਦੇ ਵਿਖਾਈ ਵੀ ਦੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਹਾਂ, ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਨਿਰਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਯਕੀਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਪੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਧਰਮਾਤਮਾ ਦੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਦਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਣ ਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਭਟਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਭਟਕਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਜੜਤਾ ਵਾਲੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੜ੍ਹ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਆਚਰਣ ਰਖਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੈਦ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਇਹ ਗਲ ਤੁਸਾਂ ਕੀ ਕਹੀ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇਹੜੇ ਆਦਮੀ ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦੇ ਨਿਰਲਜਾਂ ਵਾਂਗ ਵਿਭਚਾਰ ਤੇ ਮਦ-ਪਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਖੋਤੇ ਜਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜੂਨੀ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜਿਹੜੇ ਆਦਮੀ ਅਨਿਆਏ, ਅਤਯਾਚਾਰ, ਲੁਟ ਪੁਟ, ਖੂਨ ਖਰਾਬੀ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਲ, ਬਾਜ਼ ਜਾਂ ਭੇੜੀਏ ਦਾ ਸਰੀਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਲੋਕ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਜੂਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪੀ ਆਤਮਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿਥੇ ਹੀ ਜਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ : ਬੇਸ਼ਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਰੇਸ਼ਟ ਆਤਮਾਵਾਂ ਉਹ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਹਤੇ ਤੇ ਸਰੇਸ਼ਟ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਸਮਾਜਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਖਦਾਈ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਜਮ ਤੇ ਨਿਆਏ ਵਿਵੇਕ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੇਕੀ ਦੀ ਆਦਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਅਭਯਾਸ ਤੇ ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਹੀ ਪਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਵੇਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਗਾਓ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਹਾਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸੁਖੀ ਕਿਉਂ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮਾਖਿਓਂ ਕੀ ਮਖੀ, ਤਿਤਲੀ ਕੀੜੀ ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇ।

- ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੇਵਲ ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਜਿਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸ਼ੁਧ ਨਿਰਮਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਚੇ ਗਿਆਨੀ ਸੰਜਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸੁਖ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦੇ। ਇਹ ਲੋਕ ਸ਼ੁਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਦਰਿਦ੍ਰਤਾ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਸੰਜਮੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਨੀ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਅਥਵਾ ਦੁਸ਼ਟਤਾ ਜਾਂ ਅਨਾਚਾਰ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਦੇ ਭੈ ਤੋਂ ਸੰਜਮੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰਭਤਾ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਭੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਜਮੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਂਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਸ਼ੁਧ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸ਼ੁਧ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਰਖਣ ਵਾਸਤੇ, ਇਹ ਸੰਜਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਕੇਵਲ ਸੰਜਮੀ ਹੋਣਾ, ਗਿਆਨੀ ਵਿਯਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਠੀਕ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜੇਹੜੇ ਲੋਕ ਆਤਮਾ ਦੀ ਕੁਛ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਬਨਾਓ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਿਲਾਉਂਦੇ। ਉਹ ਅਜੇਹੇ ਦੁਸ਼ਟਾਤਮਾ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ; ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀ ਕਿਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅਜੇਹੇ ਸੁਧਾਤਮਾ ਕੇਵਲ ਸਤ੍ਯ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਆਗੂ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਮੰਨ ਕੇ, ਉਸੇ ਪਿਛੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਲੈ ਜਾਏ, ਬੇਖਟਕੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਡਿਗਣ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਅਸਥਾਨ ਮੁਕਤੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਉਹ ਕਿਵੇਂ ?
- ਸੁਕਰਾਤ : ਸੁਣ ਲਓ! ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਆਤਮਾ ਉੱਨਤ ਹੋਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਜੜ੍ਹ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਜਕੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਧਿਆਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਸਿਵਾਏ ਆਪਣੇ ਕੈਦਖਾਨੇ (ਸਰੀਰ) ਦੇ ਜੰਗਲੇ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਣ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਅਗਯਾਨ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਟਟੋਲਦੀ ਟੁਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪੱਲਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹਦੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਨੇਤਰ ਖੁਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਛ ਕੁਛ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਸੂਝ ਆਉਣ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੈਦਖਾਨੇ ਦੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਭਿਆਨਕ ਚੀਜ਼ 'ਵਿਸ਼ਯ ਵਾਸ਼ਨਾ' ਹੈ। ਇਹ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਧੀ ਹੋਈ ਹੈ,

ਆਪਣਿਆਂ ਹਥਾਂ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇੜੀ ਇਸਨੇ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਗਿਆਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਿਲਾਪ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਤਮਾ ਦੀ ਇਹ ਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਗਿਆਨ ਉਸ ਬਧੀ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੁਚਕਾਰਦਾ ਤੇ ਸਾਹਸ ਦਿਵਾਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਸਨੂੰ ਕੈਦਖਾਨੇ ਤੋਂ ਛੁਡਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨ, ਨੱਕ ਆਦਿਕ ਇੰਦ੍ਰੇ ਸਾਰੇ ਧੋਖੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹਨ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਮਝਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਅਡ ਰਹੋ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਵਿਚ ਵਿਵਸ਼ ਹੋਵੇ ਤਦ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰੋ, ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਤੀ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਕਰੋ। ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੁਭਾਓ ਪਾਓ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖੋ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਜੋ ਜੀਵਨ-ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ, ਉਸੇ ਵਲ ਧਿਆਨ ਕਰੋ ਤੇ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਜਿੰਨੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਦਲਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋਰ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦਵਾਰਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਰਹੀਣ ਹਨ। ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਲੂਮ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਦਿਸ਼ਯ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਹੋ, ਸਚੇ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਐਧਰ ਉਧਰ ਹਟਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗਿਆਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਥੇ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ ਰਾਗ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਇਛਾ, ਭੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਤੀਬਰ ਆਨੰਦ ਅਤੇ ਤੀਬਰ ਵਾਸ਼ਨਾ ਜਾਂ ਭੈ ਅਥਵਾ ਪੀੜਾ ਦੇ ਵਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਦੁਖ ਉਠਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਰੋਗ ਸ਼ੋਕ ਅਥਵਾ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਬੇਲਗਾਮ ਛੁਡ ਦੇਣ ਤੋਂ ਜੋ ਹਾਨੀਆਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਉਹਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਪਹਾੜ ਟੁਟਕੇ ਆ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਖਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਉਹ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਪਹਾੜ ਕਿਹਾ ? ਮੈਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸੁਣੋਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ! ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ, ਤੀਬਰ ਵਾਸ਼ਨਾ ਜਾਂ ਰਾਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸੱਚੀ ਸਮਝਣ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਜਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਅਰਥਾਤ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਉਂ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੋਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਝੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਉਹ ਕਿਵੇਂ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਆਨੰਦ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਡੇ ਹਨ, ਇਹ ਹੀ ਕੰਡੇ ਮੇਖਾਂ ਵਾਂਗ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਸਚਾ ਮੰਨਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਖੀ-ਦੁਖੀ ਮੰਨਕੇ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਮੰਨਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਸਰੀਰ ਹੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਜਦ ਕਦੀ ਸਰੀਰ ਛੱਡਦੀ ਹੈ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਪੁਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਡਿਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੀਜੇ ਹੋਏ, ਬੀਜ ਵਾਂਗ ਉਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਅੰਕੁਰ ਜੰਮਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਫਲ ਇਹ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਤਯ, ਪੂਰਣ, ਸੁਖ, ਨਿਰਮਲ, ਈਸ਼ਵਰੀ ਅੰਸ ਤੋਂ ਉਹਦਾ ਸਬੰਧ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਤਯ ਗਿਆਨੀ ਸੰਜਮੀ ਤੇ ਸੂਰਮੇ ਹੋਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਸਮਝੋ ਹੋ ਕਿ ਸਚੇ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਸੰਜਮ ਤੋਂ ਕੀ ਤਾਤਪਰਯ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੈਂ ਠੀਕ ਸਮਝ ਗਿਆ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦਵਾਉਣਾ ਹੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਵੀ ਚੌਕੰਨਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਤੇ ਫਿਰ ਰਾਗ ਦ੍ਰੇਸ਼ ਦੇ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਨਾ ਪੈ ਜਾਏ ਕਿ ਜਿਸ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨੇ ਛੁਡਾਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਉਹ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਨਾ ਰਹੇ ਤੇ ਫਿਰ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਤਕ ਇਹ ਚਕ੍ਰ ਕਦੇ ਮੁਕੇ ਹੀ ਨਾ। ਇਸ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਛੁਟਣ ਨਾਲ ਉਹਨੂੰ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਰਸ ਜਦ ਉਹ ਇਕ ਵਾਰ ਚਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਫਿਰ ਗਯਾਨ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਮਾਰਗ ਤੇ ਤੁਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਚਾਈ, ਅਸਲੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਗਯਾਨ ਸਤਾ ਨਾਲ ਪਰਮ ਪ੍ਰੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਉਪਰ ਦਸੇ ਢੰਗ ਦਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ

ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਯਕੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਅਪਣੀ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਗੇ ਥਾਉਂ ਮਿਲੇਗੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖਾਂ ਤੋਂ ਉਹਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹੁਣ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਕਿ ਜੇਹੜੀ ਆਤਮਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲੀ ਪੋਸੀ ਗਈ ਤੇ ਸੁਸ਼ਖਿਯਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਭੈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਛੱਡਦੇ ਹੀ, ਉਹਦੀਆਂ ਧੱਜੀਆਂ ਉਡ ਜਾਣਗੀਆਂ ਅਥਵਾ ਮਿੱਟੀ ਵਾਂਗ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡ ਜਾਏਗੀ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ ਆਪ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਚੁਪ ਚਾਪ ਰਹੀ, ਸੁਕਰਾਤ ਆਪਣੀਆਂ ਦਸੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਡੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਚਿਰ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਕੁਛ ਗੁਣ-ਗੁਣਾਣ ਲਗੇ ਜਦ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪਈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਤਦ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਹੁਣ ਵੀ ਅਜੇ ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ? ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਅਜੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਕ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਜੇ ਖੰਡਨ ਮੰਡਨ ਦੀ ਇਸ ਗਲ ਬਾਤ ਵਿਚ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਛਾਨ-ਬੀਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਗਲ-ਬਾਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਵਖਰੀ ਗਲ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਸੇ ਗਲ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੜਚਨ ਆਈ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਖਟਕੇ ਕਹਿ ਦੇਵੋ ਤੇ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਕਥਨ ਦੇ ਪਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਯੁਕਤੀ ਆਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਦਸ ਦੇਵੋ ਤੇ ਜੇ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੁਖੈਨਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਓ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਭਾਈ! ਸੁਕਰਾਤ ਅਸਲ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅੜਚਨ ਆ ਪਈ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਆਪ ਤੋਂ ਪੁਛਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾ ਕਰਕੇ, ਪੁਛਣ ਦਾ ਭਾਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਪਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਗੱਲਾਂ ਪੁਛਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇਣ ਨੂੰ ਜੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਉਕਤਾ ਗਏ ਹੋਵੋਗੇ।

ਸ਼ਿਮੀ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਸ਼ਿਮੀ ਮੈਂ ਆਪ ਕਿਸੇ ਭਾਰੀ ਅੜਚਨ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹਾਂ, ਜਦ ਮੈਂ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਹੋਣਹਾਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦੂਰ ਭਾਗੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਖਾਕ ਸਮਝਾ ਸਕਾਂਗਾ? ਇੰਨਾਂ ਕਹਿਣ ਤੇ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜੇ ਖੜਕਾ ਹੀ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਅਧਮੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੰਸ ਪੰਖੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਗਿਆ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਯਤ ਨੂੰ ਨਿਕਟ ਆਈ

ਸਮਝ ਕੇ, ਬੜੇ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਚਹ ਚਹਾ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਚਹ ਚਹਾ ਬੜੇ ਆਨੰਦ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਚਹਿਕਣ ਦਾ ਮਰਹਮ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ, ਆਪ ਮੌਤ ਤੋਂ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪੰਛੀ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਰੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪੰਛੀ ਭੁੱਖ ਪਿਆਸ ਜਾਂ ਪੀੜਾ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਆਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਦੇ ਵੀ ਚਹਿਕਦਾ ਜਾਂ ਗਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਹੋਰਨਾ ਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਬੁਲਬੁਲ, ਪਪੀਹਾ ਆਦਿਕ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ ਬੀ ਪੀੜਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਗਾਉਂਦੇ ਸੁਸਤ ਹੋ ਕੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਪੰਛੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੰਛੀ ਕੋਈ ਵੀ ਪੀੜਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਉਂਦੇ ਜਾਂ ਚਹਿਕਦੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹੰਸ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਵਾਹਨ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੰਸ ਆਪਣੇ ਮੌਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅਜਿਹੇ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਚਹਿਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਜਨਮ ਭਰ ਵਿਚ ਗਾਂਵਿਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਾਸ ਹੰਸਾਂ ਦਾ ਵੀ ਦਾਸ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅਰਪਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਣਹਾਰ ਮਲੂਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜ ਹੰਸਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ੋਕਾਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ। ਥਕ ਜਾਣੇ ਦੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਜਲਾਦ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਲਿਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਹਥ ਵਿਚ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਆਖੇ, ਮੇਰੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਚੱਲੋ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਬਹੁਤ ਹਛਾ, ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਸੰਸਾ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਿਵੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਆਪਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਣਗੇ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਇਸ ਗਲ ਬਾਬਤ ਇਹ ਹੀ ਖਿਆਲ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਕਠਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਇੰਨੀ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਕਾਰਥ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਨੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਦ ਤਕ ਸਾਰੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਵਜਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਤੇ ਇਕ ਰਾਏ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੀ ਰਾਏ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਦੋ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸਾਡਾ ਕਰਤੱਵਯ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਿਖੀਏ ਤੇ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਕੇ ਆਪ ਲੱਭੀਏ। ਜੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਲਾਂ ਅਸੰਭਵ ਹੋਣ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਯੁਕਤੀ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਬੇੜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ, ਭਵ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ

ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਿਸਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਈਏ। ਤਦ ਤਕ ਕਿ ਕੋਈ ਭਾਰੀ ਜਹਾਜ਼-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁਕਮ-ਪਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬੇਖਟਕੇ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਜਦ ਤੁਸਾਂ ਸਾਡਾ ਖੜਕਾ ਮਿਟਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤਦ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਣ ਲਗਿਆਂ ਮੇਰਾ ਜੀ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦਾ। ਸੋ, ਜੇ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਆਪ ਪਾਸ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਪਏਗਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਸ਼ਿਵੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਲ ਰਹੇ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਇਹ ਯੁਕਤੀਆਂ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਵੀ ਦਸੋ ਕਿ ਕਿਸ ਕਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਸਰ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਕਸਰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਇਹ ਯੁਕਤੀ ਇਕ ਸਾਰੰਗੀ ਉਹਦੀ ਤਾਰ ਤੇ ਉਹਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਾਬਤ ਭੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੂਰ ਇਕ ਅਦਿਸ਼ਯ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਅਸਰੀਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਸੁਧ ਨਿਰਮਲ ਸੁੰਦਰ ਪਦਾਰਥ ਹੈ। ਸਾਰੰਗੀ ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦੋਨੋਂ ਉਹਦੇ ਸਰੀਰ ਹਨ ਤੇ ਠੀਕ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦ ਸਾਰੰਗੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਤੰਦ ਉਖੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਉਹ ਹੀ ਯੁਕਤੀ ਇਥੇ ਲਾ ਕੇ ਕਹੇ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਣਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੰਗੀ ਦੇ ਟੁਟਣ ਤੋਂ ਸੰਮਿਲਤ ਸੂਰ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ ? ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੰਗੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਤਾਰ ਦੋਵੇਂ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਟੁਟ ਜਾਣ ਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਉਸਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੰਮਿਲਤ ਸੂਰ ਨੂੰ ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਧ ਨਿਰਮਲ ਅਵਨਾਸ਼ੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਾਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸਾਰੰਗੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਦਿਸ਼ਯ ਸੂਰ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਇਹ ਗਲ ਆਖੇ ਕਿ ਸੂਰ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਰਹੇਗੀ ਹੀ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਛ ਹਾਨੀ ਪੁਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਸੰਦੀ ਤੇ ਲਕੜ ਗਲ ਸੜ ਜਾਏਗੀ ਪਰ ਭਰਾ ਸੁਕਰਾਤ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਤਮਾ ਤਤਾਂ (ਪੰਜ ਮਹਾਂ ਭੂਤਾਂ) ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਤੰਦੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਅਰਥਾਤ ਸਰਦੀ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਬਝੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੰਦੀ ਨੂੰ ਯੋਗ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖਿਚ ਖਿਚ ਕੇ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ ਹੀ ਸੰਮਿਲਤ ਸੂਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਤਾਂ ਦੀ

ਯੋਗ ਮਿਲਾਵਟ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਰੂਪੀ ਸੁਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਆਤਮਾ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਕਿਹਾ ਹੈ) ਤਤਾਂ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਤੋਂ ਬਣੀ ਸੁਰ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਰੋਗ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਢਿਲਾ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਆਤਮਾ : ਸੁਧ ਨਿਰਮਲ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਆਦਿਕ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਝਟ ਪਟ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੰਗੀ ਦੇ ਟੁਟਣ ਨਾਲ ਸੁਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਗਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਵਿਦਯਾਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼ਿਮੀ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਬੇਸ਼ਕ ਠੀਕ ਹੈ, ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਦੀ ਤਰਕ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਵੇ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਿਆਂਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਿਮੀ ਮੈਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਤਰਕ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਇਹਦੇ ਤਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਹਛਾ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸ਼ਿਵੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸੋਚਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ ਜੇ ਕਦੀ ਦੋਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਦੋਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲ ਮੰਨ ਲਵਾਂਗੇ ਤੇ ਜੇ ਗਲਤ ਮਲੂਮ ਹੋਈਆਂ ਤਾਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਖ ਨੂੰ ਸਿਧ ਕਰਾਂਗੇ। ਸ਼ਿਵੀ! ਹੁਣ ਤੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਸੁਣਾ ਦੇ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਆਪ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਸੁਣ ਲੈਣ ਪਿਛੋਂ ਵੀ, ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ੰਕਾ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਗਲ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦੇਵੋ ਤਦ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸਿਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਗਲ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸ਼ੰਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਆਤਮਾ ਰਹੇਗੀ। ਮੈਂ ਸ਼ਿਮੀ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਜੋ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਸਖਤੀ ਉਠਾਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਹਰ ਗਲ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਇਹ ਆਖਣ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਿਸਾ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਕ ਬਣਿਆ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਹਿਸੇ ਦੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਸ਼ੰਕਾ ਕਿਉਂ ਹੋਈ? ਸੋ ਮੈਂ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ! ਇਕ ਜੁਲਾਹਿਆ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ

ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਦੂਜੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ? ਸੋ ਸੁਣੋ ਉਸ ਬਸਤ੍ਰ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਬੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਵੇਂ ਜੁਲਾਹਾ ਮਰ ਚੁਕਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਬਸਤ੍ਰ ਬੁਣ ਕੇ ਪਹਿਨਦਾ ਸੀ ਉਹ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਕਿ ਆਦਮੀ ਦੀ ਉਮਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਸਤ੍ਰ ਦੀ? ਕੌਣ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਟਿਕਦਾ ਹੈ, ਆਦਮੀ ਜਾਂ ਬਸਤ੍ਰ? ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਕਿ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਟਿਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਜੇ ਕੋਈ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ ਕਿ ਜਦ ਵਸਤ੍ਰ ਜੁਲਾਹੇ ਦੇ ਮਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਟਿਕਣ ਵਾਲਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਕਦੇ ਮਰੇਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਇਹ ਮੂਰਖਤਾ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ? ਭਾਈ ਸ਼ਿਮੀ! ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਸੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਸ਼ਿਕਾ ਦੀ ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ। ਬਸਤ੍ਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜੁਲਾਹੇ ਤੋਂ ਘਟ ਦਿਨ ਟਿਕਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਟਿਕਣ ਵਾਲਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਅਮਰ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਯੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜੁਲਾਹਿਆ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਈ ਬਸਤ੍ਰ ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਪਾੜ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਇਕ ਅੰਤਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਈ ਉਹ ਮੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਅੰਤਮ ਬਸਤ੍ਰ ਉਸ ਜੁਲਾਹੇ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਬਸਤ੍ਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਜੁਲਾਹੇ ਨਾਲੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਵਧ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੁਲਾਹਾ ਬਸਤ੍ਰ ਤੋਂ ਘਟ ਦਿਨ ਟਿਕਣ ਵਾਲਾ ਅਥਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਦੋਵੇਂ ਹਨ ਪਰ ਜਦ ਤਕ ਕਈ ਬਸਤ੍ਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਦੋਂ ਤਕ ਇਕ ਜੁਲਾਹਿਆ ਬਣਿਆ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਬਸਤ੍ਰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਵੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਯੁਕਤੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਘਟਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਆਤਮਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮੈਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਗਲ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਅਵਨਾਸ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏਗੀ। ਇਹ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਕਪੜਾ ਪਾਟਣ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਨਿਰਬਲ, ਰੋਗ ਗ੍ਰਸਤ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ, ਅੰਤ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਅੰਤਮ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ, ਉਸ ਜੜ੍ਹ ਸਰੀਰ ਦੇ ਗਲਣ ਤੇ ਸੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਵੀ ਕੁਛ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਗਲ ਸੜਕੇ ਟਿਕਾਣੇ

ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਕੇਵਲ ਇਕ ਇਸੇ ਯੁਕਤੀ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਤੇ 'ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਸੁਧ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ, ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਅਧਿਕ ਟਿਕਣ ਵਾਲੀ ਹੈ', ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਆਤਮਾ ਬਣੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਤੇ ਮਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਆਤਮਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨਗੀਆਂ, ਉਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਛੁਟਣ ਤੇ ਫਿਰ ਤੀਜੇ ਚੌਥੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਚਲੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਆਤਮਾ ਵਧੀਕ ਬਲ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ਜਾਂ ਦੋ ਚਾਰ ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਹਦਾ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੋ ਦਸ ਸੌ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਨਿਕਲਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਉਹਦਾ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਦਾ ਬਲ ਘਟਦਿਆਂ ਘਟਦਿਆਂ ਇਹ ਸਾਡਾ ਅੰਤਮ ਸਰੀਰ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਵੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਖਟਕਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਇਹ ਸਾਬਤ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ ਕਿ ਆਤਮਾ ਉਕਾ ਹੀ ਅਵਨਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਅਜਰ ਹੈ, ਅਮਰ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਆਦਮੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਿਡਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਖੜਕਾ ਲਗਾ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਸਾਡਾ ਅੰਤਮ ਸਰੀਰ ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ ?

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਫੀਡੋ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ : — ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਆਪੋ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਵੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਡਰ ਮਗਾਂਦੇ ਵੇਖਕੇ ਅਗੋਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ, ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਘਟਣ ਲਗ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਸਾਰਹੀਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਡਾ ਜੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮਲੂਮ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਨਿਸਚਾ ਕੁਛ ਮੁਲ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਤੇ ਨਾ ਕਦੀ ਅਸੀਂ ਯਥਾਰਥ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਰੂਪ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ।

ਈਸ਼ : ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਾਣੇ ਮੈਂ ਸਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਪੀਡੋ ! ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਅਗੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਮਿਲਣਗੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ

ਇਤਬਾਰ, ਜਦ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਬਲ ਯੁਕਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਤਸਲੀ ਹੋ ਗਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦਾ ਕਿਥੇ ਠਿਕਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ? ਕਿਉਂਕਿ ਆਤਮਾ ਇਕ ਸਮਿਲਤ-ਸੂਰ ਹੈ, ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਲੱਟੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਜ ਜਦ ਤੂੰ ਉਹ ਹੀ ਗਲ ਕਹੀ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਛੇਤੀ ਹੀ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਦੀ ਆਤਮਾ ਮਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਹੋਰ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੁਣ ਹੋਰ ਦੇਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਕਹਿ ਹੀ ਦੇਵੋ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕਿਹੜੀ ਯੁਕਤੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ? ਇਤਨਾ ਸਿਰ ਖਪਾਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਤੇ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ਵੀ ਕੁਛ ਘਬਰਾਏ ਸਨ ਜਾਂ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਭਾਵ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੁਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਦਿਲ ਜਮਈ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਕਹਿ ਦੇਵੋ।

ਫੀਡੋ : ਉਂਜ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਦੀਵ ਹੀ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ ਉਂਜਹੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਾਏ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇ ਦੇਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਕਠਨ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮੇਰੇ ਤੇ ਅਸਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਲੀਮਾਣਸੀ ਤੇ ਚੰਗੇ ਸੁਭਾਓ ਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਝਟ ਪਟ ਹੀ ਅਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਸਮਝ ਗਏ, ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਾਨੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹਾਰੀ ਹੋਈ ਸੈਨਾ ਦੇ ਸਪਾਹੀ ਸੀ ਤੇ ਨਸੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਕਤ ਦੇ ਕੇ, ਮਲਹਮ ਪੱਟੀ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਅਫਸਰ ਨੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ।

ਈਸ : ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ?

ਫੀਡੋ : ਮੈਂ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਿਪਾਈ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਉਚੇ ਬਿਸਤਰੇ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਲਿਟਾਂ ਆਪਣੇ ਹਥ ਲੈ ਲਈਆਂ, ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਹੋਂਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਭਰਾ ਪੀਡੋ ! ਸ਼ਾਇਦ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕਲ ਕਟਵਾ ਦੇਵੇਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਤੇ ਮੈਂ ਬੋਲਿਆ 'ਮੈਂ ਭੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ'

ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੰਨੇਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਕਟਵਾਣਾ*। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿਉਂ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਵੇਖੋ ! ਜੇ ਕਦੀ ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਯੁਕਤੀ ਦਾ ਅਜ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਾਬਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਅਜ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਕਟਵਾ ਦੇਵਾਂਗੇ ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਤੇਰੀ ਥਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਹੋਂਦਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਕੋਈ ਹੋਰ ਯੁਕਤੀ ਨਾ ਸੁਝਦੀ ਤਦ ਮੈਂ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮੈਂ ਫਿਰ ਨਵੀਂ ਯੁਕਤੀ ਲਭ ਕੇ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਦੀ ਯੁਕਤੀ ਦਾ ਖੰਡਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ ਤਦ ਤਕ ਕੇਸ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ।

ਮੈਂ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ, ਪਰ ਦੋ ਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਇਕੱਲਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਭਿੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, ਖੈਰ ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲੈਣਾ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹੱਛਾ, ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ : — ਦੋਨਾਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਇਕ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਵਾਸਤੇ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਥੋਂ ਗਲਤੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਗਲਤੀ ਕਿਵੇਂ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਗਲਤੀ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਕਿ ਘੜੀ ਘੜੀ ਤਰਕ ਤੇ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਸੁਣਦੇ ਘਬਰਾ ਕੇ, ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਅਨਿਆਏ ਨਾ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਈਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮਾਨਸ ਗੰਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਤੇ ਯੁਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦੋਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਕ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਤੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਕੇ ਆਪਣਾ ਸਚਾ ਮਿਤ੍ਰ ਸਮਝਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਮਿਤ੍ਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘਾਤ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਵੇਰ ਮਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਤਰੂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿ ਉਹਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਦ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਈਮਾਨ ਤੇ ਦਗ਼ੋਬਾਜ਼ ਸਮਝਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੋ ਤੇ 'ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ

* ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਖੂਬੀ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਟਵਾਣਾ ਮੌਤ ਤੋਂ ਹਾਰਨ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦ੍ਰੋਪਦੀ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਤੱਗਯਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਦਰਯੋਧਨ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਕੇਸ ਨਹੀਂ ਧੋਵਾਂਗੀ ਜੂੜਾ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਾਂਗੀ।

ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਚੰਗਾ ਵੀ ਹੈ' ਉਹਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਕਦੇ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ?

ਫੀਡੋ : ਕਈ ਵਾਰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਬਿਨਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਉ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿਚਾਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤਾਉ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਆਦਮੀ ਗਿਣਵੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਾ ਨਿਰੇ ਚੰਗੇ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਨਿਰੇ ਬੁਰੇ।

ਫੀਡੋ : ਇਸ ਤੋਂ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਮਤਲਬ ਵਡੀਆਂ ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੈ, ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਆਦਮੀ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਕੁੱਤਾ, ਅਜੇਹੀਆਂ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਰਲੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ, ਅਤਿ ਨੀਚ ਜਾਂ ਅਤਿ ਉਤਮ, ਅਤਯੰਤ ਚਿੱਟਾ ਜਾਂ ਅਤਯੰਤ ਕਾਲਾ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਦੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੁਸਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ 'ਅਤਿ' ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੈ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ।

ਫੀਡੋ : ਬੇਸ਼ਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਗਲ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕਦੀ ਦੁਸ਼ਟਤਾ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਗੇ, ਤਦ ਅਤਯੰਤ ਦੁਸ਼ਟ ਤੇ ਅਤਿ ਪਾਪ ਆਤਮਾ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਨਿਕਲਣਗੇ। ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਇਹ ਗਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਫੀਡੋ : ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਦੁਸ਼ਟ ਆਤਮਾ ਨਿਕਲਨਗੇ ਜ਼ਰੂਰ, ਇਥੇ ਇਹ ਗਲ ਤਰਕ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਘਟਦੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਐਥੇ ਤਕ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਨਿਆਏ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪੜ੍ਹੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਯੁਕਤੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਪੁਲ ਨਾਲ ਜਾਂ ਪੂਰੀ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਤ ਮੰਨਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਦ ਕਈ ਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹਦਾ ਯੁਕਤੀ ਤੋਂ ਉਕਾ ਹੀ ਭਰੋਸਾ ਉਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਰਾਤ ਦਿਨ ਤਰਕ ਵਿਤਰਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਤੋਂ ਬੁਧੀਮਾਨ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੇਵਲ ਅਸਾਂ ਹੀ ਤਤ ਦੁੰਡ ਕਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ

ਵੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨਿਸ਼ਚਤ ਜਾਂ ਪਕੀ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੁਤਰਕੀ ਜਾਂ ਤਰਕ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਯਥਾਰਥ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਂਗ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਛਿਨ ਪਰ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਜਿਉਂ ਦੀਆਂ ਤਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ।

ਫੀਡੋ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਕਈ ਆਦਮੀ ਅਜਿਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਿਆਏ ਜਾਂ ਤਰਕ ਯੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਸਚੀ ਹੋਈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਮਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿੰਨੇ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਤਰਕਾਂ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸਚ ਤੇ ਕਦੇ ਝੂਠ ਸਮਝ ਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਨਿਆਇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹੀ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਅਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਕਜ ਕੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਫਿਰ ਜਨਮ ਭਰ ਤਰਕ ਨਿਆਇ ਤੇ ਯੁਕਤੀ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਗਾਲੀ ਦਿਤਾ ਕਰੇ ਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਤਯ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ।

ਫੀਡੋ : ਹਾਂ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਸਚ ਮੁਚ ਬੜੇ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਵੀ ਇਸ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਪੱਲੇ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ ਕਿ ਸਾਰੀ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਗਲਤ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਅਗੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਤਕਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮੌਤ ਵਾਸਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਇਤਨੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਉਠ ਖੜੋਤੀਆਂ ਹਨ ਤਦ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਖਤਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਨਾ ਕਰ ਸਕਾਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਸੰਸੇ ਵਿਚ ਪਏ ਮੂਰਖ ਮਨੁਖ ਵਾਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਦਲੀਲ ਦੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਸਿਰਪਟ ਦੜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਜਿਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੇ ਉਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਸਾਰ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜ ਮੇਰੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ, ਮੇਰੇ ਸਰੋਤੇ ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਠੀਕ ਮੰਨ ਲੈਣ, ਪਰ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਬੜੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ, ਤੁਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਸਵਾਰਥ ਤੇ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇ ਕਦੀ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਸੱਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ

ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਤਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਰਨੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਜੇਹੜਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਰੋ ਧੋ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਗਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਕ ਬੁਰਾਈ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੇਤੀ ਉਹਦਾ ਅੰਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਹੱਛਾ ਹੁਣ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਤੁਸੀਂ ਦੋਨੋਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਇਕ ਗੱਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਓ। ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਲਗੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਇਹ ਗਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਕਰਾਤ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾ ਕਿ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਝੂਠ। ਜੇ ਮੇਰੀ ਗਲ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਤਦ ਮੰਨ ਜਾਣਾ, ਜੇ ਅਸਤ ਮਲੂਮ ਹੋਵੇ ਤਦ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਗਲ ਬਾਬਤ ਜੇਹੜੀ ਜੇਹੜੀ ਸ਼ੰਕਾ ਉਠੇ ਨਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਣੀਆਂ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰਖਣਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਮਨਾਣ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਧੋਖਾ ਨਾ ਦੇਵਾਂ। ਲਓ ਹੁਣ ਆਓ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀਏ। ਮੈਂ ਇਕ ਵੇਰ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਕੋਈ ਤੁਹਾਡੀ ਕਹੀ ਗਲ ਗਲਤ ਸਮਝ ਲਈ ਹੋਵੇ ਤਦ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਿਮੀ! ਜੇ ਕੁਛ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀ ਤਰਕ ਏਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੇ ਵਿਦਯ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਤਦ ਵੀ ਇਕ ਸਮ-ਸੁਰ ਵਾਂਗ ਉਸਦੀ ਬਣਾਵਟ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਸ਼ਿਵੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਅੰਤਮ ਸਰੀਰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਏਗੀ? ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕਦੇ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਨਾਸ਼ ਹੋਂਦਾ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਭਰਾਓ ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਹੀ ਗਲ ਕਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਛ ਹੋਰ?

ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ਅਸਾਂ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਅਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਆ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਸਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਜਿਹੜੇ ਸਿਧਾਂਤ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਸਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਗਲਤ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਦਰੁਸਤ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਏਗਾ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਛੱਡਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੰਨਣ ਜੋਗੇ ਹਨ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਸਾਂ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗਿਆਨ ਕੇਵਲ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਸਿੰਮ੍ਰਤੀ

ਹੈ, ਇਸ ਬਾਬਤ ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਰਾਏ ਹੈ ? ਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਗਯਾਨ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਆਤਮਾ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਸੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਟਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਮੇਰੀ ਵੀ ਇਹ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਏ ਨੂੰ ਬਦਲਨਾਂ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਤੁਅੱਜਬ ਦੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਰਾਏ ਬਦਲਨੀ ਪਏਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਯੁਕਤੀ ਕਿ 'ਸੂਰ ਇਕ ਸੰਮਿਲਤ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਤੇ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਤਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਸੂਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ' ਜੇ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪਹਿਲੀ ਰਾਏ ਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗਲ ਮੰਨ ਲਓਗੇ ਕਿ ਸੂਰ ਉਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਤੋਂ ਕਿ ਸੂਰ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਇਹ ਕਿ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਹ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੰਮਿਲਤ ਤਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪਰਣਾਮ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਦਸੋ ਕਿ ਬਿਨਾ ਇਸ ਉਪਰ ਕਹੀ ਗਲ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਕੀ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹੋ ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਮਸੂਰ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰੰਗੀ, ਤੰਦੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ (ਜਦ ਤਕ ਸੂਰ ਮਿਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ) ਦੀ ਹੋਂਦ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਸਮਸੂਰ ਪਿਛੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਮਸੂਰ ਬਣਿਆ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤਤਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ (ਸੂਰ ਵਾਂਗ ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਵਿਰੁਧ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸੂਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਯੁਕਤੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਹੈ, ਤਦ ਤੁਹਾਡੀ ਯੁਕਤੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਹਛਾ ਲਉ ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੌਖਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਉਲਝਨ ਨਾ ਰਹੇਗੀ। ਦੋ ਗਲਾਂ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਚੁਣ ਲਓ, ਜੇਹੜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਬਲ ਮਲੂਮ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਓ। “ਗਿਆਨ ਪੂਰਬ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਹੈ” ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਓ ਜਾਂ “ਆਤਮਾ ਇਕ ਸਮਿਲਤ ਸੂਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ” ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਓ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਪਖ ਬਲ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਓ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦੇਵੋ, ਫਿਰ ਅਗੇ ਤੁਰਾਂਗੇ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ‘ਗਿਆਨ ਪੂਰਬ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਹੈ’, ਕਿਉਂਕਿ ਆਤਮਾ ਇਕ ਸੂਰ ਸਮਿਲਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ, ਇਹ ਦੂਜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਸੁਣਕੇ ਮੈਂ ਇਹ ਗਲ ਕਹਿ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੁਛ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕੇਵਲ ਸੰਭਾਵਨਾ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾ ਹੋਵੇ! ਸੋ ਇਸ ਅਧਾਰ ਤੇ ਜੇਹੜੀ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨੀਓ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਵਧਾਨ ਨਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਤੁਰ ਕੇ ਭਰਮ ਵਿਚ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੂਰਬ ਸਿਮਰਤੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ ਪੱਕੀ ਬੁਨਯਾਦ ਤੇ ਖੜਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਲੀ ਸੱਤਾ ਤੇ ਅਸਲੀ ਤਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਗਲ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀ ਸੱਤਾ-ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ-ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਗਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਮੈਂ ਸੁਣ ਚੁਕਾ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਆਤਮਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਹੀ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਆਓ ਹੁਣ ਇਕ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਕੋਈ ਸੂਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਸਿਮਰਤ ਪਦਾਰਥ, ਕਈ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਜੋ ਗੁਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਅਵਗੁਣ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਅਰਥਾਤ ਕਾਰਨ ਦੇ ਗੁਣ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ?

- ਸ਼ਿਮੀ : ਹੋਂਦੇ ਹਨ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਗਲ ਕੀ ਦੋਨੋਂ ਸਮਾਨ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਗੁਣ ਕਾਰਨ ਵਿਚ ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਾਰਨ ਰਹੇਗਾ, ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਏਗਾ। ਉਸਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਹ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਸੂਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਤੁਰਨਾ ਪਏਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪਹਿਲਾਂ ਤਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਗੇ ਤਦ ਸੂਰ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਸੂਰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਕਲ ਆਵੇ ਤੇ ਤੱਤ ਪਿਛੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਇਹ ਗਲ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸੂਰ (ਸਮ ਸੂਰ) ਤੋਂ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ? ਇਹ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੀ ਹੈਂ, ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸੂਰ ਤੋਂ ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮਿਲਨ ਤੋਂ ਉਹ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਹ ਸੂਰ ਵਸ਼ੇਸ਼ ਅਨਕੂਲ ਹੋਵੇ, ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸੂਰ ਦਾ ਇਹ ਸੁਭਾਉ ਹੀ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਠੀਕ ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਦ ਸੂਰ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਸੂਰ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿਤੀ ਜਾਏ (ਪੰਚਮ ਜਾਂ ਸਪਤਮ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੂਰ ਅਖਵਾਏਗੀ ਜਦ ਘਟਾ ਕੇ ਉਤਾਰ ਦਿਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਉਤਰੀ ਹੋਈ ਸੂਰ (ਵਿਖਮ ਗੰਧਾਰ) ਅਖਵਾਏਗੀ, ਇਹ ਸੂਰ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਾਂ ਉਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਤਮਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਕ ਸੂਰ ਵਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਨੋਗੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਸੂਰ ਵਾਂਗ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਜਾਂ ਉਤਰੀ ਹੋਈ ਸੂਰ ਵਾਂਗ ਛੋਟੀ ਜਾਂ ਵਡੀ ਆਤਮਾ ਆਖਾਂਗੇ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਤਾਂ ਕੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਗਲ ਆਤਮਾ ਬਾਬਤ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਗਲ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਤਮਾ ਸਪਤਮ ਸੂਰ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵਿਖਮ ਗੰਧਾਰ, ਸੋ ਦਸੋ ਕਿ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਦਸੋ, ਕੋਈ ਆਤਮਾ ਧਾਰਮਕ ਗਿਆਨ ਤੇ ਸਜਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਕੋਈ ਆਗਿਆਨੀ, ਪਾਪੀ ਤੇ ਦੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
- ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇਹੜੇ ਆਦਮੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਮ ਸੂਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਨਦੇ ਹਨ,

ਉਹ ਆਤਮਾ ਦੇ ਇਸ ਭਲੇ ਤੇ ਬੁਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਗੇ ? ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਸੂਰ ਤੇ ਵਿਖਮ ਗੰਧਾਰ ਆਖਣਗੇ ? ਸੁਰੀਲਾ ਤੇ ਬੇਸੁਰਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਵਯੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ? ਅੱਛੀ ਆਤਮਾ ਸੁਰੀਲੀ ਹੈ ਤੇ ਬੁਰੀ ਬੇਸੁਰੀ, ਕੀ ਇਹ ਗਲ ਆਖਾਂਗੇ ? ਆਤਮਾ ਜਦ ਹੈ ਹੀ ਇਕ ਸਮਸੂਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਤਦ ਜੇ ਆਤਮਾ ਸੂਰ ਰਹਿਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਤਮਾ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਤਮਾ ਤਾਂ ਸਮਸੂਰ ਹੈ, ਤਦ ਕੀ ਫਿਰ ਉਸ ਆਤਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਵਿਖਮ ਸੂਰ ਅਰਥਾਤ ਦੂਜੀ ਵਿਖਮ ਆਤਮਾ ਵੀ ਮੰਨੋਗੇ ਅਥਵਾ ਬੁਰੀ ਆਤਮਾ ਬੇਸੁਰੀ ਸੂਰ ਰਹਿਤ ਮੰਨੋਗੇ ?

ਫੀਡੋ : ਸ਼ਾਇਦ ਸ਼ਿਮੀ ਇਹਦਾ ਉਤਰ ਨਾ ਦੇ ਸਕੇ, ਪਰ ਸਵਾਏ ਇਹਦੇ ਹੋਰ ਕੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੰਨੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਆਤਮਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਆਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਟ ਵਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਇਸ ਗਲ ਵਿਚ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਸੂਰ (ਸਮਸੂਰ) ਸਮ ਹੀ ਹੈ, ਵਿਖਮ ਹੋਣੀ ਫਿਰ ਸੁਰੀਲੀ ਸੂਰ ਨਹੀਂ ਅਥਵਾ ਸਕਦੀ ਅਰਥਾਤ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਸਮਸੂਰ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸਮਸੂਰ ਉਸੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨਾ ਬਹੁਤੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੋਏ ਤੇ ਨਾ ਬਹੁਤੀ ਉਤਰੀ ਹੋਈ, ਇਹ ਸਮਸੂਰ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਕੋਈ ਆਤਮਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਘਟ-ਵਧ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਵਿਖਮ ਸੂਰ ਦੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਮਸੂਰ (ਰਸੀਲ) ਆਖਣਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਮਸੂਰ (ਰਸੀਤਲੀ) ਕਹੋ ਤੇ ਅਧਰਮ ਨੂੰ ਵਿਖਮ ਸੂਰ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਖਮ ਸੂਰ ਜਦ ਹੋਈ ਤਦ ਉਹ ਆਤਮਾ ਰਹੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤਤਾਂ ਦੇ ਯਥਾ ਯੋਗ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ, ਸਾਰੰਗੀ ਦੇ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸਮਸੂਰ ਵਾਂਗ ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੇਸੁਰੀ ਸਾਰੰਗੀ ਤੋਂ ਸਮਸੂਰ (ਸੁਰੀਲੀ ਸੂਰ) ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ ਉਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਰਮੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜੇ ਬੇਸੁਰੀ (ਵਿਖਮ ਸੂਰ ਵਾਲੀ) ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਦ ਉਹ ਆਤਮਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੇਗੀ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ! ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਗਲ ਹੈ, ਅਧਰਮ, ਵਿਖਮ ਸੂਰ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਤਦ ਸਮਸੂਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਆਤਮਾ ਬਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਤੇ ਜਦ ਅਧਰਮੀ

ਆਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ? ਤੇ ਜੇ ਆਤਮਾ ਸਮਸੂਰ ਹੈ ਤਾਂ ਅਧਰਮੀ ਆਤਮਾ ਹੋਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਸਾਰੀਆਂ ਆਤਮਾ ਧਾਰਮਕ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਕੀ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ? ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਦਲੀਲ ਕਿ ਆਤਮਾ ਇਕ ਸਮਸੂਰ ਵਸ਼ੇਸ਼ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਜੜ੍ਹ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਅਯੁਕਤੀਆਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ! ਇਕ ਗਲ ਹੋਰ ਸੁਣੋ, ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨੀ ਆਤਮਾ ਹੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਰਖ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਗਿਆਨੀ ਆਤਮਾ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਵਾਸਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਸ ਵਿਚ ਰਖਦੀ ਹੈ ? ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੋਰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਭੁਖ, ਪਿਆਸ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਅਜਿਹਾ ਕਦੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਤਮਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦੇਵੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਲਗਾਮ ਦੇ ਕੇ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਰੋਕਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਆਤਮਾ ਇਕ ਸਮਸੂਰ ਵਾਂਗ ਬਧੀ ਹੋਈ ਗਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਧੀ ਹੋਈ ਲੈ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸੂਰ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਤਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਬਣੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵੇਲੇ ਤਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਉਹ ਕੋਈ ਸੂਰ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾ ਐਧਰ-ਉਧਰ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਬਧੀ ਹੋਈ ਗਤ ਤੋਂ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਸੂਰ ਜਿਸ ਪਰਦੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਗਈ ਹੈ, ਓਸੇ ਪਰਦੇ ਤੇ ਸੂਰ ਦੋਂਦੀ ਹੈ। ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀ ਕੋਈ ਲੈਅ ਜਾਂ ਤਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਟੁਰਨਾ ਪਏਗਾ, ਉਹ ਤਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਤੋਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਕੀ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਠੀਕ ਹੈ!

ਸੁਕਰਾਤ : ਆਤਮਾ ਵਲ ਵੇਖੋ ਇਹ ਤਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਤਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਤੋਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਤਾਂ (ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਸੂਰ) ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਤਦ ਇਹ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਤਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਤੁਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਸ ਵਿਚ ਰਖਦੀ ਹੋਈ ਵਿਖਾਈ

ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਸਿਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਸ਼ਾ ਪੰਜ ਭੌਤਕ ਸਮਸੂਰ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਸਰੀਰਕ ਤਤਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭੁਖ, ਪਿਆਸ, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ ਤੇ ਮੋਹ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਵਸ ਵਿਚ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਲਸ ਆਉਣ ਤੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕਸਰਤ ਕਰਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਕੁਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅੜਵੈਂਗ ਘੋੜੇ ਦੀ ਲਗਾਮ ਖਿਚ ਕੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਾਈਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਹ ਦਸਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬੁਰੇ ਪਾਸੇ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਪੁਰਾਣੇ ਤਤਵੇਤਾ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਸਰੀਰਕ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਖਣ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ, ਈਆਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ, ਉਹ ਲੋਕ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਜਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇਹੜੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਮਸੂਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਨਦੇ ਹਨ? ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਉੱਤਮ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਦਿਵਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਸ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਰਖ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਜੇ ਕਦੀ ਉਹ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਣਾਮ ਸਰੂਪ ਸੂਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਰੀਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਾਂ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਿਰੁਧ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਹੀ ਨਾ ਸਕਦੀ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸਮਰਥਾ ਰਖਦੀ ਹੈ ਇਹ ਗਲ ਤੁਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਨਹੀਂ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਬੇਸ਼ਕ! ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਆਤਮਾ ਇਕ ਸਮ ਸੂਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਸਮਝੋਗੇ ਤਾਂ ਉਪਰ ਦੀ ਸਮਝੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਸਹੀ ਕਹਿ ਚੁਕੇ ਹੋ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਕਿ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਮਸੂਰ ਹੈ, ਇਸ ਯੁਕਤੀ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕੀ ਹੁਣ ਸ਼ਿਵੀ ਦੀ ਯੁਕਤੀ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਾਂ।

ਸ਼ਿਮੀ : ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਹੁਣ ਸ਼ਿਵੀ ਦੀ ਯੁਕਤੀ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰੋ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ 'ਆਤਮਾ ਸਮਸੂਰ ਹੈ' ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਢੰਗ ਦੀ ਖੂਬੀ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਮੇਰੀ ਬੁੱਧੀ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਿਮੀ ਦੀ ਏਹ ਸ਼ੰਕਾ ਮੈਂ ਸੁਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ੰਕਾ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕੋਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹਿਲਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਆਤਮਾ ਸਮਸੂਰ ਹੈ, ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹਵਾ ਵਿਚ

ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਗਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਸ਼ਿਮੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਭਾਈ ਸ਼ਿਵੀ ! ਬਹੁਤ ਅਭਿਮਾਨ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਲਗ ਜਾਏ ਤੇ ਜੇਹੜੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਸੋਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਗੜਬੜ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਣ। ਹਛਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜੋ ਭਾਵੇ ਉਹ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਸ਼ੰਕਾ, ਤੈਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਯੁਕਤੀ ਸੁਨਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਕਥਨ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ : — ਆਤਮਾ ਸਦਾ ਅਜਰ ਅਮਰ ਹੈ, ਇਹ ਗਲ ਸਿਧ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਆਤਮਾ ਅਜੇਹੀ ਨਾ ਹੋਈ ਤਦ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਕਿ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ, ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਬੜੀ ਅਛੀ ਹੋਵੇਗੀ ਬਿਲਕੁਲ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਗਲ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਭਰ ਦਾ ਸੰਜਮ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ। ਤੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਸਮਰਥਾ ਵਾਲੀ ਤੇ ਵਿਦਯਕ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਉਹ ਅਜਰ ਅਮਰ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਮਰ ਵੱਡੀ ਹੈ, ਮਿਆਦ ਲੰਮੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲੰਮੀ ਮੁੱਦਤ (ਵੱਡੀ ਉਮਰ) ਵਿਚ ਪਿਛੇ ਕਈ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਕਈ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ ਭੋਗੇ। ਇੰਨਾ ਕੁਛ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਅਜਰ ਅਮਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਈ ? ਤੁਹਾਡਾ ਆਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤੋਂ ਉਸਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਦ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹਦੇ ਪਿਛੇ ਰੋਗ ਲਗ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਸ਼ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਸ਼ਟ ਭੋਗਦੇ ਭੋਗਦੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਜਨਮ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੇਹੜਾ ਆਖਰੀ ਸਰੀਰ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਹਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਘੜੀ-ਘੜੀ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਗੱਲ ਰਹਿ ਨਾ ਜਾਏ, ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਯੁਕਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗਲ ਘਟਾਣੀ ਜਾਂ ਵਧਾਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਘਟਾ ਵਧਾ ਕਰ ਲੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਜੋ ਕੁਛ ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਗਲ ਘਟਾਣੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵਧਾਣੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਸੁਕਰਾਤ ਚੁਪ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਕੁਛ ਚਿਰ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ, ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, ਤੇਰੀ ਗਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਖੇਡ ਨਹੀਂ, ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਨਾਸ਼

ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਛਾਣ-ਬੀਣ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ। ਜੇ ਤੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਡ-ਬੀਤੀ ਸੁਣਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚੋਂ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਗਲ ਮਿਲ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ੰਕਾ ਦੇ ਸਮਧਾਨ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈਂ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ; ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਵਾਂਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਸੁਣੋ, ਜਦ ਮੈਂ ਜ਼ਾਨ ਸੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ, ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੇ 'ਕਾਰਜ' 'ਕਾਰਣ' ਤੇ 'ਉਤਪਤੀ ਵਿਨਾਸ਼' ਦਾ ਤਾਂ ਮਲੂਮ ਕਰ ਲੈਣਾ ਮੈਂ ਵਡੀ ਗਲ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਗਰਮੀ ਤੇ ਸਰਦੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਜੀਵ ਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਹਵਾ ਤੇ ਅਗਨੀ, ਜਾਂ ਖੂਨ ਆਦਿਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਦਿਮਾਗ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਦੇਖਣਾ-ਸੁਣਨਾ ਤੇ ਰਸਨਾ ਆਦਿਕ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਥਵਾ ਮਨ ਵਾਸਨਾ, ਇੱਛਾ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ? ਇਤਿਆਦਿਕ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਚੱਕਰ ਖਾਯਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਤੇ ਲੈਅ ਦੀ ਵੀ ਮੈਂ ਪ੍ਰੀਖਯਾ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜੋ ਜੋ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪੜਤਾਲ ਮੈਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਮੈਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਕਢਿਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਸਿਖਣ ਤੋਂ ਮੈਂ ਹਰ ਤਰਾਂ ਅਯੋਗ ਹਾਂ, ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਮੈਂ ਇਹ ਗਲ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਬਗਲ ਵਿਚ ਰਖਣ ਨਾਲ ਦੋ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ? ਇੰਨਾ ਦਾ ਸੰਯੋਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੂਣਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ? ਜਦ ਦੋਨੋਂ ਅਲਗ ਸਨ ਤਾਂ ਇਕ ਹੀ ਇਕ ਸੀ, ਦੋ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਆਦ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਇਕ ਨੂੰ ਦੋ ਨਾਲ ਵਿਭਾਜਤੀ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ਭਾਵ ਤਕਸੀਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਸੰਖਯਾ ਨੂੰ ਦੋ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖਕੇ, ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਕਾਈ ਇਥੇ ਦੋ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣ ਗਈ? ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਵਾਰ ਇਕ ਦਾ ਦੋ ਹੋਣਾ, ਦੋਨਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਦੋਨਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਇਕਠਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਇਕਾਈ ਜੋੜੀ ਗਈ ਤਦ ਦੋ ਹੋਇਆ ਤੇ ਹੁਣ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੂਜੀ ਨਾਲੋਂ ਅਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਰਥਾਤ ਵਿਭਾਜਤ ਕੀਤੀ ਗਈ (ਭਾਗ ਦਿੱਤੀ ਗਈ) ਤਾਂ ਦੋ ਹੋ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਦੋ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਾਵਾਂ ਕਿ ਇਕ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ? ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਜਾਂ

ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਕੁਛ ਕੁਛ ਅਭਾਸ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੈ ਪਰ ਉੱਪਰ ਦਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਖਿਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦਾ।

ਹੁਣ ਇਕ ਹੋਰ ਗਲ ਸੁਣੋ, ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਨਕਸਾਰਗੋਰਸ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਵੇਖਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਨ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸੁਣਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਈ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗੀ ਕਿ ਮਨ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਠੀਕ ਉਚਤ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਸਜਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਹੁਣ ਜੇ ਕਦੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜਾਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਮ ਉਪਾਅ ਇਹ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਜਾਂ ਉਸ ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਣ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਉਪਾਅ ਕੇਹੜਾ ਹੈ? ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕਰਤਵ ਇਹ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਉਪਾ ਖੋਜ ਕੇ ਕਢੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੇ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਭਲੇ ਤੇ ਬੁਰੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਇਕ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ-ਸੂਪਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਇਨਕਸਾਰਗੋਰਸ' ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੇਰੇ ਅਨਕੂਲ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਇਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਆਸ਼ਾ ਬੱਧ ਗਈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਦਸੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਗੋਲ ਹੈ ਜਾਂ ਚੌੜੀ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਦਸੇਗਾ ਕਿ ਕਾਰਜ, ਕਾਰਣ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਦਸੇਗਾ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਅਮਕਾ ਆਕਾਰ ਹੋਣਾ ਹੀ ਇਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਰਬੋਤਮ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਉਹ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਵਿਚੋਂ-ਵਿਚ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦਸੇਗਾ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਉਸੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਸਰਬੋਤਮ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੀ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਸ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਬਤ ਕੁਛ ਨਾ ਪੁਛਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੰਦਮਾ, ਸੂਰਜ, ਗ੍ਰਹਿ, ਉਪਗ੍ਰਹਿ, ਤਾਰਾ ਮੰਡਲ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀ, ਚਾਲ ਢਾਲ, ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਬਾਬਤ ਵੀ ਮੈਂ ਛਾਣ-ਬੀਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਸ ਢੰਗ ਤੇ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ ਉਸੇ ਅਵਸਥਾ

ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਉਸੇ ਢੰਗ ਤੇ ਹੀ ਉਹ ਸਰਬੋਤਮ ਹਨ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਮਨ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਕਾਰਨ ਦਸਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਰਬੋਤਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦੇ ਸਿਵਾਏ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਦਸੇਗਾ। ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵਖਰਾ ਵਖਰਾ ਕਾਰਣ ਦਸੇਗਾ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਕਾਰਣ ਦਸੇਗਾ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਦਸੇਗਾ ਕਿ ਅਮਕੀ ਅਮਕੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਜੇਹੜਾ ਅਮਕਾ ਅਮਕਾ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਹੀ ਸਰਬੋਤਮ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਸੁਝੇ ਉਹਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਰਬੋਤਮ ਗਤੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਲਾਭ ਪੁਚਾਣ ਵਾਲਾ ਉਪਾਅ ਕੇਹੜਾ ਹੈ? ਜੇ ਇਨੀ ਆਸ਼ਾ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਹੀ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੀਆਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਗਿਆ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਵਾਯੂ, ਈਥਰ (ਆਕਾਸ਼) ਪਾਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਵਚਿਤ੍ਰ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ; ਉਹਦੀ ਗਲ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਲੂਮ ਹੋਈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਆਖੇ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਮਨ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕੰਮ ਬਾਬਤ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹਾਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੀ ਉੱਤਰ ਦੇਵੇ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਹੀ ਕਹਿ ਬੈਠਾ ਕਿ ਇਥੇ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਬੈਠਾ ਹਾਂ? ਤੇ ਉਹ ਉੱਤਰ ਦੇਵੇ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੱਡਾਂ ਦੇ ਪਠਿਆਂ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਹੱਡੀਆਂ ਸਖਤ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਜੋੜ ਹੈ ਤੇ ਪੱਠੇ ਢਿਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਤਣ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਹੀ ਹਾਲ ਮਾਸ; ਤੇ ਚਮੜੇ ਦਾ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ ਹੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਢਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਦ ਹੱਡੀ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਉਠਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਪਠਿਆਂ ਦੇ ਢਿਲਾ ਪੈਣ ਤੇ ਸੁਕੜਨ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਮੁੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਮੇਰਾ ਇਕ ਪੈਰ ਮਰੋੜ ਕੇ ਬਹਿਣ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗਲ ਬਾਤ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ? ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਦਸੇਗਾ ਕਿ ਵਾਯੂ, ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗਲ ਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦਸ ਦੇਵੇਗਾ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਕਾਰਣ ਦਸਣ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਏਗਾ

ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੈਠਾ ਹਾਂ ਕਿ ਏਥਨਜ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਣਾ ਉਚਤ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੰਡ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਸਮਝਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਨਾ ਸਮਝਦਾ, ਤੇ ਰਾਜ ਡੰਡ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਕੇ ਮੈਂ ਨਸ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੱਡੀਆਂ, ਮਾਸ ਤੇ ਪਠੇ ਬੋਸ਼ੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਓਪਰੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਬੁਚੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜੋ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰਦਾ ਤਾਂ ਅਵਸ਼ ਹੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਹ ਹੱਡ ਮਾਸ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਹੀ ਦਿਸਦਾ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਇਥੇ ਨਾ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਸੋ, ਜੇ ਕਦੀ ਮੇਰੇ ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੱਡ ਮਾਸ ਦਸਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਨਿਰੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਜੇ ਕੋਈ ਇਹ ਕਹੇ ਕਿ ਬਿਨਾ ਹੱਡ ਮਾਸ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਦੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਗਲ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਇਹ ਆਖਣਾ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਹ ਆਖਣਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਗਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੇਵਲ ਇਕ ਇਹ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ 'ਮਨ ਦਵਾਰਾ' ਕਰਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਵਿਵੇਕ ਦਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਨਿਰੀ ਐਵੇਂ ਦੀ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਇਗੀ। ਇਹਦਾ ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਉਸ ਅਸਲੀ 'ਕਾਰਨ' ਨੂੰ, ਜਿਸਦੇ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ, ਕਾਰਨ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਢੂੰਡਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਨ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਗੈਸ ਤੋਂ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਤੇ ਇਸ ਤੇ ਕਰਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਖੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਇਕ ਚੌੜੀ ਠੋਸ ਹੈ ਤੇ ਵਾਯੂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇੰਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਯਥੋਚਿਤ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੇਹੀ ਦਿਵਜ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਅਸਚਰਜਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਦਮੀ ਸਾਰੇ ਭੂਮੰਡਲ ਨੂੰ ਉਠਾਣ ਵਾਲੀ ਇਟਲਸ ਵਲ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿ ਇਕ ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਖਾਈ ਦੋਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸੇ ਨੇ ਸਾਰੇ ਭੂਮੰਡਲ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਰਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਛਿਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਭੂਮੰਡਲ ਕਿਸੇ ਭਲਾਈ (ਧਰਮ ਦੇ) ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਆਪਣੇ ਨੀਯਤ ਕਰਮ ਤੋਂ ਐਧਰ ਉਧਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਕੇਹੜਾ ਬੰਧਨ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੰਧਨ ਹੈ ? ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਬੜਾ ਤਤਪਰ

ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਨਾ ਹੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਕਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੁਛ ਪਤਾ ਲਗਾ। ਖੈਰ ਇਹ ਲਖਸ਼ ਤਾਂ ਇੰਜ ਹੀ ਵਿਅਰਥ ਗਿਆ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਧਨੁਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਦੂਜਾ ਤੀਰ ਵੀ ਰਖ ਛਡਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਸ਼ਿਵੀ ਜੇ ਤੂੰ ਕਹੋਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਤੀਰ ਤੇ ਲਖਸ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਦਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਜ਼ਰੂਰ ਦਸੋ, ਮੈਂ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜਦ ਮੈਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਤਪਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਇਸ ਪੀੜਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਪਏ, ਜੇਹੜੀ ਪੀੜਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਵਲ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਪਾਣੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ ਤਾਂ ਅੱਖ ਦੀ ਪੀੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਖਤਰਾ ਜਾਪਿਆ ਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਾਂ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਉੱਕੀ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਛ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕ ਆਤਮ ਤਜਰਬੇ ਦਵਾਰਾ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਜਾਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਅਲੀਕ ਛਾਇਆ ਦੇ ਪਿਛੇ ਤੁਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਕਾਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਕੁਛ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ। ਖੈਰ! ਮੈਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਫਿਰ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਜਿਸ ਮੇਲ ਖਾਧਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਮੰਨਿਆ (ਭਾਵੇਂ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ) ਅਤੇ ਜੋ ਮੇਲ ਨਾ ਖਾ ਸਕਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਸਮਝਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਰਹੇ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਆਖੀ, ਉਹ ਹੀ ਘੜੀ ਘੜੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਫਿਰ ਦੁਹਰਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ 'ਕਾਰਨ' ਦੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪਤਾ ਦਸਾਂਗਾ ਜਿਸ ਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਮੈਂ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਆਖੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੁੱਤੰਤ੍ਰਤਾ ਵੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਜਿਹਾ 'ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸਤਾ' 'ਧਰਮ ਦੀ

ਸਤਾ' ਵਡਾ ਤੇ ਛੋਟਾ ਪਰ ਅਰਥਾਤ ਨਾਪ ਜੋਖ ਦੀ ਸਤਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਤੰਤਰ ਸੱਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਾਂਗਾ ਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਤੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਸੂਤੰਤ੍ਰ ਸਤਾ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੱਤਾਵਾਂ ਹਨ ਤਦ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਭਾਵ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਖੈਨਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਸਕਾਂਗਾ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਤਯ ਸਾਬਤ ਕਰ ਸਕਾਂਗਾ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿਓ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁੰਦਰ ਵੇਖੀਏ ਤਦ ਅਸੀਂ ਇਹ ਹੀ ਕਹਾਂਗੇ ਕਿ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ਕਿ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸਤਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਬਤ ਕਹਾਂਗੇ। ਮੇਰੇ ਇਸ 'ਕਾਰਨ ਤੇ ਕਾਰਜ' ਦੇ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਹ ਆਖੇ ਕਿ ਅਮਕੀ ਚੀਜ਼ ਸੁੰਦਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਇਹਦਾ ਰੰਗ ਚਟਕੀਲਾ ਹੈ, ਬਣਾਵਟ ਸੜੌਲ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖਰੇ ਗੁਣ ਦਸਣ ਲਗ ਪਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਇਕ ਗਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦੇ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਗੜਬੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਉਸੇ ਸਿੱਧੀ ਸਾਰੀ ਪੇਂਡੂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਫੜੀ ਬੈਠਾ ਰਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਸੁੰਦਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ ਇਸ ਉਤੇ ਮੈਂ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ। ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਸਾਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਖਾਲਾ ਉੱਤਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੁਝਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੁਛ ਖਟਕਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਮਨਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਮੈਂ ਇਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸਤਾ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਚੱਲ ਤੇ ਅਟੱਲ ਮੰਨੀ ਜਾਏਗੀ, ਕਿਉਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਨਾਪ ਵਡੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਡੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਛੋਟੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਛੋਟੀ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਅਰਥਾਤ

ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਨਿਕੇ ਹੋਣ ਨੂੰ ਦਸਨ ਵਾਲੀ ਇਕੋ ਚੀਜ਼ ਨਾਪ ਹੀ ਹੈ ਨਾ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆ ਕੇ ਕਹੇ ਕਿ ਅਮਕਾ ਆਦਮੀ, ਅਮਕੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲੋਂ ਗਿਠ ਭਰ ਉੱਚਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਉੱਚੇ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਦੂਜਾ ਆਦਮੀ ਗਿਠ ਭਰ ਛੋਟਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣਾ। ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਵੱਡਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੱਦ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵੱਡਾ ਹੈ ਤੇ ਕੱਦ ਹੀ ਉਹਦੇ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਛੋਟਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਛੁਟਾਈ ਦੇ ਕਾਰਣ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੱਦ ਦੇ ਕਾਰਣ ਛੋਟਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਬੈਠੇ ਕਿ ਅਮਕਾ ਆਦਮੀ ਗਿਠ ਭਰ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਗਿਠ ਭਰ ਛੋਟਾ ਹੈ ਤਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਵੀ ਖਟਕਾ ਲੱਗਾ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਇਹ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਇਕ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਗਿਠ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿਕਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਬਣਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਆਪ ਉਹ ਇਕ ਨਿਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਗਿਠ ਤਦ ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਅਜੀਬ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਕੀ ਇਸ ਉੱਤਰ ਦਾ ਖਟਕਾ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ ?

ਸ਼ਿਵੀ ਨੇ ਹਸਦੇ ਹੋਏ ਆਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਰਹੇਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਗਲ ਆਖਦਿਆਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਕਰੋਗੇ ਕਿ ਦਸ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਅੱਠ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਨਾਲੋਂ ਦੋ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੱਡੀ ਹੈ ਅਥਵਾ ਦੋ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਇਹਨੂੰ ਵੱਡਾ ਬਣਾਨ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਤੁਹਾਡਾ ਉੱਤਰ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਦਸ ਆਪਣੀ ਸੰਖਯਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅੱਠਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਖਯਾ ਹੀ ਇਹਦੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਦੋ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੋ ਹਥ ਲੰਮੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਤੂੰ ਇਕ ਹਥ ਲੰਮੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੱਡਾ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਹਥ ਲੰਮੀ ਦੀ ਦੂਣੀ ਹੈ; ਜਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਉਹ ਨਾਪ ਤੇ ਲੰਮਤਣ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਾਪ ਹੈ। ਸੁਤੰਤਰ ਸਤਾ ਕੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਕੁਛ ਕੁਛ ਸਮਝ ਆਈ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ਹੋਰ ਸੁਣੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਕਹਿਣ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਇੱਕ ਵਿਚ, ਇੱਕ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਹੋਣੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ? ਕੀ ਇਹ ਗਲ ਨਿਧੜਕ ਹੋ ਕੇ ਆਖ ਸਕੋਗਾ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਤੜ੍ਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਦੂਜੇ ਕਾਰਨ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਇਸ

ਕਰਕੇ ਚਿੰਨ ਦੋ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਤਤ ਦਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕਾਈ ਦੇ ਇਕੱਤ੍ਰ ਦਾ ਗੁਣਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ, ਇਸ ਜੋੜ ਤੇ ਭਾਗ ਦਾ ਨਿਰਣਯ ਐਹੋ ਜਹੀਆਂ ਸੂਖਮ ਗਲਾਂ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਬੁਧੀਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਛਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਰਗੜੇ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਭੈ ਲਗੇਗਾ ਤੇ ਜੇ ਇਸੇ ਆਪਣੇ ਇਕੋ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹੋਗੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਤਰਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਰਮ ਉਤਪਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਬੇਖੜਕੇ ਹੋ ਕੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਸਕੋਗੇ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੀ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੈਨੂੰ ਬੜਾ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਪਏਗਾ ਤੇ ਉੱਨਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਸਿਧ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਸਿਧੀ ਪਏਗੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਤਦ ਜਦ ਆਪਣੇ ਪਖ ਨੂੰ ਸਿਧ ਕਰਨ ਲਗੋਗੇ ਤਦ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸਰਵਮਾਨ' ਤੇ ਪਰਬਲ ਯੁਕਤੀ ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਤੁਰਨਾ, ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਮੇਲ ਨਾ ਖਾ ਜਾਏ, ਉਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਸਲੀ ਗਲ ਦੀ ਖੋਜ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਮਿਲਾ ਦੇਣਾ ਅਸਲੀ ਤਤ੍ਵ ਦੇ ਲੱਭਣ ਵਾਲੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਬਤ ਤਦੋਂ ਤਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਕਢਦੇ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਉਸ ਕਿਸੇ ਸਰਵਮਾਨਜ ਪ੍ਰਬਲ ਉਹੋ ਜਹੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਰਖ ਲੈਣ, ਚਾਹੇ ਤਰਕ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੜ-ਬੜ ਮਲੂਮ ਹੋਣ ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਜਗਯਾਸੂ ਲਈ ਦੁਰਲੱਭ ਹਨ ਤੇ ਉਹਦੀ ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਛ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਜੇ ਸਚੇ ਗਿਆਨੀ ਹੋ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮੇਰੇ ਦਸੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰੋਗੇ।

‘ਬੇਸ਼ਕ-ਬਹੁਤ ਠੀਕ’ ਇਹ ਗਲ ਸ਼ਿਵੀ ਨੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਕਹੀ।

- ਈਸ਼ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਖਣਾ ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਸੀ। ਭਾਈ ਫੀਡੋ ! ਮੈਂ ਸਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਖੁੰਢਾ ਹੋਵੇ ਇਹ ਗਲ ਉਹਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਯੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬੜੀ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਬਨਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ।
- ਫੀਡੋ : ਉਥੇ ਬੈਠੇ ਅਸਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਇਹ ਗਲ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਸੀ।
- ਈਸ਼ : ਇਹ ਕੋਈ ਅਸਚਰਜ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਕੇ ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਅਸਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋ

- ਰਹੀ ਹੈ, ਹਛਾ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਗਲ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਰਿਆ, ਉਹ ਗਲ ਦਸੋ ?
- ਫੀਡੋ : ਉਥੇ ਬੈਠੇ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗਲ ਮੰਨ ਹੀ ਚੁਕੇ ਸਨ ਕਿ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਿਤਯ ਹੈ ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪਦਾਰਥ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਉਸੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪਰਗਟ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁਛਿਆ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ! ਜੇ ਇਹ ਗਲ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ (ਸੱਤਾ ਦੀ ਨਿਤਯਤਾ) ਠੀਕ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਵੋ। ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਸ਼ਿਮੀ ਸੁਕਰਾਤ ਨਾਲੋਂ ਲੰਮਾ ਤੇ ਫੀਡੋ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ਕਿ ਸ਼ਿਮੀ ਵਿਚ ਲੰਮਾਈ ਤੇ ਛੋਟਾਪਣ ਦੋਨੋਂ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸ਼ਿਮੀ ਸੁਕਰਾਤ ਨਾਲੋਂ ਲੰਮਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ? ਅਗੇ ਚਲਕੇ ਦਸਾਂਗਾ। ਸ਼ਿਮੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੰਮਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਹੀ ਸ਼ਿਮੀ ਹੈ, ਉਹ ਲੰਮਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਖਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹਦਾ ਕਦ ਲੰਮਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਨਿਕਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਉਹ ਲੰਮਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਸ਼ਿਮੀ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਛੋਟੇਪਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਤਦ ਸ਼ਿਮੀ ਲੰਮਾ ਅਖਵਾਇਆ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਮੀ, ਫੀਡੋ ਤੋਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਫੀਡੋ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਜਦ ਫੀਡੋ ਦੀ ਲੰਮਾਈ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਦੀ ਛੋਟਾਈ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ ਤਦ ਸ਼ਿਮੀ ਛੋਟਾ ਅਖਵਾਇਆ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਦੋ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੋਂ ਸ਼ਿਮੀ ਲੰਮਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਛੋਟਾ ਵੀ ਹੈ, ਇਕ ਦੋ ਛੋਟੇ ਕਦ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਕਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਧ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਉੱਚੇ ਕਦ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਛੋਟਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਬਨਾਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਬਾਨ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹੋਵੋਗੇ ਪਰ ਪੱਕਾ ਸਬੂਤ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਗਲ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਵਧਾਕੇ ਸਮਝਾਣ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਉਹ ਹੀ ਸਰੂਪ ਆ ਜਾਏ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਲੰਮਾਈ ਦੀ ਜੇਹੜੀ ਸੱਤਾ ਜੇਹੜੀ ਵਸਤੂ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ

ਹੀ ਵਡੀ ਤੇ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਅਸਾਂ ਵਿਚ ਜੇਹੜੀ ਵਡੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵੱਡੀ ਰਹੇਗੀ ਕਦੇ ਛੋਟੀ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਦੋ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਪਰੀਤ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੇ ਲੰਮਾਈ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਪਰੀਤ ਗੁਣ ਵਾਲੀ ਛੁਟਾਈ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੇ ਲੰਮਾਈ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੀ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

ਇਹ ਕਦੇ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਲੰਮਾਈ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਬਣੀ ਰਹੀ ਤੇ ਛੁਟਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਏ, ਵੇਖੋ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿਧਾਂਤ ਪਰ ਸਥਿਰ ਹਾਂ ਤੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਕੇ ਵੀ ਇਕ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਹਾਂ। ਲੰਮਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਸੁਕਰਾਤ ਹਾਂ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਸੱਤਾ ਜੇਹੜੀ ਲੰਮਾਈ ਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਛੁਟਾਈ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਤੇ ਫਿਰ ਵੱਡੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੰਮਿਤਣ ਛੱਡ ਕੇ ਛੁਟਾਈ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੁਟਾਈ ਦੀ ਜੇਹੜੀ ਸੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਵਡੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਉਲਟੇ ਗੁਣ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਕਦੇ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਓਹ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਉਲਟੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਵੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਖੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਗੁਣ ਤਿਆਗਣਾ ਪਏਗਾ ਜਾਂ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੇ (ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਯਾਦ ਨਹੀਂ) ਕਿਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇੱਕ ਗਲ ਦਾ ਸੰਦੇਹ ਹੋਰ ਉਪਜਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਬਹਿਸ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਕਹੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਲੰਮਾਈ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਛੁਟਾਈ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਇਕ ਵਿਪਰੀਤ ਪਦਾਰਥ, ਆਪਣੇ ਵਿਪਰੀਤ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ ਹੀ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਜਨਮ ਤੋਂ ਮੌਤ ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਜਨਮ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਦਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗਲ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਇਹ ਕੀ ਗਲ ਹੈ? ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਇਹ ਗਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ : — ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੋਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਦਾ ਭੇਦ ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ, ਪਹਿਲਾਂ ਅਸਾਂ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗਲ ਆਖੀ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਤੇ ਉਲਟ ਗੁਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਿਸ਼ਰਤ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਬਾਬਤ ਸੀ, ਮਿਸ਼ਰਤ ਪਦਾਰਥ (ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਣੇ ਪਦਾਰਥ) ਆਪਣੇ ਹੀ ਵਿਪਰੀਤ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਫਿਰ ਫਿਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਐਸ ਵੇਲੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਧ ਸੱਤਾ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ

ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸੱਤਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਉਲਟੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਪਰੀਤ ਗੁਣ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਵਿਪਰੀਤ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ (ਗੁਣ) ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਆਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਕਤ ਸੱਤਾ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ ਸੱਤਾ ਤੋਂ ਕਦੇ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਇੰਨਾਂ ਕਹਿਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਫਿਰ ਸ਼ਿਵੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਸ਼ਿਵੀ ਇਸ ਸ਼ਕ ਤੋਂ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਕੁਛ ਸ਼ੰਕਾ ਉਪਜੀ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਈ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਖੈਰ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਪਰੀਤ ਸੱਤਾ, ਆਪਣੀ ਵਿਪਰੀਤ ਸੱਤਾ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦੀ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਂ ਖੋਹਲ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਓ, ਹੋਰ ਜੇਹੜੀ ਇਕ ਗੱਲ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਦਸੋ, ਸਰਦੀ ਤੇ ਗਰਮੀ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਮੀ : ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਅਗਨੀ ਤੇ ਗਰਮੀ; ਬਰਫ ਤਥਾ ਸਰਦੀ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਚੀਜ਼ ਹਨ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ ! ਕਦੇ ਨਹੀਂ ! ਗਰਮੀ, ਅਗਨੀ ਤੋਂ ਇਕ ਵਖਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ; ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਦੀ ਵੀ ਬਰਫ ਤੋਂ ਇਕ ਵਖਰਾ ਪਦਾਰਥ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਠੀਕ। ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹੀ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਬਰਫ ਕਦੇ ਵੀ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਤੇ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਬਰਫ ਤੇ ਗਰਮੀ ਅਜਿਹਾ ਦੋ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਰਹਿ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਗਰਮੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਣ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ ਜਾਂ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ।

ਸ਼ਿਵ : ਤੁਹਾਡਾ ਆਖਣਾ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਦੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣਾ ਪਏਗਾ ਜਾਂ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ; ਸਰਦੀ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਅਗਨੀ ਕਦੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਸਰਦੀ ਤੇ ਅਗਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਗ ਹੋ ਕੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸੱਤਾ ਦਾ ਜੇਹੜਾ ਨਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਉਸ ਸੱਤਾ ਦਾ ਕੁਛ ਅੰਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪੁਕਾਰਿਆ

ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਉਸ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਹਛਾ ਮੈਂ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਅਯੁਗਮ (ਟਾਂਕ) ਪਦਾਰਥ ਹਮੇਸ਼ਾ, ਅਯੁਗਮ ਪਦਾਰਥ ਅਖਵਾਉਣਗੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੁਛ ? 1-3-5-7-9-11 ਅਯੁਗਮ ਅੰਕ ਹਨ ਤੇ 2--4-6-8-10 ਯੁਗਮ (ਜਿਸਤ) ਅੰਕ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਅਯੁਗਮ ਪਦਾਰਥ, ਅਯੁਗਮ ਪਦਾਰਥ ਹੀ ਅਖਵਾਉਣਗੇ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਗਲ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਵੋ, ਅਯੁਗਮ ਨਾਮ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਹੈ, ਅਵੱਸ਼ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸੋ ਕਿ ਦੂਜੀ ਜੇਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਅਯੁਗਮ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਯੁਗਮ ਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਅਯੁਗਮ ਦਾ ਭਾਵ ਸਾਰੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਅਯੁਗਮ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਦੇ ਵੀ ਅਯੁਗਮ ਤੋਂ ਅਲਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਦਸ ਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਸਾਫ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਹੱਛਾ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਅਯੁਗਮ ਸੰਖਯਾ ਲੈ ਲਓ, ਤਿੰਨ ਦੀ ਹੀ ਸੰਖਯਾ ਲੈ ਲਓ ਤੇ ਵਿਚਾਰੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕਹਿ ਕੇ ਪੁਕਾਰੋਗੇ ਜਾਂ ਅਯੁਗਮ ਕਹਿ ਕੇ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਅਯੁਗਮਤਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਪਰ ਤਿੰਨ ਤੇ ਅਯੁਗਮਤਾ ਇਕ; ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜ, ਸਤ, ਨੌਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਖਯਾਵਾਂ ਅਯੁਗਮਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਅਯੁਗਮ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਜਿਸ ਸਤਾ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿੰਨ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਅਯੁਗਮਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਦੋ, ਚਾਰ, ਛੀ, ਅੱਠ ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਯੁਗਮ ਸੰਖਯਾ ਹਨ, ਪਰ ਯੁਗਮਤਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਤੇ ਦੋ, ਚਾਰ, ਛੀ, ਅੱਠ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਅਯੁਗਮਤਾ ਦਾ ਅੰਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਕਿਉਂ ਮੇਰੀ ਇਸ ਗਲ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ! ਜਿਸ ਗਲ ਦਾ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਪਰੀਤ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਵਿਪਰੀਤ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋ ਆਪ ਵਿਪਰੀਤ ਸੱਤਾ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਵਿਪਰੀਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਵੇਖਕੇ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਣ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉਸ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਟ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ ਤੇ ਜਾਂ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਹਛਾ ਇਹਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਲਓ ਤਾਂ ਗਲ ਸਾਫ਼

ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਸਕੇਗੀ। ਤਿੰਨ ਸੰਖਯਾ ਵੀ ਕਦੇ ਯੁਗਮ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ? ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਜਦ ਕਦੀ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੁਗਮ ਹੋਣ ਦਾ ਆਵੇਗਾ, ਤਦ ਇਸ ਨੂੰ ਅਯੁਗਮਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਟ ਜਾਣਾ ਪਏਗਾ ਜਾਂ ਆਪਣਾ ਤਿੰਨ ਅਯੁਗਮ ਨਾਮ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ ਪਏਗਾ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।
 ਸੁਕਰਾਤ : ਫਿਰ ਵੀ ਦੋ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਤਿੰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ ਜਾ ਉਲਟੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਯੁਗਮ-ਅਯੁਗਮ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ, ਉਸ ਭਾਵ ਜਾਂ ਸੱਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ!

ਸੁਕਰਾਤ : ਭਾਵ ਜਾਂ ਸਤਾ ਹੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਣ ਨੂੰ ਪਾਸ ਤਕ ਫਟਕਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਇਸਤੋਂ ਸਵਾਏ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੇੜ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ!

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਛਾ! ਫਿਰ ਉਹ ਕੇਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਕੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਤੁਸੀਂ ਮਲੂਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਜ਼ਰੂਰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਉਹ-ਉਹ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਸੁਭਾਵ ਨੂੰ ਵੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਹੋਈਆਂ ਹਨ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਆਖੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਸੁਣੋ! ਤਿੰਨ ਆਖਣ ਨਾਲ ਜੋ ਭਾਵ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਭਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਯੁਗਮਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਵੀ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤਿੰਨ ਆਖਣ ਨਾਲ ਯੁਗਮ ਦਾ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਉਤਪਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਪਰ ਅਯੁਗਮ ਸੱਤਾ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਯੁਗਮ ਭਾਵ ਅਯੁਗਮ ਦੇ ਭਾਵ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੈ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੈ ਹੀ।

- ਸੁਕਰਾਤ : ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੁਗਮ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਦਾ ਭਾਵ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਇਹ ਗਲ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਉਂਜ ਵੀ ਯੁਗਮ ਤੇ ਤਿੰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ, ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਤਿੰਨ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਅਯੁਗਮ ਅਖਵਾਈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤੇ ਵਿਪਰੀਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਮੈਂ ਜੇਹੜਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਸੋ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ, ਹੋਰ ਵੀ ਵੇਰਵਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਯੁਗਮ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਤਦ ਵੀ ਇਹ ਤਿੰਨ ਯੁਗਮ ਦੇ ਭਾਵ ਦਾ ਠੀਕ ਉਲਟਾ ਜਾਂ ਵਿਪਰੀਤ ਸਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸੰਗ ਯੁਗਮਤਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁਣ ਨੂੰ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਯੁਗਮ ਦਾ ਉਲਟ ਹੈ, ਅਯੁਗਮ। ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਅਯੁਗਮਤਾ ਹੈ ਸਹੀ ਪਰ ਤਿੰਨ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਆਪ ਅਯੁਗਮਤਾ ਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਯੁਗਮ ਸਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਯੁਗਮ ਰਹੇਗੀ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜੋੜ ਦੇਵੇ ਉਹ ਚਾਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅਯੁਗਮਤਾ ਦਾ ਅੰਸ ਰਹਿਣ ਤੋਂ, ਤਿੰਨ ਸੰਖਿਆ ਨਿਤਯ ਅਯੁਗਮ ਸੰਖਿਆ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ, ਕੁਛ ਹੋਰ ਫੇਰ ਤੋਂ ਇਹਦਾ ਯੁਗਮ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਿੰਨ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਤੇ ਅਯੁਗਮ ਸੱਤਾ, ਦੋ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਪਦਾਰਥ ਕਹੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਂਜ ਦੋ ਸੰਖਿਆ ਅਯੁਗਮਾ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾ ਅਗਨੀ ਸੀਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਓ।

ਹਛਾ ! ਹੁਣ ਦਸੋ ਕਿ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਇਸ ਗਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਕਿ ਵਿਪਰੀਤ ਸੱਤਾ ਆਪਣੇ ਤੋਂ, ਵਿਪਰੀਤ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ? ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਹ ਵਿਪਰੀਤ ਸਤਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਵਿਪਰੀਤ ਸਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਪਰੀਤ ਗੁਣ ਤੋਂ ਸੂਨਯ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਖੁਲਾਸਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸਦੇ ਪਾਸ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਨ ਗੁਣ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਗਨੀ ਦੇ ਪਾਸ ਗਰਮੀ ਹੀ ਟਿਕ ਸਕਦੀ ਹੈ ਸਰਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਵੇਖੋ ! ਪੰਜ ਯੁਗਮਤਾ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਦੂਣਾ ਦਸ ਅਯੁਗਮਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਕਦੀ ਪੰਜ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਦਸ ਦੇ ਉਲਟੀ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦਸ ਉਤਪਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਦ

ਵੀ ਇਹ ਦਸ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਆਪਣੇ ਅਧੇ ਪੰਜ ਅਯੁਗਮ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਧਾ ਜਾਂ ਡੇਢ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਪੂਰੀ ਸੰਖਯਾ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂ ਮੇਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੁਣ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਚੰਗਾ, ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਓ ਤੇ ਹੁਣ ਮੇਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਵੋ। ਮੇਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਲ ਕੇ ਫਿਰ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ। ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਮਕਾ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ? ਤੇ ਤੂੰ ਤੁਰਤ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਉਜਿਹਾ ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ ਬਚਾਉ ਦਾ ਜਵਾਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਦੂਜੇ ਹੀ ਜਵਾਬ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇਗਾ ਤੇ ਉਹ ਜਵਾਬ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਦਸ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਵੇਖੋ ! ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ ਕਿ ਸਰੀਰ ਗਰਮ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਾ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ, ਮੂਰਖਤਾ ਪੂਰਨ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ ਸਰੀਰ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਗਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਉੱਤਰ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ ਅਗਨੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਗਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪੁਛੋ ਕਿ ਆਦਮੀ ਰੋਗੀ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਰੋਗ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਰੋਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਧਾ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਬੁਖਾਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਰੋਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਹੀ ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਪੁਛਿਆ ਜਾਏ ਸੰਖਯਾ ਅਯੁਗਮ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਅਯੁਗਮਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਯੁਗਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਹੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਸੰਖਯਾ ਅਯੁਗਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਗਲ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਮਝ ਗਏ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਸਮਝ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ! ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਬਣਾਣ ਲਈ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਰਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਜਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਆਤਮਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੇ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਤਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਸ਼ਾ ਰਹੇਗੀ, ਉਹ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਾ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਏਗੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਦਾ ਹੀ ਜੀਵਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਏਗੀ ?

- ਸ਼ਿਵੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਜੀਵਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਉਹ ਕੀ ਹੈ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਮੌਤ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਹ ਗਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਮੰਨ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਤਮਾ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸੰਗ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਵਿਪ੍ਰੀਤ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ, ਇਹ ਗਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸਿਖ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਯੁਗਮ ਦੀ ਸਤਾ ਨੂੰ ਜੋ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪੁਕਾਰਾਂਗੇ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਅਯੁਗਮ ਨਾਮ ਤੋਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇਹੜੀ ਸਤਾ ਨਿਆਏ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪੁਕਾਰਾਂਗੇ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਅਨਿਆਏ ਤੇ ਬੇਸੁਰੀ ਆਖਾਂਗੇ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇਹੜੀ ਸਤਿਆ ਮੌਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਆਖਾਂਗੇ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਅਵਿਨਾਸ਼ਤਾ ਤੇ ਅਮਰ ਆਦਿਕ ਕਹਾਂਗੇ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਆਤਮਾ ਮੌਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਨਹੀਂ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਫਿਰ ਆਤਮਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ (ਨਿਤਤਯ) ਹੈ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਕਹੋ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ੰਕਾ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਆਤਮਾ ਸਦਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਤੇ ਨਿਤਯ ਸਿਧ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਮੇਰੀ ਸ਼ੰਕਾ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਆਤਮਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਸਿਧ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਛਾ ! ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਹੁਣ ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਯੁਗਮ ਅਵਸ਼ਯ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਵੀ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਦੀ ਅਵਸ਼ਯ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਜਦ ਕਦੀ ਬਰਫ ਦੇ ਪਾਸ ਗਰਮੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਬਰਫ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਨਾ ਗਲਦੀ, ਉਹ ਕਦੇ ਨਾਸ਼ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ?
- ਸ਼ਿਵੀ : ਬੇਸ਼ਕ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੇ ਕਦੀ ਗਰਮੀ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਜਦ ਕਦੇ

ਅਗਨੀ ਤੇ ਸਰਦੀ ਦਾ ਹਮਲਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਬੁਝਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਠੀਕ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਕੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਨਿਤਯ ਸੱਤਾ ਬਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ? ਜੇ ਕਦੀ ਨਿਤਯ ਸੱਤਾ ਕਦੇ ਮਰਦੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਦ ਮੌਤ ਆਵੇਗੀ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਰੇਗੀ। ਉਪਰ ਜੋ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹਦਾ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਾ ਕਦੇ ਵੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਅਥਵਾ ਮਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਅਯੁਗਮ ਕਦੇ ਯੁਗਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਅਥਵਾ ਅਗਨੀ ਜਾਂ ਗਰਮੀ ਕਦੇ ਸਰਦ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਯੁਗਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਅਯੁਗਮ, ਯੁਗਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਜਦ ਅਯੁਗਮ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਤਦ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਯੁਗਮ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗਲ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਕਿ ਇਸਦਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਯੁਗਮ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਅਯੁਗਮ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਵੀ ਅੱਗਾ-ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਵੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਯੁਗਮ ਦੇ ਪਾਸ ਆਉਣ ਤੇ ਵੀ ਅਯੁਗਮ ਸਾਫ਼ ਬਚਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਅਗਨੀ ਤੇ ਗਰਮੀ ਬਾਬਤ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਹੋਂਦੀ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਨਿਰਸੰਦੇਹ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹੁਣ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗਲ ਵਿਚ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਨਿਤਯ ਸੱਤਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਆਤਮਾ ਨਿਤਯ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਵੀ ਹੈ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਯੁਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪਏਗੀ।

ਸ਼ਿਵੀ : ਹੁਣ ਦੂਜੀ ਯੁਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਨਿਤਯ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਜੋ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਆਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਾਂਗੇ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਗੇ ਕਿ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਕਦੇ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਮੰਨਣ ਬਾਬਤ ਕੀ ਸ਼ੱਕ ਹੈ, ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਜੇ ਕਦੀ ਨਿਤਯ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਕਦੇ ਨਾਸ਼ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਤਮਾ ਜੇਹੜਾ ਨਿਤਯ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਵਿਚ ਕਦੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਸ਼ਿਵੀ : ਕਦੇ ਨਹੀਂ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਮੌਤ ਦੀ

ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਅਨਿਤਯ ਅੰਸ਼ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਤਯ ਅੰਸ਼ ਮੌਤ ਨਾਲ ਅਲਗ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਡ ਹੋ ਕੇ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

- ਸ਼ਿਵੀ : ਮਲੂਮ ਤਾਂ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਤਦ ਆਤਮਾ ਦਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੋਣਾ ਸਿੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਸਥਿਤ ਰਹੇਗੀ।
- ਸ਼ਿਵੀ : ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ, ਆਪ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸੰਸੇ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਹਾਂ! ਜੇ ਸ਼ਿਮੀ ਨੇ ਕੁਛ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦਾ ਖੜਕਾ ਉਕਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਿਰਬਲਤਾ ਦਾ ਕੁਛ ਭਰੋਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ! ਭਾਈ ਸ਼ਿਮੀ ਤੇਰਾ ਕਹਿਣਾ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਹੋਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੜੀ ਘੜੀ ਜਾਂਚਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਅੰਗ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਦ ਜੇਹੜੀ ਯੁਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਬਲ ਮਲੂਮ ਹੋਣ, ਉਸੇ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਅਗੇ ਵਧ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਉਕਤ ਵਿਸ਼ਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਫਿਰ ਸ਼ੰਕਾ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਥਾਂ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਲਗੀ।
- ਸ਼ਿਮੀ : ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ।
- ਸੁਕਰਾਤ : ਮਿਤ੍ਰ! ਹੁਣ ਇਸ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਵੋ, ਜੇ ਕਦੀ ਆਤਮਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਮਰ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਇਕ ਜੀਵਨ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਇਹਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਲੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋਣ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਬੜਾ ਭਯੰਕਰ ਹੈ, ਜੇ ਕਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਣਾ ਮੰਨੋਗੇ ਤਦ ਤਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਪਾਪੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਵਰਦਾਨ' ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਜਨਮ ਭਰ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟਕਾਰਾ ਪਾ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਮਲੂਮ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਤੇ ਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟਕਾਰਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਉਹ ਸਵਾਏ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋ

ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਇਹ ਹੀ ਸੰਸਕਾਰ ਤੇ ਗਿਆਨ ਉਹਦੇ ਸਚੇ ਮਿਤ੍ਰ ਜਾਂ ਸ਼ਤਰੂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਵੇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਜੇਹੜੀ ਕਿ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਥਾਂ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਰਤੂ ਵਜਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਸੰਸਾਰ ਵਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭੋਗਦਾ ਕਾਲ ਬੀਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਰਾਹ ਦਸਣ ਵਾਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮੋੜ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਲ, ਉਹ ਚਕਰ ਵਿਚ ਪਏ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਲੋਕ ਦਾ ਰਾਹ ਸਿੱਧਾ ਸਾਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇ ਕਦੇ ਏਹ ਰਾਹ ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਦ ਫਿਰ ਇਕ ਰਾਹ ਦਸਣ ਵਾਲੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਦੀ ਇਕੋ ਸਿਧਾ ਰਾਹ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਭੁਲੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ? ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਰਾਹ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਗ ਡੰਡੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬੜੇ ਮੋੜ ਤੇ ਫੇਰ ਹਨ ਜਿਹਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਹੜੀਆਂ ਨਿਜਮ ਵਿਚ ਚਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੁਧੀਮਤ ਆਤਮਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਉਹ ਸਿਧੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਦੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜੇਹੜੀਆਂ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰੇਮ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਸਰੀਰ ਤੇ ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਜਗਤ ਪਿਛੇ ਭਰਮਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਕਹਿ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਕਸ਼ਟ ਤੇ ਪੀੜਾ ਪਾਣ ਦੇ ਪਿਛੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਆਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਆਤਮਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੇ ਕਦੀ ਇਹ ਕੁਕਰਮੀ ਤੇ ਨਿਰਦਈ ਹਤਯਾ ਦੇ ਪਾਪ ਤੋਂ ਲਿਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਘੋਰ ਪਾਪ ਇਸਨੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਘਿਰਣਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਉਹਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬੜੇ ਕਸ਼ਟ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਐਧਰ-ਉਧਰ ਮਾਰਿਆ ਮਾਰਿਆ ਭਟਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਉਹਦਾ ਇਹ ਨੀਯਤ ਭਸੰਗ ਭੁਗਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਚੁਕਦਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋਰ ਨਾਲ ਕਿ ਜਿਸਦੇ ਵਰਗਾ ਇਸਨੇ ਅਪਨਾ ਸੁਭਾਵ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਉਸਦੇ ਸੁਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਸਥਾਨ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਹ ਦਸਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਆਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੰਜਮ ਤੇ ਚੰਗੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ

ਜਾ ਕੇ ਰਾਹ ਦਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁੱਛ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸੁਭਾਅ ਅਨਕੂਲ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸੁਭ ਪਵਿੱਤਰ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਪਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਬਾਬਤ ਪੂਰਾ ਸੰਤੋਖ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕਦੀ ਉਸਨੇ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਵਾਏ ਦੁਖ ਦੇ ਹੋਰ ਕਦੇ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ, ਉਹ ਤੁਛ ਜਾਣਕੇ ਉਹ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਪਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਾਹਸ, ਸਚ, ਨਿਆਏ ਤੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸਤੇ ਸਦਾ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਦ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ ਦਿਤੀ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸੁਖ ਮਿਲੇਗਾ। ਭਾਈ ਸ਼ਿਵੀ ਤੇ ਸ਼ਿਮੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਪਰਲੋਕ ਵਲੋਂ ਬੁਲਾਵਾ ਆਵੇਗਾ ਪਰ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਝਟ ਪਟ ਆ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੀ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਵਿਹੁ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਤ ਨੂੰ ਤੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨੁਹਾਣਾ ਪਏਗਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਦੇਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਜਦ ਸੁਕਰਾਤ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਦ ਕ੍ਰਿਟੋ ਬੋਲਿਆ, ਖੈਰ ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਨ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਇਛਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਨ੍ਹਾ ਲਉ ਤੇ ਹੁਣ ਜੇ ਕਦੀ ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਮਿਤ, ਦੋਸਤ, ਯਾਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁੱਤਰ ਜਾਂ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਤੁਸਾਂ ਕੁਛ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਹਿ ਦਿਓ, ਐਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕੇਹੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀਏ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਓ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਟੋ ! ਮੇਰਾ ਸੰਤੋਖ ਤਾਂ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਕੁਛ ਮੈਂ ਕਹਿ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ ਇਸ ਪੰਥ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਟੁਰੋ; ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਤਪਰ ਹੋ ਜਾਓ, ਬਸ ਤੁਹਾਡੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸੰਤੋਖ ਸਮਝੋ। ਚਾਹੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤਗਿਆ ਕਰੋ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰੋ; ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਹੁਣ ਤਕ ਜੋ ਕੁਛ ਕਿਹਾ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦਾ, ਉਦੇਸ਼ਜ ਸਥਿਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਰਾਹ ਤੇ ਨਾ ਤੁਰੋ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਲਖਾਂ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਸਾਰੀ ਨਿਸ਼ਫਲ ਹੀ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਇਸ ਰਾਹ ਟੁਰਨ ਤੇ ਸਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਲਗਾ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਹੱਛਾ ! ਹੁਣ ਆਪ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ ?

ਸੁਕਰਾਤ : ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ! ਕੇਵਲ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਦੇ

ਲੈਣਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਂ ਨੱਸ ਨਾ ਜਾਵਾਂ, ਇਹ ਆਖਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਅਸਾਂ ਵਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ “ਸਜਣੋਂ! ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਠਨ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹ ਹੀ ਸੁਕਰਾਤ ਹਾਂ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਤੁਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਨੰਬਰ ਵਾਰ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਇਹ ਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਮਾਤਰ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਲਾਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਵੇਖੇਗਾ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਅੰਤੋਸ਼ਟੀ ਕ੍ਰਿਆ ਦੀ ਹੀ ਚਿੰਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਵਿਹੁ ਪੀਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮੌਤ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗਾ ਇਕ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਅਤਿ ਸੁਖਦਾਈ ਪਰਲੋਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਾਂਗਾ, ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਜਿੰਨੀ ਬਹਿਸ ਹੋਈ, ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਇਸ ਤੇ ਰਤੀ ਜਿਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਂਦੇ ਹੋ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਮਾਨਤ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਨੱਸਾਂਗਾ ਨਹੀਂ, ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ, ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮਰਨ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਚਲਾ ਜਵਾਂਗਾ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁਖ ਕੁਛ ਘਟ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜਲਦਾ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਦਬੀਦਾ ਵੇਖੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਦੁਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਕਸ਼ਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੇ ਕਿ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਉਹ ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਦਬਾ ਜਾਂ ਸਾੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਭਰਾ ਕ੍ਰਿਟੋ! ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਦ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ, ਕੇਵਲ ਇਕ ਅਪਰਾਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸੇ ਤੇ ਆਤਮਾ ਤੇ ਵੀ ਬੜਾ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਓ ਤੇ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੱਬਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਹੀ ਸਮਝੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਜੜ੍ਹ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਗਡ ਰਹੇ ਹੋ! ਤੇ ਜਿਹਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝੋ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦੇਵੋ, ਇਸ ਵਿਚ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਨਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਕ੍ਰਿਟੋ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆ, ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਹੀ ਠਹਿਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਤੇ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਬਾਬਤ ਆਪੋ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਵੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਰਿਆ ਦੀ ਹੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਅਜ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ; ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਟੁਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ੋਕ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਨੋਂ ਅਜ ਅਸਾਂ ਦੇ ਪਿਤ ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਨਾਥ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਜਦ ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ; ਇਕ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਸੀ ਦੋ ਲੜਕੇ ਕੁਝ ਸਿਆਣੇ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਘਰ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਵੀ ਆਈਆਂ ਸਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕ੍ਰਿਟੋ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਆਖਣੀ ਸੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤੀ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਘਰ ਭੇਜਕੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਲ ਮੁੜੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਲਗ ਗਈ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਵਲੋਂ ਨਿਪਟ ਕੇ ਉਹ ਬੈਠ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਕੁਛ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਲ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਥੋੜੇ ਹੀ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਣ ਵਾਲਾ ਜੱਲਾਦ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਖੜੋਤਾ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲਗਾ “ਸੁਣੋ ਭਾਈ ਸੁਕਰਾਤ! ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਅਨੁਚਤ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪਿਲਾਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਆਦਮੀ ਗਾਲੀਆਂ ਕਢਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਭਰ ਦੇ ਸਰਾਪ ਦੇਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਹਾ ਭਲਾ ਮਨੁਖ, ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਹਾ ਸੁਸ਼ੀਲ ਤੇ ਸੰਤੋਖੀ ਕੈਦੀ ਮੈਂ ਅਜ ਤਕ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਨਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੋਗੇ। ਜੇ ਗੁਸੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹੋਣਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਅਨਿਆਏ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਦਾ ਬੱਧਾ ਹਾਂ; ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਆਖਰੀ ਸਲਾਮ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੁਖ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ, ਸਹਿ ਜਾਣ ਵਿਚ ਖੂਬੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ਹਾਂ।” ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਪਿੱਠ ਮੋੜ ਕੇ ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਉਸ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਸਲਾਮ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਰਾਂਗਾ।” ਫਿਰ ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਵੇਖੋ ਇਹ ਆਦਮੀ ਕਿੰਨਾ ਸ਼ਰੀਫ ਹੈ, ਜਦ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਥੇ ਆਇਆ ਹਾਂ ਰੋਜ਼ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੈਠ ਕੇ ਗਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਅਜ ਵੇਖੋ ਇਹ ਸਕੇ ਸਬੰਧੀ ਵਾਂਗਣ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।” ਹਛਾ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਟੋ! ਹੁਣ ਦੇਰ ਕਿਸ ਕੰਮ ? ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਤਿਆਰ ਹੈ ਤਾਂ ਲੈ ਆਉ!

ਕ੍ਰਿਟੋ : ਇੰਨੀ ਛੇਤੀ ਕਿਸ ਗਲ ਦੀ ਪਈ ਹੈ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਅਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖਬਰ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਜ ਨਾਲ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਤੇ ਗੱਪਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਰਾਤ ਜਾਣ ਤਕ ਵੀ ਉਹ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ, ਅਜੇ ਬੜਾ ਵੇਲਾ ਹੈ ਇੰਨੀ ਜਲਦੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸੁਕਰਾਤ : ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਰਾਂ, ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਛ ਦੇਰ ਠਹਿਰ ਕੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਜੇ ਮੈਂ ਪੀਵਾਂਗਾ ਤਾਂ ਕੁਛ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿਵਾ ਇਸਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਜਕੜ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਾਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਰਹਿਣ ਦੇਵੋ ਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰੋ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਸੇਵਕ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਇਆ, ਜਿਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਸੀ। ਸੁਕਰਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, ਹਾਂ ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇਸਨੂੰ ਪੀ ਕੇ ਐਧਰ ਉਧਰ ਟੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਜਦ ਪੈਰ ਭਾਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਦ ਲੇਟ ਜਾਣਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਇਹ ਆਪ ਕਰ ਲਏਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਪਿਆਲਾ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਹਸਦਿਆਂ ਉਹ ਪਿਆਲਾ ਹਥ ਵਿਚ ਫੜ ਲਿਆ, ਜ਼ਰਾ ਨਹੀਂ ਕੰਬੇ, ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਆਇਆ, ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਉਸ ਪਿਆਲੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਹੇ ਨਾਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੋਗ ਲਵਾ ਲਵਾਂ? ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਦਮੀ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਓਨਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਘਟ ਵਧ ਨਹੀਂ। ਸੁਕਰਾਤ ਬੋਲਿਆ ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ, ਪਰ ਪੀਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਦਾ ਅਰਾਧਣ ਕਰ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਇਹ ਮਹਾਂ ਯਾਤਰਾ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋਵੇ ਬਸ ਇਹ ਮੇਰੀ ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਪਿਆਲਾ ਹੋਠਾਂ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਤੇ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀ ਗਏ। ਜਦ ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਪਿਆਲਾ ਸਾਰਾ ਪੀ ਕੇ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤਦ ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੋਕ ਰੋਕਿਆ ਨਾ ਰੁਕ ਸਕਿਆ, ਬਹੁਤ ਰੋਕਣ ਤੇ ਵੀ ਅੱਥਰੂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਪਏ ਤੇ ਮੂੰਹ ਕੱਜਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਏ। ਕ੍ਰਿਟੋ ਤਾਂ ਅਥਰੂ ਨਾ ਰੋਕ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 'ਅਪੋਲੋ ਡੋਰਾ' ਜੇਹੜਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਅਥਰੂ ਕੇਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲਗਾ, ਓਸਦੇ ਰੋਣ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਵੀ ਗਚ ਠਲਿਆਂ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਕੇਵਲ ਸੁਕਰਾਤ ਚੁਪ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ, ਉਹ ਕਹਿਣ

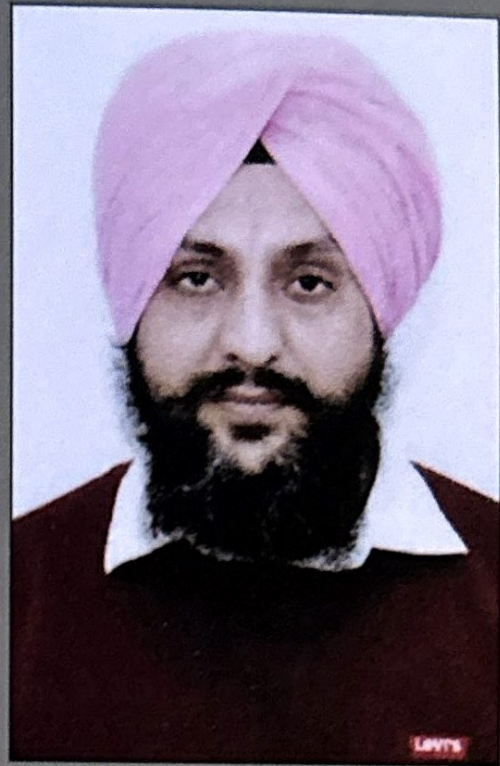
ਲਗੇ ਵਾਹ ਭਾਈ ਵਾਹ ! ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੀ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੋ ? ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਰੋ ਧੋ ਕੇ ਬਖੇੜਾ ਨਾ ਮਚਾਣ ਤੇ ਮੈਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਪਰਾਣ ਦੇਵਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚੁਪ ਚਾਪ ਸੰਨਾਟੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਓ ਤੇ ਧੀਰਜ ਧਾਰਨ ਕਰੋ। ਇਹ ਆਖਕੇ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਰਾਹ ਟਹਿਲਣ ਲਗ ਪਏ ਤੇ ਜਦ ਪੈਰ ਭਾਰੇ ਹੋਣ ਲਗੇ ਮਲੂਮ ਹੋਏ, ਤਦ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲੇਟ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਉਹ ਆਦਮੀ ਜੇਹੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਘੜੀ ਘੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਹਥ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਸਖਤ ਹੈ ਤੇ ਠੰਡਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਆਖਣ ਲਗੇ ਕਿ ਜਦ ਇਹ ਸਰਦੀ ਮੇਰੇ ਕਲੇਜੇ ਤਕ ਪੁਜ ਜਾਵੇਗੀ ਤਦ ਮੌਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਮਰ ਦੇ ਉਪਰ ਤਕ ਠੰਡਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕਪੜਾ ਹਟਾਇਆ (ਪਹਿਲਾਂ ਮੂੰਹ ਕਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਤੇ ਇਹ ਅੰਤਮ ਵਚਨ ਕਹੇ। “ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਟੋ ਸੁਣੋ ! ਅਸਕਲੀਪਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਕ ਕੁੱਕੜ (ਮੁਰਗਾ) ਚੜ੍ਹਾਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਣਾ, ਭੁਲਣਾ ਨਹੀਂ।” ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਛਾ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਵਾਂਗੇ ਤੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਹੋਰ ਕੁਛ ਕਹਿਣਾ ਹੈ। ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੁਛ ਹਿਲਿਆ ਤੇ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕਪੜਾ ਚੁਕਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦਿਸੀਆਂ। ਕ੍ਰਿਟੋ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਦੋਨੋਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਭਰਾ ਈਸ਼ ! ਇਹ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਮਿਤ੍ਰ ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਅੰਤਮ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਜਿਹਾ ਗਿਆਨੀ, ਸੱਜਣ ਤੇ ਧਰਮਾਤਮਾ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਣਾ ਦੁਰਲਭ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਬੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਆਖਰੀ ਗੱਲ ਸੁਕਰਾਤ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਆਖੀ ਸੀ ਕਿ “ਲਓ ਭਾਈ ਹੁਣ ਵਕਤ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ! ਮੇਰੇ ਲਈ ਮੌਤ ਦਾ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਲਈ ਅਜੇ ਜੀਉਣ ਦਾ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਹਤਰ ਕੀ ਹੈ।”

॥ ਇਤੀ ॥

•

ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ੧੮ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ: ਜੀਵਨ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ (ਸੰਪਾਦਕ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ, ਇਤਿਹਾਸ, ਅਨੁਵਾਦ-ਵਿਗਿਆਨ, ਧਰਮ-ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕਾਲਜ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਚਾਰ ਸੰਵਾਦਾਂ ਦਾ ਉਲਥਾ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ/ਅਗਿਆਨ, ਨੇਕੀ/ਬਦੀ, ਪਵਿੱਤਰ/ਅਪਵਿੱਤਰ, ਨਿਆਂ/ਅਨਿਆਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ/ਮੌਤ ਜਿਹੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸਾਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਸੰਵਾਦ ਅਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਦੇ ਫਲਸਫੀਆਨਾ ਸਫਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਫਲਾਤੂਨ/ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਸੰਵਾਦ/ਡਾਇਲਾਗ ਸਰਲ-ਸੂਖਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਵਾਦ ਵਿਧਾ ਅਜਿਹੀ ਸਰਲਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ ਫਲਸਫੇ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਅਕਾਦਮਿਕ/ਗੈਰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਹਲਕੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪਾਠਕ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਫਲਸਫੇ ਦੀਆਂ ਮੂਲ-ਭੂਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਜਿਹੀ ਸੂਖਮਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਠਕ ਸਹਿਜਭਾਵੀ ਫਲਸਫਾਸਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਵਾਦ ਕਿਸੀ ਅਜਿਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਆਕਾਰ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਰ ਇਹ ਤਲਾਸ਼ ਨਿਰਣੈ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਨੂੰ ਗੌਣ ਮੰਨਦਿਆਂ, ਨਿਰਣੈ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਿਆਨ-ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਨ-ਅਭਿਆਸ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚਲੀ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਦਵੰਦਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮੰਥਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹਰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਆਕਾਰ ਦੇ ਖੰਡਨ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪੱਛਮੀ ਫਲਸਫਾ ਇਸ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਸਿਰਫ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗਿਆਨ-ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜਿਆ ਜਾਂ ਸੰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਵਰਗੀਕਰਣ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ-ਕੇਂਦਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਚਾਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵੀ ਪੱਛਮੀ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸੰਵਾਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਿਲ ਹੈ। ਫਲਸਫਾਸਾਜ਼ੀ ਵਿਚਲੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਵਾਦ, ਪੱਛਮੀ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਮੂਲ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਲਗਭਗ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਜੋਂ ਹੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ 'ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ' ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ 'ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ' ਸਾਹਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਫਲਸਫੇ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਆਦਰਸ਼ਤਾ ਸੰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਹਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਪਲ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਆਕਾਰ, ਇਸ 'ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ' ਨੂੰ ਮੁੜ-ਜੀਵੰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਅਵਚੇਤਨੀ ਇੱਛਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਪੁਨਰ-ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਚਨ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੱਤਾ-ਸਿਰਜਕ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਦੋਲਿਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਇੱਕ ਗੌਣ ਵਰਤਾਰਾ ਮੰਨਦਿਆਂ, ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਵਜੋਂ ਸੰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਰਤਾਰੇ ਭਾਵ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਚਿੰਤਨੀ ਅਭਿਆਸ ਜਿਸਦਾ ਹਾਸਿਲ ਸ਼ੁੱਧਤਾ/ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ 'ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ' ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੇ ਇਸ ਮੁਜੱਸਮੇ (ਸੰਵਾਦ) ਦਾ ਉਲਥਾ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ, ਉਹ ਸਿਰਫ ਸਾਹਿਤਕ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਸਭਿਅਤਾਈ ਸੰਬੰਧਤਾ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵੀ ਆਪਣੀ 'ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ' ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਸਾਹਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰਾ ਸਕੇ ਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਆਨ-ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਮੰਨਦਿਆਂ, ਇੱਥੋਂ ਦੀ 'ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ' ਅਜਿਹੀ 'ਸੁਮੇਲ ਸਮਗਰਤਾ' ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਕਰਾਤ ਨੂੰ 'ਮਹਾਤਮਾ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨੇਕੀ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹਿਜ, ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰਥਾ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਸੇਵਾ-ਨੇਮ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਏਥਨਜ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਦਾਚਾਰ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਸੇਵਕ ਵਜੋਂ ਆਤੁਰ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਬਿੰਬ, ਹੁਣ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪੱਛਮੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਉਸਨੂੰ 'ਨੈਤਿਕਤਾ' ਦੇ ਕਾਇਲ ਫਿਲਾਸਫਰ ਵਜੋਂ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਬਿੰਬ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਫਲਾਤੂਨ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਅਤੇ ਅਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਬ, ਇਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸੰਬੰਧਤਾ, ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵਰਗੀਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (ਜੇਕਰ ਪਰੰਪਰਾ ਇਹ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ) ਰਾਹੀਂ ਇਸ 'ਜੀਉਣ ਦੀ ਕਲਾ' ਨੂੰ ਨਵ-ਬਿੰਬ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦਮ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਉਲਥੇ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ
ਜੇ.ਐੱਨ.ਯੂ., ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।

ਨਾਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ॥

ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)/ਮਿਸ਼ੀਗਨ (ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.)

Philosophy

ISBN 978-0-6451695-7-7

9 780645 169577

₹ 500/- \$ 15